

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

MARIUS KRISTENSEN OG AXEL OLRİK

1905

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

DET SCHUBOTHEske FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

H. F. FEILBERG, Skældsordenes lyrik	1
AXEL OLRIK, Nordisk og lappisk gudsdyrkelse	39
CARL S. PETERSEN, Fra folkevisestriden	65
IVAR MORTENSSON og AXEL OLRIK, Spor af soldyrkelse i Norge.....	115
MARIUS KRISTENSEN, Adjektiviske intetkønsformer i Samsisk ...	121
AXEL OLRIK, Tordenguden og hans dreng.....	129
JULIUS SALOMON, Carl Bernhards „Lykkens Yndling“, dens literære forbillede og corps diplomatique i København i tyverne	147
HENRIK USSING, Stednavne i Erritsø sogn	157
MARIUS KRISTENSEN, Nordisk stednavnegranskning.....	177
J. PALUDAN, Vagantpoesi i Norden	194
ARTHUR CHRISTENSEN, Persiske og nordiske sagn ..	213

KULTUR OG FOLKEMINDER

Laubs folkevisemelodier (<i>Jens Årsbo</i>)	58
Melodien til Aksels og Valborgs vise (<i>Morten Bredsdorff</i>)	61
Rakkere (<i>Sören Hansen</i>)	63
Hanen „slår sin vinge“ (<i>E. T. Kristensen</i>)	64
Dansk folkeundersøgelse (<i>S. H.</i>).....	126
Skrifter i svensk kulturhistoria (<i>V. la Cour</i>).....	128
De gamle Nordboers holdspil (<i>V. la Cour</i>)	174
Nyt fra folkemindeforskningen (<i>A. O.</i>)	219
„Vikingerne“ (<i>A. O.</i>)	220

FRA SPROG OG LITERATUR

Det ældste danske vers fra middelalderen (<i>A. O.</i>)	169
Den første strofe i Bjarkemål (<i>Vilhelm Andersen og A. O.</i>).....	170
Grönlandsverset (<i>A. O.</i>)	171
Et brev fra en fynsk bonde 1762 (<i>Chr. Villads Christensen</i>).....	171
Nyere dansk folkesang (<i>Georg Christensen</i>)	173

SKÆLDSORDENES LYRIK

AF

H. F. FEILBERG

„Det nye stiliserede moment, som Hørup forstod at anvende med en så forbløffende kunstnerisk og agitatorisk virkning: skældsordet.“ Hagensen, *Den jødiske Periode*, citoret i Middagsposten 10/10 04

„Lyrik er vel alt det, der umiddelbart vælder frem af et menneskehjærte, det, hvis værd kun beror på den personlige inderlighed og varme, den følelsens styrke, den sindets modtagelighed, der kommer til orde deri.“

A. Gnutzmann. (Dgbl nr. 234 1900)

DET er mit håb, at nedenstående redegørelse vil udfylde et dybt-følt savn i studiet af lyrikkens former¹. Ikke således at forstå, at jeg tror at have udtømt æmnet, langt fra, men jeg håber, at det brugte materiale er rigt nok til at optrække grundlinier, som følgende forskere vil kunne skære dybere, måske hær og dær rette. Hvor vreden umiddelbart vælder frem af et menneskehjærte finder den hos rigt begavede et rigt udtryk, gammelkendt er tale-måden: „ira facit versus“; men også for den mest umiddelbare, for den mest personlige inderlighed og varme vil udtrykkene ubevidst træde ad de alt banede veje, loven gælder for alt levende.

¹ Et skældsord-leksikon er ifl. „Demokr.“ bleven udgivet af en forlægger i Frankfurt. Det nyttige værk, som forfatteren mener ikke bør savnes i nogen familie, indeholder 2500 skældsord, delte i forskellige klasser, alt eftersom de kan anvendes mod mænd, kvinder eller børn. Med hensyn til bogens „praktiske“ værdi skriver forfatteren i sin foretale: „Jeg sætter, at man hader en eller anden person og gerne vil sige vedkommende sit hjertes mening. Kalde ham en slyngel tør man ikke uden at komme i konflikt med straffeloven; men så hjælper mit leksikon en over vanskelighederne. Man sender vedkommende et brevkort og skriver blot derpå: „se skældsord-leksikonet side 25“. Dette forudsætter ganske vist, at begge parter ejer leksikonet, og er dette tilfældet, har vedkommende på side 25 følgende skældsord at anvende på sig selv: „bedrager, skarpretter, blodsuger, blodigle, blodhund, vampyr, bæst, røverbandit, ågerkarl m. m.“

(Højmd. nr. 69. 1902)

Der er ved skældsordene jævnlig en velgørende oprigtighed, en klarhed i udtrykket, hvorved al misforståelse, enhver tvetydighed undgås. „Abort“, „kloset“, „lokum“, „das“, „partemang“, „toilette“ hører enfoldige mennesker fra provinsen uden at forstå, sålidt som forf. forstod, hvad „nr. 100“ betød på et schweizersk hotel, eller „Md. Meier“ på et københavnsk, eller „Påfven“ på et svensk.

I senere år er et ideografisk tegn bleven temmelig almindeligt: W. C. Herved tænker jeg ikke på et brev, adresseret til Hr. W. C., der forrige år ankom fra udlandet til postkontoret i Kbh. og som tydedes W. C. Petersen, der af vort kloge postvæsen blev opdaget i Frederiksberg¹. Dette viser øjensynlig vort snilde postvæsens udmærket dygtige uddannelse. For ikke lang tid siden fik jeg brev fra England, hvorpå afsenderen havde forsømt at angive adressatens land. Bagpå var skrevet på dansk hilsener og andre meddelelser; en postmand havde med rødkridt i store træk skrevet: „Try Denmark!“ Nu, man kan jo ikke antage, at en sædvanlig postembedsmand skulde kunne kende vort mesopotamiske sprog af ordenes form, han har derfor indskrænket sig til forsøget, som jo kunde være mislykket.

Det er et andet W. C. jeg tænker på. En Englænder ønskede sommerophold i Norge, averterede i Kristiania aviser, modtog en del svar. Et syntes han særlig godt om, skrev til afsenderen om forskellige oplysninger og lod indflyde: „er der en bekvem ordning med hensyn til W. C.“? For modtageren var disse bogstaver en uløselig gåde, han gik til degnen, sognets højeste oplysning; denne udfandt at C. med rimelighed var kirke eller kapel på engelsk, W. måtte være Vatnsdal. Så skrev da Nordmanden tilbage, at såvidt var alt i orden, W. C. var 1½ mil borte, der var 180 siddepladser, stedet var meget søgt, og da han og hans kone forleden havde været der, var alle pladser optagne, de måtte stå op, hvad der havde været meget anstrengende.

Hier træder jo øjensynlig faren ved brugen af slige mystiske tegn frem.

Tegn kan jo da forresten også tale, men for at forstås af alle, må de være kendte og vedtagne af alle. Hvad der i Belgien og Frankrig betragtes som en blodig fornærmelse, at en dame stiller en kost med stagen nedad udenfor sin nabokones dør, vil

¹ Kold. Avis nr. 19. 1901.

ingen forstå hærhjemme. Anderledes med at „pege fingre ad en“ eller „række lang næse ad en“, det tegnsprog synes at være kendt i alle lande. En ung dame, der udgav sig for døvstum, blev fanget af politiet som landstrygerske, og skönt man bestemt antog, at hun var simulant, var et forsøg på at bringe hende til at høre eller tale i retten forgæves. Tilslidst endte det med, at dommeren oplæste kendelsen i rettens nærværelse: seks måneders fængsel, skyldig i landløberi. Næppe var ordene ude af hans mund, førend hun „zette een fermē neus“ til ære for retten, han fortsatte så rolig og föjede til, „men da hun havde hånet øvrigheden tillige, øgedes straffen til tre års fængsel¹“. Den geberde vilde utvivlsomt også være bleven forstået i en dansk ret, som den var kendt i Rom under navnet „ciconiam facere“². Vi kan forøvrig på dansk om selve figuren af de udspændte fingre, der øger næsens længde, gøre meningen endnu tydeligere ved at råbe: „erre dig, ferre dig, gör a dig gal! er do det ent, så wor do 'et wal!“

Derved vil sagtens fuldtud nås den ønskede forståelse, hvad enten så udtrykket for den bliver en lussing eller en næsestyver. Det samme turde gælde det ikke ualmindelige at „række tunge ad en“, måske efterligning af barnets gestus, når noget smager stygt³.

Ordet er dog ganske anderledes talende, rigt, moduleret end dette tegnsprog, hvortil passende kunde föjes at „klappe i måsen ad en“, her er kun lidet afveksling mulig, lidt flere eller lidt færre klap, tungen lidt kortere eller lidt længere ude siger ikke synderligt i sammenligning med ordets og stemmens rige modulation.

En arbejdsmand havde kaldt en værtshusholder en „rød dreng“ og en „drabant“. „Det er bare sådan i al gemytlighed, hr. Assessor. Den røde dreng, det er nu et slags kælenavn, vi har til ham. Drabant, det har jeg inte sagt, derimod kan det nok være at jeg sa' labant. Det kom til en slags mundhuggeri mellem os, hr. Assessor, og så kan det jo nok være, at kejen bli'r lidt gemytlig, men han sa' nu ellers: din sorte kulsjover og din platfodede bondetamp til mig“⁴. For Börglum politiret stod to madammer, som i samtalens varme havde brugt „kule“, „nær“ og andre af sprogets fagre ord om hinanden. Indklagede forsvarede sig med, at klagerinden havde kaldt hende „sådan en kasse“, men da alle udtrykkene måtte antages at være brugte i kampens hede, mente

¹ Nederl. Volkssk. II. 140. ² jfr. Tylor Urgesch. 66. Sittl Gebärden 88.

³ se Sittl Geb. s. 90 (Rom), lingvam exserere. ⁴ Kold. Avis nr. 225. 1900.

retten, at de ikke burde komme nogen af dem til skade på ære, gode navn og rygte¹.

Eller et selvpoplevet eksempel. For mange år siden bragte pigen på Borchs Kollegium mig grædende kaffe. På mit spørgsmål, hvad der var ivejen, sagde hun afbrudt af hulken, at madammen var fuld og havde først skældt hende ud for „so-mær“, lidt efter for et „møgdyr“. Her er atter variation i udtrykket. I den så bekendte Alma Bondesenske sag hævdede politibetjent Petersen, at han aldrig til de kvindelige fanger sagde „tyvemær“, men bestandig brugte det ædlere og mere hensynsfulde udtryk „tyvetøs“².

En almindelig bemærkning tør jeg vel her indskyde, at skældsord, når de mand og mand imellem anvendes for at forsvare berettigede interesser og med omhu tilbagegives af modtageren, er tilladelige og passelige. En proprietær havde tilskrevet en kreaturhandler og kaldt ham for „udøver af et ualmindelig frækt lammeprakeri“. Handelsmanden kvitterede for modtagelsen ved at betegne proprietæren som et „råt, uopdraget menneske, hos hvem galgen [o: galden] havde taget overhånd“. Disse udtryk gik op imod hinanden³. I Esbjerg byråd mente for ikke længe siden et af medlemmerne, at formanden ikke havde påtalt fornærmelige udtryk, der var bleven brugt. Borgmesteren svarede: Hær i rådet bruges stærkere udtryk end mange andre steder. Således sagde R. P., at det i Sundbo's artikler „ikke vrimler med sandheder“. Det var på grænsen, men når det ikke blev påtalt, var det, fordi der fra anden side var brugt lige så kraftige ord. Han kunde ønske at dirigere et mindre kraftigt byråd. Westergård (tørt): „Jeg synes at tonen er ganske behagelig.“ (Stormende munterhed.) Borgmesteren: „Ja, om smagen kan der ikke diskuteres“⁴.

Men jeg fortsætter. Særdeles udtrykksfuld må omtalen af Niels Lollænder siges at være. Først kaldes han en „gemén tyveknægt“ og „en møgskidt fyr“, og så siges, at han skulde slås fordærvet og bagefter stemples sammen til svineæde⁵. En redaktør nævner en af sine kollegaer „en socialistisk pladshund“, der farer alle ikke-socialistiske godtfolk i benene og derfor må finde sig i at få over snuden, når han farer i vore private ben⁶. Til denne art lyrik henfører jeg en bekendtgørelse om agrarmøder på Ærø: „offentlige

¹ Samf. nr. 840. 1902. ² Fyns Avis nr. 31. 1901. ³ Kold. Avis 12/6 03

⁴ Kold. Avis 5/11 04. ⁵ Erichsen. Der er et yndigt Land s. 13. ⁶ Fyns Avis nr. 11. 1901.

møder om reformpolitik og agrarpolitik samt om danske jordbrugeres stilling som stumme pakæsler, der under socialdemokraternes jubel drives frem af landsbydegne, byprokuratorer, kupons- og skorstensbaroner samt avisfabrikanter, afholdes“¹.

Der kan anføres dom for, at „valgflæsk“, hvormed danske vælgere traktes for at blødgøre hjærter og fylde maver, ikke er injurie² mod den, der siges at traktere med sligt. Også kan passere, hvad der anføres i Krist. Dgbl.³ efter Demokraten: „hvis de 33 oversnobbere samt deres af en klat politiske bløddyr hist og her i landets kommuner valgte eftertravere, tror“ ...

Politikken synes i det hele i bevægede tider at være det, der stærkt kalder både på følelsens styrke, den personlige sindets modtagelighed og det umiddelbare væld, der strømmende bryder frem i menneskehjertet. Særlig har jeg ikke studeret disse skældsord, sålidt som rækkerne af ældre og yngre „kloakpolitiske ukvemsord“⁴, men kun nu og da på min vej plukket en enkelt blandt de bly og beskedne blomster, jeg traf. „Fædrelandet“ i sin tid, i vore dage „Socialdemokraten“ og „Politiken“ vil utvivlsomt kunne give en smuk buket og en rig høst for den, der med nogen tålmod vil søge.

Jeg citerer en avisartikel fra en valgagitation. „Socialdemokraten“ fremstiller sig selv både som fredens og retfærdighedens vogter og bevarer, mens alle andre, som står udenfor partiet, er afarter af menneskeheden, egentlig kun dyr. Høgsbro er en „rotte“, Witzansky en „overrotte“ ... Hele venstrepartiet er en klump, der er filtret sammen af en mængde ubestemmelige bestanddele. Der er hofsnobberi og godsejersmørelse, folkelig militarisme og krigsgal fredsvenlighed, indremission med kaninpoter og lange ører, fritænkere på hosesokker, grundtvigianisme i bælgvanter, pengeposeinteresser og lange aktionærfingre. Noget slimet og tåget, som ikke er til at komme igennem. Ministrene er frasemagere og løftebrydere, præsterne slavehandlere, der gør livet til et helvede for menneskeheden. Kun socialismen kan føre ud i frisk og solvarm luft og give mennesker lykke⁵. Fremdeles: Venstres færd er kapitalsjæle værdig; „Demokraten“s modstandere er rundbuede eksemplarer af agrarklassen, Grundtvigianere med deres fordummelsskoler, bragebræg og smør, valgsnyderi, uldne Deuntzere, folk,

¹ Kold. Avis nr. 148. 1901. ² Kold. Avis nr. 135. 1901. ³ Nr. 263. 1901.

⁴ Hejmdal 1902. ⁵ Kold. Avis 3/6 03.

der driver vadmelsfrakkernes rovpolitik. Borghjergs modkandidat er et amfibium¹.

Endvidere: Venstre består af sognekonger, kommunehertuger, oversnobbere, politiske bløddyr, krumryggede; det er en duknakket landrace, de er ordens- og titeljægere, moderate slavesjæle, danske spytslikkere, præsteforskrækkede degneministre, hovne storbønder, reaktionære skrydere, tykhudede vigtigpetere². Af og til får man et bidrag også andetsteds fra. Jyllandsposten siger, at ministrene Christensen og Sørensen har været næringsdrivende bondeassistenter, og at hele ministeriet ligner det hæderlige redskab, der kaldes en „vindbøjtel“. Agrarerne er tværfyldinger og isterbuge³.

Endelig samler jeg i flæng på må og få nogle udtryk. Overfor „Socialdemokraten“ og „Politiken“ er alle modstandere overløbere, forrædere, sammensmeltere, Eskimoer, krelinere, hundetampe, spidsborgere, lækatte, kaniner, Siamesere, Køedt-ere⁴, Ny-Estrup-pere, ny-højremænd, kommunehertuger⁵, bondehertuger og storborgere. En politiker nævnes en „litterær bajerhenter, hjemfalden til hver fribåren sjæls dybeste væmmelse“⁶, en person med majestætisk tanketomhed. „Socialdemokraten“ taler om reform-idioter, hvad der nok betyder det samme som „mellemlæsket“. Arbejdsgiverne er overflødige snyltedyr, ødelæggende skadedyr, fædrelandsforrædere, barnemordere, trafikbaroner. De kristelig sociale er hellege skruebrækkere. En mand nævnes med pyntelig efterligning af de gamle, rimede retslige formler: grundlovsbryder, valgkreds-snyder, valgflæskbyder⁷. Der tales om Struds-Stadil, Tulipan-Jens og Bom-Alberti⁸, og såvidt jeg mindes, er Høgsbro nævnet „egoismens lavstammede trunkusk“, Alberti „en brølende træl og en politisk undermåler“.

Som nyt af årstiden kan jeg nævne, at bladet København har fået navn af „regeringskøter“⁹; Antisocialistforeningen er „selvbespytterkompagniet“¹⁰ og „Antikøbenhavnere“. En lidt ældre dannelse er „kanonkvindemand“ om en officer¹¹, øjensynlig formet efter jordemodermands forbillede, alt udtryk for „Socialdemokratens“ rige begavelse, hvor det gælder at opsøge og bruge de dybe lejer,

¹ Kbh. 9/6 03. ² Kbh. 9/6 03. ³ Kold. Avis 1/9 03. ⁴ se Samf. nr. 170. 1900. ⁵ Samf. nr. 63. 1900 efter Hørup. ⁶ Samf. nr. 23. 1900 efter Polit.

⁷ Berl. Tid. nr. 78. 1900 (?). ⁸ Fyns Tid. nr. 11. 1901. ⁹ Kbh. 19/2 04. ¹⁰ Kbh. 21/4 04. ¹¹ Kold. Avis 28/9 03.

som gemmer sprogets kosteligste malm. Så er en militær tilmed så uoplyst og uforstandig at mene, at udtryk som selvbeskattere, lirekasser, bløde Edvarder, kongelige spytslikkere, kanonfruentimmer, idioter osv. egentlig ikke er argumenter men kun slet og ret skældsord¹.

En særlig interesse har det dog i denne sammenhæng at gå til „tidens højeste oplysning“. Den ejer jo naturligvis den mest omfattende kundskab i alle retninger og vil sikkert kunne „uden pæredansk skidtvigtighed“, jeg anfører med glæde udtrykket efter et norsk blad fra i vinter, levere det bedste og fyldigste, som sproget ejer. Jeg kan desværre hær kun anføre andenhåndsvidnesbyrd, og jeg har i det hele taget blot kunnet give antydninger, andre får at eftergå, uddybe og rette. „Politiken“s modstandere eller vel de, som ikke deler dens politiske, sociale, religiøse anskuelser, kan samles i grupper: det blegfede snobberi, den grøn-gule misundelse, klerikale, militarister, mørkemænd, storhedsgale, alt hvad der blærer sig, alt hvad der kryber, de overvundne og hadefulde, floskelmagere og de narrede, de erkesnedige og spidsborgerne². Væsentlig det samme siges under noget andre former således, at alle, som ikke hører til bladets kreds er, — jeg håber eller frygter mennesker, der er åndsforladte, pengedyrkende, fladt-tænkende, spidsborgerlige, snobbete, hykleriske, fæiske, underkuede, ynkelige, hundsede og ludelendige³; mens naturligvis alle dens egne er ærlige, usnobbete, borgerlige, vidttænkende, idédyrkende, åndselskende. Antisocialisterne viser en råhed, støttet af storsnudet embedsmandsvælde [ak, i vort land!] til forskel fra de rigtige ægte Københavnerne med K. De er „tirrede dyr, hvem fråden står ud af gabet, brølende uhyrer, som borgerne væmmes ved og vender sig fra“. Antisocialismen slår ud i ordets brutalitet [deres modstandere holder på det urbane, finhed og noblesse], der grænser til det umenneskelige i en agitation, der søler sig i det laveste, smudsigste⁴. „Du hast Diamanten und Perlen, mein Liebchen was willst du noch mehr?“ Vi lever blandt et kristnet folk, der kender og agter det bibelske ord: Eders tale skal være ja ja og nej nej, hvad derover er, er af det onde.

Dette er jo forøvrig i sin gode orden, og man kunde jo misunde vedkommende deres ævner, men — jeg mindes en historie, jeg for nogen tid siden så i et svensk blad. En skikkelig landsby-

¹ Kold. Avis 8/10 04. ² Kbh. 24/3 03. ³ Kbh. 28/3 03, 22/3 04. ⁴ Kbh. 27/3 03.

præst var ved et uheld kommen ind i en kupé, hvor hans medrejsende „begagnade ett tungomål så sällsamt drastiskt och fullspäckadt med svordomar“, at præsten, som jo naturligvis hørte til de „klerikale“ og „hyklerne“ blandt sine landsmænd, udbød i forfærdelse: „men hvor i al verden har I dog lært at tale således!“ En ung karl smilede godmodig og svarede nedladende og overlegent: „sånt kan man inte lära sig, pastorn. Det är inte värdt, pastorn frestar på det, för sånt är mera som en gåfva“ ... Ja det er vel det, det er, det er en lyrisk ævne, der kan gribe, nej griber både højt og dybt, så der klinger gennem ordenes brusende strøm noget som „en lirekasses grådkvalte, halvt berusende, halvt angstfyldte toner“, — jeg tillader mig at låne et slående udtryk hos en samtidig forfatter, — mens på den anden side frygten for at gøre uret, misbruge sin magt, knuse istedetfor at rejse „klinger som en stærk og dyb violonceltone gennem et akkompagnement af fløjter“.

Jeg er her som botanikeren på Møens Klint, jeg glæder mig over den rige flora, de duftende blomster, skønner, at jordbunden må være rig, dyb muld, og beklager blot, at forhold og tid ikke har tilladt mig at undersøge de mange andre egne, som findes inden vort lands grænser. Men jeg håber på, at andre, yngre og dygtigere, vil følge mit eksempel og øge samlingen, så en deling i slægter og arter kunde gøres.

En anden betragtning omtaler jeg blot i forbigående uden at tillægge den videre betydning. Som bekendt går projektilet fra en bøsse på en afstand af 1500 alen først gennem et tykt bøgetræ, dernæst gennem ti levende soldater, endelig slår den hul gennem en fyrretræs planke på to tommer, altsammen uden såmeget som at blinke, fortsætter dernæst fløjtende og fornøjet endnu andre 1500 alen inden den efter et vel udført arbejde lægger sig til hvile i et muldvarpeskud. Havde skældsord samme dræbende magt, — hvad de jo heldigvis ikke har, — var der næppe ret mange voksne mere levende i vort fædreland. Der var al udsigt til, som sagnet fortæller, at der kun fandtes såmange tolvårs drenge, som kan samles om et tøndebånd. Men så kommer jo Holger Danske og verdens ende.

Vi står altså hær ved en samling af den moderne kulturs skønneste, ejendommeligste og mest duftende blomster.

Et gammelt ordsprog siger: „af bande kommer vrede, af vrede

slagsmål, thi bande bider ikke i skind, uden at næverne følger med“. Her er det mærkelige ved alle disse ukvemsord, at man har frit slag mod anskuelser og aviser, men de personer, hvis hjærtensmening udtrykkes ved de udskældte anskuelser, eller som med deres pen fylder aviserne, — „rør ikke festungen, du dær dreng med den grønne kasket!“ — nævner man dem, rører dem, så må der bøsses. Politik er en sær fornøjelig og nyttig syssel for alle dem, der studerer dens væsen.

For borgere i en moderne retsstat er det nødvendigt at studere herhenhørende; thi helt sikker kan ingen vide sig. Under visse omstændigheder kan „pulverhexe“ passere, når det ej vidnefast kan afgøres, hvem af parterne der har brugt ordet¹. Det er dog vist sikrest ikke at bruge pulverhex som påpegende stedord om en nærværende dame. En borgmester kan ikke antages at have lov til at kalde stiftets fysikus for „en gammel rad“ i et byrådsmøde uden at risikere en injurieproces. Om man må sige, at „deggen så ud som en oppudset landsbyhøker i pragtbind“, eller om udtrykket en „jordemodermænd“ er fornærmeligt, så man hellere skulde sige eller skrive „jordemodersbesidder“ eller „-ejer“, véd jeg ikke sikkert. Dommen i sagen er undgået mig².

Det samme gælder en anden sag fra Skive. En mand var indstævnet og beskyldt for at have skældt sin nabo ud for flab, torsk, kæltræng. Dommeren spurgte: „har De skældt deres nabo ud for flab?“ — „Ja, de ka jo ett nægtes!“ — „Har De også skældt ham ud for en torsk?“ — „A tykkes, lisom det kommer mæ for.“ — „Og for en kæltræng?“ — „Nej, hr. Herredsfoged, det glemte a.“ Dommen er jeg ikke bleven va'r³.

Det kan tillades, at en redaktør skriver: „vi mangler en lov, efter hvilken de dyrehandlere, der prakker en kommune et byrådsmedlem på, der lider af dødkuller, kan tvinges til at tage kada-veret tilbage inden 6 års forløb“⁴. Ligeledes passerer det upåtalet, at en redaktør kalder en kollega „et opblæst stykke kalvekød, som det ikke er vor sag at klemme luften ud af“⁵. Når Jens Busk i „Vorwärts“ er kaldt Jens Lusk, må det betragtes som en ufrivillig vittighed af det tyske blad⁶ og kan overspringes. Lykkelige sammensætninger kalder jeg „smørfjerdingsfyrster“, „venstrekabyler“,

¹ Heimdal nr. 262. 1901 eft. Slagelsep. ² Kold. Avis nr. 89. 1899. ³ Vestj. Socialdemokrat ²⁹/₁₀ 04. ⁴ Kold. Avis ²⁷/₈ 03. ⁵ Kold. Avis ²³/₁₀ 03. ⁶ Kold. Avis ²/₂ 04.

„højskoleffjog“; bibelkundskab forråder: „sådan en Iiabakuk“. Som en af de nyeste blomster noterer jeg: „folketinget, hr. Albertis lyd- og lakajting“¹.

Derimod kan ingen mand ustraffet kalde en politibetjent „en gammel, skelöjet gedebuk“, eller nævne sognefogden, som panter ham, „en æsel“, det sidste koster 14 dages simpelt fængsel². Heller ikke må man nævne sin modpart „stiftsfysikus“. Desværre kan jeg ikke længere kapitelfæste min påstand. Jeg har en sagførers udtalelse for, at man ikke må sige om sin næste, at han er en „nobel person“, men hvormeget brugen af det ord koster, kan jeg ikke oplyse. Derimod kan udtrykket „professor“ med fuld sikkerhed ansættes til mindst 10 kroner. Klageren skaffede bevis for, at en dag, han havde købt en frakke og hat af tredje-mand, havde anklagede i sit hjertes ondskab sagt: „nu er du meget könnere end en anden professor“. Klageren oplyste, at folk kaldte ham, uvist af hvilken grund, „professor“, og at han i bladene havde indrykket et avertissement, der gik ud på, at enhver, der for fremtiden kaldte ham således, vilde blive blive stævnet. Indklagede vedgik at have brugt udtrykket, men uden tanke om fornærmelse. Dommen lød, at da indklagede ved sin udtalelse, i al fald indirekte, havde betegnet klageren som „professor“, måtte han bøde 10 kroner, hvorimod udtrykket ikke mortificeredes, da „professor“ ikke egner sig dertil³. Siden den tid har jeg altid været noget betænkelig ved at adressere breve til universitetslærere eller andre: „Hr. professor“, man kan jo dog ikke vide, om vedkommende har averteret, at han ikke modtog slige titler. „Docent“ eller „lektor“ må derimod antages for at være fareløst.

En blikkenslagermester havde kaldt sin medbroder i lavet „en hædersmand“, hvilket ikke kunde tilstedes. Vedkommende fik dog ingen erstatning for tort og svie, men udtrykket mortificeredes: han var ingen „hædersmand“, det fik han dommerens ord for. Det er ganske lærerigt her at mindes kadetten, der i Marryats roman havde sagt om næstkommanderende, at han end ikke duede til at være bjørnetrækker og som, straffet, ærbødig tog sin beskyldning tilbage og højtidelig erklærede, at han anså sin foresatte fortrinlig skikket til stillingen.

Jeg kommer nu til en hel anden gruppe: de egentlige skælds-

¹ Kbh. 12/4 04 eft. Soc. Dem. ² Kold. Avis 9/10 03 (Viborg). ³ Kold. Avis nr. 27. 1895.

ord, og skal til medborgeres oplysning og tilrettevisning anføre nedenstående fakta, der mulig kan give en almindelig forestilling både om kvalitet og pris.

En forsigtig mand spørger i Ærø Folkeblad således: „Forespørgsel: hvormeget kan det koste at kalde anden mands kone en mögkasse?“¹. Jeg beklager i høj grad, at svaret er undgået mig. Noget kan dog herom oplyses. På en maskerade i Stege skældte en herre sin dame ud for en „mögkasse“, det kostede 20 Kr. + 8 Kr. i omkostninger². Således er ordet blevet takseret på Møen³. „Ågerkarl“ må kun siges til en mand, der har taget over 33 % ved pengetransaktioner, når man er villig til at betale 100 Kr. for fornøjelsen⁴. At sige til en redaktør, at han er en „gammel spidsborger“, er i Vestjylland temmelig billigt, det koster kun 20 Kroner⁵. Til samme pris udleveres i Randers „en snottet tøs“, i al fald som meddelelse fra en ejendomskommissionærs hustru til en tjenestepige⁶. Endnu billigere er dog „en snottet hvalp“, hvilket udtryk en gæstgiver i Horsenseggen leverer à 5 Kr. til tjenestekarle⁷. Prisen på „en forbandet karl“, brugt af en borgmester, kan desværre ikke oplyses⁸. Den, som modtog det, var tømmermester.

For Holsted politiret er nylig en sag bleven afgjort, som har adskillig interesse. Hovedklageren havde sagt om sin modpart, at hans opførsel lignede en gadedrengs. Dette var utilstedeligt, til trods for, at det kunde oplyses, at den indstævnedede havde kaldt hovedklageren en „infam løgner, flab, laban, grønsnudet dreng“, hvorfor han måtte betale 20 Kr. Retten har så ikke skønnet, at disse udtryk hørte hjemme i gadeungdommens forestillingskreds, hvad enten de nu må anses for altfor fine eller altfor simple, synderen måtte bøde 10 Kr.⁹. Denne afgørelse turde kræve særlig opmærksomhed.

¹ Hejmdal 9/10 02. ² Kbh nr. 76. 03. ³ En gjort forespørgsel får ved samme lejlighed at gå videre. Århus Amtstidende (1904) har modtaget følgende: „Kan en kone, der ikke undser sig for at slå folks børn på offentlig gade, f. eks. med et riveskaft, kaldes en „dame“? — Kan en kone, der ikke skammer sig ved at bruge udtryk som: lusepak, beskidt so, mær, kaldes en „dame“? — Endelig, hvorledes forholder man sig for at pille den slags „dame-nykker“ ud af velkommende på en nem måde? Bladets juridiske konsulent melder pas over for disse spørgsmål, som herved indankes til mere kyndiges besvarelse. ⁴ Kold. Avis 13/8 03. ⁵ Hejmdal 16/12 02. ⁶ Kold. Avis nr. 57. 03.

⁷ Samf. 13/9 02. ⁸ Kold. Avis 11/6 03. ⁹ Kold. Avis 13/4 04.

Endvidere kan oplyses, at en „tyvetaske“, anvendt om en samtidig, er i Stege politiret betalt med 50 Kr., en „sort, beskiddt rad“ derimod kun med 25 Kr. Man tør vel gøre regnestykket efter og sige, at 2 stykker „sorte, beskiddte rade“ æquivalerer 1 „tyvetaske“¹. En „skön plante“ er ved en politiret takseret til 30 Kr. + 60 Kr. i omkostninger, hvoraf man kan lære, at retten er dyr. „En stor idiot“, sagt til en herredsfuldmegetig, kostede derimod kun 10 Kr., hvad man må kalde utrolig billigt. Ikke må man sige til en medborger: „De er en, -- nok sagt!“ men, hvormeget det koster at gøre det, véd jeg ikke. Om en person i en pæn stilling må man ikke sige „løjser“, derimod kan man ganske rolig kalde en bonde „dum“. Det er ingen fornærmelse, da „udtrykket ikke har hensyn til klagerens sædelige karakter, vandel eller forhold“, og „da dadlende domme om kvalifikation i henseende til kundskaber, indsigt, dygtighed o. l. kun angriber den borgerlige agtelse, når vedkommende befinder sig i en livsstilling; der kræver kundskaber, indsigt, dygtighed“ o. s. v. Heraf tør så vel drages den slutning, at en bonde ikke befinder sig i en livsstilling, der kræver kundskaber, indsigt eller dygtighed². „Uselryg“, anvendt som bekvemt udtryk om en politisk modstander, kan bruges mod en udbetaling af 200 Kr. til kongens kasse og 80 Kr. i omkostninger. Fornøjelsen kan ikke egentlig siges at være billig³. „Pjalt“ anvendt i en telefonsamtale takseres til 40 Kr., „kæltring“, som rimeligt er, til 50 kroner⁴.

Endnu nævner jeg udtrykket „agent for Satan“. Det blev brugt af en bestyrerinde for et missionshus om en mand, som anbefalede en anden liste end missionens til valget af medlemmer i menighedsrådet. Om de anbefalede personer hørte til den grundtvigske kreds eller den „tredje“ retning siges ikke, nok er det, hun måtte ved Søndre Birk betale 20 Kr. for sin mund. Hertil bemærker så en skribent i Kristl. Dgbl.: „hvad er vel opnået ved denne dom andet, end at en kvinde er kommen af med en sum penge. Hun bliver dog ved at mene om gårdmanden, at han er „agent for Satan“, og gårdmanden er ikke ved dommen bleven et bedre menneske eller rensat for beskyldningen. Han er endnu bestandig den, han er. Agent er han i en åndelig sag, og i åndelige sager er man enten agent hos Satan eller Kristus. Men hos

¹ Samf. nr. 841. ² Kold. Avis nr. 257. 1901 (Sorø). ³ Kbh. 19/4 04. ⁴ Klokken 12 5/9 04.

hvem af disse to herrer han er agent, det kan ikke afgøres af Søndre Birks politiret¹." Det er jo en slående sand bemærkning, men man kunde jo i al beskedenhed så spørge: ligger afgørelsen hos bestyrerinden eller hos indsenderen i Kr. Dgbl? — Og mon nogen af de andre mange, der under indtrykket af den „personlige inderlighed og varme i følelsens styrke“ har kaldt højttærede samtidige „møgkasser“ eller „idioter“, har skiftet mening efter modtagne dom. Jeg tænker det i grunden ikke. Der er et ikke ukendt jysk ordsprog, som siger: „luk ikke din mund for højt op, så bliver dit hjerte koldt“.

Ak ja, mennesker er så uforligelige. Det var for en del år siden rent galt med en blå farve; vandblå var ikke kriminel, mørkeblå eller tyrkeblå heller ikke, sålidt som mellemblå, himmelblå, grønlyseblå eller gensdarmblå, men „lyseblå“. Om den mere er det, véd jeg ikke sikkert. Der var i provisorieårene en mand ude vesterpå, der jævnlig med en gammel rallik for kørte til stationen. Hver gang han fik øje på en af gensdarmterne forude, standsede han, greb hestedækkenet eller fodersækken, sprang af vognen og tildækkede dermed hestens øjne under mange „pturr, hoa, rolig gamle tøs!“ Dette gentog sig atter og atter, til gensdarmen var kommen forbi, indtil denne omsider stod stille og spurgte, hvad det skulde betyde. Tøvende kom det så ud af manden, at hesten partu ikke kunde tåle at se den „lyseblå“ farve, så fik den kuller. Gensdarmen klagede til øvrigheden over den modtagne fornærmelse, men såvidt vides druknede hans vrede i kontorpersonalets home-riske latter.

Og hvorfor bruger man skældsord? Jeg kunde svare med et andet spørgsmål: hvorfor bruger man blomster, hvorfor hæver og sænker man stemmen, taler hurtigt og taler langsomt? For at give farve, liv, afveksling i talen, bryde dens ensformige flade, som ved stukornamenter og forskellig farvede mursten på fasaden af en bygning. Hør blot: „ret for S.! hvordan F. er 'et I står og dingler på ligtornene? Hold kæft 65! Deling marsch! Nå, et to, et to! Kom nu med 'et for S.! Hvordan er 'et han går og træ'r i 'et 82? Og De vil være theologisk kandidat? Jo, De er sgu en nydelig fårehyrde! Spark i lögsovsen, karle, så stövlerne ryger ad helvede til! Hvordan er 'et han render og sjopper i 'et, bondebæst? Tror han måske, han danser trippevals med Maren ude på

¹ Kold. Avis 22/1. 4/2 04.

bondelandet? I er den O. l. m. no'ne kumpaner! Hør, De agrar-formand derhenne på flöjen, De med de lange skanker, ka' De samle deres hæle og synke geværet? Nå 90, hva' glør De efter? Jeg tror, minsæl, Deres fa'r var en skabet hankat! Tarme har De ikke i livet, det er gamle klude altsammen. 67, De skal, D. br. m., holde snuden lige ud, ellers skal jeg, den O. vælte mig, konfirmere Dem, det kan De være vis på! — Holdt! — Sikken et holdt, det lyder, den O. rasle mig, som man triller en skæppe kartofler ned ad en trappe. Om igen!¹

Jeg tager et eksempel fra andre omgivelser: „Ka' de ikke lade være at puffe til mig?“ — „Å, vær nu bare gemytlig og lad os drikke en skive!“ — „De må jo ha' træk i størekassen“. — „Hold kæft!“ — „Den er gunstig! Hva' Fredrik, han er gunstig, hva'?“ — „Gå De bare Deres vej.“ — „Hør Du, Fredrik, hent en ambulancevogn! For nu ska den storsnudedede skvatfigur sku nikkes, og skaf mig så et stykke kridt“. — „Hva' vil Du med det?“ — „Jeg vil sku nummerere splejsens knogler, for ellers kan de ikke hitte ud af dem på hospitalet. Jeg skal sla ham sådan i hovedet, at tarmene ry'er ned i hans støvler².“ ...

Og nu i sammenligning hermed en vestjysk hyrdedreng, når han en dag skal koble sin flok, mens bræmserne sværmer: „nå Blis, din ravna's, ka do sto? Elwa er der i æ vej mæ dæj, Jænhuen, ka do hytt' dæj, din swapp? O do vil mæj, Broge-Danmark? — ja, a kan wal tænk 'et, skiderik, som do er! Pröw do, Broge, o rør dæj å æ slæj, om do tör; do ka æjsen trow, a ska kanøffel dæj, din rakker!“ osv.

Ved slige lejligheder kan man lære noget med hensyn til sprogets velklang og ordforråd, især om husbonden kan have held til at overvære forestillingen usét.

Det nytter ikke, at man vil forestille sig, at livet er en blomsterstrøet vej, hvor man i ro kan fryde sig ved rosernes duft og fuglenes sang, eller at man tror, at mennesker er så gode, som de burde være. De er det desværre ikke. Der kommer øjeblikke, hvor man ikke kan holde sig på måtten, nøjes med i lange baner at sige: „vil du hilse din mo'r!“ eller „må jeg nu be' om mine himmelblå!“ eller „har du ikke sét den lille Cohn?“ — man tvinges til at hævde sin anseelse, til at værge for sin person. Der kan komme overgreb, der må og skal påtales. Jeg mindes, at jeg

¹ Kold. Avis nr. 286. 1901. ² Kbh. 1/1 03.

engang for mange år siden gik med en kammerat over Kongens Nytorv. En dreng piskede en top rundt på en af fliserne, og min følgelsvend sparkede, — måske med villie —, til toppen. Øjeblikkelig udbrød knægten:

„æh, sikken én,
hornfisk med grønne ben!“

Studenten, jeg fulgtes med, bar mørke bukser, hvis farve faldt i det grønlig. Nuomtider havde det vel lydt:

„student, student, dine bukser de er vendt,
din frakke den er grå
med sorte lapper på!“

I skældsordene søger og finder ens selvfølelse tilflugt ligeoverfor toldere og syndere; man påtaler sin ret, anklager, skælder.

Når man kommer til at høre et par, der nogenlunde har „deres sakse slebne“, hører dem skændes som „føre karle“, er skældsordene gerne som i de homeriske heltes tid, det lyriske forspil til kampens drama, noget som at spytte i hænderne, inden man „smider næverne i grams“. Er én „hoven i overskorpen“, lader man ham først vide, med træffende og pyntelige ord, hvad man mener om hans opførsel, og smælder ham derefter „en tæve på torsken“. det er den ligefremmeste sag af verden. Skældsord kan dog også blive kælenavne, det er vel tonen, der er afgørende —, som når en jysk bonde nævner sin præst „en kål ved æ l'homrebuer o en rejn hund o æ prekstuel“. „Ka han prekk?“ — „Om han kan prekk? — Ja du kan trow 'et, det er den grimme drengbån o en prekstuel, te a i mi tier hår løt.“ Det er fuld og hel beundring og kærlighed. Hermed kan sammenstilles de ældre kælenavne: „min desmerdukke, mit nus, pus, lille hvalp, min lille kat, min hjertegris“¹. Barnepigen siger til den dyngvåde dreng: „kom nu, hr. Pjaskenberg, så skal du få tørt på!“ Moderen til sit barn: „din lille grædepose, din grisebasse, dit knude-liv, din lille kvapsæk.“ I anledning af droskestrejken anførtes en hel række slige kæle- og kendingsnavne på kuske: vintergækken, skråsøvs, lænkehunden, næsestyveren, farmaceuten, Jødeknækkeren, Eifeltårnet, munketossen, mellemflæsket, m-s efterfølger, violinen, den stive mand, den store björn, Judas, Judas' bro'r, Pudse-Peter,

¹ Tr. Lund IX. 439.

Luske-Madsen, Liste-Lars, peberbøssen, ræven, sangfuglen (Middagsposten).

Inden jeg går over til skældsordenes systematik, må jeg dog først sætte et nødvendigt skel og udsondre udtryk eller ordforbindelser, der kun under ejendommelige, abnorme forhold træder i de „egentlige“ skældsords sted. Der er nemlig enkelte tilfælde, hvor modtageren tror og må antage, at visse englernes og uskyldige lyde gemmer de styggeste forestillinger. Et eksempel vil oplyse sagen. Ældre damer, der sælger fisk, har jævnlig i årenes løb gennemgået så meget, at deres sind er blevet noget tungt og tilbøjeligt til at se sort, — man tillade mig udtrykket, — på samfundet og de købere, der antog, at de kunde få bedre torsk end dem, der lå i deres kurve. Det gælder både de damer, der sælger ferskvands- og dem, der sælger saltvandsfisk. En student i Halle påtog sig en forhandling med en af de mundrappeste af disse damer og gentog med højtideligt alvor: „jeg skal sige Dem, hvad De er, De er Alef, og vil De vide det, De er Beth og Gimmel og Daleth!“ Han var ikke kommen tilende med det hebraiske alfabet, førend hun gav tabt og sagde: „so gotteslästerlich habe ich doch niemand fluchen hören!“ — Fra København fortælles en ganske lignende historie, kun med den forskel, at „storborgeren“ tiltalte „kvinden af folket“ med trigonometriske udtryk og lange formler, sagde til hende: „ved De, hvad De er, De er ikke blot en Cosinus, men en Cotangens, og jeg skal straks forklare Dem, hvad en Cotangens er for en fisk!“ — så kom formel på formel. Hun gav straks tabt.

Efter denne, forhåbentlig tilladelige, digression, går jeg over til de „egentlige“ skældsords systematik.

Nu er det jo en afgjort sag, at skældsord er gloser, som man må eje, for at kunne bruge dem. Det er derfor mit håb at kunne udfylde et savn, — jeg véd ikke, om jeg tør sige, at det er et dybt følt, — især hos Jyder, ved at give en let adgang til et således ordnet stof, at man uden besvær kan finde hvad man søger. Tilmed har jeg ment, at i evolutionens århundrede, hvor ikke blot alle livets former fremstilles som udviklede af cellen, men hvor også møbler spontant gror ud af hverandre (alkove udvikler sig af bænken, der atter ved en generatio æquivoca spalter sig i sofa og bord) — jeg har ment, at man, forsåvidt det på undersøgelsens

¹ Fr. Polle, Wie denkt das Volk über die Sprache (1898) s. 25.

nærværende standpunkt var muligt, burde gå ud fra cellens primitive, levende kim. En vanskelighed møder dog hær straks. Encellede alger, bakterier eller diatomeer er endnu ikke fundne i de dybeste lag, jeg idetmindste ævner ikke at gå længere tilbage i celleplanternes række end til svampene, og selv blandt dem kun til en enkelt af de højere, stærkere individualiserede slægter, former af saprofyterne. Som indledning til slagsmål kan høres: „tror du, jeg stikker op for en „skurvehat“ som dig?“ — Her kan dog ganske vist også bruges andre udtryk, men det er allerede et langt spring ind i de højere organiserede karplanters orden: sådan en „agurk“, sådan en „grim pastinak“, eller en rådden „kartoffel“ som dig. Nælde findes, trods sin sviende ævne, kun i sammensætninger, der slet ikke går ind på smærte: „nældepiskere“ er hånsord til slette slåkarle; „raginælde“, hvis da afledningen er pålidelig, om en tynd, slunken kvinde. En „rod“ er en liderlig person, en „rold“ en vissen, vreden bøgegren og en vreden og tvær person; en „trunte“ et tykt surt kvindfolk, og dem, som man ikke synes om, kan man med et fællesnavn kalde noget grimt „ukrudt“. Hermed er så motiverne fra planteriget udtømte med mindre man kunde medtage „en spålt“, en forsoren knægt, fuld af løjer og kneb.

Det næste trin omfatter „bløddyr“, man kan også sige „bomuldsdyr“, (jf. „sådan et stykke affedt sygevat“, Samf. nr. 930) om personer, der ingen rygrad har, den dumme er en „østers“, den sære en løjerlig „snegl“.

Blandt krybdyrene er nok kun en enkelt form kommen med; tudsen med dens dialektnavne povis og prog: en tyk „povis“ er en før person; en „prog“, en uduelig knægt. Sådan en bitte „tudse“ som hende! kan siges om et lille kvindfolk med grå hudfarve. Infanterister kaldes „tudse“- eller „paddetrædere“.

Det er endnu ikke hær, som ellers i udviklingshistorien, lykkedes at påvise den dyreform, hvor de første spor af ryghvirvler, nej, lad mig hellere i denne sammenhæng med sideblik til bomuldsdyret, sige rygrad, forekommer. Som en mulighed nævner jeg en „flæskeansjos“, men usikkert.

En person kan være en sær eller løjerlig „fisk“, et „ålehoved“, „torsk“ eller „flynder“. Her må dog mærkes verset:

Og er det så, du har mange synder,
og altså er en rigtig flynder,

så gå til Frelsens Hær min ven,
så vasker sjælen sig ren igen.

Et rim, som tjenestepiger „kan fra de blev født“; kritikken må dog her indvende, at „flynderen“ ikke står i forhold til synd, men til bristende forstand. En „ulk“ er en sær, ordknap person; en „kvabbe“ såvelsom en „ålekvabbe“ en tyk person. Silden forekommer i sammensætningerne „pibesild“ om et grædende barn, og „spegesild“ om en tør person. En stykke skidt „styrris“ (stør) er en grov karl, en „rette“, pigrok, en knoklet kvinde. „Skrubbe“ er hånsord om en Læsøbo, man må aldrig have flere „skrubber“ ombord end der er master, Bornholmere gælder nok det samme om. Endnu er hajen tilbage som „ludhaj“, sengevæder, „pumpehaj“, trampende person, „middagshaj“, også kaldet „middagsherre“, en der går på rov efter middagsselskaber.

Iblandt fuglene nævner jeg først fællesnavnet, indgået i en „spjattefowl“, d. e. spradebasse. Dernæst kommer husfuglene: en „skræppeand“ er en meget talende kvinde, en „pövs-drage“, en våser af hankön (drage betyder andrik), omtrent det samme som „hjæppre-gasse“. En kælling kan nævnes en gammel „tippe“; kaldenavnet for „höne“, der har adskillige kyllinger. „Det er en knibsk höne i hende“ er et velkendt udtryk. Så er der en „flandre“- , „hvejre“- , „pjaldre-höne“ om særdeles veltalende damer. En „pylre-höne“ er en klynkende kvinde eller pigebarn, en „tulre-höne“ vel nærmest et kælenavn. Jeg kan blive ved familien og medtage „dín hönsetyv“, „han skuler som en hönsetyv“, samt: „sikken et hönsehus“ om en løjerlig udseende person. „Præstekapun“ er hånsord til konfirmander. Hørte så hönen nærmest ind under talens rigdom og velklang, er „gåsen“ den, som kun har liden forstand, der er „flandre“- , „hjorde“- , „pjatte“- , „støje“- og „trættegæs“, om hver enkelt kan siges: „hun er et gåsehoved“. En „pummerkok“, kalkunsk hane, er en vigtig, storsnudet person.

Blandt vilde fugle findes i en byremse de Alstrup „alliker“ fra Sams. En „grød-høg“ er en forslugen person. „Irisk“ siges måske mest om en ung pige, nok noget i familie med „lærke“, dog kan høres: „sådan en gammel irisk som hende“. „Ja, du est mig en lærke!“ en „spidslærke“, tyder på rigelig megen lystighed; at gå på „lærkesjov“ kan ikke anbefales til ældre herrer, der har noget i retning af borgerlig agtelse at tabe. Ravnene kommer som

første del af „ravne-as“, som vel er tysk raben-aas = aas für raben, et såre almindeligt skældsord (Vestj.) og som sidste led i „morgen-ravn“, „natteravn“, der angår hyrderne og deres kvægdrift. Blandt vadefuglene har vi en usel „ryle“, et „ryleben“, langbenet person, en „pintel-ryle-tarm“, en lille vigtig person. En „stork“ har lange ben. Din „ugle“ hører til de mange ubestemte skældsord, en „frostugle“ er en forfrussen person, en „snotugle“ en, som er skiden om næsen, et „uglehoved“ har vel hårene stående uredt om hovedet. I en fortælling hedder det at kællingen råbte: „her har du dit barn, din ørn ¹!“

Men nu må jeg standse et øjeblik, thi jeg ser, at jeg har sprunget en hel dyreklasse over, en, der nødvendig indgår som led i udviklingens række, nemlig leddyrene. Hvor små de end er, kan de komme med. En rigtig „hveps“ er stærkt om sig; en „klæg“ (bræmse) er en slesk person; drenge håner hverandre med tilråbet: „sådan en bitte „knæk-“ eller „knæpvatter“ (smelder) som du! Ja, så er der en „lus“, der udtrykker stor foragt, ordet kan fremstilles billedligt, når man ostentivt klapper tommelfingerne glene sammen. Tit med særlig eftertryk om en påholdende, gerrig person: „hungrig lus bider hårdt“; sammensætninger er „lusangel“ og „luseknækker“ og „-kræmmer“. En „tæge“ er en arrig pige, en „skarnbasse“ en slet person, en „stjabe“ (fårekylning) og „stjabehoved“ er i almuesmålet nærmest det moderne „patent-idiot“. Da kendskaben til trikinerne kom op og der i Odense blev fundet trikiner i et svin, hvilket kom i alle aviser, det var vel 1865—66, morede skoledrenge sig med at skælde hinanden ud for „trikiner“, et udtryk, der er gået under i tilværelseskampen.

Efter dette lille sidespring vender jeg tilbage til pattedyrenes store gruppe og deres kontingent. Det falder bekvemmest at begynde med „aben“: „den ene abe, får den anden til at gabe“, men det er sædvanlig i sammensætningerne, „abegant“, „abekat“, begge udtryk om løjerlige personer, at ordet bruges. „Basse“ (vildsvin) er et temmeligt neutralt ord: „en sær basse“, og det har som følge deraf et rigt afkom: „drunte-, fidde-, grise-, knal-dre-, knurre-, knægte-, mosle-, pangle-, ruske-, russe-, seg-, slurre-, snakke-, snave-, snylte-, spjarre-, sprade-, svine-, svire-, tratte-, tægle-, vade-, vild-, vradebasse“, som alle har det første leds be-

¹ Kristensen Folkem. III. 50.

tydning. „Björnen“, en grov person, nøjes med fire sammen-sætninger, soldaterskældsordet: „hasebjörn“, samt „fåre-“, tosse-“ og törvebjörn“. Brokken, grævlingen, kender jeg kun i sammen-sætningerne: „fissi-“ og „lurenbrok“, om lumske personer og „skulderbrok“ om en højskuldret mand. En „hare“ er en kryster. „Egle“ kendes kun i sammensætninger, det betyder ikke igle, som i Nationaltidendes gamle historie om iglen, der åd slangen, hvad der nødvendig må henregnes til de mere mærkelige zoologiske begivenheder, men betyder et pindsvin. Da Tyskerne 1848 drog bort fra mit fædrenehjem, Ullerup i Sundeved, havde soldaterne skrevet med kridt på porten af en af bøndergårdene: „dieser Bauer ist ein Schweinigel“, pyntelig oversat på dansk: en „svinegle“. Om en „maltilder“ har intet kunnet oplyses, sålidt som om en „klapodder“. Så er der det sønderjydske skældsord: „rongedor“, mon det ikke oprindeligt betyder en rasende elefant? Rotte forekommer i börneskældsordene „præsterotte“ til en konfirmand; der svares med: „hold snut, din skolerotte!“¹. „Ræven“ er en „luskefas“, „væselen“ er en meget ubetydelig person.

Et par fremmede dyreformer har stærkt grebet fantasien: en „dromedar“ eller „trampeldyr“, det gamle navn på dromedaren, om stor og klodset fyr; en rigtig „elefant“ kan også siges. En „kamel“ er en usel klædt, sær person, også om en dårlig hest.

Som rimeligt er, har husdyrenes egenskaber eller væsen sat flest mærker i skældsordene: en „ged“ er en ung dame, der er noget løs på tråden, omtrent det samme som „rilleged“, „galged“ og „tordenged“ siges om arrige kvinder. Så kommer det enfoldige „får“ med sine lam: et „tokkebæ“, et „guds-, klokke-, lokke-, tokkefår“, alle med samme betydning, såvelsom: „dit fårehoved!“ en „fårebjörn“ er nævnt. Endelig om en mager kvinde en usel „ræbe“, og et hedefår. Til væderen hører „dorske“- og „flødevæder“, den sidste broder til et „flødeskæg“, og en rigtig enfoldig kvinde nævnes en „træd-får-ihjel“.

Den anden drøvtygger i bondens hjem er koen. Først er der et ledt „kreatur“ om en arrig kvinde, også dog medlidende om en stakkel „en sølle kret“; et „kvaj“ er indkommet fra det dannede talesprog; et „fæ“ enkelt, men især sammensat. Da prov-

¹ Hær må dog siges: docti dissentiunt. Efter vidnesbyrd af Kbh. (27/1) anså direktør Schiøtt det for en stor kompliment, om man kaldte en mand „en gammel rotte“; thi rotterne var i høj grad intelligente.

sten nøs, ønskede hans tjenestekarl ham ikke: prosit! og fik så irettesættelsen: „kan du ikke sige prost, din fæhund?“ eller i en variant: „din bolstuds?“ naturligvis fik provsten næste gang, han bærede verden med at nyse, fra sin lydige karl ønsket: „prost, din fæhund!“ „Fæhoved, -høved, -nød, -mon“ hører til familien, og er de almindelige navne for den. Kalven lever i det ubestemte: „tordenkalven“, et navn, som bl. a. en bekendt tigger i Nibeegnen bar. I sammensætninger „kodyr“, „ko-Malene“ findes navne til klodsede personer, jfr. at springe så let som den fugl, der hedder ko; „håndko“, lederen af den koblede flok, siges om en vigtig, rådende person. Et „høved“ er dum og rå både som „fæ-, fåre-, svine-, øghøved“, og stemmer nogenlunde med et „nød“, som er dum og dvask: „det er et sølle godt nød“, dertil „nødhøved“, „nødstage“. „Skratte“, „smaalrend“ er navne til usle køer og magre kvinder, „stud“ og „studehoved“ til tølper. „Studen-Pejer“ kaldtes en mand, der havde stjålet en stud¹, i mindre mon noget lignende som når Napoleons generaler i gamle dage fik navn efter deres bedrifter, hertugen af Magenta f. eks. Endelig en „møddingtyr“ er en person, der fører rå utugtig tale.

Så kommer hesten med dens familie. Sønderoppe sagde man, at „skælde en til hest“, når han ordentlig fik teksten læst. Hest findes i „hov-, hum-, kjæвле-, mosle-, slæbehest“, de første to om galsindede personer; de tre andre har det første ledes betydning. „Hors“ er et særdeles foragteligt navn til en skiden kvinde, med sine føl: „flandre-“ og „møghors“. Det er ret en „helmiss“ kan siges om en berygtet kvinde, dertil hører en „tråd-helmiss“, måske er billedet taget fra en hest, der ælter ler eller tørvedynd. En sværlemmet person kaldes en „kamp“ eller „kamper“; „pillek“ og „rallik“ om sjaskede kvinder. En skidte, sølle „mær“ om et dårligt kvindemenneske; „sny'd di nies, din snotte mær!“ yttrede enken grædende, „var det sidste ord min kære, salig mand sagde“. Mæren har temmelig stort afkom, alle kraftige og stærke: „knokkel-, kvinde-, lefle-, piter-, rabalder-, rakker-, skind-, so-, tyve-, tævemær“. Ja, hvad skal man sige? Da præstens husholderske stod for alteret med Morten Murmester, og præsten var kommet til det sted i ritualen, hvor der står: den som får en hustru, får en god gave, så standsede han og udbrød: „men hvem der som hær får en skidt, skejs rabaldermær . . . Morten, Morten, hvad vilde du dær?“²

¹ Kristens. Almueliv VI. 220. 20. 21. ² Kristensen, Kirketjeneste 113. 117.

En „pitermær“ er en gnieragtig kvinde, de andres tydning volder liden vanskelighed. Endelig er der: et beskidt, grimt „øg“ om løsagtig kvinde med slem mund, „gade-“, „rimpe-“ og „soøg“ hører fuldt ud til familien. „Øghøved“ er vel nærmest en klods.

Familien „æsel“ er i vort kolde land ikke synderlig stor, d. v. s. antallet af individer kan være anseeligt, uden at slægten har kløvet sig i grene. En tværblændt „asen“ (Vestj.) er altid på tværs. Vi havde i mit fædrenehjem i Sundeved et æsel, der bar mælk; dyrlægeregningen begyndte det år: „en æsel 50 mark“. I vestslesvigske almueskoler har været en „æselsbænk“, på hvilken alle sinkerne sad, og en „æselskrog“ svarende til vor skammekrog.

I en ganske anden retning ligger begavelsen hos „æ swyn-slæjt“, hvortil Pe Sow hørte. Først soen.

Ehre den Frauen!

Der var en mand, der hed Sören Slump, bruden var enke og en bekendt „so“, der dog ejede et hus. Præsten havde gode indfald og begyndte sin vielsestale: „at blive gift er en lykke, at blive godt gift er en slumpelykke. Du anser det vel for en lykke at få en „so“ med et „trug.“ Det er almindelig sagt, „at mangen ta'r soen for trugets skyld“, men der er nogen risiko derved, thi det siges også, „at en so kan vrade mere ud end ti galte kan vælte ind“¹. „Soen“ er nu engang et „svin“ i sine bedste klæder; thi alt hvad Gud har skabt er godt, sånær som en tintet so og en ond kone. Soens grise hedder „fuld-, grav-, mög-, vrapso“; af orne er der kun én sammensætning, „poseorne“, lille, arrig mands-person. Et skabet „svin“ har et ganske anseeligt følge, der alle hører til familien: en „svineangel, -basse, -bæst, -dreng, -egle, -hoved, -hund.“ Den, der kom sidst op pinsemorgen kaldtes „korive“, „lusekonge“, „svinehøved“, eller „pinsegris“². Hertil kommer endnu et „mögsvin“. „Grisen“ udtrykker den begyndelse i anlæg, der kan nå soens eller svinets fulde modenhed, — er derfor langt mildere end noget af dem. I dens følge er „snaldregris“ og „grisebasse, -Hans, -Mikkel, -øre“. Med „Grise-Palle“ hænger det derimod noget anderledes sammen. En fynsk bonde kom til at køre for en general i Svenskekrigen. „Hvad hedder du dær bagpå?“ sagde han. „Jeg hedder general v. Oxenstjerne“. „Så er du vel kommen en okse for nær engang,“ — „Hvad siger du, din bondelømmel?“ „Jo“, svarede bonden, „jeg havde en broder,

¹ Kristensen, Kirke-tjeneste 117. 118. ² Kristensen, Almueliv I. 22. 61.

der hed Palle, han havde det held, at han annammede en gris, og siden den tid hed han ikke andet end Grise-Palle“. „Så din dosmer tror, at jeg er en tyv, siden jeg hedder Oxenstjerne?“ „Ja, det var jo lige til“, mente bonden¹. Galten findes endelig blandt „mudder-, pludder-, rodegalt“.

Tilbage står menneskets tro ledsager „hunden“; en „storken, mulet, peget svinehund“ i tiltale går sjælden af uden blod, men så er der desuden med hund som ledeord: „hundeas, -fitte, -hale, -lort, -møg, -pande, -skidt, -snude, -stegle, -tamp, -tunge“. „I forb. hundehaler, vil I holde snut?“ og „dit bitte hundemøg, dit hundeskidt, vil du se, du kan skrubbe af!“ vil blive anset som en særdeles kraftig, om ikke just pyntelig tiltale. Man skal ikke kalde en jærnbanekonduktør for en „gammel tyk hund“², det koster ligesåmeget som at rykke i sikkerhedssnoren og bringe toget til at standse, nemlig 20 Kr. Det sidste havde man dog i grunden mere morskab af. „En tæve“ om en løsagtig kvinde er vel almindeligt.

Her mindes jeg faren ved at bruge udtryk, man ikke forstår. For en del år siden kom en ung karl, efter et kort ophold derovre, hjem fra Amerika. Han fortalte mig om en kammerat, der havde været med ham og som, for at give sin dansk-amerikanske tale et noget mere pynteligt sving, havde bedet en Englænder lære sig en passelig, dog ikke for stor engelsk ed. Denne var straks villig, lærte ham, hvad han ønskede, og föjede til, at den især vilde gøre lykke mellem Irlændere. Danskeren sagde pænt tak, trakterede sin lærer med „a drop of something hot“, brugte ved første lejlighed sin lærdom i en gebrokket samtale med en Irlænder, men blev i samme nu slået i gulvet. „Forstod De, hvad han sagde?“ spurgte jeg. „Nej.“ „Men husker De ordene?“ Jo, han havde lagt nøje mærke til udtrykket, det var: „you damned son of a bitch!“

Af „katte“ er der jo nu adskillige slags, der er abekat, „drillekat“, hankat, hunkat, havkat, „klavrekat“, „lækat“, „marekat“, „missekate“, „mussekate“ og „vildkat“. Hertil kommer endnu: „flyve-“ og „morgenkat“, alle temmelig tamme, forsåvidt de kan komme i betragtning i denne forbindelse.

Med „tohjort“ eller „totihjort“, et „mæhæ“ véd jeg intet at stille op. Der er så kun et par fællesnavne tilbage, „bæstel“ og „dyret“. Hver af dem er gode og kraftige udtryk for sig. Fra

¹ Kristens. Almueliv VI. 220. 21. ² Frederiksborg Amtstid. nr. 247. 1900.

det første stammer et „bagbæst“, der nok nok har hjemstedsret hos det pl. bakbeest, i betydningen: et plump skib. Sammensætningerne med dyr, „blød-, bomulds-, kodyr“ er alt nævnede, der er nu kun et „dovendyr“ tilbage, vi slutter så, som vi begyndte, med menneskets nærmeste slægt, de firehændede, og går over til selve skabningens herre, homo sapiens, hans person, hans forhold og arbejde og krop.

Jyder, Jøder og gråsurve skal der være nok af allevegne. Af Jyder er der fem slags: hæderlige „Kronjyder“, der slet ikke hører med til denne familie, men foruden „Flynder-, Kvab-, Torsk-Træsko-, Fnatjyder“ og „Molboer“, som vi alle her medtager.

„Jøde“ som skældsord betyder ågerkarl, og „rabalderjøde“ en højtalende, larmende person, mens hånsordet til Jøden er spæksmows (speck-schmaus). I gamle dage har jeg tit i Angel hørt: „do æ nok tysk å tvære!“

En gruppe for sig selv danner døbenavne og deres sammensætninger, som jeg anfører i bogstavorden. *Anders*, en lodden A—. *Frans*, gal Fr—. *Habakuk* skylder vel sin fremmede form: en sær H—. *Hans*; „du Flans“ ɔ: Klodrian; H— har et talrigt afkom: bukse-, gal-, grise-, klods-, plæbre-, pral-, pøle-, [smal-], sulten-, tosse-hans. *Jan*; dumrian, grimrian, klodrian. *Jens*; pøle-, tyk-. *Katrine*; kyse- ɔ: person med kyse på hoved. *Kristen*; døve-. *Lars*; doven-, lange-, lede-. *Mads*; kludre-, knokkel-, skidt-. *Madsen*; snot-. *Malene*; slatte-, so-. *Mikkel*, som rævens navn, er en lumsk person: „Mikkel har alle dage været lådden“; en remse siger, at der er mangeslags Mikkeler: hunte- og dunte-, ræve- og skræve-, men — der også Mikkeler, der er gode nok. Ofte kan høres: „han hed ikke Mikkel for sine gode gerningers skyld“. I smstn. er M— neutralt: dode-, dratte-, fedel-, fedte-, fide-, fiire-, grise-, grutte-, klat-, kludder-, svine-. *Palle*: -dasker, -prædiker, megettalende person. *Peder*; -dasker, doven person, -dejligben, -dose; -*Eriksen*, en fattig; -kroven, tvær person; -lette-, -lirke, -lortenbider, -lækkersulten, -nittengryn, -pold; -sjokketå, -tot, -tratte. Doven-, døve-, luske-, nysgerrig-, nøle-, renfærdig-, sølle-, tidig-, tålig-, våde-, ægte-Peder. *Povl*; trange-, tungnemt Barn. *Rasmus* er jo en rådende frue; -hu-hej, en forstyrret person. *Sissel*; onde-. *Steffen*, den som kommer sidst op 2den juledag (Vens.). *Terkel*, en hustyrant. *Terman*; kjællig-. *Thomas*; hætten-, lækkersulten person; nysgerrig-, snyski-.

En anden gruppe er en række fremmedord, der af en eller anden grund er komne ind i ukvemsordenes kreds, og som hører til eller er sammensatte med navne på fyrster, adel og gejstlighed. „Monarker“ kaldes i Vestslesvig de udenlandske, lasede og for-drukne jærnbaneanbejdere. „Hertugerne“, i Østjylland, hører vel sammeslæts hen. En „prygge-greve“ er en skødesløs, klodset person; en „baron“ er en vigtig fyr, en „malke-komtesse“ hånsord til de ringeagtede herregårds-malkepiger. Endelig en „bassedør“¹, en „bos“, vandrende håndværkssvend. Blandt militæret har vi en „kaptain“ (Agger) en löjerlig fyr, om han han da ikke er hentet blandt skibsførerne, samt en „klods-major“, en löjerlig „drabant“ og en sær „hoppegist“ (hoboist) det sidste bruges mærkelig nok om kvinder. Lærdommen og gejstligheden har adskillige repræsentanter. En rigtig bred „pave“ er en vigtig person, omtrent som „profet“, der ikke blot er en vigtig „profet“, men også en hellig „profet“ af dem, som letter dynen og fiser i halmen. Ja, undskyld, men almuen er nu ikke særlig snærpet i sin tale. Provsten har „mosle-, møg-, snaldreprovst“ med sig i følge, præsten en „kakel-ovnspræst“ samt hånsordene til konfirmander: „præste-kapun, -potte, -prop, -rotte“. En lille tyk person kan nævnes „munk“, et påfaldende klædt kvindfolk en „nonne“; „eremit“ er et særdeles stærkt skældsord i betydningen liderlig person. Så er der en ladden „professor“ om et underfundigt menneske.

For nemheds skyld medtager jeg hær „monsør“ eller „monsør Snus“ i vred tiltale, samt et „geni“ og et „subjekt“, der begge er omskrivelser for „fuldsnude“. En sær „pøbel“ er en tåbelig person.

Til forskellige livsstillinger og erhverv er dannet hånsord, som enten ganske i almindelighed spotter med arbejdet eller udtrykker at vedkommende er en slet arbejder.

Apothekeren kaldes „pilledrejer“ eller „plastersmører“. Arbejderen, som arbejder flittigere og raskere end sine kammerater, „galopspringer“. Bager, „kringlesmed“ eller „kringlevrider“. Barber, „skjæggeskraber“. Blikkenslager, „bliktud“. Forvalter, „avlsfordriver, -fortærer, knoldstamper“. Gartner, „persilledreng“. Gæstgiver, „gæstkniber“. Handelsbetjent, „diskespringer, sveskeprins, -sluger“. Herremand, „messingherremand, kammerherren fra mögfjæld, knald-

¹ ambassadeur.

proprietær“. Husmand, „pindemand“. Intendant, „flæskedrager“. Jordemoder, „kasketvender, krat-i-land-kælling, riveskind“. Jæger, „suppejæger“, der møder ved gildet efter jagten; „søndagsjæger“. Kokkepige, „skorstensmed“. Landmand, „agerdyrker, agrar“. Maler, „en maler, en praler, en skidt betaler“, „klattensmører, malerklat“. Opvarter, „rejepiller“. Politibetjent, „tyvetrækker“. Prokurator, „tingstud“. Skomager, „mester Begtråd“, „skuster“, „suder“; „skomagerdreng, -lap, -pjalt“. Smed, „bæslinge-, nellike-, trækosmed; grottelbanker“, se bager. Skriver, „penneslikker“. Skrædder, „bukse-, fikke-, galop-, ri-, rimpe-, skrumpeskrædder“ = lappeskrædder. Snedker, „klamphugger, klyttremager, krittebørs-snedker“. Studedriver, „Jyllandske tranlamper“ (Sønderj.). Sygepasser, „byldesuger“. Tolder, „posekigger“, „snag-i-sæk“, „snager“, „spejder“. Trainkonstabel, „ridder af lampevægen“, „trandunk“, „dunk“.

En bemærkning må være mig tilladt. I vort ulykkelige „moralredne“ og „præstekuede“ folk er det dog en lykke, at man har nogenlunde talefrihed. Den bekvemme lov om „grober Unfug“, som de har syd for grænsen, mangler vi jo ganske vist, men skælde ud, det kan vi da, og det letter hjertet. Jeg skal yderligere give midler ved at gå over til indehaverne af mere eller mindre borgerlige næringsveje.

Bonde; en „postelins-bonde“ er rigelig „fin i filten“; desuden: „bonde-Frederik, -knold, -torsk“. „Bøddel“ kan gå på egen hånd; „skovter-bøddel“ er person, som går dårligt på benene. Drejer; „filuren-“, „pilledrejer“ er anført. „Fisker“; „det er såmeget en sær fisker, ham!“ Gjøgler; en „gjøgler“ er en driver, en „gjøglerkrukke“ en slusket kvinde. Hyrde; din „svinehyrde“! „Kjeltring“ og „kjeltringeknægt“. „Komediantspilleren“ er fuld af optøjer. „Konditor“, en sær k-, er ubestemt. Kræmmeren har mange med sig i følge: „bisse-, bukse-, buse-, butle-, fedte-, fidde-, fisle-, flandre-, flanni-, hjappe-, luse-, pjalte-, pjatte-, raltekrammer“. -Mager; „posementmager“ er en lystig fyr, ordet støtter sig øjensynligt til et puds; „spas-, spilop-, vind-, vindsel-, tullibrik-“. „Marketender“ er ubestemt. „Nar“ med „narrifas“, „narrehoved“. „Parykmager“ kan siges til barn med stort hår. Perser, i smstn. „grødperser“ og „persevom“ om forslugne personer. „Rakker“; „han-, hun-, hunderakker“ samt „rakkermær“. „Rufferske“, en rå, grov kvinde. „Skidehus-karl“. Skipper; „gal-“. „Spillemand“ er

en vindböjtel. Spådeje har helt mistet den oprindelige betydning: stå som en sølle „sippedeje“; en tyk „sippedunte“. „Stodder“. Tyv; „tyveknægt, -kvind, -trækker, -mær“, din „gavtyv!“ Tærsker; „kødtærsker“.

En gruppe kan samles om personer, der hører til en familie, et hus.

Mand; „drunte-, drövse-, pinkel-, spille-, spjarre-, spjatte-, tralte-, vassemand“, den sidste en löjerlig person med dårlige klæder; en lille „mandser“ er kæleord til en dreng. „Kvind“ kan gå ene som et stygt skældsord: „hore-, kanallie-, lefle-, tigger-, tyvekvind“ fortsætter. „Kjælling“; „fisker-, rende-, sladre-, svaldre-, tiggerkjælling“. Broder; „fissi-, ja-, snakke-, svirebroder“. Søster; „ja-, sladdersøster“. „Purk“ er en skændegæst, nærig person; „gjerrig-purk“. „Unge“; „din visne, grønne unge!“ „klæpunge“ er vel kæleord; „ravneunge“. „Dreng“; „sådan et skidte stykke dreng, som dig!“ „Skidtmadses tørvedreng“, „svinedreng“. „Knægt“; „din grimme, visnæsede knægt!“ „kjæltringe-, tyveknægt“. Svend; „halløjmagersvend“; til et barn, der volder moderen forsinkelse kan hun sige: „tødesvend“. Et par, jeg ingen bedre plads har til, får så gå med hær: „sviregast“, „snyltegæst“, „krybily“, „kryster“.

Nogle ukvemsord tages fra navne på djævelen og vælter, således: „djævel“; „det er rigtig en led djævel!“ Foruden at anvendes som et stygt skældsord, bruges dj- beundrende om noget ypperligt: „han er en döwl til at fiske“; „han er så möj en döwl til at prædike“, om en veltalende præst; derimod: „den der får en döwl, har en döwl!“ sa’ manden, da præsten sagde: „den som får en hustru, får en god gave“; hun er en „husdjævel“ men en gade-engel; „hovedpande-djævel“. Fanden er et langt mildere ord; „dær kommer han, fandenhovedet“. „Satan“; skönt det er et stygt skældsord; kan det også bruges som ros: „han er en S-til at føre leen“. „Trold“; „en grim trold“, en dværgagtig person (Vens.); i Sønderjyll. ofte = djævel; „æ döwl og æ trold, de er af jet kold“ (kuld). „Utyske“; „utuske“ er vist sællandsk. „skibelse“ = spøgelse; „et gammelt sk-“. „Spøgelse“ er et mildt skældsord: „det sølle sp-“; en „spøgelse-dreng“, en vild, uvoren dreng. „Skif-ting“ er en styg person.

Et par æventyrrester er en „Langben-riser“ en lang person og en „ridder Rød“, en spilopmager“; en „Uglspil“ det samme.

Fra legemet, menneskers og dyrs, kan en stor indsamling göres. „Krop“; „en liderlig krop“, „dovenkrop“. „Ådsel“, „et ledt ådsel“. Så kommer legemets enkelte dele, jeg begynder med hovedet, der i sammensætningerne er det neutrale udtryk = person; egenskaberne bestemmes ved 1ste led, og mange er de, som følger, der findes vel ligesåmange til, de kan dannes efter behag og lejlighed: „bladre-, blat-, brokkel-, brus-, buf-, buffel-, bulme-, bumre-, buse-, bøgle-; dogre-, dorsk-, dosmer-, drante-, drimse-, dummer-, dvot-; fanden-, fjog-, fjot-, flab-, flane-, fær-, fære-; glabre-, gnav-, gratte-, grød-, gåse-; hjadre-, hjangle-, hjaske-, hænge-; jejtire-, kimse-, kjæbre-, kjød-, kjølle-, klods-, kludre-, klumre-, klæbre-, klæp-, knokkel-, knop-, kodre-, krontel-, kyl-linge-, kål-; lut-; muffe-, muffel-, murke-, møg-; narre-, nydde-, nød-; pjatte-, pjave-, pjæbe-, pludre-, proge-, prosle-, puffel-, pulter-; skogre-, skrummel-, slubre-, sludre-, snyldre-, snyle-, snøvle-, stjabe-, stage-, stude-, svine-, sylre-; tokke-, torden-, torske-, tosse-, tronni-, tryk-, tørve-, tåri, tårkel-; ugle-, vrøvle-, æsel-, åle-“. „Høs“, svinehoved, kan bruges om fed kvinde. „Pande“, enfoldigt kvindfolk, hører vel delvis til redskabet pande; dertil: „flave-, gnav-, hunde-, klumre-, knave-, knokkel-, torske-“. Öje; „strude-, sövnöje“. Nos; „snotnos“. Næse; den „næse-i-ast“ o: nysgerrige person. Snude; „brændevins-, fuld-, hunde-“; „snydestage“, „snydeskaft“, hånlig om næse. Mule; „fedt-, surmule-“; en „mulebider“ tvær person. „Næb“; „et storsindet n-“, storsnudet person. Tryne; „sövnetryne“. „Flab“; „din flab!“ — „å, du er selv bredmundet nok“; „flabhals-, -hoved-, -mund“. Mund; „bavle-, bjaldre-, bravle-, dribble-, fedt-, flab-, gab-, klæp-, knæbre-, lækker-, musk-i-, plabre-, pludre-, puffel-, skjæv-, skrævle-, sladder-, slik-, slæbre-, sukker-, torske-, trut-, vis-, åben-“. Kjæbe; „din grimme, viskjæbede knægt!“ „bladre-, blat-, flæbe-, fløs-, gabe-, hjadre-“. Kjæft; „asens-, bjaldre-, skærsliber-“. Tunge; „hundelunge“. Hage; „smadrehage“, som spilder mad. Skjæg; „dribble-, flire-, grince-, mumle-, sægle-“. Skalle er mulig hjærneskal, hoved; „hjante-, hjappe-, ralte-, rive-, vild-“. Øre; flægre-, flæg-, grise-, hjaske-“. Hals; næsten alle med betydning af at tale, råbe, græde; „bjalstre-, bjæffel-, bjældre-, bjæle-, bröl-, flab-, lögn-, pjæbre-, pral-, skrig-, skræfle-, skrål-, slug-, svaldre-, trykhals-“. Nakke; „dwot-, hjappe-, skave-, tosse-, traminakke-“. Side; arrig-, gal-, hæsken-, hæten-, ond-, vringleside-“. Finger; „dratfinger“, som taber alt. „Negl“;

„en hård negl“. Liv; „grød-, klunt-, knude-, kvab-, mælke-, rimpe-, vradeliv“. „Raje“, kallun, ond uordentlig klædt kvinde. Blære; „skideblære“. „Vaje“, blære; „en bred vaje“, vigtig person (Vens.). Mås; „drukken-, fedtmås“. Rumpe; „rumpeskider“. Röv; „barne-, bukse-, dratte-, drunte-, flægre-, glabre-, hjante-, hjappe-, klister-, pinkel-, pjakke-, pjaldre-, pjatte-, plæbre-, possi-, prik-i-, ralte-, regle-, rimpe-, sakke-, sikke-, sladre-, sludre-, smyge-, snaldre-, snærpe-, tratte-, tulre-, vrikke-, åbenröv“; „rövbaldeast“ ond kvinde, ubestemt. Ast; „bladre-, hunde-, møg-, slurre-, åbenast“. Hale; „hunde-, sleg-, stoje-, strandehale“. Ende; „blærpe-, græde-, knaldre-ende“. „Vom“ skældsord til en tøs; „persevom“. Kok; „bable-, pludre-, poje-, spejter-, spjarre-, spradekok“. Pes; „knave-, pladderpes“. „Pig“, „en gerrig pig“; „drille-, erre-, gjerrig-, kjællinge-, luske-, narre-, nærig-, ræde-, samle-, skave-, sulte-, trodsig-, tvær-, tørve-, værkpig“. Pil; „dralre-, mosle-, pulre-, tommelpil“. „Pind“; „drasse-, drille-, fedt-, fissi-, frossen-, futte-, gnie-, grav-, skave-, ærrepind“. Pitte; „brændevins-, præsepitte“. Rædde: „dingle-, fidde-, poje-, pöwserædde“. Kodde; „fonnikodde“. Fitte; „fåre-, hunde-, karrig-, klistre-, klæbre-, knave-, pjatte-, sludre-, suge-, surfitte“. Fud; „sludrefud“; „hundsot“. Kutte; „gal-, knibe-, kyse-, slatte-, tratte-*kutte*“. „Dings“, liderlig person (Vens.). „Tingest“ = dings. „Pose“; „i skön püs“ (Vens.) en löjerlig fyr; ellers i smstn. nok kun om kvinder: „edder-, flanni-, græde-, lögne-, rase-, skranne-, tinni-, vindpose“. Lår; „lytte-, mög-, so-, sokke-, tokke-, trokke-“. Ben; „hinkel-, ryle-, spjalterben“; „en ung kathalet spjatteben“; „sprinke-, sprægle-, spy-, stumle-, svejl-, svifle-“. „Skank“, lang, mager person; „dratte-, hjabre-, hjadre-, hjampre-, hvibre-, kjællinge-, mög-, nysle-, peble-, pirre-, poje-, prosle-, pøle-, slæbe-, vrade-, vradse-, vride-, ævleskank“. „Knokkel“, liderligt kvindfolk; stor grov karl; „knokkelhoved, -i-donner, -kvind, -mær, -pande“. [Has; „bön-, skrabe-, snot-, stragle-, vindhas“] jfr. „hasebjörn“. Fod; „pöjte-, skidtfod“. Hæl; „dratte-, flagre-, flante-, flasser-, flyve-, hjaldre-, klæg-, lap-, resen-, sjakke-, sjokke-, skidt-, skræbe-, slovster-, slurre-, slæbe-, slöje-, snærpe-, sokke-, spræk-, stræbe-, tjalder-, tratte-, trædehæl“. Tå; „possi-, sjokketå“. Fedt; „fedtekræmmer“, „fedtlap, -mikkel, -mule, -mås, -syl“. Snot; „snothas, -hus, -lap, -nose, -slikker, -ugle, -ærme“; „snottefas“, „snotte-Madsen“. Spyt; „spytteflöjte“, „spyttslikker“. Fis; „aske-, bleg-, busse-, tinfis“, det sidste en forfinet kvinde; „fiseknappe“,

fisende person. Fjært; „din dumme slå-fjært!“ Lort; „hja-p-i-, hunde-, pja-t-i-, prik-i-lort“, „lortensparker“. „Mög“, „dit gamle mog!“ også kæleord: „dit lille mog!“ „mögast“, „det er rigtig en ægte privilegeret möggalt“; „möggris, -hjatte, -hors, -hoved, -kar, -lår, -plejl, -pram, -provst, -skank, -so, -svin, -sæde-, -told, -tønde“; „dit mögelse“ udygtig person; „hundemög“. „Skarn“; „eje-, pladre-, sylre-, tvol-, tægleskarn“; „skarnager“, „skarnbasse“. „Skid“ har et stort, særdeles ofte anvendt afkom; „hvirme-, pibe-, pirme-, pja-tte-, pjæbe-, rende-, stræbeskid“, „skidager“; „skide-balle“, -bennike, -bælg, -hejring, -kasse, -knægt“; „skidehuskarl“; „skider“; „rum-, rumpen-, spinat-, stue-, vejskider“; en „skiderik“, „skiddis“; „skidpejs“; „skidt“, „hump-i-, hundeskidt“; „skidtfas, -fod, -hæl“; „skidting“, „-Mads, -vinge“. Mødding; „-snager, -student, -tyr“.

En anden gruppe skældsord er taget fra brugsgenstande af forskellig art, der er vanskelige at samle i større hovedafdelinger. En mængde tager køkken- og husholdningsredskaber i tjeneste, især sådanne, som der kan rummes noget i, og de bruges da tit om kvinder. Balle; „skide-balle“, skiden person. „Bæger“; „et ledt bæger“, ond kvinde. Kande; „flæbe-, hvæse-, pja-tte-, tude-kande“. Kop; „snurrekop“. „Kovs“ dum person, jfr. bæger. „Krukke“; „en bitte ond krukke“; „gögle-, vallekrukke“. Gryde; „trykt-i-gryde“, sammensunken person. Potte; „brumme-, flandre-, flante-, flæbe-, flægre-, gumle-“; „kjællingepotte“, kæleord; „knurre-, lure-, negre-, præsie-, simre-, skranne-, sladre-, sliske-, snaldre-, svaldre-, sygre-, sylre-, tinni-, tinstrepotte“, mest om kvinder; om mand: „pottetikger, -snager“. „Kasserolle“, stor, grov kvinde. Kar; „hjarde-, mosle-, mögkar“. „Karusse“, skiden, liderlig kvinde. Bøtte; „fisle-, fløde-, fylde-, grine-, sludre-, smadre-, trimle-, vrøvle-bøtte“. Bøsse; „peberbøsse“, en tyk, undersætsig person efter peberbøssernes form. „Kasse“, grov kvinde, „ret en madkasse“; „kassemester“ til noget er ophavsmanden. Spand; „bøgle-, knave-spand“. „Tragt“, klodset kvinde (Vens.). „Trug“, dorsk, skiden kvinde; „hjappe-, hja-p-i-, hjask-i-, murk-i-“. Tud; „fisletud“. Tønde; „bærme-, mögtønde“. Bælg; „knave-, narre-, skave-, skide-bælg“. Bøjtel; „vindbøjtel“. „Pung“, en enfoldig person. Taske: „fisle-, fledre-, flægre-, skvaldre-, sladre-, svalretaske“. „Æske“, „du er en net æske!“ til et uartigt barn. Vår; „fyldevår“. Sak; „döv-, hoppe-, klump-, kløj-, knort-, knub-, krum-, [pu-, ti-],

tyksak“. Sæk; „kvap-, prop-, reble-, skruppe-, snak-i-, stop-, vind-, vrapsæk“; „sæk-i-bukse“, sen person.

Så kommer klæder eller dele af dem. Pels, der vel er dyrets skind besat med hår; „ruske-, svinepels“. „Bukser“; „Jens wa et sæ pa bowse i oll hans posty're“; „fjolle-, flagre-, flægre-, kravle-, måltids-, smadre-, snaldre-, trok-, vadebukse“. Hose; „fissi-, vade-hose“. Ærme; „snotærme“. Hat; „klygrehat“. Hætte; „flagre-hætte“. Lue; „natlue“. „Stövl“, dum person; „det er en rigtig stövl, han!“ „snörestövl“, „det var en sølle sær sn-“, „stövl-smörer“. „Traller“, pjalt. „Tøffel“, en idiot (Thy). Lap; „Fedt-, snotlap“; „laphæl“ en sluske. „Pjalt“, „en pjalt dreng, kaptain“; „russeppjalt“. „Ralt“, pjalt; „ralteröv-, -skalle“. „Trævl“, „en ar-rig trævl“, om en kvinde; „trævling“. „Hegle“, „en gammel h-, hvas kvinde; „hampehegle“. „Hervetræ“, garnvinde, om dum person. Kile; „drivekile“. Hövl; „skredhövl“. „Kjærnestav“, navn til hyrden, der kommer sidst hjem pinsedag. Saks; vel kun om kvinder: „hjabre-, kjæbre-, klæp-, knæbre-, skræfle-, snakke-saks“. „Svejl“, smedens tilspidsede jærnstang som han gløder og brænder hul i træ med; tynd, opløben person; „svejlben“. Syl; „fedt-, knæbre-, pløk-, snæbresyl“. „Hængsel“, kvinde, som klæderne hænger på. „Hvirvel“, lukke for en dør; person, som kan vrides og vendes. „Trisse“, „linke-, lumpetrisse“. „Trille“, „en gammel tr-“, om kvinde. „Snold“, „min lille sn-“, er vel mest kæleord. Hakke; „møghakke“. „Plejl“, grov, stor person; „mög-, sludreplejl“. Skaft; „bable-, flyve-, hjabre-, hjaappe-, revle-, snyde-, vade-“. „Skovl“, „en dum sk-“. „Tromle“, „en tyk tr-“. Hank; „sladderhank“. Kølle; „køllehoved“, dum person. Nydde, kølle til at drive på en kile med; „nyddehoved“, dum person. Hejring; utilhugget træstykke; „skidehejring“; måske også usammensat: „en skide hejring“, klods. „Blok“, stor, klodset person; „tværblok“. „Klods“, „klods-Hans, -hoved, -major, -pande“. Knort; „knort-sak“. Knub; „-hoved, -sak“. „Knude“, lille tyk fyr. „Prygl“, „en sær prygl“; „pryglegreve“, person som tager klodset på alt. „Spalt“, person fuld af optøjer. „Sprække“, pindebrænde; „se til den spr-!“ til vigtigt barn. „Stykke“, „rigtig en skide stykke dreng“, „en stykke doven los!“ Kjæp; „skramlekjæp“, larmende barn. Stok; „gabe-, gumle-, hugge-, hængestok“. Stage; „hja-pi-, nød-, pjatte-, rende-, snydestage“. Stikke; „fedtstikke“. „Rapir“, tynd, opløben person. „Klump“, „en klump dreng“, klodset dreng;

„klumphoved, -hugger, -sak“. „Knold“, lille og tyk person; „bondeknold“. „Tue“, „en bitte tue“ = knold. „Prop“, lignende; „prop-sak“, „præsteprop“. „Told“, „en bitte t-“ måske kæleord. „Tot“, lille uselt barn. „Prås“, tyndt lys; „pråsemager, -pette“, „knildre-prås“. „Tamp“, hundetamp. „Ting“, „en sølle led ting“, usel, usædelig kvinde. „Perle“ og det stærkere „knaldperle“ er vel kun kæleord. „Tørv“, „dige-, møntørv“, „tørvebillling“, skident barn ser ud som en „tørvebjörn“, det er godt fægtet af en „tørvebasse!“ „du er en Skidtmadses tørvedreng“, „tørvefyldling“ umæltelig person, „tværfyldling“, „tørvehoved, -stak, -triller, -træder“. „Væv“, „nu, vævet, hvad gör du?“ om sansesløs person. „Læder“, „det er F- til læder!“ om et dygtigt kvindfolk; „døvlæder“, doven person.

„Hus“, stor, grov kvinde; „husdjævel“, „høns-, klokke-, snot-, tåbelighus“. „Hytte“, „din lille pryglehytte!“ er vel kæleord. „Møbel“, grimt stykke kvindfolk. Skab; „hængeskab“, doven person. „Kakel“, „en led k-“. „Tressur“, sølvtøjsskab (treasure); stort, grovt kvindfolk. Damper; „skruedamper“, om kvinde med slem kæft. „Fregat“, stor, stolt kvinde. Skude; „rebleskude“, sladdertaske.

For en hel række ord, der betegner musikalske instrumenter eller dog redskaber, der frembringer larm, er anvendelsen nærliggende, hyppigt om larmende skældende personer: Fedel; „knarrefedel“, larmende kvinde. „Fiol“, utugtig kvinde. Fløjte; „gal-, spyttefløjte“. „Harmonika“, møbelhandler i Kbh. kaldte en gæstgiver dær „en brystsyg harmonika“, hvilket kostede Kr. 40, se Kold. Av. nr. 118. 1901. Klokke; „klokkefår, -hus“. „Klæbber“, det svingende metalstykke i klokken, larmende person; „klæbreffite, -hoved“. „Lirekasse“, snakkende person. „Orgelværk“ = lirekasse. „Skalmeje“ om et magert dyr. „Skræffel“ redskab til at larme med, skralde: larmende person; „skræffelhals, -hæl, -mund, -saks“. Skralde; „rappenskralde“. „Spilleværk“, løsagtigt kvindfolk. „Billede“, „et ledt b-“, om kvinder. Skabilken; „skabilkenhoved“, magert dyr; „skabinkel“, ubehagelig person, om kvinder.

En ikke ukendt ting er at man både skælder ildesmagende mad ud, såvelsom at man skælder ud over maden: „kaffe, — er det en „skrumlekaffe“ at byde folk, bedre var det, at du hængte den op i skorstenen, at vandet kunde dryppe af den!“ Al dårlig

tynd mad kaldes „plander“; „mælkogvand“, givet tjenestefolk istedetfor øl, kaldes „kalvedrikke“. Jeg har hørt ost kalde „skomagerflæsk“, biskøjter „plankeværk“, sødsuppe „batteriforskrækkelse“, „musikanter-, trompetervælling“ (jfr. Dania III. 74). „Abesnot“, „bolværk“ og „baksebom“, „the med grøn sæbe“ og „smørrebrød med tobaksovs“ (Flensb. A. ¹⁴/5. 02), som ligger udenfor min erfaringskreds, nævnes også i Dania. Engang har jeg i en engelsk bog truffet „pickled corktrec“, som omskrivning for messbeef. Med hensyn til de almindelige navne „kvalmepinde“ og „stinkadores“ se Dania III. 79. Menneskenaturen bliver her sig selv lig. En munk skriver¹: habemus bonum comedere in bursa nostra et quotidie septem fercula bis mane et sero. Scilicet primum dicitur „Semper“, id est Teutonice Grütz. Secundum: „Continue“ ein Supp. Tertium: „Quotidie“, id est Muss; quartum „Frequenter“, id est mager Fleisch: quintum: „Raro“, id est Gebratenes; sextum „Nunquam“ id est Käs; septimum: „Aliquando“, id est Äpfel und Birn. Udtrykkene er milde i sammenligning med sømænds og soldaters, men munkene havde jo ord for at leve godt i klostrene.

Nogle enkelte skældsord optager motiver fra mad, således: Bakkelse; „sprutbakkelse“, vel noget i slægt med spradebasse. Grød; „grødhoved; -høg, -perser“ bliver sidst færdig ved måltidet. „Kavring“, om grim klodset mand. Klister; „klisterfitte, -røv“, om skidne kvinder. Kjød; „kjødhoved, -tærsker“. „Mælkogbrød“, „du er en m-“ o: et „mæhæ“. Måltid; „måltidsbukse“, som sidder længe ved maden. „Ost-og-valle“; „du er en god o-, dig!“ Pølse; „trykpølse“ om læretung person; „rullepølse“ vel tyk person.

For yderligere at lette brugen af de omstående „lyriske udtryk“ grupperer jeg dem under hovedafdelinger:

Træffende og sømmelige udtryk om arrige kvinder er: hampehegle, kustos, nebber-i-bande el. -i-bilde, rabaldermær, rammel-i-skeer, ramuesk, rappenskralde, slamp-i-skidt.

En doven person nævnes: dovenkaj, døvlæder, flæg, hængeskab, los, løjser, slåri, sövnetryne.

En drillepind kaldes: drillepig, ærrepig.

En farende, stundesløs person: hvirmeskid, hjavs, hvervepind, rapskalle, rasepose, rendeskid, rivejærn, stik-i-rend-skrædder, stræbeskid.

Dumme folk: dogrehoved, dorskehoved, drog, drøl, drønnert,

¹ Epist. obsc. viror. v. E. Münch, Leipz. 1827, s. 151.

dummerhoved, dumrian, dvotnakke, døgenigt, fjog, fjolter, fjotte, flavepande, fonnitokke, goje, golde, gormes, hjante, mjæg, mæhæ, mægen, norkel, nytte, nummer, nydde, pinkelmand, pjok, pose, pusak, pus, pøbel, ruffel, stannik, stjabehoved, stjamp, støt, tamper, tokki, tonnes, tordengjed, -hoved, -kalv, torkel, tosse, tratte, trokke, tronni, troppetalle, tåbelig-hus, tåbelig-Peder, tålig-føvs, -Per, tåri.

Personer, hvis figur af en eller anden grund er påfaldende: bommerutte, gump, humhest, kvapsæk, kvalper, lange-Lars, maduse, madusken, mjetting, mossel, nokke, pjøn, povter, povves, prons, pulte, rafte, rangel, rikomrande, skulder-brok, slanterdarius, snarris, snurrekop, snæbe, spelte, spile, spind, spire, spirrevip, spjalter, spjannis, spjarris, spjæk, splejs, sprinkelben, sprægl, strudøje, svalk, svappe, trotte, truntel, trut, tue, tykkert, tyksak, vallekrukke, vaps, vissenpind, vongsel, vrapso, vratte, vrikke, våmpel.

Fuld mand kan man kalde: brændevinssnude, fuldsnude, fyldebøtte, pangel, svirebasse.

Den, som gør gabe-arbejdet, hedder: gaber, glaner, glyner, tramminakke.

Person, hvis gang er påfaldende: flasedagger, -hæl, -kutte, gjølp, hinkeben, krøvl, langben, linkentridse, lumpentridse, pumpehaj, pøker, spjadder, spjarrebasse, spjatteben, sprade, springfort, sprittebasse, stennik, stumleben, trampel, trumpel.

En gerrig person kaldes: fedtekræmmer, gjerrig-pig, gnier, knavebælg, -fitte, -pande, -pes, -spand, knibekutte, kniber, knærp, nærigpig, rabe, rimpeliv, skavebælg, -nakke, -pig, -pind, skaver, skindskaver, skrabe, snosker, sugefitte, suger.

Grinende person: flanni, -potte, grinebider, skoggrehoved, skranne-ende, -høg, -pose, -potte, skranni, tinnipose, -potte, tinstrepose, -potte.

Grædende og klynkende person: flæbekande, grædepose, -stok, klygrehat, pib, pjæb, pyller, skrihals, skrålhals, snyller, snylrehoved, sygrepotte, sylrepotte, -skarn (?).

Klodset person: brokkehoved, buf, buffel, bumrehoved, bummerusse, -rutte, busehoved, -kræmmer, butlekræmmer, donner, drattefinger, -hæl, -røv, -skank, drøvsemand, firkel, flamske, flandrik, fonnikod, fummelkodde, kejtsuse, klathoved, -Mikkel, kludrehoved, -mager, -Mikkel, -Mads, klummerhoved, -pande, klump-hoved, -hugger, klunt, klyni, klytte, kløve, kløvning, muffel, plum-

haggi, pragl, pulterfærd, -hoved, rundsel, skrummel, -hoved, skrump, skrusse, skråning, slabe, slabanter, slamper, slamsker, slog, stovster, slyni, stossi, tomning, tommel, trampel, trompel, tronnik, tronnes, trøgte, trønnes, tæbe, tølper, wonsel.

Person, som klæder sig påfaldende; flægøre, hævves, kyse-Katrine, -kutte, peberineldeskid, pøjekok, -rædde, -skank, pøjter, possiröv, -tå, tjalder.

En kryster kaldes: kreg, krybily, skurk.

Langsom i færd eller arbejde: draje, drimse, drunte, kjør-messeøg, knalder, knilder, kravl, nysle, nøl, nöwsel, pille, pilter, pinnek, puller, rodegalt, seg, segebasse, sikkeröv, sikibag, simpe, simpibag, simrepotte, sjakke, -hæl, sjakibag, sjokke, -Dorthe, slæbe, -hest, -hæl, -skank, smøl, snavebasse, -brand, snøl, snövl, soffe, sokkedeje, sosse, sæsse, sprækhæl, stegi, trippensagte.

En, som lurder: lurder, lurrik, lyttelår.

Den löjerlige er: en drabant, en sær fisk, en hoppegist.

Person, som er kræsen eller forslugen m. h. t. mad: bærme-tønde, flødebøtte, -skjæg, -væder, grødpæser, gumlestok, hugstork, Pernittengryn, persevom, potttekiger, slikmund, slughals, -kniv, snag, snask, stopsæk, sukkermund, sulten-Hans, sultenpig, sægle-skjæg, tværfylding, tægl, tørvefylding.

Hvad man intet navn ved til hedder: dikspasser, dings, himpegimpe, himpehampe, pillegejring, tingest.

Næsvis: lærp, snøffel, snøkker.

Praler: bredfisk, brettekløve, bretting, resenhæl, vindhöjtel.

En roder: vradebasse, vradsel, vrannik, vråddik.

Ræv: lojak, mjævs.

Slesk person: flurendrejer, fislebøtte, -kræmmer, -taske, -tuder, fissebrok, -hose, -linke, -pind, skrede, skredhövl, skrile, slettenfejer, spyttefløjte.

Slet person i almindelighed: bagage, flækker, krås, pak, sluni, slyngel, slyngert, tralli, træring.

En snakker: bablekok, -mund, -skaft, bjalehals, bjalder, bjaldreskjæft, -mund, bjaltrehals, -mund, bjælder, bjældrehals, bjævehals, bladreal, -kjæbe, -likke, brevbærer, hjabregasse, -skank, hjadregasse, -gås, -kar, -skank, hjappe, -kræmmer, -nakke-, -röv, -skaft, -skalle-, -skrædder, -trug, hvejrehøne, hæffel, kjæbrehoved, -saks, kjævehest, klæbber, klæbrefitte, -hoved, klæphoved, -mund, -saks, knæbber, knæbresaks, -syl, kodrehoved, pjatte, -fitte, -kande,

-kræmmer, -rædde, -røv, -skid, -skrædder, pjæbber, plæbber, plæbre-Hans, -røv, rassel, rebleskaft, -skude, -sæk, skræble, -hals, -hæl, -mund, -saks, skræpand, skvalder, skvaldretaske, sladderhank, -kjælling, -mund, -potte, -røv, -søster, -taske, sludrebasse, -bøtte, -ende, -fitte, -gås, -hank, -hoved, -plejl, -røv, -skatol, snakkebasse, -broder, -saks, snæbresyl, spektakel, svalder, svaldre Hals, -kjælling, -potte-, -taske, svalpe.

Svin, uordentlig i klæder, arbejde: blærp, fiseknippe, flarris, flavse, gravso, griminatus, grimrian, smadrebukse, -bøtte, -hage, hjatte, hjos, muddergalt, mögplejl, pladder-i-valseværk, -i-stonthose, pladdergås, -pes, -skarn, proddel, prik-i-lort, pøle-Jens, -Hans, sjask, sjossi, sjuske, slatte, slaws, sloje, slorke, slufud, slurre, sluske, slyrris, snaller, -bukse, -gris, -potte, -provst, tjål.

Person, ved hvis tale der er noget at mærke, kaldes: hvæsekande, mumle, snappert, snork, sprækker.

En tungnem hedder: tryddik, trykhals, trykkel.

Tvær person nævner man: bövl, flirris, gnavhoved, -pande, -pind, -pold, knurrebasse, -potte, morpe, mulebider, murk, pebbel, plejle, skorris, snyle, ten, tronse, tveg, tvægi, tværblok, tværi, vindsel, vrampel, vrinkel, vringel, ørk.

Mange skældsord er ubestemte, der kan igunden kun siges om dem, at de er ukvemsord: angel, bamberusse, bese, billede, bommerusse, -rutte, bukser, et sært par b-, brand, brodd, bussemand, bæls, bæse, bøste, donnik, dralrepil, faks, fandenhoved, fas, feddelmikkel, flegger, fløs, flån, fyr, gams, halunk, herring, holk, kanalje, kanut, kisser, konditor, kløj, knabe, kumpan, labe, laban, lampe, læbbert, lømmel, løttitot, løjser, madusken, malos, murris, od, oppermand, pannis, pinsevæder, plambæk, pløg, pog, pøvs, rad, roppe, rosmedulle, skaberak, skaffelysker, skalk, skjærdejs, slubbet, slytter, snorris, snosk, snosker, snyskithomas, snåri, stabejs, stamunkel, sterris, stiver, stondrik, strunte, stødaf, ståri, sveder, svejser, svisser, tarris, tegning, tims, tinfis, traderifjat, tralle, transe, trinse, trissé, vejskider, vilster.

Usædelig person er: horebuk, -kvind, hæft, luder, skulde, smejs, sulefinke.

Vildskab betegnes ved: fidde, flagger, flander, flane, flante, flavti, flyve, futte, galfløjte, -rus, gal-for-dag, galvrani, kaj, knegger, ruskebasse, -pels, russebasse, -pjalt, strelle, strandhale, stregtehas, støjehale, tøjte, tøs, vildbasse.

Et vrövl kaldes mjas, mjetle, vrövler, ævleskank.

Her er det vel bedst at standse. Endnu kun en betragtning til slut. Ord som de omstående må, selv hvor de er et adækvat udtryk for den følelsens inderlighed og styrke, der råder hos mennesker, som anvender dem, altid i vore dage bruges med nogen forsigtighed, dersom man vil undgå stævning, forhør og alle de herligheder den moderne jurisprudens trakterer med. Der er noget ubeskrivelig fantasiløst ved hele nutidens apparat, der vejer og takserer i kroner alle den slags udtryk. Anvender man dem, bliver det et rent, skært pengespørgsmål. Man forstod det bedre i henfarne dage. Havde en hærhjemme forsét sig med sin mund, måtte han betale en „skvaldertønde“ til samfundet og selv med tør mund se på, at naboerne drak den, mens vittigheder og löjer haglede ned over ham, og han måtte love aldrig at gøre sligt mere. På rådhuset i Goslar har jeg sét et dobbeltbur af et menneskes højde, ved en skillevæg af stærke, flettede jernstænger delt i to smalle rum, hvor en person lige kunde klemmes ind. Traf det sig da på torvedagene, eller ellers, at to damer noget ubehersket hengav sig til den personlige følelses inderlighed og varme, hvis lyriske billedsprog er skældsord, blev de puttede ind, hver i sit rum, med ansigtet mod hinanden og udstillede offentlig, indtil dampens spænding havde tabt sig. I England og Tyskland havde man et andet sindrigt redskab, der i Tyskland kaldtes „Korb“ (se Grimm Wb. 6) og i England „cucking“- eller „ducking-stool“, Anvendelsen har nok været lidt forskellig, mens „kurven“ eller „dyppestolen“ væsentlig var bygget på samme måde: en stærk brøndvippe, der stod på bredden af en mudderpøl, en dam, sø eller å, og som kunde bevæges vandret om sin sule, såvelsom lodret. På den ene ende af vippen var befæstet en stol, hvori synderinden sattes fast, og så drejedes bjælken ud over vandet. „Kurven“ blev jævnlig gjort med bund, der kunde løsnes fra land af, eller vedkommende fik fri rådighed til at forkorte sit fangenskab ved selv at springe i pølen og prøve på at bjærge sig i land. Men i vandet skulde man. Fra England må jeg helst fortælle en historie. Der var en vis dame, som hed Jane Dutch, som var berömt for sin veltalenhed, og om hvem det i det 17de hundredår fortælles, at hun gentagende gange fik et koldt bad ved „dyppestolen“, desværre uden at have synderlig gavn af det. Ak-

terne anfører, at end ikke vandets kulde ved midvinterstide var istand til at kølne hendes stærke følelsers varme. Hun blev i stolen svinget ud over pølen og gentagne gange dyppet dybt i det iskolde vand, men — mellem hvert dyp fossede ordene ud af hendes mund i en hartad både bundløs og endeløs strøm, og hun vidste at finde malende og træffende navne til hver enkelt blandt de mange tilskuere. Da hun omsider var færdig, mens vandet drev af hende som små bække, henvendte hun sig til sine efterfølgere med en så vældig salve af højtklingende troper og rhetoriske sving, at de blev overbeviste om, at om end hendes tunge kun var et lidet lem, var dens brand ikke til at køle eller slukke. Den sidste dame, som indtog denne ophøjede plads, var Poll Wheldale 1780, seksten år senere blev „dype-stolen“ afskaffet ¹.

Dette er jo noget helt andet end en kedsommelig retsforhandling og et forhør. Vore forfædre forstod sig øjensynlig ganske anderledes end vore livstrætte slægter på at gennemføre i praksis den gamle, længst prøvede leveregel:

at gavne og fornøje
det altid hav for øje!

¹ Gentleman Magazine Libr., Manners Customs (1890) s. 52.

NORDISK OG LAPPISK GUDSDYRKELSE

BEMÆRKNINGER I ANLEDNING AF SOLVOGNET FRA TRUNDHOLM

AF

AXEL OLRİK

TRUNDHOLMFUNDET, og særlig den opfattelse af det som Edv. Lehmann har fremsat i dette tidsskrift (1904 s. 72), giver mig tilskyndelse til at udforme en tanke, som jeg hidtil har holdt tilbage til nærmere prøvelse: om sammenhængen imellem Lappernes hedenske gudsdyrkelse og Nordboernes hedenskab¹.

Lappernes tro, således som den endnu var i det 17de årh., står på et trin, der i væsenlige henseender er ældre end f. eks. den nordiske tro ved oldtidens slutning. Der er ingen faste gudebilleder eller egenlige templer; ingen personliggørelse af guden ved mytedigtning, eller ved at forskellige og især åndige formål forenes hos visse gudeskikkelser. Gudsdyrkelsen er i ydre henseende stærkt knyttet til helligstene eller andre naturgenstande, som man vakler imellem at betragte som stedlige vætter og som legemliggørelse af himmelske guder. Menneskets daglige tilværelse omspindes af en række fagguddomme, for arnen og for indgangen,

¹ Kilderne til vor kendskab til lappisk gudetro er svenske beretninger fra 17de årh. (de vigtigste udgivne i Sv. landsmålen XVII) og de endnu bedre norske missionsberetninger fra beg. af 18de årh., især Nærøhåndskriftet (yppeilig udgivet af J. K. Qvigstad i Throindhjemske vidensk. selsk. skrifter, 1903; andre er benyttede i Jessens mytologi fra 1767). Endvidere troldmands-trommernes billedlige fremstillinger (gengivne især i Nærø-hs., i Friis, Lappisk mytologi, og i G. v. Düben, Om Lappland). — Til sammenligning har jeg benyttet Julius Krohns skrift om den finske folkeæts gudsdyrkelse (1894, Finsk lit. selskabs skrifter nr. 83) og en del spredte bidrag i de forskellige finsk-ugriske tids- eller samlingsskrifter fra de sidste år. Jeg bringer professor Vilh. Thomsen og mag. Eva Moltesen min bedste tak for hvad de har gjort til at lette mig indblikket i denne i flere henseender ikke let tilgængelige litteratur.

for drengebørns fødsel og for undfangelsen, for jagt og for sneens smeltning (kun en enkelt af dem, arnens og fødselens gudinde Sarakka, har større betydning). Og over dem knejser de himmelske magter: solen, tordengubben, stormgubben og tillige frugtbarhedsguden, — dem hvem mennesket bringer de store ofre til visse årstider eller når deres særlige hjælp er påtrængende nødvendig. Her møder os i fyldig og livfuld beretning et religiøst trin, der i væsenlig grad svarer til, hvad vi ud fra de knappe lævninger må formode at være bronzealderens religion i Norden. Ikke saa ulig for resten det religiøse trin, der havde holdt sig hos de hedenske Littauere endnu ved middelalderens slutning. Sådanne afsidesboende mindre folk har øjensynlig budt særlige betingelser for, at en gammel religion kunde fortsættes ned i tiden.

Det er dog ikke almenbilledet, der har vor største interesse. Det er bestemte overensstemmelser i skik og tankegang med nordisk oldtid, tildels en meget tidlig nordisk oldtid.

Ifølge Nærø-håndskriftet, den bedste kilde for lappisk mytologi, „bestaaer deris Offer, een deel udi levende Creaturer, saasom: Reinsdiur, Hester, Gieder, Hunde, Katter, een Hane, og andre Fugler, een deel udi adskillige gjorde Træ-Figurer, saasom lange og store Hammere til *Thor* Gud, Hakker og Spader til *Waralden Olmay* [kornguden], Baader til *Bieka Galles* [stormguden], et Menniskis Billede til *Ruttu* [dødsguden], *Mubenaimo* eller Sathans Billede til Sathan, Soelens Efterlignelse til *Paive* eller Soelen, og Rokker samt Spinde-Teener til Gudinderne, Buer og Piiler til *Leibolmai* [jagtguden] etc.“ (Nærø s. 36).

Denne lappiske offerskik stemmer ikke med de andre finske folkestammers; deres guddomme er prægede af en overordenlig enstonighed, de samme offere og bønner gentager sig i det uendelige; hele den finske folkeæt udmærker sig ved sin mangel på ævne til at skabe personlige guder; offermåltidet bliver den eneste væsentlige kultusform, og en så stærk fordeling af genstande til de enkelte guders brug er ukendt, og alle forudsætninger for dens opståen mangler.

Heller ikke stemmer skikken med nordisk vikingetid. Vi har mange oplysninger om offermåltider, menneskeslagtninger og deslige, men genstande træffer vi ikke på. Går vi derimod til den nordiske bronzealder, da byder den en ganske tilsvarende ydelse af store, og stærkt individualiserede offergenstande. Men ser vi

nærmere efter, viser der sig tillige en mærkelig overensstemmelse mellem begge. Broncealderen har tre arter af særlig forarbejdede offergenstande: solbilledet, de små guldbåde, og de vældige økser eller par af økser. Alle tre har deres sidestykker i lappisk: til Paive, solen, ofrer man „solens efterlignelse“, til Biekagalles, „stormgubben“, hvem man anråber om at standse stormen for de fjæld- eller søfarende, ofrer man både, og til tordenguden ofrer man hamrene.

Meningen med den lappiske skik er öjensynlig den samme, som også anes gennem bronzealderens offerfund: man skænker solen sol at den skal lyse, tordenguden den hammer hvormed han skal slå, gudinderne ten for at de kan spinde, jagtguden pile til at skyde med osv.

Stedet hvor disse offerting stilles, er i nogle tilfælde det almindelige offersted. Således har man beretning om at en spinde-
rok er rejst der hvor der ofres offerdyr til solen¹. Men man kan også ofre andensteds. „Den vederstyggelige anden Sædvane [om Julen] Finnerne bruger, bestaar der udi, at Manden, med Huustrue og Børn, ofrer hver en Messing-Ring om Nytaarsdags Morgen i en Brynd eller Bek til Soelen, hvor af hand tager sig dette Teign, at dersom Soelen skinner saa klart paa Ringerne i Vandet, at de alle seer klare ud i Vandet, da betyder det ham et got Aar,“ osv.². Denne messingring, der ofres til solen, må ifølge adskillige kildesteder være det samme som det „solens efterlignelse“ der ofres. Dens henlæggelse i fri natur minder om vor oldtids store offerfund, allermest om solbilledet, der var henlagt på mosen, som til visse tider af året stod under vand. Hvis vi fra det lappiske soloffer tør slutte tilbage til Trundholmfundet, vil vi sige at solvognen er en nytårsgave til solen for at skaffe rigeligt med sol i det kommende år. Men med sikkerhed kan vi jo ikke vide, på hvad årstid den søllandske solvogn blev nedlagt.

¹ Jessen s. 47: „en spinde-
rok for derunder at betegne solens vending og stråler.“ Denne sidste forklaring synes dog urigtig; ifølge Nærø-hskr. kunde der rejses spinde-
rok for kvindelige guddomme. Jf. Nærø s. 39—40, hvor det hedder at disse ting henlægges på alteret, eller i mangel deraf nedgraves i jorden under hytten. ² Nærø-håndskriftet, s. 42. — Skönt varlet for det kommende år efter sin natur er yngre end selve offerskikken, skal jeg dog nævne en skik, der delvis er sidestykke hertil: I Bayern kaster man ringe af vidjer i vand og tager varsel af deres flyden oppe eller synken (Jahn, Opfergebräuche, s. 142; lævning af gammelt soloffer?).

„Med Solens Offringer omgaaes Finnerne paa effterskrevne Maade. Naar Finnerne blive forvildet paa Fjeldet om Dagen ved Skodde-Snee heller Land-Fok, falde de paa Knæ og bede Solen om hendis Lius og Skin, og offe de et stykke Træ udskaaet med et stort rundt Hull, som Figuren udviser [2: en ring med et håndtag]. Dette holde de saa mod Solen, at hun skal skinne der igiennem til et Taknemmeligheds Teign for hendis Glands og for hun haver ladet sig see.

Ligelcedis bliver Maanens Offer gjort, uden at paa det runde Træ, de holde for Maanen, bliver ikkun gjort et lidet Hull paa, som hosføyede Figur udviiser. Bemelte Hull skal Maanen skinne igiennem for den skal ikke blive vred paa dem og blive borte med sit Skin, mens lyse for dem at de kand finde hiem til deris *Kield* heller *Gamme* om Natten“ (Nærø, s. 51).

Også her findes en parallel fra bronzealderen: de runde på midten gennemborede skiver af harpiks, der findes henlagte enkeltvis eller flere sammen som offer. Med den lappiske skik som støtte bør vi formodenlig opfatte dem som sol- eller månebilleder; og de gengiver da disse naturfænomeners form endnu mere umiddelbart end de lappiske offergenstande, der har föjet et håndtag til.

Videre hedder det i Nærø-håndskriftet, at Lapperne ofrede både til stormguden. Hertil svarer i bronzealderen det rige fund fra Nors i Ty ved kysten af Vesterhavet: omtr. 100 små bitte guldbåde henlagte som offergave i et lerkar, der var nedgravet i jorden. Opfattet i lighed med lappisk gudsdyrkelse — og denne tolkning ligger også i sig selv nær nok — er de et offer til havets herre.

En anden offerskik med både knytter sig til juletiden; og en hel række af beretninger vidner om dens udbredelse. En af dem er Samuel Rheens fra 1671; han fortæller, hvorledes man juleaften og juledag gemmer en bid af al mad, og husbonden samler alle disse bidder sammen og lægger dem i en æske af birkebark, formet som en båd og udrustet med mast, sejl og årer; dernæst øser de lidt fedt på det hele, hænger æsken op i et træ et bøsseskud fra hytten, „det de vilja giiva det omkringvandrande julfolk, som de då mena skola färdes omkring i luften.“ Andre öjenvidner har set disse både med fødevarer, tre kvarter til en alen lange, tilhugne af fyrretræ, forsynede med master, og kors-

tegnede eller mer eller mindre overmalte med rensdyrblod; de var ved den store slagting för jul blevne satte op i de højeste graner, også disse træer var korsede eller overmalte med blod. Andensteds har man på juleaften sat en sådan lille træbåd ud på en hel hob af sammenslæbte stammer, for at skaffe en syg helbredelse; efter julen var båden forsvundet¹. Men også under helt anden form optræder skibsofferet. Hos nogle af Lapperne, i alt fald de finske, fandtes der på helligstedet ved siden af *scite'n* (stenfetischen) et træ opstillet, lignende en bådskøl; den bar navn af „djevle båden“ (*Hiiden wenet*) eller „offertræet“ (*luotte-murit*). Når Lappen kom til stedet, blottede han hovedet, lagde hånden på stenen, tiltalte den som sin gud i dybeste ærbødighed, og søgte ved en slags tankelæsning eller spiritisme at udfritte, hvad lykke guden vilde tilstå ham, og hvad offerdyr guden krævede, og om det skulde være levende eller dødt offer. Krævede guden levende offer, da rejstes der et nyt offertræ, hvortil de bandt offerdyret, og efter lang tale drev man det øksen i panden, smurte både træ og sten med dyrets blod, og når køddet var kogt, skar man små bidder af det, bandt dem på snoede kvistringe og hang dem på træet. Derefter holdt man måltid på det øvrige, men vogtede sig vel for at føre noget som helst af dyret bort fra stedet². Meningen med båden er i alle disse tilfælde tydelig nok; den er ikke selv et offer, men tjener til at skaffe guden offeret i hænde, fragte det til ham. Tanken er ganske den samme som i det, vi nu kender som bronzealderens skik: fugle eller hjul der bragte offeret videre til guddommen.

I det senere Norden har vi måske noget tilsvarende indenfor gravfærden. Man lægger den døde med gods og til dels med dyreoffer i et skib, som dernæst bliver tilkastet med jord eller opbrændt. I lighed med den lappiske skik må vi vistnok opfatte dette som en overnaturlig befordring til det hinsidige, en forestilling, der næppe har været særlig levende for vore literære min-

¹ Düben, Lappland, s. 221. ² Sv. landsmål XVII 2, s. 81; Krohn, s. 27; jf. Friis s. 183 (hvor det samme offer skildres som en birkebarksrulle med to spader; formodentlig et lævn af båd og årer). — Ordet *luotte* (offer, trolddom, sang osv.) anses alm. for at være lånt fra oldn. *blót* (Finn. ugr. Forsch. I 186. II 139 f.); men dette er uden interesse for vor undersøgelse, da *luotte murit* (rettere *-morra*) også forekommer i lappisk mangfoldige andre gange uden at have bådform, og selve brugen af „offertræer“ er ældgammel skik hos den finske folkeæt. *Hiiden vene* (Hisi's båd) er derimod finsk, og synes at være en ny betegnelse.

desmærker fra vikingetiden, men som i sig selv er den naturlige forklaring af skikken¹.

Det er altså en mærkelig række skikke, der knytter Lapperne gudsdyrkelse sammen med den nordiske bronzealder. Nogle vil måske regne det for tilfældigt. Visse forskere har jo en tilbøjelighed til at anse religionerne for hjemmefødte; de beråber sig på at alverdens religioner på tidligt udviklingstrin ligner hinanden: da kan også Nordboer og Lapper uafhængig af hinanden have nået det samme trin i det hele og i enkeltheder.

Men det vil være ørkesløst at regne med en hjemmefødt lap-pisk kultur. Sprogforskningen viser, i hvilket omfang ord og be-greber fra den gotiske stamme lige fra en meget tidlig tid er gåede over i den finske stamme, og allermest i Lapperne. I selve udtrykkene for religiøse forestillinger vil man finde flere navne, der er fælles med nordisk, end med deres slægtninge Finnerne. Og som det er med Lapperne ordforråd, er det med selve tankerne; Fritzners afhandling om „Lapperne hedenskab“² har med nogle overdrivelser, men i det væsentlige rigtig bragt dette forhold for dagen. Vil vi have yderligere bevis, kan vi på troldmandens tromme aflæse hver ny kulturperiodes tilførsler aflejrede ovenpå den nærmest foregående. Øverst — dog sjældent — træffes her Gud Fader, Søn og Helligånd, altså den protestantiske treenighed. Dernæst en „hersker fader“, „hersker moder“ og „hersker søn“, — en treenighed af mere katolsk eller tillæmpet skikkelse; også denne

¹ Jeg har i min Danm. helteedigtning I 249 ff. givet en undersøgelse af dette stof, og har vist, hvorledes vi må adskille to motiver 1) den dodes bortsendelse i skib over havet, som kun findes i en lille kreds af Skjoldungsagn, 2) ligets brænding eller højlægning i skib; den har aldrig i nogen pålidelig eller gammelartet beretning noget med havet at gøre, skibet stilles frem på tørt land. Højlægningen findes tidligst o. 600 (svenske arkæologers datering), ligbrændingen kan være langt ældre og er snarest den oprindelige form. Det er muligt at den er opkommen af praktiske grunde — opbrænding af de i slaget faldne —; men overfor højtidelige gravskikke vil ideelle grunde dog være mere rimelige. — At opfatte skibet som almindeligt gravgods, bestemt til brug i den hinsidige verden, går sikkert ikke an. Man kender ikke i Norden (måske overhovedet ikke i verden) noget hinsidigt rige, hvor de afdøde sejler frem og tilbage. Heller ikke vil en saadan tolkning passe ind i de kulturhistoriske rammer. Hvis skikken går tilbage til en ældre tid end den spirende vikingetid, må det være som knyttet til ligbrænding. Men hele den store opbrændings-bevægelse gennem bronzealder og ind i jernalder udmærker sig netop ved grundig at udrydde ofringen af gravgods til den afdøde. ² (Norsk) Historisk tidsskrift, 1. række IV 135 ff.

række kan mangle og er kun lidt genstand for dyrkelse. Som tredje lag de virkelig store dyrkelsesguder: tordenguden Horagalles, stormgubben og frugtbarhedsguden. Men selve navnet på tordenguden er lånt fra Thor-karl; og frugtbarheds- eller solguden, hvis rolle svarer nøje til Fröjs, bærer navnet Valalde-olmai, himmel-manden, et ord der røber sig som nordisk lån. Denne tre-række svarer da til Nordboernes tre hovedguder Thor, Odin eller Njord, og Frøj; og „stormgubben“ er taget med op i rækken, skönt han er en fra lappisk standpunkt lidet betydelig gud. Først som det fjærde led i rækken træffes den finske folkeæts mere nationale gud, solen. Dog også den er omgivet med tre „søndagsmænd“ eller „helligmænd“, der våger over søndagens helligholdelse og gör søndags-trolddommen stærk; — formodenlig en ganske tidlig og uforstående overførelse af den kristne treenighed og helligdagsholdelse. Når alle de senere kulturstrømninger har aflejret sig så nøje, den ene efter den anden, skulde det være mærkeligt, om ikke også de forhistoriske tidsrum har øvet indflydelse på den lappiske religion. Netop jo mindre afstanden var imellem Nordboers og Lappers hele kulturtrin, des lettere måtte det være at tilegne sig det fremmede.

Men, vil man sige, Lapperne har måske lånt nogle navne; men selve gudeofringen er vel den fra fædrene nedarvede skik. Men i så fald er det unægtelig mærkeligt at se den rolle, som hestcofferet spiller i lappisk gudsdyrkelse; — er et menneskeliv i fare, skal døden have en hest at ride hjem på —; ti Lapperne har jo ikke selv heste, men må købe dem til offerbrug af deres naboer Nordmændene. Ligeså alskens andre dyr, kvæg, væddere, bukke, hunde, haner købes til ofring, og man vil på lappiske spå-trommer finde disse fremmede dyr afbildede. Som man ser, er deriblandt de mest karakteristiske offerdyr fra nordisk oldtid. Eller Sarakka-grøden, barselkonernes højtidsmåltid; korn til grød var en vare, som Lapperne tilhandlede sig hos Nordmændene; og selve måltidet svarer til den gamle norske (endnu færøske) nornegrød efter barnefødsel, og er sikkert kun en lappisk efterligning af den.

På samme måde med selve de skikke, vi ovenfor har gjort rede for. Skibsofferet er knyttet til julen, der efter selve sit navn er af nordisk oprindelse; og det bruges til et gennem luften dragende „juletog“ eller „julefolk“, der er lige så nordisk. Selve brugen af skib spiller overordenlig lille rolle i Lappernes virkelige liv;

de har lette småbåde, der kan bæres fra vand til vand; men fartøjer med mast synes ukendte i den egenlig lappiske kultur (Havlapperne kan sikkert ikke betegnes som national lappisk). Offerskibet som befordring op til gudernes himmelske boliger har ingen støtte i deres egne forhold, men svarer til Nordboernes uhyre brug af skib til alt fjærnere samkvem. Oven i købet møder vi hos Lapperne det nationale samfærdsmiddel på tilsvarende sted. Den døde begravnes i rensdyrslæde, eller med kølen af en rensdyrslæde lagt ved siden af sig; og selve dødningeofteret, visse dele af den slagtede ren, graves på tilsvarende måde ned i rendyrslæde. Her er en virkelig hjemlig befordring til det hinsidige; skibsofferet må være tilført udefra.

Også solskikkene rører påvirkning udefra. Solofferet på midsommersdagen består af grød, skönt korn må købes af de fremmede. Messingringen som solbillede forudsætter fremmed metal-kultur. Selve troen på messingets hellighed i alle genstande (lige til dåbskedlen o. desl.) og frygten for at anvende jærn ved ofrets sønderdeling synes at være lævnet fra en bronzealderkultur, som Lapperne næppe nogensinde har haft i sin egenlige blomstring, men kun som religiøs sædvane.

Al sandsynlighed går i retning af fremmede forbilleder i tidligere tid. Men endnu er den lappiske gudetro vanskelig at granske til bunds. Her trænges til ikke blot de gode udgaver af kilderne, som vi er ved at få; men en ny og kritisk behandling af stoffet. Vi skulde ikke dele guderne i overhimmelske, himmelske, luftboende, jordiske og underjordiske, men granske hver gud efter den udbredelse han har, og den rolle han spiller i menneskenes liv, først og fremmest efter de offerskikke, der knytter sig til hans dyrkelse; på alle disse områder synes der også at være stærk forskel på de forskellige egne. I ikke mindre grad skulde der en arkæologisk undersøgelse af de billedlige fremstillinger på spåtommerne, indtil hver figurs betydning og hele historie var fulgt gennem det samlede materiale. Indtil en særlig lappisk-finsk forsker gør alt dette arbejde, må vi på mange punkter nøjes med antydninger og hypoteser.

Forholdsvis sikre er vi med de enkelte gudeskikkelser, fordi vi her har et fyldigt materiale. Men naturligvis må vi da tage udgangspunkt i den nordiske vikingetid, ikke i bronzealderen.

Horagalles, det væsentlige navn for Lapperne's tordengud, er

almindelig godkendt som lån fra norsk Thor-karl, den gamle Thor; også andre benævnelser for ham henføres mer eller mindre til nordisk oprindelse.¹ Hammeren som hans stadige våben må ligeledes føres tilbage til nordisk påvirkning. De nærboende Finner opfatter lynilden som tordengudens pil og regnbuen som hans bue, eller de taler om hans altgennemtrængende ildsværd. Kun en enkelt gang i Kalevalas tryllesange nævnes i forbigående hans hammer (og dette kan jo være lånt fra Nordboer eller Littauer). Også hos Lapperne er tordengudens bue kendt; men deres hele påkaldelse af ham knytter sig til hammeren. B. a. tegner de sig med korstegn og forstår derved en indvielse til tordenguden, ligesom Trønderne i den bekendte fortælling om Håkon Adelstensfostre². Endelig kan man også på spåmands-trommen finde et mærke for tordenguden, der let genkendes som en kejtet form af hagekorset; dette islandske navn er Þorshamarr.

På den anden side finder man forestillinger om tordenguden, som ikke svarer til eddamytologien. Den mest iøjnefaldende af dem er, at han har ikke en men to hamre. „Denne afgud, som staaer med een Slegge udi sin eene Haand og en Krydts-Hammer i den anden Haand, tilbedis i særdeelighed af Finnerne, naar Torden slaar, at hand med den eene Hammer vil drive den tilbage igien, at den ikke skal skade enten dem eller deris Reins-Diur, lige saa og paakalder de hannem, naar de vil have Torden og Liun-Ild udslaget ofver nogen de ere vrede paa, at hand da med siin Slegge, som hand haver i den anden Haand skal udføre sin Torden og Liun-Ild ofver dem.“ På spåmands-trommer fra højst forskellige lappiske egne finder man denne tordengud med de to hamre; ganske tilsvarende træbilleder af ham med en hammer stikkende frem til hver side kendes fra de svenske Lapper; også de sært dannede kors, der tjæner som tordengudens mærke på trommerne, er efter lappisk opfattelse en attegning af hans to hamre³.

For eddamytologien og for vikingetidens billeder af Thor og dens endnu langt talrigere gengivelser af hammeren som amulet, gravtegn osv. er denne tanke om et hammerpar fremmed. Kun en eneste gang træffes noget sådant, nemlig da Magnus den stærke fra en ø ved Sverig bortførte to store Thorshamre af malm til

¹ Qvigstad, Nærøhåndskr., s. 6. ² Nærø-hskr. s. 10. 57. ³ Nærø s. 7. 63—64; Friis, s. 31 fig. 1, s. 39 fig. 9, s. 44, s. 46 fig. 2; Sv. I. XVII 1, s. 36.

stor krænkelser for alle svenske, både hedninger og kristne, der holdt stedet for overordenlig helligt. Dette svenske hammerpar, der synes os afstikkende, set fra vikingetidens standpunkt, er da formodenlig lævning af en ældre skik. Stedets overordenlige hellighed tyder på en gennem lange tider nedarvet ærbødighed. Og hamrenes materiale, bronze, vækker formodning om, at de enten ligefrem udgår fra bronzealderen, eller dog tilhører en gudsdyrkelse, som bygger på dens religiøse skikke. Vender vi os herfra til selve bronzealderen, møder vi de overmenneskelig store økser eller øksehamre, der har været til gudeligt brug, og som forekommer parvis. Ligheden med bronze-Thorshamrene fra den svenske ø gör det sandsynligt, at også de på samme måde har været henlagte eller henstillede på tordengudens helligsted. Der falder yderligere lys herover fra den littauiske gudetrom, der i mangt og meget står på samme trin som den lappiske og som vor bronzealder. Dær tjæner en på helligstedet plantet hammer som selve den synlige fremstilling af tordenguden: den tilbedes af folket, den tros at have frelst solen da mørkets trolde vilde røve den. Og bag dette billede tegner sig atter en ældgammel kultusform, som vi kan følge gennem de europæiske lande indtil Eufratlandene og vistnok videre omkring, hvor det på altret henstillede våben er guddommens jordiske åbenbarelse. Ud derfra må vi forstå Svenskernes rædsel over Magnus den stærkes rov; det er selve den ældgamle gudefetish, han har taget. Også bronzealderens store helligøkser må da ses i dette lys. De er ikke blot offergenstande, men de har vel for eftertiden stået som selve helligdommen, til hvem tilbedelse og offer bringes¹.

At man ud fra bronzealderens skikke kunde komme til økseparret, er ikke underligt. Også blæsehornene blev altid nedlagt parvis som offer, ligeså de talrige ofre af to halsringe sammen; på Kivikegraven findes indhugget to kreskors sammen med to økser. Denne dobbelthed, som formodenlig har sit udspring i en eller anden offerskik², har for tordengudens vedkommende sat sig fast som et bestemt led i hans dyrkelse: derfor finder vi de to hamre i den svenske Thorshelligdom på øen, og de lappiske gudebilleder hvor Horagalles fører en hammer til hver side³. Dette par af

¹ Jf. DSt. 1904, 67. ² Man kan muligvis sammenligne et sådant forhold som, at Lapperne rejser lige så mange billeder af en gud, som de slagter ham offerdyr. ³ Også på guldhornene findes der — efter Worsaaes tydning, der på dette

hamre har da Lapperne senere udtydet således, at han bruger den ene til at slå (udsende lynet) med, den anden til at afværge det, i lighed med at de tænker sig stormguden forsynet med to redskaber, et til at drive stormen frem og et til at standse den.

For øvrigt synes Lapperne også at have lævninger af dette symbols brug i stedet for gudebillede. Over det til en gud nedgravede offer (*damengare*) satte man i almindelighed et træbillede af guden; men „over Horagalles damengare satte de noget som skulde forestille en stor hammer, hvormed han skulde forjage hekser og andre onde mennesker“¹.

En anden ejendommelighed ved lappisk gudetrol er den rolle, som tordengudens tjener spiller. Når noaiden, spåmanden, ligger i sin dvaløsövn, tros det at Horagalles' hund holder vagt over legemet, mens sjælen er på vandring; bliver det overfaldet af nogle fjender, gør hunden så højt, at „tordengudens tjener vågnede og gik hen til Aččeka“, tordenguden selv,“ som da med sin hammer drev troldene bort og lod noaidens sjæl slippe tilbage i legemet. På en spåtromme fra de svenske Lapper findes en „Thor“ med de to hamre, og ved siden af ham en lille figur, der opgives at være „Thors tjener“. En svensk Lap tilstod i 1688, at han havde tre afgudsbilleder, 1) af Thor eller tordenen, 2) Thors engel, 3) Verdens-mand eller Gud². En sådan gudeskikkelse kender vi ikke i nordisk; men vi kender denne Thors tjener som mytisk figur, Thjalfé, der ledsager Thor på hans rejser, men betragtes som ganske underordnet væsen. en bondesön som guden har taget med sig. Atter hænger den lappiske tro sammen med nordisk, men således at den indeholder et ældre udviklingstrin end Eddaerne. At denne Thors tjener er et gammelt gudevæsen og tillige naturfænomen, håber jeg ved en anden lejlighed at eftervise.

I begge de tilfælde vi her har undersøgt går de lappiske lån tilbage til en ældre form af Thorsdyrkelse, end vi kender fra litteraturen. Det vil være af interesse at vide, om der også findes lån, der er forholdsvis sene. Torsdagens hellighed må hos Nordboerne være af sen oprindelse; ugedagenes navne overførtes langsomt med den romerske kultur til gotisk-germanske folk; i Norden er de indvandret så sent, at fredag røber sig som et ne-

punkt ikke synes urimelig — en Thor med to våben, hammer og kølle. ¹ Jes- sen s. 47; det synes dog ikke helt tydeligt, om man ikke også har haft det sæd- vanlige rå træbillede. ² Nærø, s. 11 note; Friis, s. 46. 69.

dertysk lånord; i lydrigtig form skulde den hedde „Friggs dag“. Torsdagens helligholdelse går igen hos Lapperne, og efter de ældste missionsberetninger har denne form for Thors dyrkelse spillet en stor rolle. Men går vi kilderne nærmere efter, viser det sig, at missionærerne ubevidst overfører forholdene fra de norske bønder på de lappiske¹. Torsdagens navn er på lappisk slet og ret Duo-rasdak (oldn. Þórsdagr) og svarer ikke til Horagalles eller nogen anden lappisk benævnelse på tordenguden. Heller ikke kender jeg vidnesbyrd om, at torsdagen har med tordengudens dyrkelse at gøre, eller overhoved med den egenlige gudedyrkelse; alt hvad vi véd, er vist kun dette, at Lapperne „vil ikke gjøre visse Gærninger paa den Dag“; men dette kan bero på et sent og ganske uforstående lån fra norsk eller svensk folkeskik. Jeg må dog nævne et kildested, hvor torsdagens hellighed træder i umiddelbar sammenhæng med religionen. Ifølge Nærø-håndskriftet hændte det i 1722, da Th. v. Westen begyndte sin omvendelsespræken i Nordland, at en Lap modtog en åbenbaring: han så i toppen af et træ en mand sidde, klædt i hvidt og med langt skæg, han bød Lappen at forkynde sine landsmænd, at de skulde omvende sig fra deres synder: „I arbejder om Løverdagen paa hvilken i skulle hvile eder, paa det i kunde betids reise til Kierken om Søndagen, og over alt den gode Torsdag har I nu gandske lagt af at hellig holde; I har nu i lang Tiid ikke gjort noget Offer til Hora Galles eller Thor Gud; han er dog een god Gud, som vel fortienet, for meget godt hand gjør eder, at tienis og dyrkis“, osv.; derfor skal Lappen advare alle sine landsmænd på de omgivende fjælde imod den fremmede (Th. v. Westen), der „vil have dem til een nye Troe, hvorved Thor Gud bliver grummelig vreed og fortørnet.“ Men denne beretning er vist ikke pålidelig; vi kender ellers intet til at Lapperne helligholdt lørdag-søndag-torsdag; derimod har vi mangfoldige efterretninger om at fredag-lørdag-søndag stod under de tre helligmænds beskærmelse. Nærø-forfatterens stærke tro på torsdagens sammenhæng med Thorsdyrkelse synes at have bevæget ham til et mindre pålideligt referat. I hvert fald bliver denne enestående beretning om de tre helligdage af ringe vægt i sammenligning med hvad vi véd fra alle andre sider.

„Nr. 2 er deres anden store afgud, nest effter Hora-Galles, som de kalde *Waralden olmay*, det er Verdens Mand, og er hand den

¹ Nærø s. 7 ff.; Jessen s. 79.

samme som Saturnus. Den afgud afmaler de paa Runnebommen med een krum Stræg over Hovedet, med adskillige Takker paa, hvilket skal beteigne Frugtbarhed, saavel af Jorden og Havet, som af Creaturer; derfor tilbeder de hannem, at hand skal give god Vext paa Korn i Landet, paa det derved maae blive got Kiøb for dennem paa Korn, paa Øll, Brendeviin og alt hvad som kommer af Korn, hvilket de vil beteigne med den Hakke, hand holder i Haanden, med hvilken Jorden af Restmand [de kristne, 3: de norske] skall tilhakkes, naar Sæden der udi er udkast; ligesaa ogsaa paakalder de ham, at hand skal frugtbar-gjøre Havet, at de maae faae mange Fisk (det gjør besynderlig Siøe-Finnerne), at hand skal frugtbar gjøre deris Reinsdiur, at de maae bære mange Kalver, at hand skal frugtbar gjøre Mossen paa Fieldene, som deris Reinsdiur æder, paa det de maae faae vel mange Reins-Oste, Reins-Smør etc., med et Ord: alt hvad som enten kand voxer eller aufles det paakalder de Waralden Olmay eller Saturnum om.“

„Waralden-olmay“ som slet og ret frugtbarhedsgud svarer ganske til Nordboernes Frøj; også ved ham træder jo jordens vækst og kvægets formering i forgrunden, avl og velvære er hele hans område. Det mærkelige ved den lappiske frugtbarhedsgud er, at han optræder med agerdyrkningsredskab, og at han påkaldes om at skaffe Nordmændene rigelig kornavl. Dette viser, at han er fremmed for den egenlig-lappiske kultur. Navnet *Waralden-olmay* betyder „verdens-manden“ eller snarere „himmel-manden“; ordet *varalde* er lånt fra oldn. veröld, verden. Snorre fortæller, at Svenskerne kaldte Frøj for *veraldr god*, verdens gud; Waralden-olmay synes slet og ret at være en gengivelse af dette navn på Frøj. Nogen rent lappisk benævnelse på ham kendes ikke; derimod betegner de svenske Lapper ham ofte med et langt nyere lånord, Storjunker.

„Nr. 3 er deris 3die store afgud, som kaldes *Bieka Galles*, den sterke Vindens Mand, denne er den samme som Æolus, hvilken de maler af udi sin høyre Haand med en Skuffel, med hvilken han skuffer Vind ind i siine Huuler, naar den har stormet nok, og med en Kiølle udi sin venstre Haand, hvormed hand skal drive Vinden ud, at den skal blæse. Denne afgud tilbeder de baade naar de ere paa Fieldet med deris Reinsdiur at hand vil stille den Vind som gjør Skade paa Diurene, saa og, naar de ere paa Havet at fiske, og der opkommer Storm saa de ere udi Lifs Fare da de love ham Offer paa deris Alter.“ Et sted i samme

håndskrift hedder det, at der ofres både til ham, medens en anden kilde lader der blive ofret ham en skovl (Nærø s. 13 n.).

Skönt vi hos andre, østligere Lapper træffer en tilsvarende guddom med navnet *Ilmaris*, luftgud, der også kendes hos Finnerne, hører Bieggagalles, stormgubben, dog afgjort med til dem, der har nordisk forbillede. Hans plads som den tredje i gruppen sammen med tordengud og frugtbarhedsgud tyder i den retning. Hans særprægede ofre ligeledes. Bådeofferet er os kendt som et af de store ofre fra bronzealderen. Det han påkaldes om er i alle kilder at frelse folk i uvejr, særlig på havet. Heri ligner han to nordiske guder, Njord og Odin. Om Njord hedder det hos Snorre, at han „standser ild og sø“; Odin fører tilnavnet Viðrir, den der frembringer vind, og i Hávamál roser den af Odin lærte troldmand sig af at have lært de tryllesange, der standser det oprørte hav. Tager vi hensyn til stormgubbens plads i gudekresen, har vi samme uvished: en trehed af hovedguder Odin-Thor-Frøj kendes fra Upsala og flere steder; en trehed Frøj-Njord-Thor kendes fra den ældste islandske edsformel. Men i virkeligheden kan der ingen alvorlig tvivl være om hans identitet. Han mangler alle de væsenlige træk i Odins personlighed: krigen og dødsriget, spyddet og hesten. Hans nære tilknytning til havet tyder bestemt på Njord, endnu bestemtere bådeofferet: Njords bolig og helligsteder som Nóatun, skibenes tun, træder overordenlig klart frem i de nordiske kilder. Bagved Lapperne stormgubbe står altså en nordisk havgud Njord med skibsofferet; det er en ikke usandsynlig formodning, at allerede bronzealderens offerbåde har været viede til ham. Skovlen i hans hånd er snarest af noget yngre oprindelse; de stærkt særprægede gudefremstillinger tilhører jo jernalderen og påvirkningen fra romersk kultur. Vi véd, at der indførtes til Norden antikke bronze-gudebilleder, bl. a. havguder med roret i hånden¹. En sådan havgud måtte naturlig opfattes som Njord, og Lapperne, der ikke havde forudsætninger for at forstå den egenlige mening, omtydede roret til en skovl, hvormed han skulde standse vinden.

De tre lappiske storguder beror altså i væsenlig grad på lån fra Nordboernes Thor, Frøj og Njord. Det er mærkeligt, at Odin

¹ Ligeledes findes der på guldhornene (øverste ring af det lange guldhorn) en nøgen mand med åre i hånden, — formodenlig en klassisk havgud, omplantet i nordisk myteverden.

ikke er en af dem; snarest må det forklares af at den hele overførelse er sket, inden Odinsdyrkelsen har sat sig tilstrækkelig fast.

En guddom af noget lavere rang er *Rutu (Rota)*, dødens og sygdommens gud. Hans bolig tænkes at være et underjordisk *Rutaibmo* (Rutus verden, af oldn. heimar); han fremstilles på spå-trommerne med sit yndlingsoffer, en hest, ved siden, eller ridende på den. Offeret til ham bliver gravet ned i jorden helt, svarende til den overalt i Norden almindelige skik at grave et dyr (levende) i jorden imod stor smitsom sygdom¹. Selve hans navn er et lån fra nordisk eller gotisk i tidlig tid, og betyder slet og ret „sygdom“. Med nogen bestemt gudeskikkelse kan han derimod ikke ligestilles. Visse træk minder om Odin: han er dødsgud, fremstilles ridende, og „denne Rutu aabenbarer sig gierne for Finnerne udi blaae Klæder“ (Nærø s. 15). Men snarest må han dog betegnes som en gud, Lapperne selv har skabt til forklaring af en fra Nordboerne lånt offerskik.

Et mærkeligt træk i lappiske offerskikke er forøvrigt den dragt, som bæres af den der leder offerhandlingen. „Hand maa effter gammel hedensk Sædvane være iført en besønderlig Offer-Habit, som bestaar der udi: at hans Hovet er Ombunden med en linnen qvinde-Snøre-Hatt, paa hvilken igien settis en Krants af Løv og Blomster (NB: saadan Krants settis ogsaa paa Diurets Hovet, som skal offris) for Resten haver hand over siin Skulder hengendis et hvidt Forklæde“². Endnu udførligere er en anden beretning: „Saasnart Offerdagen frembrød, begav sig Blodmanden tillige med den Lappe, som havde forskaffet Offeret, og de som vare Gæstbudne, hen til Offer-Pladsen: Blodmanden var da iført sine bedste Klæder, havde en Kiæde af Messing omkring den høyre Haand, og var omgiven med et Bælte, som gik over den venstre

¹ Også J. Krohn s. 170 gör opmærksom på, at den skik at nedgrave dyret helt er fremmed for den finske folkeæt, og sikkert lånt fra nordisk; men da nordiske paralleler ligger endnu langt nærmere end han ved af. En anden form af offer er, at købe en sort ko i bygden og efterlade den som offer, bunden foran en fjældhule (jf. det nordvestlige Tysklands offer til den vilde jæger, Dania VIII 156). Dette sidste møder dog også i en finsk beretning fra 1393: på øen Konevitsa i Ladogasøen, hvor hestene om sommeren gik og græssede, blev der hver høst efterladt en foran „Hestestenen“ som offer til de usynlige ånder, der boede under stenen, og som ventedes at ville værne mennesker og dyr den næste sommer (s. 186). ² Nærø-hskr. s. 39, som tilføjer, at Finnerne „udi alle Offringer til alle Guderne uden Forskiel bruger lige eens Offer-Habit“; jf. sstds. s. 55.

Axel ned til den højre Side, som et Ridderbaand. Skeede Ofringen en *Saiwo-Nieid* [bjærg-mø] eller en af Akkerne [de kvindelige, underjordiske eller til huset knyttede guddomme] til Ære, saa havde han og en hvid Linhat paa, foruden det sædvanlige hvide Linklæde¹. Når det hos Jul. Krohn (s. 112) hedder, at han bar en ring om højre hånd, er det muligvis kun en huskefejl, jeg kender i alt fald ingen kilde derfor.

En vis pragtklædning for den ofrende er ikke ukendt hos andre stammer af den finske folkeæt; hvid kjortel er ret almindeligt, enkelte af de østrussiske kender endogså et særligt hovedtøj². Men en så detaljeret offerdragt er ellers ukendt, blomsterpydelserne har ikke sidestykke, og under en så nordlig breddegrad ser de noget overraskende ud. Tillæmpning af offerdragt efter de enkelte guddomme er ellers ukendt i den finske folkeæt. Man synes, at det hele må høre hjemme i en anden og højere kultur. Allerede de gamle missionærer har udtalt en tanke herom, der ved første øjekast synes påfaldende: at det er den antikke gudsdyrkelse der går igen. Her forekommer jo blomsterkrans om offerdyr og om præst, den hvide offerdragt, ombinding på særlig måde, og iførelsen af klædningsstykker, der antyder den guddom man ofrer til. Således skildres Grækernes præstedragt: hvid dragt (undtagen purpur til de underjordiske guddomme), intet bælle, kranse om hoved; Demeters præst bærer sin herskerindes maske, Athenes præstinde hendes hjælm og våben. „Du står i Ceres' hovedbind, eller i Saturns purpurkappe, eller i Isis' linklæder,“ hedder det hos en romersk forfatter³. Her vilde den lappiske præstedragt passe adskillig bedre end i de omgivelser, hvor den findes! Løsningen af denne gåde ligger i den kæde (eller ring??), som den ofrende bar om sin højre hånd. Her kender vi det mærkeligste stykke i nordisk gudsdyrkelse, helligringen, der havde sin plads på alteret, men under ofringen bares af goden på hans højre hånd. Vi kender ikke de andre dele af en nordisk godes offerdragt; men efter hele det forhold, hvori de mere udviklede kultusformer hos Lapperne står til nordisk liv, må vi vente, at også offerdragten er

¹ Jessen s. 50, jf. s. 52 hvor noaiden opgiver at pydelserne betegner den frivillighed og beredvillighed, hvormed de frembar offeret. ² Jul. Krohn, s. 103 (alenlang hue ved okse-offer). Disse østligere stammer har måske dog sådant ved påvirkning af fremmed kultur. ³ Stengel, Die griech. kultusaltertümer (München 1890) s. 13 f; Wissowa, Religion und kultus der Römer (1902) s. 351; Tertullian citeret hos E. Lehmann, Hedensk monoteisme, s. 71.

efterligning af den nordiske. Det kan ikke undre os, at Nordboerne har haft offerskik, der mindede om den romerske; kulturens bølgeslag havde stadig gået fra middelhavslandene nordpå. Vi mangler heller ikke ganske vink om netop disse træks forekomst, en østtysk folkestamme, Naharvalerne, havde på Tacitus' tid en præst „i kvindekleder“. Offerdyrets blomsterkrans er i al fald almindelig i Sydtykland og spores svagere i Nordtykland¹. Intet er rimeligere, end at disse træk også i Norden har hørt med til den højtidelige ofring.

Selv om enkelte ting kan være mindre klare, synes hovedresultatet ikke til at tage fejl af. Den lappiske gudsyndyrkelse har i stort omfang optaget nordiske elementer, og denne optagelse har været i fuld gang på en tid, der ligger forud for vor vikingetid, ja som går tilbage til bronzealderen, eller i alt fald til en tid hvor de nordligste nordiske folkestammer, Lapperne nærmeste naboer, endnu havde ret meget af bronzealderens dyrkelsesformer i brug.

Dette stemmer med, hvad vi andetstedsfra véd om Lapperne kultur. På sprogets område går lånene tilbage til en tidlig forhistorisk tid. Hvor gamle de ældste er, lader sig ikke afgøre, fordi de indeholder lydformer, der falder forud for alt kendt nordisk sprog: lappisk *mānno*, måne, af förurnord. **mānō*, urnord. **māna*, oldn. *máni*; lappisk *gussa*, ko, af förurn. **kūz*, urn. **kūr*, oldn. *kýr*. Når sprogforskerne bruger det forsigtige udtryk „ældre end de ældste runeindskrifter“ eller desl., giver dette jo kun ydergrænsen i den ene retning; det synes ikke udelukt, at disse lån går tilbage til den tidligste jernalder eller endog bronzealder². En enkelt ting kan her have vor interesse. Netop disse ældste lånord svarer til de offerformer, som Lapperne synes at have lånt fra nordisk: månen dyrkedes ved offer af månebilledet, ligesom solen ved solbilledet (Trundholm-typen); koen kendtes af Lapperne langt mere som købt offerdyr end som virkeligt husdyr, og hører med til den pragtfulde gudsyndyrkelse med blomstersmykke og gud-

¹ Jahn, Die deutschen opfergebräuche bei ackerbau und viehzucht (German. abhandlungen, III; 1884) s. 14. 100. 136. 138; Mannhardt, Baumkultus, 390 f. ² Wiklund, Uralappische lautlehre (Mémoires de la société finno-ougrienne, X) I 29; jf. V. Thomsen, Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske, s. 90. 92. 102—3; afvigende: J. Qvigstad, Nordische lehnwörter im lappischen (Kria. 1893) s. 70—73. 184. [Professor Vilh. Thomsen meddeler mig nu, at han nærer betænkeligheder ved at gøre disse lån ældre end urnordisk; derimod er der andre ord, der i alt fald kan være lånte i en overordenlig fjern tid.]

domsklædt offerpræst, der havde sin rod i sydligere kultur. Sprogforskning og religionshistorie rækker her hinanden hånden¹.

I min undersøgelse har jeg ikke inddraget arkæologiske vidnesbyrd, fordi Norges „arktiske stenalder“ endnu indeholder så lidet klarede spørgsmål. Norske forskere ser i den nærmest en tillæmpning af europæisk kultur (jf. ÅrbhO. 1903, 305 note), hvad der vil stå i samklang med den her fremstillede udvikling. Men det er mig ikke klart, om dette standpunkt er almindelig tiltrådt af danske og svenske videnskabsmænd. Nylig har Andr. M. Hansen i et åndfuldt og sikkert på flere punkter betydningsfuldt skrift „Landnåm i Norge“ (Kristiania 1904) fremsat teorien om en kortskalle-stamme, nedstammende fra den ældre stenalderes skal-dyngbe-folkning, og hvis kultur senere er arvet af Sølapperne. Hvis dette er rigtigt, har kortskalle-folket sikkert været mellemled ved den gotiske kulturs og de ældste gotiske lånords overførelse til lappisk. Men indtil de sproglige spor af dette urfolk er efterviste, må hypotesen vistnok behandles med varsomhed.

Det er ikke min mening, at alle religiøse forestillinger hos Lapperne er af nordisk oprindelse; — en nærliggende fejltagelse som selv en så samvittighedsfuld forgænger som Fritznér ikke helt har undgået. Ved sammenligning med andre folk af finsk æt kan vi udpege visse områder, hvor den hjemlige overlevering har været stærkest. Først og fremmest er der hovedkendemærket for den finske religion, at menneskets forbindelse med den guddommelige verden kun sker gennem en troldmand, *shaman*, der bringer sig i somnambul tilstand og derved lader sin sjæl gæste fjærne og guddommelige egne. Også trommen som det instrument, hvis toner sætter ham i dvaletilstanden, er vidt udbredt. Endogså tegningerne på trommen viser en mærkelig overenstemmelse. Også hos sibiriske folkestammer finder man sådanne trommer, hvis billeder er en kortfattet gengivelse af hele universet og af offerforholdene i særdeleshed; en meget karakteristisk enkelthed er den „solstråle“, der som en lang bjælke går fra solen ned mod jorden og ender som en slags fork, — også den er fælles for Lapperne og de sibiriske stammers trommer (J. Krohn, s. 89 og 114). Også i offerskikke er der visse stående træk hos alle finske folk, således den hvide kjortel som den ofrende er iført (f. eks. Krohn s. 103),

¹ Af yngre datum er derimod formerne for ordet jul; finsk *joulu* synes lånt fra det ældste oldn. (u endnu bevaret i intetkøn flertal); lappisk *juovlla* (endnu sædvr. brugt i flertal) stemmer med finsk og er utvivlsomt gået derigennem (meddelelse fra prof. V. Thomsen, jf. Thomsen s. 78, Wiklund s. 137). Men her foreligger heller ikke religiøse grunde til et tidligt lån.

og offerdyrets farve — sort, rød eller lys —, der til dels skifter efter de forskellige guddomme. Som fælles for de finske folk møder ligeledes dyrkelsen af det enkelte træ, eller den enkelte stolpe, som bolig for guden. Dyrkelsen af stene, der af naturen eller ved at sammenføjes minder om dyre- eller menneskeskikkelser er i alt fald fælles for de egenlige Finner og Lapperne (Krohn s. 61 f.); men ligger for resten påfaldende nær ved den norske dyrkelse af fetishstene, således som den kendes fra sagaerne og fra nyere overtro.

Netop fordi visse former af dyrkelse kan udpeges som den finske æts gamle arvegods, tør vi på den anden side også fæste lid til vidnesbyrdet, når visse andre områder ligger langt nærmere over mod nordisk. Dette gælder øjensynlig for de mere personlige gudeskikkelser, og for visse mere sjældne eller særprægede dyrkelsesformer. Desuden røber mange af disse skikke, at de af kulturhistoriske grunde har deres udspring udenfor Lappernes verden.

FOLKEMINDER

LAUBS FOLKEVISEMELODIER

Danske folkeviser med gamle melodier, musikken lagt tilrette ved Thomas Laub, teksten ved Axel Olrik. I—II, 1899—1904 (G. B. N. F.).

EFTER den udførlige redegørelse for sit seneste arbejde med folkemelodierne, som Thomas Laub nylig fremsatte her i tidsskriftet, kan det vel forekomme en og anden ganske overflødigt, når hermed følger endnu en omtale af samme værk. Imidlertid turde det næppe være af vejen, om „Danske Studier“ bidrog sit til at fastslå, hvad dansk folkekunst ejer i Laubs begejstrede syssel med de gamle musikskatte, og i de rige frugter den har sat. Så meget mere grund er der til det, som vor almindelige læseverden ganske er uden begreb om, hvad denne sag vil sige, lædt i stikken som den er ikke mindst af dannelsens almindelige hjælpemidler. I „Salmonsens Lexikon“ søger man forgæves efter en ordentlig redegørelse for folkemusik og -melodier, i „Danmarks Kultur ved Aar 1900“ ligeså¹.

Af hensyn til dem, der mulig skulde være hildet i den vildfarelse, at spørgsmålet er ligegyldigt, hidsætter vi nedenfor² en liste over nyere udenlandske forskninger, der viser at man allevegne ivrigt sysler med det. Laubs arbejde hos os er da, om end ret originalt, et led i en stor kulturbevægelse, der overalt har fået sit opsving ved folkemindestudiernes raske

¹ [„Danmarks kultur ved år 1900“ indeholder dog (s. 523, under „Folkeminder“) en karakteristik af Laubs arbejde med melodier ligestillet med Svend Grundtvigs tilsvarende arbejde med viser og æventyr. I øvrigt står den ærede anmelders anke sikkert ved magt. *Udg.*] ² I Tyskland: F. M. Böhme „Alt-deutsches Liederbuch“ 1877, v. Liliencron „Deutsches Leben im Volkslied um 1530“ 1884, Wolfrum „Die Entstehung und erste Entwicklung des deutschen evang. Kirchenliedes“ 1890; nyudgaverne af de store tyske visehåndskrifter Mondsee-, Colmar- og Jenahåndskrifterne, især det sidste ved Holz, Saran, og Bernouilli 1902; Prof. Dr. H. Rietsch „Die deutsche Liedweise“ 1904 (forelæsning for filologiske studenter ved Prags universitet). — I England: Dr. Fr. Limbert: „Beitrag zur Kenntnis der volkstümlichen Musik insbesondere der Balladenkomposition in England“ 1895. — I Frankrig: Tiersot „La Chanson populaire en France“ 1889 (alt 1858: Beaulieu „Mémoire sur quelques airs nationaux qui sont dans la tonalité grégorienne“). — I Rusland: Cesar Cui „La musique en Russie“ 1880, Otakar Hostinsky „Volkslied und Volkstanz der Slaven“ 1895. Om russisk folkemusik og talrige arbejder derom giver Riemanns „Musiklexikon“ 6. opl. 1904 undtagelsesvis god oplysning. — I Sverige: Dr. C. Valentin „Studien über die schwedischen Volksmelodien“ 1885. Tobias Norlind „Svensk Musikhistoria“ 1899. — I de her anførte værker vil man finde opgivet og benyttet de nyeste materialsamlinger af folkemelodier, der efterhånden har afløst dem, som Berggreen benyttede.

vækst i den sidste menneskealder. Grundlaget for alle disse musikstudier er det, at folkemelodierne er groet frem af en helt anden musikalsk jordbund end vor moderne; de har deres fostermoder i den middelalderlige gregorianske kirkesang med dens fra vor nyere musik forskellige tonebygning. — For så vidt er det hos os bekendte berggreenske standpunkt overalt forladt; det var, mens dets ophavsmand levede, iøvrigt forældet, thi allerede den begavede musikanaløer P. Grönland har bl. a. i fortalen til sine „Alte schwedische Volks-Melodien“, København 1818, indset deres afhængighed af det gamle musiksystem. — Fælles for nutidsforskernes syn på folkemelodierne er endvidere hævdelser af, at de — i samklang med al gammel musik — er opfundne, skabte uden al tanke om harmoni, altså er udpræget enstemmig musik. I det i noten anførte fortræffelige værk af prof. dr. H. Rietsch er dette med stor styrke understreget, naturligvis på grundlag af katolske videnskabsmænds arbejde med den gregorianske koralmusik, hvor denne monophoni eller monodi jo er grundlov.

Det, der særligt karakteriserer Laubs arbejde, grunder sig da ikke væsentligt på erkendelsen af disse ting. Man har også udenlands samlinger af folkemusik, der er kritisk bearbejdede under iagttagelse af disse principer, der mere hører det udvortes til. Det nye hos Laub er hans for en „protestantisk“ musiker og videnskabsmand ret sjældne, dybe forståelse af den gregorianske musiks væsen, og hans deraf følgende evne til at forny folkeviserne ad kunstnerisk vej, og ikke, som man ellers gør det, ad den arkæologiske methodes mere tørre, kedsommelige stier. Laub kan derfor med rette tale om, at han har levendegjort den gamle musik, han har ført den fra arkiv og museum ud i dagens klare lys.

Den iagttagelse, der især har ført Laub til en frugtbar fornyelse af melodierne, omtaler han i sin sidste afhandling (s. 187 ff) på en lige så interessant som klar måde. Iagttagelsen af de gamle tonarters melodiske formler har han for første gang anvendt på folkemusiken, og hans bearbejdelser af visernes melodier er i kraft deraf bleven en musikalsk storåd. Selv musikere der er opdraget med den gregorianske kirkemusik for øre, og som tror at have levet sig ind i den, har ikke været opmærksomme på, hvilken rolle disse formler spiller, mens de derimod taler vidt og bredt om ret illusoriske sager, som forskellen mellem autentiske og plagate tonarter og deres særlige ejendommeligheder. Således den haberlske skole i Tyskland. Overfor den hævder førerne for den franske Solesmes-retning, især den som musiker, videnskabsmand og forfatter lige dygtige og åndfulde prof. dr. P. Wagner (Freiburg, Schweiz) formlernes betydning for den gamle musiks melodiske rigdom og karakterfuldhed (se hans værk „Einführung in die gregorianischen Melodien“ I 1895, 2. Aufl., 1901), og derfor viser denne retnings udgaver af den gregorianske sang langt mere dens poesi og kunstneriske kraft, end man skønner af de hidtil gængse, autoriserede haberlske udgaver. Intet under derfor, at Pius X i taknemligt minde om kirkesangens ophavsmand Gregorius den store († 604) fandt 1300-året for hans død passende til deri at indlede en re-

staurering af den, og det på grundlag af Solesmes-benedictinerens arbejde¹.

Formentlig ret uafhængig af disse franske forskere har Laub ved sit inderlige samliv med denne gamle kunst og ved sit praktiske syn på den, nået en lignende dyb forståelse af den, som de ejer. Det heldige for os er imidlertid det, at han på en genial måde har vidst at anvende den ved sin genfremstilling af folkeviserne. Og til trods for at Laub beskedent ytrer, at hans fornyelse af viserne kun kommer deres oprindelige stil så „nær som vi for tiden kan komme“ (DSI. 1904, 97), må man dog tvivle om, hvorvidt „Ebbe Skammelsen“, „Dronning Dagmar“, „Elverskud“, „Age og Else“ nogensinde vil få en kyndigere, poetisk og musikalsk bedre rustet, restaurator end han er. Også som bearbejder af viserne i polyfon stil har Laub nået en kunstnerisk højde, der kan stå mål med de gamle mestres, en Isaacs og en Senfl's, men som i vor tid er meget sjælden. Evnen til værdig at ledsage middelalderlig sang, vokalt som instrumentalt, er nu om stunder en næsten uddød kunst, hvorvel mange forsøger sig i den. På deres specielle område er ganske vist Solesmes-benedictinerne mestre i den, men uden for deres kres er Laub ved sit alsidige mesterskab afgjort en „rara avis“².

Desværre kan denne fornyelse af folkeviserne endnu ikke glæde sig ved at være synderlig kendt uden for hovedstaden. Folkeviseaftnerne dær var en overraskelse for musikere og musikkritikere, men en fæst for publikum. I vore dage er det umuligt at nogen komponist skulde mægte at skabe små melodier, der som folkevisernes kan tale at høres til snese af vers uden at folk trættes deraf; hvorledes skulde da ukendte kunstnere for århundreder siden have været i stand dertil? Sådant omløst ræsonnerede musikmændene, og følgelig erklærede de Jerndorffs folkeviseaftner for musikløse; det var kun deklamation. Publikum dømte anderledes; selv ganske unusikalske samtidige, der ikke forstår sig på eller lever lykkeligt uvidende om Bach, Beethoven og Wagner, fandt at netop disse viser bød på musikføde for dem. Og når vi så ved siden af kan stille nogle af vort lands første nulevende tonekunstnere som begejstrede venner af Laubs arbejde, kan man med ret sige, at han har tilført vor folkekunst blivende værdier. Men for at de skal komme til deres ret, blive kendt og elsket af alle, må de først foredrages af kunstnere som Jerndorff og altså høres. Under vore aldeles uordnede musikalske „concert“forhold ude i landet, er dette ganske vist en vanskelig sag, men gennemføres må

¹ 1901 blev de fordrevet fra Frankrig. Deres første mand, dom. André Mocquereau bor nu på Wight. Hans vældige håndskriftudgave „Paléographie musicale“ er basis for de praktiske værker „Liber gradualis“ og den fra landflygtigheden stammende „Liber usualis“ (1300 Sider, 4 fr. 50, Desclée, Lefebvre & Soc. Tournai, Belgien). ² Dette gælder naturligvis også for denne kunstners behandling af det 16de århundredes kirkemelodier. Men vil man fra vor nordiske kultur have prøver fra en endnu ældre tid til sammenligning med Laubs arbejde, undersøge man prof. O. Bystroms „Ur medeltidens kyrkosång“ I—II 1899—1903 — et højt fortjenstfuldt udgiverarbejde, men den orgelledsagelse der er føjet til melodierne fattes føleligt den lyriske kraft, som er Laubs styrke i behandlingen af gammel musik.

den i stadig videre krese. Thi før det sker, kan folk ikke nynne viserne efter og tilegne sig dem varigt. Og dette må til, inden det næste vigtige skridt frem kan nås, det nemlig, at musikere, sangere og lærere bliver tvungne til at give sig af med den gamle sang og musik, teoretisk som praktisk. Får folk virkelig tag i og smag for den gamle kunst, så kan det umuligt vare længe, før den også gennem skoler og undervisning baner sig nye veje, især hos ungdommen.

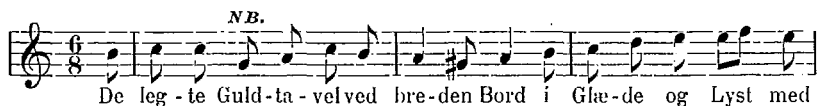
Så længe som de virkelige forudsætninger for „privat“ tilegnelse af denne visekunst imidlertid fattes musikere og publikum, er det en vanskelig sag at henvise nogen af parterne til Laubs egne fortræffelige udgaver af melodierne og de dertil knyttede afhandlinger; de vil stadig blive mistydede eller misforståede, så længe en tradition for deres udførelse endnu ikke har fæstnet sig hos sangere og hos det sanglystne publikum. Men for dem der gang på gang har haft den lykke at høre en stor kunstners fortolkning af visernes poesi og musik, vil den fortsatte gennemstudering og fornyede prøvelse af Laubs literære arbejde bringe stadig nye glæder over rigdommen i vor folkekunsts skatkamre, og samtidig dermed øges ens følelse af, hvad man skylder den arbejder, hvis værk man her har fået adgang til.

Januar 1905.

Jens Årbo.

MELODIEN TIL AKSELS OG VALBORGS VISE

Jeg havde i Juletiden Besøg af min gamle Ven Morten Eskesen, som trods sine 79 Aar synger som en Ungersvend. Vi kom til at tale om Folkesangen, og han sang for mig Visen om Aksel og Valborg. Jeg fik ham til at synge flere Vers for at være sikker paa, at jeg ikke hørte fejl. — Paa indlagte Nodeblad er den opskreven saaledes som han sang den, og som han i sin 'Tid har sunget den for Berggreen. B. har altsaa rettet. Han har sat $\sharp$ for g alle Steder, hvor det (g' et) ikke stemmer med moderne Tonesystem. M. E. sang aldeles tydeligt g alle de Steder, hvor det staar i Opskriften.

Saaledes foresungen mig af Morten Eskesen. Han har lært den saaledes af sin Fader, der sang godt, ja „udmærket“. Faderen havde den fra sin Moder.

Morten Bredsdorff.

[Fra den gamle samler og elsker af folkemelodier, pastor Morten Bredsdorff i Torkildstrup, har vi fået tilsendt foranstående, et godt eksempel på rigtigheden af Laubs opfattelse af melodiernes bygning fremfor den på tryk gængse (jf. DSt. 1904, 201). *Udg.*]

„RAKKERE“

Anton Gaardbo: Himmerlands Rakkere. I. Aarhus 1904, Albert Bayers Forlag.

Denne Bog danner en Fortsættelse af en i 1900 udkommen, ganske lignende Skildring af „De sidste Natmandsfolk i Vendsyssel“, og der behøves i Forordet en afsluttende, anden Del af den, der skal indeholde biografiske Optegnelser om Himmerlands boløse Rakkere.

Forf. har samlet et meget betydeligt Stof til Belysning af hele denne brogede Flok af vilde Fugle, hvis Tilværelse midt i den bofaste Befolkning har sat saa dybe Spor, at Billedet af den endnu kan tegnes med ikke ringe Sikkerhed alene efter den mundtlige Overlevering, og det begrænsede Omraade, hvorfra Forf. har samlet, giver Billedet forøget Værdi, fordi det er lykkedes ham at faa saa at sige alting med. Meget af det han meddeler er vel nok ret ubetydeligt, men i Sammenhæng med det øvrige har det dog sin Værdi, og Bogen indeholder adskilligt nyt, ikke blot om selve Natmandsfolket men ogsaa om den bofaste Befolknings Livsvilkår og Tænkemaade i den første Halvdel af forrige Aarhundrede. Der findes saaledes en udførlig Fremstilling af Fordommen mod Kalveflaaning og mod Benyttelsen af Kalvekød, som staar i nær Forbindelse med den velkendte Fordom mod Hesteflaaning og Benyttelsen af Hestekød. Forf. gør udførligt Rede for den Forskel, som i denne Henseende gør sig gældende mellem Vendsyssel og Himmerland, uden at det dog er lykkedes ham at faa fuld Klarhed over Aarsagsforholdene. Han synes at have overset eller dog ikke lagt tilstrækkelig Vægt paa den Kendsgerning, at Kødet af spæde Kalve i Virkeligheden er saa slet og usmageligt, at Uviljen imod det var saare naturligt, og han sondrer ikke tilstrækkelig skarpt mellem spæde Kalve og ældre fedede Kalve. Sagen har ikke ringe Interesse, fordi den paa den ene Side belyser Spørgsmaalet om, hvorfor Befolkningen har foretrukket visse Fødemidler for andre i og for sig lige saa gode eller lige saa slette, og fordi den paa den anden Side giver Anledning til en Redegørelse for det ejendommelige Forhold, at netop Uviljen mod at befatte sig med de spæde Kalve fremkaldte en særegen lille Kaste, der danner Overgangen mellem de egenlige Natmandsfolk og de bofaste Fattigfolk. De saakaldte Kalvekoner var som Regel fattige Koner af Almuen, som gav sig af med denne Beskæftigelse, men som iøvrigt ikke hørte til Natmandsfolket. I det hele var dette vel nok en ret skarpt afgrænset Kaste, men det, der samlede den, var neppe saa meget en fælles Karakter, Tankegang og Levemaade som den øvrige Befolknings Uvilje imod den. Natmandsfolket omfattede ialfald en lang Række meget for-

skellige Bestanddele ligefra de ganske besiddelsesløse Landstrygere, der udelukkende levede af at betle og stjæle, til de forholdsvis bofaste Glarfolk og andre nogenlunde hæderlige Næringsdrivende, som efterhaanden gled ind i den øvrige Befolkning. Og ligesom Natmandsstammen uden Tvivl stedse har modtaget Tilgang fra andre Samfundsklasser, saaledes har sikkert ogsaa adskillige af dens Medlemmer i Aarenes Løb løst sig fra den og sluttet sig til den øvrige Befolkning, om ikke just paa Landet saa dog i Købstæderne, hvor det var lettere for dem at skjule deres Afstamning. Denne Afgang blev efterhaanden større og større, men det var ikke den, der medførte Natmandsfolkets Forsvinden. Det var den stigende Oplysning, Samfærdselsmidlernes Udvikling, Retssikkerhedens Vækst og i det hele den stærke Fremgang i Kultur som Landet gjorde i den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede. Det var den, der adspilte de sidste Flokke saa grundigt, at der nu kun er ganske smaa og svage Rester af den tilbage hist og her i Midtjylland og i Vendsyssel. Mylius Erichsen har opsøgt og skildret en Del af dem i sin store Bog om den jydsk Hede, og Johan Miskov har nyligt i dette Tidsskrift behandlet den mærkelige Levning af Natmandsfolket, der endnu fastholder en særegen Stammefølelse og ikke uden Grund betragter sig selv som en Overklasse i Forhold til de andre. Naar Forfatteren af den her foreliggende Bog taler om Natmandsfolk og Rakkere som om noget, der tilhører Fortiden, er det for saavidt misvisende, som det i Virkeligheden kun er Begrebet, der er forsvunden. Stammen er ikke udryddet eller uddød paa samme Maade som Ulvene og Urhønsene, og foruden de ovennævnte sikre Levninger af den færdes der endnu rundt om i Landet og ikke mindst i de større Købstæder for ikke at tale om København et ret anseeligt Antal af hjemløse Landstrygere, som godt kunde kaldes Natmandsfolk, hvis dette Begreb endnu var anvendeligt.

At Forf. ikke har indladt sig paa en nærmere Undersøgelse af hele dette Spørgsmaal, er der imidlertid ingen Grund til at gaa i Rette med ham for, men den Maade, hvorpaa han iøvrigt har behandlet Natmandsfolkets Forhold til den bofaste Befolkning, er ikke helt tilfredsstillende. Det ligger i Sagens Natur, at en alene eller dog hovedsageligt paa retslige Aktstykker bygget Fremstilling af Natmandsfolkets Færd — som Dyrlands — maa blive mangelfuld, fordi den savner de talrige Smaatræk, der skal til for at give Billedet Farve, men ligesaa sikkert er det, at en Fremstilling, der alene eller dog hovedsageligt er bygget paa mundtlig Overlevering, lider af den endnu værre Fejl, at der er for stærk Farve over den. Det fjendtlige Forhold, der bestod mellem disse Landstrygere og den bofaste Befolkning, har sat sit Præg paa Overleveringen og medført, at saa godt som alt, hvad der fortælles om Natmandsfolket, handler om dets slette Sider, og selv om der ikke er meget godt at fortælle, saa maa der dog altid være noget. Det kan selvfølgelig ikke bebrejdes Efterkommerne af dem, der led under Natmandsuvæsenet, at deres Fortællinger endnu er farvede af Forældrenes Uvilje, men Historieskriveren maa ikke lade sig paavirke af den, og har han selv en saadan Uvilje, maa han ikke lade den komme til Orde i sin Fremstilling. Forf. har aabenbart

under sin aarelange Syslen med disse Folk tilegnet sig en retskaffen Uvilje imod dem. I hans første Bog kalder han dem endnu Natmandsfolk, men i den sidste er det Rakkere, og her gaar han endog saa vidt, at han taler om „Hanrakkere“ og „Hunrakkere“, hvorved han trykker dem adskilligt længere ned end fornødent. Der er i vore Dages Syn paa Samfundets Bærme en god Del blødsødent Føleri, som bl. a. er kommen til Orde i Mylius Erichsens Skildringer, men herfra er der langt til den rolige og lidenskabsløse Bedømmelse, som er Forudsætningen for den fulde Forstaaelse af disse Folk, og denne Forstaaelse har Forf. ikke naaet, fordi hans Syn paa dem er hildet i svundne Tiders Fordomme. Han gør sig ikke sjældent skyldig i aabenbar Uretfærdighed, som naar han kalder en Mand, der var uheldig ved Slagningen af en Hest, for en hjerteløs Dyrplager, eller naar han beklager sig over, at en gammel, blind og døv Stakkel blev vred, fordi han „pumpede“ ham for stærkt for Oplysninger uden at kunne forstaa det berettigede i Mandens Uvilje mod hans paa-trængende Nysgerrighed. Forf. kunde i denne Henseende lære en hel Del af Johan Miskovs elskværdige og taktfulde Skildringer af „de Rejsende“. Om nu end Bogen skæmmes i ikke ringe Grad af Forf.s lidet velvillige Sindelag imod de sikkert alt andet end elskelige Folk, den handler om, saa indeholder den dog saa meget af virkelig Værdi, at den fortjener Plads blandt det bedste af, hvad der hidtil er fremkommen om Jyllands Natmandsfolk, og man maa haabe, at Forf.s Helbred vil tillade ham at fortsætte sit ihærdige Arbejde for at redde, hvad der endnu er tilbage af Minder om dette i mange Henseender mærkelige Led af Landets Befolkning.

Søren Hansen.

HANEN „SLAAR SIN VINGE“

Det hedder i Folkevisen om „Elverhøj“ (DgF 46): „Havde Gud ikke givet Lykken dertil, at Hanen havde slaget med sin Vinge.“ I Dania IX 181 findes den Ytring af Sofus Larsen: „At Hanen slaar sin Vinge eller med sin Vinge kan ikke hjælpe Ungersvenden, den maa absolut gale.“ Man maa dog vide, at naar Hanen slaar med Vingen, saa galer den ogsaa. Disse to Ting kan ikke skilles ad, og Udtrykket rummer altsaa ogsaa i sig, at den galer. Den kan nok gale uden at slaa med Vingen, men den kan ikke slaa med Vingen uden at gale. Den ligesom med sit Vingeflag betegner, at den vaagner op af Søvn, og umiddelbart derefter lader den sin Stemme høre.

E. T. Kristensen.

FRA FOLKEVISESTRIDEN

NOGLE UDDRAG OG BREVE

MEDDELTE AF

CARL S. PETERSEN

I

DA Svend Grundtvig for et halvt århundrede siden grundlagde det videnskabelige studium af Danmarks folkeminder, mødte han vel i store dele af folket megen sympati og tilslutning; men i Hovedstadens æstetisk dannede og litterært interesserede krese, hvor man på forhånd kunde have ventet, at romantikernes begejstring for folkeeventyr og folkeviser vilde have beredt den ny videnskab vejen, stødte han på udpræget og afgjort uvilje. „Dagbladet“ modtog „Gamle danske Minder“ (1854) med hån og foragt som en samling af „de modbydeligste Ammestuehistorier, de elendigste Røverhistorier og den argeste Kjællingseladder“,¹ og om „Danmarks gamle Folkeviser“ udspandt der sig ved dets første tilsynekomst en strid, der har vundet en vis navnkundighed i vor litteraturs historie, da mange af tidens mest ansete mænd deltog i den. Vedrørende denne strid findes der blandt Grundtvigs samlinger på det kgl. bibliotek² en række breve, skrivelser og dagbladsartikler, hvoraf noget i det følgende skal meddeles i dets helhed, andet i uddrag til en nærmere belysning af de forhold, hvorunder et af den danske videnskabs storværker så lyset.

Svend Grundtvig var som bekendt kun 15 år gammel, da i året 1839 hans faders erhvervelse af et folkevisehåndskrift fra det 17de årh. åbnede hans øje for de gamle viser, der fra nu af, efter hans egne ord, blev udgangs- og midtpunktet for alle hans

¹ Dgbl. 1854, nr. 227. ² Dansk Folkemindesamling 61—63; benyttet er desuden Molbechs og N. M. Petersens brevsamlinger samt „Samtundet til den danske Litteraturs Fremme"s arkiv.

studier og interesser. Fem år senere udsendte han i forbindelse med sin gamle lærer Chr. S. Ley et opråb: „Om Kæmpeviserne, til danske Mænd og Kvinder“. Heri henvendte han sig til „alle dem, som føle varmt for Fædrelandet og dets aandelige Eiendom“ med bøn om at forene sig med ham om arbejdet for en ny udgave. Navnlig lagde han almenheden på sinde, medens det var tid, at redde så meget som muligt af, hvad der endnu levede blandt folket: „blot et enkelt Vers som det endnu synges i Folket, uden Hensyn til om det tilhører en forhen trykt, eller en aldrig før kjendt Vise — om muligt med Melodien, der staaer i en saa inderlig og væsentlig Forbindelse med Folkepoesien, — vil være et vigtigt Bidrag til dennes Historie“. Han nærer „det faste Haab, at denne Opfordring ikke skal blive forgjæves, men at ret mange danske Mænd og Kvinder ville række Haand til denne Folkesags Fremme, og da navnlig at der endnu vil findes mange værdige Døttre af vor Folkesangs kjærlige Fostermodre.“

Ved således at gøre hele folket til medarbejder betonedes Grundtvig strax fra første færd af det nationale i sin virksomhed, af hvilken arbejdet med folkeviserne kun var en enkelt side¹. Hans henvendelse blev ikke frugtesløs. Bidragene strømmede ind fra alle landets egne, fra høje og lave, litterære og illitterære, mænd og kvinder², og hermed var grunden lagt til et samarbejde, som næppe har andet sidestykke i vor historie end den samvirken mellem lærd og læg. Thomsen og Worsaae forstod at skabe på den nationale oldforsknings område. Grundtvigs enestående samlinger er for folkemindestudiet, hvad det oldnordiske museum er for studiet af den forhistoriske arkæologi.

Allerede året i forvejen (1842) havde Grundtvig privat henvendt sig til en række ansete mænd i forskellige livsstillinger landet over med opfordring om at være ham behjælpelig med indsamlingen. Det var for største delen mænd, der stod hans fader nær i livssyn og interesser, som Ingemann i Sorø, Vilhelm Birke-dal ved Vejle, Ludv. Chr. Müller i Thy, P. Chr. Koch i Haderslev; men der findes blandt dem også en mand, der stod den specielt grundtvigske retning så fjærnt som C. Paludan-Müller i Odense. Fra dem alle modtog han vidnesbyrd om det fortjenstlige og na-

¹ I „Gamle danske Minder“, 1861, fremsatte han p. IV den storslåede plan for sin videnskabelige virksomhed. ² Deres navne anføres i forordene til de første bind af „Danmarks gamle Folkeviser“.

tionale i den opgave, han havde sat sig, og beredvilligt tilsagn om støtte. „Dersom jeg — skrev Ingemann — som du var en ung rørig Karl og ikke en gammel, noget philistrøs og stavnsbunden Embedsmand, spadserede jeg gjerne Landet rundt paa alle Kanter for at samle Bidrag til Samlingen.“ Adskillige af svarene er ganske karakteristiske for den opfattelse, man i de forskellige landsdele nærrede med hensyn til almuens interesse for og evne til at bevare de gamle viser. „Mine Døttre. — skriver provst Ingerslev (Magleby. Møen) — der, sandt at sige, have bedre Greb herpaa end jeg, ere allerede i fuld Beskjæftigelse med at udfritte især vore gamle Koner i denne Henseende . . . jeg vil ogsaa ret gjerne henvende mig til Bornholmerne, der vel have Sagn og Viser, men nødig ville rykke ud med dem til Fremmede, saavelsom til mine sildigere Sognefolk i Thye, der ere langt mere trohjertige og tilgængelige i denne og alle andre Henseender.“ I det hele lyder svarene fra de sydlige øer ret skeptisk. Fra Karleby på Falster skriver således pastor O. D. Lütken: „Kan jeg selv finde Noget, som er brugbart for Deres Værk, skal det ogsaa være mig kjær, skjøndt jeg ikke tør love mig noget stort Udbytte her, efterdi Falster hverken er Kæmpernes eller Kæmpevisernes Land — Dverge og Puslinger have her bedre Hjemstavn.“ En lignende opfattelse har pastor Bindesbøll i Nakskov: „Lolland, især den Deel deraf, til hvilken jeg nærmest hører. Nørreherred hører til de Provindser, hvor, med en stigende Velstand, tillige Ringeagt for det Gammeltdags er blevet herskende Tone blandt Menigmand, og hvor derfor neppe mange Quad fra ældre Tider ville være reddede enten paa Folkets Tunge eller i Visebøger“. Langt gunstigere lyder meddelelserne fra Jylland. Således er pastor Bechmann i Hald fuld af fortrøstning: „Hiertelig gierne skal jeg gjøre mit Bedste for at imødekomme Deres Ønske, og jeg veed godt, hvorledes jeg skal bære mig ad, at erholde Viserne, som de nu synges, thi jeg har dem desværre ei i Hukommelsen, dertil kom jeg for tidlig fra Fuur. Men naar jeg fortæller Dem, at Dronning Dagmars Vise blev endnu sunget paa Fuur, da Fredrik den Siettes med samme Tone¹ blev mig fra den nu afdøde ædle Stiftamtmand Ahlefeldt-Laurvig i Viborg tilsendt i mange Exple til Uddeling blandt Fuurboerne, er der jo al god Grund til at vente, der er fleer,

¹ Ingemanns bekendte „Mindesang over Kong Frederik den Siette“ (dechr. 1839): „Paa sin Ligseng ligger Kong Frederik hvid“.

hvor den kom fra. Det glædede mig med et ganske besynderligt Indtryk, dengang det slog mig, at Dagmar lever endnu paa Danskens Læber, jeg hører hendes herlige Minde og fornemmer, at hun var elsket som faa. Der er en Enke paa Øen, som medens jeg var der, laante Kæmpeviserne af mig og efter min Anmodning havde lagt Læg til alle dem, som hun kiendte. Jeg erindrer meget vel, at hun ved Tilbageleveringen sagde, at hun kunde dem anderledes, imidlertid gik Sagen mig ad Glemme, . . . men saavidt jeg veed, lever hun endnu, og det skal ikke vare meget længe inden De faaer Efterretning om, hvad De hos mig kan vehte.“

Imidlertid var Svend Grundtvig fuldt optaget af at opspore, afskrive og sammenligne de gamle håndskrifter fra det 16de og 17de årh., der var og måtte være hovedkilderne for en udgave af folkeviserne. Ganske vist havde Nyerup, da han 1814 afsluttede „Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen“, skrevet de bekendte ord¹: „Bemeldte 5 Samlinger [5: udgaverne fra Vedel til hans egen] indeholde Alt hvad godt er i de nys opregnede 21 Manuscripter, og disse har altsaa nu blot den Værd, at man ved Hjælp af dem vil kunne rette en og anden vrang Læsemaade i det Trykte“; men dette var en stor fejltagelse af Nyerup. Ikke alene havde udgiverne af „Udvalgte Viser“ ikke kendt alle håndskrifter (et af de ældste, Karen Brahes foliant, var helt undgået dem); men deres udgave var besørget med den største vilkårlighed. Ligesom Vedel og Syv havde de rettet i teksterne efter forgodtbefindende, vers var udeladte eller tilsatte efter løseligt skøn, forskelligartede tekster var sammenarbejdede til en, viser var forbigåede, fordi de ikke tiltalte udgavernes æstetiske smag eller tidens moral². Dette havde Grundtvig klart påvist i sine artikler i „Dansk Folkeblad“ (1843—44), det samme havde N. M. Petersen udtalt i sin afhandling om kæmpeviserne (Annaler for nordisk Oldkyndighed 1842—43), og det var en almindelig erkendt sag. Trangen til en ny folkeviseudgave lå overhovedet i luften. Thiele havde en tid samlet materiale til den, men overladt sine samlinger³ til Grundt-

¹ V. p. 27. ² Interessante bidrag til denne udgaves historie yder udgivernes efterladte papirer på universitetsbiblioteket (Addit. 65, 4°) og det kgl. bibliotek (Ny kgl. Saml. 2314, 4°); nogle uddrag hos S. Grundtvig: Etatsraad Molbech og Kæmpeviserne, tillæg VII, samt spredte oplysninger i D. g. F. ³ Nu i Dansk Folkemindesaml. 27—28. Cfr. I. M. Thiele: Af mit Livs Aarbøger, p. 227—29. Hvorvidt Grundtvig — tilføjer Thiele — har haft nogen Nytte af mine Lister og andre Forarbejder, skal jeg ikke kunne sige.

vig; Fr. Fabricius havde syslet med samme opgave, og P. G. Thorsen havde påtaget sig at levere „en kritisk Udgave“ for „Samfundet til den danske Literaturs Fremme“.

Den 29 maj 1846 modtog Grundtvig, der da var 22 år gammel og endnu ikke student, et brev fra formanden i det nævnte samfund, prof. Abrahams. „Herr Underbibliothekar Thorsen — skrev Abrahams — har gjort mig opmærksom paa, at Deres Velhed, saavidt han troede, var beskjeftiget med en Udgave af de danske Kæmpeviser. Et Ords Samtale med Dem i denne Anledning vilde være mig højst behagelig.“ Resultatet af de mundtlige forhandlinger blev, at Grundtvig, der i oktober tog studentereksamen, gik ind paa at besørge den længe paatænkte udgave af Danmarks gamle folkeviser, og i en skrivelse af 29 oktbr. udviklede han nøjere sine tanker om, hvorledes dette arbejde burde udføres, idet han lovede en udførligere plan og en prøve. Om sig selv ytrede han: „Hvad de Grunde angaaer, hvorpaa jeg støtter mig i det jeg vover at gjøre Samfundet det Tilbud at overtage et saa vigtigt og betydeligt Arbejde, saa maa min første Grund være min Kjærlighed til Sagen og min Tro: at jeg ved et fleraarigt Studium og Arbejde i denne Retning har erhvervet mig den fornødne Indsigt; men da en saadan Indsigt endnu ikke ved noget litterært Arbejde er tilstrækkelig dokumenteret, men kun antydet ved mine Oversættelser af „Engelske og Skotske Folkeviser“ (Kbhvn. 1842—46), samt ved en Afhandling „om en ny Udgave af Danmarks Kæmpeviser“ („Dansk Folkeblad“, 1844. Nr. 49—52), saa vil jeg ikke herpa [!] kunne beraabe mig. Den næste Grund er da den, hvorpaa jeg maa støtte min formentlige Berettigelse til at paatage mig det her omhandlede Arbejd, og denne Grund er mine til et saadant Værk alt foretagne Arbejder og gjorte Samlinger, i det alle mig bekjendte Kæmpevise-Haandskrifter, saa vel fra offentlige Bibliotheker, som i privat Eje, ere gennemgaaede, deres Indhold ordnet og tildeels afskrevet, ligesom jeg ogsaa har modtaget ikke ubetydelige Bidrag af Viser, opskrevne efter mundtlig Overlevering i Landets forskjellige Egne.“

„I det jeg saaledes har forberedet en Udgave som den Ovennævnte, har jeg vel ikke kunnet have nogen bestemt Forestilling om, hvorledes den vilde kunne udkomme, skjøndt jeg jo har haabet, at det paa een eller anden Maade vilde skee; men har antaget, at det Arbejde dog ikke kunde kaldes forgjæves: i eet nyt Manu-

script at samle, hvad nu findes adspredt i mange gamle, tildeels allerede hensmulrende Haandskrifter og hvad der vel endnu lever paa Folkets Læber, men rimeligviis i en ikke fjærn Fremtid vil derfra være fortrængt. Denne min Beslutning: at fortsætte og fuldføre Arbejdet, selv om der ikke skulde vise sig nogen Udsigt til at faae det udgivet, den er endnu uforandret; men med Glæde griber jeg naturligviis Lejligheden til et Forsøg paa at faae et længe næret Ønske opfyldt, og det paa den allerønskeligste Maade: ifald nemlig „Samfundet til den danske Litteraturs Fremme vilde overtage Udgivelsen af ovennævnte Værk“.

Denne skrivelse forelagdes samfundets bestyrelse, i hvilken bl. a. N. M. Petersen havde sæde, og den 2 novbr. kunde Abrahams meddele, „at Bestyrelsen med Glæde vil modtage Deres lovede Plan . . ., samt en Prøve paa denne Plans Iværksættelse“. Han forsikrede, at Grundtvig trygt kunde regne med ham med hensyn til sagens fremme, og udtalte det håb, „at dette skønne Værks Udførelse ikke fra nogen Side skal møde nogensomhelst Hindring, og at det vil blive til Glæde og Ære saavel for Dem som for Samfundet“. Abrahams's håb gik dog foreløbig ikke i opfyldelse; ti vel blev „Danmarks gamle Folkeviser“ i tidens løb til den største ære for udgiveren, „Samfundet“ og den danske litteratur; men til at begynde med vakte værket en lignende storm af uvilje, hån og foragt som „Gamle danske Minder“ nogle år senere.

Den 3 febr. 1847 indsendte Grundtvig til bestyrelsen den lovede plan og en foreløbig prøve indeholdende visen „Harpens Kraft“ (D. g. F. 40) i 5 forskellige opskrifter med angivelse af samtlige varianter, også de ved afskrivning indkomne. Planen blev strax trykt og forelå til forhandling på „Samfundet“s generalforsamling den 3 marts 1847, medens prøven først udkom et halvt år senere i en udvidet og ændret skikkelse.

Efter at have betonet, at udgavens hovedformål er „det videnskabelige“: **at overgive alt, hvad der af vor middelalders folkedigtning endnu er bevaret, helt og holdent, rent og uforvansket, i den danske læseverdens hænder**, giver Grundtvig en udsigt over, hvor stoffet til en sådan udgave må søges, og fremsætter derefter sine tanker om de principper, efter hvilke dette stof bør gives¹.

Om kilderne hedder det: „Den simpleste inddeling af dem er den i trykte og utrykte, og hver af disse to hovedklasser [deler sig atter i

¹ Når manuskriptet afviger fra den trykte „Plan“ i andet end ortografien, angives dette; udhævelserne er dels den trykte plans, dels manuskriptets.

tvende afdelinger, saledes, at de trykte kilder dels ere samlinger, dels enkelte, enten særskildt trykte eller i forskellige skrifter adspredte, viser; de utrykte kilder derimod ere dels de ældre optegnelser, der i det 16de og 17de århundrede samledes i håndskrevne visebøger, dels nyere, sådanne som først i de sidste år eller dog indenfor det nærværende århundrede ere fra den mundtlige tradition, mest hos almuen, overførte på papiret¹.

[„Den første art af kilder ere betegnede som de trykte samlinger; men her må atter gøres en væsenlig adskillelse imellem de gamle og de ny, da alderen af disse samlinger gør den store forskel i deres betydning for os. De gamle (o: Vedel, Syv og Tragica) have nemlig for en stor del øst af kilder, som vi ikke mere have, og vi kunne derfor ikke indlade os på nogen udsondring af, hvad disse samlingers forfattere fandt for sig, og hvad de kunne selv have tilsat. Herom kunne vi i mange tilfælde vel have en mening, men kunne dog kun sjælden komme til en sådan vished herom, at vi derpå kunde grunde nogen udstødselsdom over hele viser eller over enkelte læsemåder. Alt hvad derfor disse samlinger meddele af kæmpeviser at være (ti om de blandt disse indblandede åbenbar nyere digte kan her naturligvis ikke være tale) må medtages som det findes, om man end kan have og udtrykke sin tvivl om pålideligheden deraf i det enkelte. De ny samlinger derimod (o: Sandvigs og den abrahamson-nyerup-rahbekske) kunne og må vi betragte og behandle på en ganske anden måde. Disse samlinger have, med undtagelse af ganske få tilfælde, ikke haft nogen kilde, som vi nu mangle; vi kunne altså kun betragte dem som kildekrifter for så vidt, som vi ikke vide, hvorfra de have hvad de meddele“².

[„Den anden art af trykte kilder er altså de udenfor samlingerne trykte viser, hvorved fornemmelig må tænkes på dem, der på såkaldte flyveblade „trykte i dette år“ fløj landet rundt gennem århundreder og gøre tildels så endnu. Skönt nu adskillige af disse viser ere af stort værd og ej andensteds at finde og tildels grundede på optegnelser, der nå ned i det 16de århundrede allerede inden Vedels samling, så er dog den største del af dem kun optryk efter de tre nævnte gamle samlinger, så antallet på dem, der falde ind under benævnelsen kilder kun er lidet i forhold til de i de trykte samlinger indeholdte“³.

„Den anden hovedklasse af kilderne omfatter da de utrykte, dels i ældre dels i nyere opskrifter bevarede viser. Vi skulle først vende os til de ældre, og her komme vi da til hovedgemmerne for vor gamle folkesang, og hvad der i disse gemmer længe har ligget skjult og ventet sin forløsning, ventet på, at det, længe forstummet, atter skulde lyde fra danske læber og høres af danske øren, det er det, der fornemmelig må — og jeg vover at tilføje: også vil — tilfulde begrunde nytten og nødvendigheden af en ny udgave af Danmarks kæmpeviser. Disse ældre

¹ Dette stykke er ændret i den trykte plan. ² Den trykte plan har kun en ganske kort opregning af de trykte kilder. ³ Den trykte plan kun lige nævner flyvebladene.

håndskrevne kilder bestå i nogle og tredive visebøger, skrevne mellem 1550 og 1720, af hvilke største delen [(3: endog nogle af de ældste og da i særdeleshed alle de, der ere yngre end 1650)¹ er helt eller tildels afskrifter efter ældre, nu tabte visebøger; de fleste af dem opbevares på de offentlige biblioteker i København, medens resten tilhører dels offentlige biblioteker i de danske provinser, dels privatpersoner og dels det kongelige bibliotek i Stockholm. De ere, som alt bemærket, af forskellig alder; også ere de af forskelligt omfang: nogle indeholde under 20, andre over 200 viser; de ere endvidere i meget forskellig tilstand: nogle ere endnu komplette og vel konditionerede, andre — og det af de ældste og vigtigste — ere dels sønderrevne, dels hensmulrede og tildels hensmulrede af ælde og fugtighed, så hvert hennrindende år gør dybere og dybere skår i disse kostbare lævninger. Disse håndskrifter tilhøre en tid, da den dannede klasse i landet, og da nærmest de adelige damer trindt om på herregårdene,² endnu mindedes og satte pris på deres fædres sange. Den anden afdeling af de utrykte kilder: de i det 19de århundrede opskrevne viser, der for største delen ere fremkaldte ved en i året 1842³ udstedt opfordring, skylder derimod sin tilværelse til almuen på landet, der endnu har bevaret ikke lidet af den gamle folkedigtning, skøndt erindringen også der synes snart ganske at ville uddø. Meget af hvad denne kilde har ydet forskriver sig vel fra de gamle trykte samlinger og fra flyvebladene, men meget er der også, der aldrig har været trykt, men kun ved mundtlig overlevering har forplantet sig til denne dag. Kun for så vidt dette sidste har været tilfældet, hvilket ikke er svært at bedømme, kunne disse optegnelser altså komme i betragtning.“

Efter denne klare og kyndige udredning af kilderne, deres værd og indbyrdes forhold går Grundtvig over til at gøre rede for stoffets ordning⁴ og principperne for selve udgivelsen. Om dette sidste hedder det: „På behandlingens rigtighed i planen og nøjagtighed i udførelsen vil arbejdets værd komme væsentlig til at bero, og det er også i denne de enkelte visers behandlingsmåde, at den projekterede udgave væsentlig skulde adskille sig fra de foregående, (næst deri, at den ikke som hine skulde være et udvalg, men en fuldstændig samling). Medens nemlig de foregående udgaver kun sjælden levere mere end én recension af hver vise, og det, navnlig hvad den abrahamsonske udgave angår, en af de forskellige benyttede opskrifter sammenstykket og med udgivernes egne rettelser og forandringer udstyret, så skulde den omhandlede ny udgave meddele visen uforandret i den oprindeligste skikkelse, hvori den er kommen til os og, for så vidt den haves i flere afvigende, indbyrdes uafhængige opskrifter, da alle disse hele og holdne, dels i teksten i flere på hverandre følgende aftryk, dels som varianter til disse i de under teksten tilføjede noter.“

„At denne fremgangsmåde ikke er nogen unødvendig vidtløftighed,

¹ Senere overstreget. ² Senere overstreget. ³ Hukommelsesfejl for 1843.

⁴ Den bekendte inddeling i: mytisk-heroiske viser, trylleviser, ridderviser og historiske viser.

men en nødvendig udførlighed, der ligger i sagens natur, såfremt udgaven skal have den objektive, al subjektiv vilkårlighed udelukkende karakter, der ene kan hævde den videnskabelig betydning, — det håber jeg vil være indlysende for enhver, der er nøjere bekendt med al gammel folkepøsis vilkår. Det ligger nemlig i dennes natur, at den, født på tungen, er bleven opbevaret og forplantet ved mundtlig tradition ofte gennem en række af århundreder, før den bragtes på papiret. En følge heraf er det, at lige så lidet som der kan være tale om nu at påvise den ægte, oprindelige original til en vise, der, uden pennens hjælp, har udbredt sig over de forskellige egne af et land, ja ofte over flere lande, hvis beboere nu ikke forstå hverandres tungemål, — lige så lidet kunne vi nu forkaste nogen således ved mundtlig overlevering forplantet version af en folkevises som uægte; ti mene vi dermed, at det ej er den oprindelige, så måtte vi erklære alle opskrifterne for uægte; men vi må i spørgsmålet om en opskrifts ægthed indskrænke os til at skelne imellem den forandring, en folkevises altid undergår og må undergå, så længe den kun lever i folkemunde, og den forandring, som en afskriver eller udgiver foretager sig ikke med bevidsthed og med pennen i hånden. Da viserne nu så længe vare gangne fra mund og til mund før man begyndte på at opskrive dem, så have de undergået så store forandringer, at vi ofte finde samme vise hel og holden etsteds på 20 og andensteds på 60 vers, uden at der dog kan være tale hos hin om udeladelse, hos denne om indskud: hver for sig danne de et afrundet helt; og denne sondering er så gennemgribende, at enhver gammel selvstændig opskrift må i de fleste tilfælde hel aftrykkes i teksten, så hvad der af afvigende læsemåder bliver at meddele i de under teksten tilsatte noter vil i regelen kun være afvigelser, der ere opståede ved forskellige afskrifter efter fælles forskrift eller også ved opskrifter, tagne i samme egn og omtrent til samme tid.*

Hvad selve textredaktionen angår, bemærker han: „Denne bør gå ud på at levere stoffet så uforandret som muligt, og jeg har derfor ment at burde anbefale det princip: at meddele alt, hvad der aftrykkes efter originaler, ældre end 1700 . . . med den forefundne skrivemåde, kun med tilsætning af verselinierne afdeling og interpunktionen, samt det ved forkortelsestegn antydede, og med bortkastelse af alle store bogstaver, undtagen i navne, efter punktum og i begyndelsen af hvert vers. At dette sidste ikke er nogen egentlig forandring af skrivemåden, er indlysende, når man erindrer, at de store og små bogstaver i den omhandlede tid (1550—1700) brugtes i flæng. Hvor aftrykket derimod sker efter originaler, yngre end 1700, . . . der tror jeg ikke at man bør tage hensyn til forskellighed i skrivemåde, men give aftrykkene med nyere skrivemåde.“

Ved hver enkelt vise skulde angives dens kilder og „de nødvendige bemærkninger om visens stof, for så vidt dette lader sig sætte i forbindelse med sagn eller historie eller knytter sig til noget bestemt sted“; endvidere skulde henvisninger gives „til tilsvarende viser hos andre folk.“ Til udgaven skulde slutte sig som et fælles apparat: en nøjagtig beskri-

velse over de benyttede kilder, særlig de håndskrevne, et glossarium, de behørigte navne-, omkvæds- og sag-registre, „en kort udsigt over kæmpevisens natur og historie“, samt alle de gamle kæmpevisemelodier, som kunde overkommes¹.

Udgavens størrelse anslog Grundtvig til 218 ark stor oktav med to spalter på siden, og han mente sig i stand til at levere 30 ark årlig; den hele udgivelsestid mente han vilde være 6½ år fra „udgangen af indeværende år“ [1847] at regne.

Det var ikke alene ud fra en kritisk betragtning af kilderne, at Grundtvig var kommet til sin plan; den havde til baggrund en almindelig anskuelse af folkevisens natur og oprindelse, der ganske faldt i tråd med den i tiden endnu herskende romantiske, som Heiberg hos os formulerede i de bekendte ord²: „Folke-Poesie er en Frembringelse af den poetiske Evne, fordeelt over hele Massen af Folket, endnu ikke individualiseret, og heller ikke trængende dertil; hvorimod en poetisk Litteratur først opstaaer ved individuelle Digtere“. Hos Grundtvig hedder det³: „Folkeindividet som saadant, ikke det enkelte Menneskeindivid, er Folkepoesiens Digter. Derfor kjende vi ikke nogen enkelt Forfatter til nogen eneste Vise, fordi den ikke var den enkeltes Værk; han blev kun Anledningen til dens Fremkomst, han udtalte maaskee dens første Rhythmer, dens første Ord, der siden udformedes og paa mangfoldige Maader omformedes paa sin Vandring i Folkets Mund gennem Landene. Folket er altsaa Forfatteren; fra dets Mund er det altsammen kommet til os, med dets Vidnesbyrd, som fra Slægt til Slægt udviklede og forplantede det. Folkepoesiens Ord og Toner udstrømme altsaa ikke af nogen enkelts Mund, — og da endnu mindre fra nogen enkelts Pen — men fra hele Folkets Hjærte og Læber.“ Det er ud fra denne almindelige betragtning ved siden af det indgående studium af kilderne, at Grundtvig nåede til at opstille sit hovedprincip, at give alt, hvad der er, og alt, som det er, helt og holdent, rent og uforvansket, ti: „enhver Opskrift fra Folkets Mund, enhver fra Folkets umiddelbare Tradition hentet Text af en af disse Viser er ægte; thi alle have de samme Hjemmel, den eneste, der kan have: Folkets Stemme; alle ere de fra første Haand, saa at sige fra Forfatterens egen. Alle ere de Folkets ægte Børn, men, fostrede i forskellige

¹ Redaktionen af melodierne havde han, da han selv manglede „al musikalsk kundskab“, formået A. P. Berggreen til at overtage. ² Pros. Skrifter III, p. 44. ³ „Tillægsbemærkninger“ i 2det oplag af den trykte „Prøve“ (decbr. 1847).

Tider og i forskellige Egne. have de derved modtaget hver sit særegne Præg, som ikke maae betages dem. om man ikke med det samme vil berøve dem deres ejendommelige Farve og Duft, deres Ægtheds egentlige Stempel.“ Dette syn på folkevisernes tilblivelse har forskningen vel ikke godkendt; men selv om Grundtvigs præmisser nu for en del må anses for forføjede, har dog hans konklusioner: de tekstkritiske udgiverprincipper stået deres prøve og er blevet almindeligt antagne som de eneste, der har blivende videnskabeligt værd.

Det er forståeligt, om der af samtiden næredes nogen betænkelighed ved denne kæmpemæssige plan og tvivl om muligheden af dens gennemførelse, også hvad den rent økonomiske side af sagen angik. Det skal også indrømmes, hvad der iøvrigt følger af sig selv, at „Plan og Prøve af en ny Udgave af Danmarks gamle Folkeviser“ ikke gav og ikke kunde give noget indtryk af den overordentlige lærdom, udgiveren var i besiddelse af på sit specielle område. Men på den anden side skulde det alene ud fra „Planen“ synes at måtte være klart for alle kyndige, at Grundtvig sad inde med betingelser for løsningen som næppe nogen anden. År efter år havde han i ungdommelig begejstring levet sig sammen med denne opgave, var trængt dybere og dybere ind i det uhyre stof, havde sondret og opløst det i dets enkelte bestanddele, udskilt og bestemt de forskellige kilder og overleveringer og vundet et overblik, som næppe nogen tidligere udgiver af folkeviserne havde besiddet. Med berettiget selvfølelse kunde han under polemikken udtale¹: „Jeg troer uden Ubeskedenhed at turde antage, at mit Bekjendskab til Nordens gamle Folkepoesi er saa udstrakt, som maaskee nogen af mine ærede samtidiges.“ I stedet for tidligere vilkårlighed mødte man her en i helhed som i enkeltheder vel gennemtænkt og nøje overvejet plan, der var fremsat med en modenhed og myndighed, som uvilkårligt må forbavse hos en så ung mand. Der var hos adskillige af hans samtidige heller ingen tvivl til stede om, at han var manden for at levere den længe ventede udgave af de danske folkeviser. Herom aflægger de nedenfor aftrykte breve fra mænd som C. Paludan-Müller, George Stephens og P. A. Munch vidnesbyrd². Også N. M. Petersen, hvis

¹ Etatsraad Molbech og Kæmpeviserne, p. 17. ² Følgende udtalelse af K. J. Lynghy i et brev (17/3 1862) fortjener at anføres her: „Jeg tror, at den måde, hvorpå Grundtvig udgiver viserne, er den rigtige. Den har ellers fundet

syn på folkevisedigtningen i adskilligt afveg fra Grundtvigs, og som i en enkelt henseende misbilligede hans plan, gav prøven sit bifald, „fordi den lagde en højst usædvanlig kundskab til håndskrifterne for dagen, og fordi den gik ud på, at bevare det gamle sprog uforvansket og at meddele flere mærkelige redaktioner af samme vise“; midt under fejden udtalte han offentligt: „Palmen vinker i det fjærne; Sv. Grundtvig vil se den, og vil vinde den“¹. Planen blev også, væsentligst vistnok ved hans støtte, godkendt af „Samfundets“ bestyrelse (hvor navnlig Engelstoft nærede „adskillige Betæneligheder ved denne omfattende, vidtudseende og paa sproglig Interesse altfor meget begrundede Plan“), og „Prøven“ udkom i septbr. 1847 (2. opl. decbr. s. å.) som „Resultatet af de Forhandlinger, der have fundet Sted mellem Bestyrelsen og Grundtvig og af en ved disse Forhandlinger opnaaet Enighed mellem samme“². Men hos den store mængde af datidens litterater og blandt det dannede publikum vakte Grundtvigs plan den voldsomste uvilje. En så anset og fortjent historiker som Chr. Molbech satte alt ind på at modarbejde den, og en heftig fejde brød løs, som varede året 1847 ud og noget ind i 1848, da den afbrødes ved krigsbegivenhederne og Grundtvigs deltagelse i felttoget. Kampen førtes på „Samfundets“ generalforsamlinger³, i bladene og i selvstændige stridsskrifter⁴, og en tid var virkelig dagens hoved-

stærk modstand, og der er fremkaldt megen uvilje imod Sv. Gr., en uvilje, jeg anser for uretfærdig“ (C. Berg: Minder om Sproggranskeren K. J. Lyngby, p. 38, note 1). ¹ Om udgivelsen af kæmpeviserne, p. 10 og 16. ² Grundtvig havde, mod sin oprindelige hensigt, på bestyrelsens forlangende måttet frafalde tanken om i udgaven at medtage også alle ved afskrivning indkomne varianter, af hvilke der kun ønskedes et begrænset udvalg. ³ På generalforsamlingerne d. 3 marts og d. 21 septbr. talte Molbech og Levin mod planen, Orla Lehmann nærede betæneligheder og foreslog nedsættelse af en kommission. Generalforsamlingen fulgte dog hver gang bestyrelsen, og en masseudmældelse af „Samfundet“, hvortil der opfordredes i „Adresseavisen“ 1847, nr. 287, som en protest mod Grundtvig, blev ikke til noget. ⁴ De vigtigste bladartikler og pjecer er i kronologisk orden: Levins angreb i Fædrel. 1847 nr. 222; Grundtvigs svar smstd. nr. 233 og 235; Levins replik nr. 240 og 242; Grundtvigs ultimatum nr. 246. — Liebenbergs angreb i Berl. Tid. 1847 nr. 226; Grundtvigs svar nr. 233. — Fr. Barfod i Berl. Tid. 1847 nr. 238; herimod O. Lehmann nr. 240. — N. F. S. Grundtvig: Om Kæmpevise-Bogen (1847); herimod Levin i Fædrel. nr. 253. — Molbech: Betænkning om den nye Udgave (oktbr. 1847); anm. af C. P[loug] i Fædrel. nr. 264; Grundtvig i Berl. Tid. nr. 265. — P. Hjort: Om Grundtvig juniors Brugbarhed, i Kbhpost. 1847 nr. 263—64, 266—67, 1848 nr. 1—2 (særsk. aftr. og optag. i: Krit. Bidr., lit.-hist. Afd. II). — C. Paludan-Müller i Berl. Tid. 1847

spørgsmål, i det mindste blandt hovedstadens dannede publikum, blevet, som „Fædrelandet“ skrev: „Spørgsmaalet om, hvorledes Kæmpeviserne bør udgives af og for „Samfundet til den danske Literaturs Fremme““¹.

Den, der i vore dage gennemlæser de talrige indlæg mod Grundtvigs plan og prøve, vil med forundring bemærke den ganske ubeherskede lidenskabelighed, hvormed hans modstandere optrådte. Det er, som om sproget for dem ikke havde ord hånende og spottende nok til at betegne den foragt og uvilje, de nærrede overfor hans foretagende. Den projekterede udgave er i deres øjne „en blot og bar Materialsamling“, „et vildt Aggregat af raae Texter“ (Levin); den er „ideeløs“, „uvidenskabelig og uforstandig“, „uden al Kritik og under al Kritik“ (Molbech); den er „en rå Afkopiering, den mest pedantiske lagttagelse af U-Videnskabelighedens evige Vaklen“, „en ukritisk, mekanisk, magelig Repetisjon af disse Sanges hele tilfældige, uskjønne, indbyrdes modstridende, og al Brug af dem hindrende næsten umueliggjørende Ydre“, „et Museum for lingvistisk Galimathias“ (P. Hjort). Denne, med sjældnen enstemmighed udtalte, absolutte fordømmelsesdom viser henimod en opfattelse af, hvad en videnskabelig, kritisk udgave af vore folkeviser burde give, og hvorledes den burde give det, som er Svend Grundtvigs fuldstændig modsat, men som bliver forståelig, om end ikke undskyldelig, når man gør sig det klart, hvilke de forudsætninger var, hvormed Grundtvigs modstandere mødte „Danmarks gamle Folkeviser“.

Betragter man de mænd, der optrådte mod ham: Chr. Molbech, J. Levin, F. L. Liebenberg, P. Hjort — til dels N. M. Petersen, vil man ikke kunne nægte, at der blandt dem fandtes mænd, hvis stemme, hvor talen var om dansk litteratur og sprog, måtte have en overordentlig vægt. Først og fremmest gælder dette naturligvis de to, hver på sin vis udmærkede videnskabsmænd Molbech og N. M. Petersen. Men når talen er om udgivelsen af folkeviserne, stiller sagen sig dog noget anderledes. Molnr. 277 og 279; herimod Molbech i Hist. biogr. Saml. p. 104 ff. — [Just Hermann]: For Kæmpeviserne (decbr. 1847). — Molbech i Hist.-biogr. Saml. p. 1—122 (decbr. 1847). — Molbech i Hist.-biogr. Saml. p. 153—84 (jan. 1848). — N. M. Petersen: Om udgivelsen af kæmpeviserne (jan. 1848): herimod Molbech j. c. p. 182—84. — Grundtvig: Etatsraad Molbech og Kæmpeviserne (marts 1848). — Se også Levin: En Appel (1850). — Alle udhæveiser i citater i det følgende er vedkommende forfatteres egne. ¹ Fædrel. 1847 nr. 264.

bech og navnlig N. M. Petersen havde ganske vist også tidligere¹ beskæftiget sig med middelalderens balladedigtning; de havde betragtet den fra æstetiske, historiske, metriske, sproglige eller rent litterærhistoriske synspunkter og havde i flere retninger fremsat rigtigere opfattelser (f. ex. af visernes alder og tilblivelse), end man tidligere havde haft; men grundlaget for deres betragtninger havde været de trykte udgaver; til det håndskrevne materiale havde de intet udstrakt første hånds kendskab. N. M. Petersen indrømmede selv² overfor Grundtvig, at „nogen illusion“ kunde han ikke sige sig fri for: han havde „forestillet“ sig de skrevne kilder bedre, end han nu fandt, de var; og om Molbech er det bevisligt, at først Grundtvigs prøve bragte ham til, i al hast, at stifte et løseligt bekendtskab med håndskrifterne. Hvad Levin og Liebenberg angår, da havde de leveret eller leverede senere særdeles respektable optryk af trykte litteraturværker: den første havde gode sproglige kundskaber, navnlig i det nyere sprog, som det forelå i trykte bøger; men med folkeviserne vides ingen af dem så lidt som P. Hjort tidligere at have beskæftiget sig ud over, hvad enhver æstetisk eller litterært interesseret mand kunde gøre; deres indlæg tyder sandelig heller ikke derpå.

Det vil således ikke kunne nægtes, at Grundtvigs modstandere savnede væsentlige forudsætninger for at kunne have en begrundet mening om, efter hvilke principper en kritisk udgave af folkeviserne burde foretages. De kendte ikke hele materialet, de havde ikke foretaget noget indtrængende eller sammenlignende studium af håndskrifter og udgaver, og de havde således ikke kunnet vinde nogen dybere indsigt i de ejendommelige forhold, der har gjort sig gældende ved folkevisernes overlevering ad mundtlig vej gennem tiderne. Navnlig denne sidste omstændighed blev skæbnesvanger; dommen over Grundtvigs prøve blev, forsåvidt der ikke var tale om enkeltheder³, men om sagens realitet, ikke alene skæv og misvisende, den blev åbenbart uretfærdig, og de beskyldninger, der fremsattes mod ham for mangel på videnskabelig

¹ Molbech: *Nogle Bemærkninger over vore gamle Folkeviser*, 1823 (Skand. Literatur-Selsk. Skrift XIX); N. M. Petersen: *Om Behandlingen af Kjempeviserne*, Ann. f. nord. Oldk. 1842—43 (Saml. Afl. III). ² Se det ndf. meddelte brev af 24 okt. 1847. ³ Utvivlsomt havde Grundtvig i sin prøve ikke overalt truffet det rette: enkelte af de indvendinger, N. M. Petersen gjorde i sine breve, blev tagne til følge i udgaven.

metode, kritisk sans og konsekvens i anvendelsen af de tekstkritiske principper, rammer i virkeligheden ikke ham, men hans modstandere.

For dem var den enkelte folkevises overlevering ikke væsentlig forskellig fra overleveringen af ethvert andet gammelt litteraturværk — forskellen mellem opskrift og afskrift som væsensforskel gik overhovedet ikke op for Molbech —, og textredaktionen burde derfor foretages efter de gængse udgiverprincipper, som gjaldt f. ex. for udgivelsen af græsk-romerske klassikere. „En fornuftig og videnskabelig Samling — siger Molbech — maa først og fortrinligst gaae ud paa at meddele enhver Vise i en Grundtext; det vil sige i den fuldstændigste og correcteste Text, som haves¹. — Her maa altsaa blive tale om Kritik, om Dømmekraft til Udvalg, om æsthetisk Smag, saavelsom om Sprogkundskab, Sprogtact — og **Sprogfornuft**.“² „Texten må — erklærer også P. Hjort — behandles med langt mere æstetisk og filologisk Frihed, eller med et Ord kritisk, videnskabeligt.“³ Hovedhensynet ved udgaven måtte være det dannede publikums tarv. Texten skulde derfor behandles med smag og takt, „efter poetiske og konstneriske Hensyn“ (P. Hjort). Den text, Grundtvigs udgave bød, var, også ved sin ortografi, tåbelig, barnagtig, meningsforstyrrende, ulæselig — Levin havde talt med et par af vore ypperste digtere, der havde sagt ham, at de ikke kunde stave sig igennem Grundtvigs prøve⁴. Sprogformen måtte altså moderniseres — kun N. M. Petersen ønskede (og dette var det hovedpunkt, hvori han skille sig fra Grundtvig) viserne restitueret tilbage til middelalderens sprog⁵ —, enkelte dialektord kunde måske blive stående, navnlig hvis det var jydisk, men, erklærede P. Hjort⁶, „ser Grundtvig sig ikke istand til at levere en jydisk Tone i den hele Recensjon af

¹ Hist.-biogr. Saml. p. 168. Høist karakteristisk henviser Molbech følgende bemærkning til en note: „Der gives upaatvivleligt Tilfælde, hvori et Par Grundtexter saa at sige kunne staae ved Siden af hinanden, eller skille sig tilstrækkeligt fra hinanden, til at de omtrent faae lige Værd og Betydning. Men disse ville ikke være mange; og det Væsentlige og Universelle i det angivne Forhold lider derved ingen Forandring.“ ² Betækn., p. 8. ³ Krit. Bidr., lit.-hist. Afd. II, p. 324. ⁴ Fædrel. 1847 nr. 240. ⁵ Et sådant forsøg på at give en harmonisk og ensartet sprogform er, foruden redaktioner af nogle folkeviser i den anf. afh. i Annalerne (om dem cfr. Molbechs fornuftige bemærkninger i Hist.-biogr. Saml., p. 118), hans udgave af jydske lov (1850), der netop af den grund har vist sig ubrugelig. ⁶ l. c. p. 324.

en Sang, så må også disse Former opgives.“ Endelig ønskede man kun et udvalg af de bedste og smukkeste viser, største parten af de uudgivne viser var overhovedet ikke trykningen værd¹. Grundtvigs fremgangsmåde derimod var fuldstændig bagvendt og forkert; en udgave efter hans principper vilde, siger Molbech², „i sin Art være det samme, som i Fald den, der vilde udgive et Skrift af en græsk eller romersk Classiker, i Stedet for at constituere en Text, eller følge en vis Codex, fik i Sinde, ved Hielp af offentlig Understøttelse, eller andre anseelige Pengemidler, at lade alle Haandskrifter, han kunde overkomme, bogstavret aftrykke i et samlet Værk; og paa denne vidtløftige og bekostelige Maade vilde sætte græske og latinske Philologer i Stand til at kunne, uden videre Undersøgelse af *Codices* eller gamle Udgaver, danne sig en Text af Skriftet, eller udgive denne Text, enhver efter sit Hoved.“

Berettigelsen af et udvalg med en restitueret text, beregnet på det dannede publikum, nægtede Grundtvig nu ingenlunde; han var af den mening, at der gaves „flere lige rigtige Maader at udgive Viserne paa“, alt efter det særlige formål, man satte sig; men han nægtede, at et sådant udvalg i videnskabelig henseende kunde træde i stedet for den af ham planlagte fuldstændige udgave, og han hævdede, at denne i alt fald måtte gives først som det nødvendige grundlag. Angående „en Restitution af Visernes, gennem Tidens Løb i en Mængde forskellige Redactioner splittede, oprindelige Grundtexter“ udtaler han klart og bestemt³: „Langt fra at ansee en saadan, der maa tænkes frembragt ved en genial Indtrængen i Kæmpevisernes Aand og Tone, understøttet af en skarpsindig Conjectural-Kritik, for overflødig, anseer jeg den for at være af den største Vigtighed; men med Hensyn til Muligheden af en saadan Opgaves Løsning, da maa det vel være tilladt at tvivle om denne, saalænge man endnu ikke har seet Opgaven tilfredsstillende løst med en eneste Vise“. Overfor dette syn på sagen, der vel skulde synes at vidne om den forsigtige videnskabsmand, erklærede Molbech⁴ overlegent, at det netop beroede på „en forunderlig Inconsequents“ hos Grundtvig: han påtager sig et kritisk arbejde og erklærer sig med det samme

¹ Levin i Fædrel. 1847 nr. 240; Molbech: Betænkning p. 26 ff., Hist.-biogr. Saml. p. 163 ff. ² Betænkning p. 15. ³ Fædrel. 1847 nr. 233. ⁴ Betækn. p. 20 og 12.

„umyndig som Kritiker“; men „hverken Anders Vedel i det 16de, eller Peder Syv i det 17de Aarhundrede, erklærede sig umyndige i Udførelsen af det Hverv, de selv havde paataget sig.“ „Hvo vilde — udråber Molbech¹ — have vovet sig, eller endnu ville vove sig til at give en Homer, Herodot, Dante, Shakspeare o. s. v. i Trykken — dersom det var et saa mageløst farligt, og i sin Vanskelighed uovervindeligt Kæmpeværk, at samle og udgive vore gamle Viser“. Ganske vist, indrømmer Levin², er en kritisk udgave, der giver „en paalidelig, klar Text“ af vore gamle viser, „den ubetinget største og slibrigste lingvistiske Opgave, vor Litteratur har at opstille, men fra et almindelig videnskabeligt Standpunkt betragtet er denne Opgave kun en Bagatel, og for Intet at regne mod de Problemer, hver Tidsalder har løst og løser. Hvo har saaledes ikke hørt tale om Kile-Indskrifterne, hine gaadefulde Texter i en Række ukjendte, med intet jordisk Alphabet beslægtede Charakterer, der skjule en Række Meddelelser i en Række Tungemaal, som for Aartusinder siden ere forstummede uden at efterlade Spor? Endnu for et halvt Aarhundrede siden spurgte man, om det var Indskrifter eller Forsiringer: nu ere en heel Mængde dechifrede, og nye Sprog opdagede, og hver Dag gjøres nye Fund i de aabnede Gruber. Tvende Danske, Rask og Westergaard, staae, med Nordmanden den herlige Christian Lassen, forrest i denne Videnskabens Triumph. Og nu mener man, „at det maa være tilladt at tvivle om Muligheden af Kjæmpevisernes kritiske Textrecension“! Har Hr. Grundtvig da reent glemt, hvad der lige indtil dette Aar stod paa alle Omslag af Litteratur-Samfundets Skrifter, i alle Aarsberetninger og andre Bekjendtgørelser: „Paa Samfundets Forlag kan ventes at udkomme en kritisk Udgave af de danske Kæmpeviser ved Bibliothekar P. Thorsen“? Dette quasi-videnskabelige nonsens, hvorved Levin virkelig, som N. F. S. Grundtvig bemærker³, „af en Feiltagelse kommer til at tage sig selv ved Næsen“, fandt bifald endog hos Molbech, der føjede „Hieroglyphskriften, og det chinesiske Skriftsprog“ til!⁴

Manglen på sagkundskab og logik har unægtelig ført selv en mand som Molbech ud i en række betragtninger, der intet

¹ Smstd. p. 21. ² Fædrel. 1847 nr. 240. ³ Om Kæmpevise-Bogen, p. 14.

⁴ Betænkn. p. 19. Som kuriosum kan anføres, at heller ikke H. P. Holst indså nødvendigheden af „en Materialsamling“, da man i andre litteraturer havde eksempler på muligheden af „en kritisk Udgave“ (se Fædrel. 1850 nr. 105).

har med videnskab at gøre¹. Men også udenfor det rent metodiske finder man hos Grundtvigs modstandere påstande og ræsonnementer, der ikke skal bibringe en høje tanker om deres videnskabelige sans eller kundskaber. Hvad må man f. ex. ikke tænke om Liebenberg, når man ser ham, i anledning af Grundtvigs bemærkning om den kildeværdi, der kan tillægges nutidens mundtlige tradition (ovf. p. 72), erklære²: „Af denne Forklaring skal Læseren neppe faae nogen klar Forestilling om Tingen, — men vel om en Udgiver, der, da han nedskrev de citerede Ord, ikke selv vidste at give videre Besked, end at han havde en heel Deel liggende, hvoraf „meget“ vel maatte cassetes, men ogsaa „meget“ vilde kunne bruges. Med andre Ord: Udgiveren har om de nye Viser . . . ikke kunnet meddele Publicum nogen nærmere Oplysning, fordi han herom endnu ikke havde faaet taget Aftale med sig selv“. Hvilket ukendskab til folkevisens historie lægger ikke Levin for dagen i følgende bemærkning³: „Udgiveren fortæller uden videre (Planen S. 5—6), som historisk Factum, at de danske Kjæmpeviser have existeret Aarhundreder før de nedskreves! Men vore Kjæmpeviser ere fra det fjortende og femtende Aarhundrede, da Skrivekonsten ikke var noget Mysterium i Danmark; og vi have i det mindste tre Visesamlinger fra det sextende Aarhundrede. — Grimms Phantasi om danske Viser fra det sjette Aarhundrede, som Peter Erasmus Müller for en Menneskealder siden har modbeviist, kan Udgiveren dog neppe ville holde paa.“ Det må også vække forbavelse at se sprogmanden Levin overfor Grundtvigs bemærkning om den i håndskrifterne herskende forvirring i brugen af store og små bogstaver (ovf. p. 73) fremsætte den påstand: „aldrig ere store og smaae Bogstaver i det danske Sprog brugte i Flæng“ og bevise dette af — Christian V's danske lov, „af alle ældre Bøger den, der endnu findes hyppigst, og mange hundrede Læsere kunne med ringe Møie hjemme i deres Stue undersøge, om det hele Skrift svarer til den aftrykkede Prøve.“⁴ Det vilde være for meget at vente, at modstandere, der

¹ Overhovedet kommer Molbech ofte i modstrid med sig selv. I Hist.-biogr. Saml. p. 170 ff. indrømmer han uden at være sig det bevidst rigtigheden af Grundtvigs fremgangsmåde, idet han erkender, at af de 10 opskrifter, prøven meddeler, er de 7 nødvendige, 1 kunde udelades, og 2 burde være udeladte, fordi de — „ere slette, skiødesløse, platte og defecte.“ ² Berl. Tid. 1847 nr. 226. ³ Fædrel. 1847 nr. 222. ⁴ Smstd. — Det bliver ikke bedre, fordi Levin tager Birgitte Thott, Huitfeldt og Christian III's bibel med.

viste en sådan mangel ikke alene på kundskab, men på ævne til videnskabelig tænkning, skulde kunne indse nødvendigheden og betydningen af en udgave som Grundtvigs, der af udgiveren¹ var bestemt til „at indtage samme Plads ligesom for alle Bearbejdelser og Benyttelser, som Samlingerne af et Folks historiske Kildeskrifter indtage ligesom for den pragmatiske og kritiske Historie-skrivning, der aldrig kan gjøre dem overflødige, idet de bestandig maae atter umiddelbart benyttes af Enhver, der vil gjøre noget selvstændigt Studium af Historien.“

Svend Grundtvig savnede naturligvis ikke meningsfæller. I hans nærmeste kres fulgte man striden med den største interesse, og hans fader rykkede i marken med (som P. Hjort sagde) „en for ham usædvanlig klar og rolig liden Bog“. Fr. Barfod, Just Homann og F. Dyrland (den sidste i Holbæk Avis) stillede sig på hans side; men for ham selv personlig var den støtte måske nok så værdifuld, som han fik i private udtalelser af historikere som C. Paludan-Müller og P. A. Munch, af folkemindesamlere som Hyllén-Cavallius og den entusiastiske George Stephens. Navnlig havde hans plan og prøve en varm ven i Paludan-Müller, der også tog direkte del i striden med en rolig, klar og saglig artikel. Selv var Grundtvig utrættelig i forsvar og angreb, og med hele sin styrke vendte han sig mod den hidsigste af sine modstandere: Molbech.

Molbech var i de stærkt nationalt bevægede frihedsår på sin post overfor alt, hvad der syntes ham at smage af nationalforgudelse og selvovervurdering. Grundtvigs fremhævelse af den nordiske, specielt den danske folkevisedigtnings enestående rigdom og skønhed syntes ham en sådan national selvovervurdering, og i den bogstavtro bevarelse af håndskrifternes ofte lemlæstede text og forvirrede ortografi så han blot en kanonisation af det tilfældige i folkepoesien. Klart kommer denne hans anskuelse frem i et brev til sønnen under striden²: „der vil reise sig ny „Bulder“ og Kamp imod den forrovne unationale, upatriotiske, udanske Opponent mod alle Visers guddommelige eller poetiske Inspiration i ethvert Bogstav, og enhver ussel Efterdigtning i den sildigere Folkesang.“ I sine talrige, i stor hast og med megen ilfærdighed skrevne indlæg angreb han ikke blot Grundtvigs plan, men søgte at nedsætte betydningen af de uddgivne viser og hånd-

¹ Fædrel. 1847 nr. 233. ² Personallhist. Tidsskr. 4 R. V p. 224.

skrifternes værd. Og han gik videre endnu. For at vise, hvorledes „en rimelig og fornuftig Udgave“ burde være, begyndte han i decbr. 1847¹ udgivelsen af „Et Hundrede udvalgte Danske Folkeviser, hidtil utrykte“ efter håndskrifter, der fra Odense og Stockholm var udlånte til Grundtvig og ved dennes imødekommenhed overladte ham til gennemsyn „paa en kort Tid“.² Men ved dette skridt vendte han den offentlige mening imod sig. N. M. Petersen udtalte sig skarpt mod hans udgaves videnskabelige værd³; tidligere kampfæller som P. Hjort dadlede hans fremgangsmåde⁴; fra bibliotekarerne Madvig⁵, Paludan-Müller⁶ og Arwidsson⁷ nedlagdes dels offentlig, dels privat protest mod hans brug af håndskrifterne, og Brandt sagde ham uforbeholdent sin mening i et brev⁸. Udgaven stansede med første hæfte. Molbech kunde dog ikke indse det usømmelige i sin adfærd, han talte om „privilegeret Brugsret endog til udenlandske Bibliothekers Haandskrifter“⁹, og Paludan-Müller måtte „fejle for sin egen Dør“¹⁰. At Grundtvigs venner imidlertid forstod at tage revanche, viser måden, hvorpå Stephens og Klemming spillede ham det tegnørske folkeviseshåndskrift i hænde¹¹.

„Jeg kommer til at tage ordentlig fat paa Molbech“, skrev Grundtvig til Homann efter affæren med håndskrifterne, og det gjorde han i „Etatsraad Molbech og Kæmpeviserne, et Stridsskrift“, marts 1848. Han viser her på det klareste sin overlegenhed i sagkundskab, modenhed og videnskabelig metode og retter et knusende slag mod Molbech og hans udgave. Efter at have påvist, hvilket hastværk der i stort og småt præger Molbechs arbejde,

¹ Cfr. hans forbemærkninger til udgaven i Fædrel. 1847 nr. 303. To breve fra Molbech til P. G. Thorsen i dennes samlinger på universitetsbiblioteket (Addit., 4°, 611) indeholder forespørgsler om lånet af de stockholmske håndskrifter.

² De imellem Molbech og Grundtvig i denne anledning vekslede breve, hvoraf nogle er trykte ndfr., findes dels i Molbechs brevsamling, dels i Grundtvigs samlinger (D. F. S. 61). ³ Om udgivelsen af kæmpeviserne, p. 16 ff.; en sådan udgave — siger han — er just af den slags, hvormed ingen kan være tjent, og sprogets behandling deri er aldeles forfæjlet, gamle og ny ordformer, gamle og ny konstruktioner ere i disse viser kastede om imellem hinanden, og udg. har selv lavet et sprog, der ingensteds er til og aldrig har været til i verden.

⁴ Kbhpost. 1848 nr. 2. ⁵ Fædrel. 1847 nr. 304, cfr. nr. 309 af Molbech. ⁶ Brev til Molbech af 19/12 1847 i Molbechs brevsamling. ⁷ Brev til Molbech af 26/1 1848 i Molbechs brevsamling; cfr. Arwidssons brev til Grundtvig af samme dato (D. F. S. 61). ⁸ Rønning: C. I. Brandt, p. 74 ff. ⁹ Hist.-biogr. Saml. p. 166, note 1.

¹⁰ Etatsraad Molbech og Karen Brahes Bibliothek (For Literatur og Kritik VI p. 109—14). ¹¹ Se Stephens's ndfr. trykte brev til Grundtvig.

hvor tilfældigt hans udvalg er, hvilke fejllæsninger, misforståelser og vilkårligheder der er begået, sammenfatter han sin dom i de skarpe ord¹: „En ideal Udgiver af vore gamle Ballader maa alt-saa for det 1ste ikke kjende hele Stoffet, og for det 2det ikke kunne læse Haandskrifterne; han maa for det 3die ikke forstaae sig paa Stilen i Viserne eller forstaae Meningen af dem, for det 4de ikke forstaae deres Metrum eller have Öre for deres Velklang; han maa for det 5te ikke forstaae deres Sprog og for det 6te have Mod til, naar ham lyster, uden videre at forandre deres Ord og Udtryk, og endelig maa han til 7de og sidst have Mod til at sige, at han har overalt valgt det bedste: de bedste Viser, de bedste Redactioner, de bedste Læsemaader, samt, at han ikke har foretaget sig nogen vilkaarlig Forandring i Texten, eller i mindste Maade forandret eller forvansket Visernes Sprog . . . Hvem der vil, mælde sig til denne Post. Jeg skal ikke concurrere.“

På dette stridsskrift kom der intet svar. Grundtvig havde sejret. Det var sikkert en almindelig anskuelse, I. L. Ussing udtrykte, når han i „Samfundet“s bestyrelse ytrede: „Varm Begeistring og Pietet har selv Levin indrømmet ham; klart Overblik og Sikkerhed under den foreløbige Discussion maa enhver indrømme ham der har læst hans sidste Bog.“

Da han i 1850 vendte hjem fra krigen som løjtnant, vedtog „Samfundet“ på sin generalforsamling den 3 maj 1850 at udgive folkeviserne efter Grundtvigs plan i en ubetydelig ændret form², og tre år efter forelå med kongelig understøttelse (anbefalet af Madvig som kultusminister) 1ste bind af „Danmarks gamle Folkeviser“ som en statelig kvart i et oplag af 500 exemplarer, hvoraf de 400 var forudbestilte ved subskription. Men i dagspressen gik værket temmelig upåagtet hen; der fremkom kun to anmeldelser, den ene ved C. J. Brandt i „Fædrelandet“ (1853 nr. 60), den anden ved F. Dyrhund i — „Holbæk Avis“ (1853 nr. 35 og 38). Ingen af de tidligere modstandere havde et ord tilovers for den fylde af oplysninger, de lærde og grundige undersøgelser, værket bragte; derimod kastede Levin sig over Brandts anmeldelse³, og endnu så sent som 1861, efter at også 2det bind var udkommet, gentog han i sin fanatiske og usømmelige pjece „De danske Fol-

¹ p. 47—48. ² For disse ændringer, der angår gengivelsen af håndskrifternes ortografi, gøres der rede i „Danmarks gamle Folkeviser“, I p. VII, § 6. ³ Flyv. Post. 1853 nr. 66.

keviser og Herr Svend Grundtvig“, der af P. Hjort¹ anbefaldes som „et vel tungt skrevet, men skarpt og grundigt tænkt fortrinligt Skrift“, alle de gamle hånsord mod Grundtvig, der erklæredes for „en Videnskabens Herostrat“; „Hr. Grundtvigs saakaldte „Udgave“ — endte han — af vore Kjæmpeviser, bekostet af det største litterære Selskab i Norden, understøttet af Statskassen, er en Plet paa den danske Videnskab, er en Ulykke for den danske Litteratur.“ —

„En uhildet Eftertid vil dømme“, havde P. Hjort profetisk udråbt². Den har dømt, men anderledes, end Hjort og hans kampfæller troede. Langsomt, men sikkert kæmpede „Danmarks gamle Folkeviser“ sig frem til anerkendelse, først i udlandet, senere her hjemme; „banebrydende“ og „mønsterværdig“ lød eftertidens dom. I Tyskland blev værket, efterhånden som det udkom, genstand for grænskning og lovprisning af forskere som Ferdinand Wolf, Ludwig Uhland, Hermann Lüning, August Rassmann, Felix Liebrecht, Julius Feifalik. Som modsætning til den dom, Grundtvigs modstandere fældede over ham og hans værk, skal følgende udtalelse af den gamle Liebrecht hidsættes; den står i det åbne sendebrev til Grundtvig³, hvori han beder denne vederkvæge hans „brechenden Augen“ med et nyt hæfte: „Es gibt auf dem ganzen Gebiete der Volksliederforschung kaum einen einzigen Namen der sich dem Uhlands so würdig zur Seite stellen liesse, wie der des Herausgebers von Danmarks Gamle Folkeviser. Die unermüdliche Sammlung und Herbeischaffung oft weitzerstreuter Texte, die genaueste Feststellung und Wiedergabe derselben, die sorgfältigste Zusammenstellung der Lesarten, die eingehendste, gelehrteste, alles erschöpfende Untersuchung über Gegenstand und Geschichte jedes einzelnen Liedes, die höchste Gewissenhaftigkeit in Selbstkritik und Vervollständigung des irgendwo noch Mangelnden durch Berichtigungen und Zusätze, kurz was einem derartigen Werke nur immer die erreichbarste Vollkommenheit verschaffen kann, alles dies gewährt jenem *κίημα εἰς αἰ* einen unvergänglichen Werth, eine der höchsten Stellen in dem betreffenden Litteraturgebiet, zur Seite der gleichartigen Arbeiten des genannten deutschen Dichters.“ Et år før Grundtvigs død fik „Danmarks gamle Folkeviser“ i 1882 til hans store glæde „en levende unge“:

¹ Krit. Bidr., lit.-hist. Afd. II, p. 350. ² I. c. p. 345. ³ Germania 1876, p. 252—55.

Europas andet store folkeviseværk, det eneste, der kommer op på siden af det danske, der er dets forbillede i stort og småt: F. J. Childs „The English and Scottish Popular Ballads“ (10 bd., 1882—1898). Ofte citerede er udgiverens ord om sin forgænger: „a work which will be prized highest by those who have used it most, and which leaves nothing to be desired but its completion“. I Norden vandt folkeviseudgaven en trofast ven og medarbejder i Sophus Bugge, studiet af folkeminderne dreves overalt i Grundtvigs spor, og ved århundredets slutning sammenfattede den danske folkeviseforsker Ernst v. d. Recke sin dom i følgende ord¹: „Vil man nævne et Værk i vor Literatur, der fremfor noget er stort og monumentalt, fremfor noget af blivende Værd og af en Interesse, der gaar langt udover Specialisternes Kreds — fremfor noget har været banebrydende for et helt Videnskabsfag, fremfor noget af Udlandet er blevet taget til Forbillede for alle andre Værker i sit Slags, og som ved Siden af sin universelle Betydning dog fremfor noget er nationalt i eminent Forstand — saa er der uimodsigeligt intet dansk Værk, der naar op i Højde med Svend Grundtvigs: Danmarks gamle Folkeviser.“

II

B. S. Ingemann til Sv. Grundtvig.

Sorø d 20 Sept 1847

Meget kjære Svend Dansker!

Venligst Tak for Brevet og Prøven af den ny Folkevise-Udgave. Jeg glæder mig til Fuldførelsen af dette vigtige Værk, og efter dets Bestemmelse — vel ikke som Folkebog, men som en fuldstændig, med videnskabelig Omhu ordnet Samling af hele vor Middelalders Poesies haade trykte og utrykte Materiale — finder jeg Prøven fuldkommen svarende til hvad man kunde ønske og vente. De til Noterne valgte Typer ere rigtignok for smaa for mine Øine og burde være forbudne af Medicinal-Politiet, navnlig af alle Øienlæger, trods den Udvidelse af deres Praxis, de ville foranledige. Denne Omsorg for Læsernes Øine kan der vel des-

¹ Danmarks gamle Folkeviser. Særtryk af Berlingske Tidende. 1897, p. 5—6.

værre ikke tages Hensyn til — af Oeconomie, og man forudsætter vel, at de Øine, for hvem Værket fornemmelig er bestemt, allerede fra de lærde Skoler ere forsynede med Brillen. Dog det kommer man vel ud af, hvis det ikke kan være anderledes. Hovedsagen, at faae en fuldstændig Samling og en nøiagtig Gjengivelse af Alt hvad der har Værd og Betydning baade fra trykte og utrykte Opskrifter, vil der saaledes blive sørget for, og derefter vil siden en folkelig Udgave kunne besørges, der som forud Peder Syvs kan komme paa Bondens Hylde. Kunde den Tid saa tillige komme da al dansk folkelig Lyrik kun levede paa Folkets Tunge (dertil kunde vore Sangforeninger bidrage meget) saa blev der Udsigt til den Danskheds-Opvækkelse af Dvalen, som din Fader nylig har sjunget om paa Kongens Fødselsdag¹. Angaaende hvad vi her² tænke paa med nærmest Hensyn paa Modersmaalet har jeg netop i denne Tid foreløbig givet Anviisning paa mulig Bistand af en ung Mand, der tillige kan give Underviisning i Islandsk og Angelsachsisk og som har levende Kjærlighed til Folkepoesien. — Gjæt engang hvem jeg kunde mene! Derom forresten Intet meer endnu; og den Idee bliver mellem os til den af sig selv kommer frem og gjør sig gjældende. Din og din Faders Mening derom, vilde jeg imidlertid gjerne vide. — — — — —

Din venligst hengivne

B. S. Ingeman

C. Paludan-Müller til Sv. Grundtvig.

Odense d: 9e October 1847

Høistærede Hr. Grundtvig!

Ret meget takker jeg Dem for Deres Brev af d: 17de f. M og for den tilsendte Prøve af Kæmpeviserne. Jeg burde tidligere have gjort det, og bliver nu ogsaa straffet, fordi jeg lod mig hindre af allehaande mellemkommende Sager, da min Mening om

¹ Grundtvigs digt „Den kongelige Fødselsdag“ i Berl. Tid. 1847 nr. 218 (Poet. Skrift. VI p. 642—45). ² Der sigtes utvivlsomt til en ansættelse ved den påtænkte „folkelige Højskole i Sorø“, der som bekendt ikke blev til noget. I Grundtvigs og Ingemanns brevvexling (1882) findes intet i denne anledning om Sv. Grundtvig.

Deres Arbejde kan synes at være bestemt af den Polemik, der har reist sig. Det er dog virkelig ikke Tilfældet. Allerede ved den første Læsning af Prøven, vaktles levende Glæde hos mig over, at vi engang kunde faae en værdig og hensigtsmæssig Udgave af vore Folkeviser, — en Følelse, jeg allerede har havt mere end een Leilighed til at forsvare imod mangt et Angreb. Thi De kan vel vide, at den Deel af Publikum, som interesserer sig for literære Sager, ogsaa her har deelt sig i Modstandere af Prøven, og dens Tilhængere.

Jeg for min Part synes Deres Svar til Levin og Liebenberg er aldeles tilfredsstillende og jeg beder Dem ikke blive vild i Deres egen Mening, fordi Levin med sin vante cyniske Bidskhed er faret ud af sit Hundehuus i Benene paa Dem. Levin har ikke beviist Andet, end at han af alle var den Sidste, man maatte ønske til Udgiver af Kæmpeviserne.

Middelalderens Viser ere nu engang for største Delen forstummede paa Folkets Læber, fortrængte af Oplysningens Kunstpoesi. Dengang de endnu hørtes der, kunde den opmærksomme Samler til enhver Tid gribe dem i den Form, der behagede Folket bedst nu og her paa dette Sted. Den levende Røst besørgede en fortsat Udgave, altid paa det Bedste lempet efter Folkets Trang og Smag. Vistnok maatte det allerede dengang have været Granske- ren tiltrækkende, at finde ældre Former for Viserne nedskrevne, og at sammenholde dem med det levende Ord; men dette var dog kun en Interesse af anden Rang. Anderledes er det nu; thi hvad kan der dog gøres med disse Viser Andet, end enten at gjøre dem til almindelig Nydelse ved en Omdigtning. — og dette maa blive Øhlenschlägers eller Grundtvigs eller Hertz's Værk, — eller at give os dem saaledes, som de forud levede blandt Folket, altsaa efter de ældste Opskrifter, eller rettere efter de Opskrifter, der kunne føres den levende Røst saa nær som muligt. En tredie Vei seer jeg ikke der gives, uden at falde i den meest uberettigede Vilkaarlighed, saaledes som Rahbek-Nyerup. Derfor billiger jeg ganske Hovedtanken i Deres Plan, — der da endelig heller ikke er bleven angreben, endskjøndt Dommen om Planen maa afhænge af Dommen om denne Hovedtanke. —

Heri ligger da ogsaa, at jeg maa billige Udgivelsesmaaden; at lempe Retskrivning efter en formentlig, af andre Værker abstraheret Norm, vilde ikke alene være vilkaarligt og paa mange Steder

forvanske Meningen, men maatte ogsaa forrykke det hele Standpunkt, hvorfra Sagen bør opfattes. Det var at behandle de skrevne Viser som literære Produktioner, altsaa at forstaae dem som Fostere af Reflexionen, eller dog stærkt paavirkede af denne, medens deres poetiske Værd, deres Blomst og Duft just bestaaer deri, at de ere umiddelbare Ytringer af Folkeaanden, fastholdte i den Dragt, hvori Samleren uden lang Betænkning har klædt dem. En Urtext har jo aldrig været til; naar Madvig bearbejder et Værk af Cicero, leder han sig gennem Afskrifterne frem til det Oprindelige; men ved Kæmpeviserne kan Spørgsmaalet jo ikke blive derom, det kan kun blive om det, den første Opskriver har hørt og har villet bevare. Jeg begriber ikke, hvorledes en sund Sands kan føle sig frastødt ved de mange Provindsialismer; tværtimod synes mig der er noget Tiltrækkende f Ex ved K. B: Haandskriftets bestemt jyske Farve. Dette, at jeg veed, at der, paa den Tid, har denne Vise lydt saaledes, giver den et concret Liv, et Farvespil, jeg nødig vilde savne. Den jyske Dialekt f Ex i Ebbe Skammelsens Vise svarer fortræffeligt til dens Indhold og vækker den umiddelbare Fornemmelse af, at vi her have Sørge-sangen fra den tragiske Begivenheds eget Hjem, — eller fra den Egn, hvor den har gjældt for at være hjemme, og hvor Visen da maa være sunget og hørt med dobbelt Deeltagelse.

Overhovedet maa man meget frabede sig alle Udbygninger, Afpudsninger, Lempelser af disse herlige Fortidslevninger. Ruinen som den er, med sin Tids, sin Egns, sit Klimas Præg vil jeg meget hellere have, end see den udbygget til en brugelig Bygning, der dog aldrig passer til vor Tids Fornødenhed. Lad en overlegen Bygmester opføre en ganske ny Bygning i den gamles Smag, men lad Phantasien beholde Leiligheden til at fremmane det Liv, der engang bevægede sig i den gamle Borg.

Dog, — det var en Text for en meget lang Tale, hvor jeg desuden ikke kunde sige Dem Andet, end hvad De forlængst selv har tænkt; jeg skriver det ogsaa kun for at overtøye Dem om, at De i det mindste ikke har Alle imod Dem. Om Enkelthederne har jeg ingen Mening; jeg har jo vel nok standset ved dette og hiint men for at udtale en Dom derover, maatte man sætte sig ind i Betragtninger, jeg for min Part kun finder liden Nydelse ved. — — — — —

Med de oprigtigste Ønsker for, at De maa beholde Mod og

Lyst til, uforstyrret af forvirrende Raab at gaae frem paa den Vei,
De har betraadt, forbliver jeg

Deres ærbødigst hengivne

C. Paludan-Müller

N. M. Petersen til Sr. Grundtvig.

d. 14 oct. 1847.

S. T.

Hr. Svend Grundtvig.

Da jeg føler liden tilbøjelighed til at indlade mig i controver-ser i bladene, der i almindelighed heller ikke føre til noget, så henvender jeg mig til Dem med nogle få ord om udgaven af kæmpeviserne, og ønsker, at selve disse bemærkninger måtte vise, at de ere fremkaldte af kærlighed til sagen og af kærlighed til Dem og Deres virken.

Deres prøve (den tidligere, thi den sidste¹ har jeg ikke set, da exemplarer ej vare at erholde) har jeg givet mit bifald i det hele, i det væsentlige (med det udtrykkelige forbehold, at man måtte enes om enkelthederne), thi jeg mente, at man af prøven kunde skønne, at De vilde give os de ægte gamle kæmpeviser i deres eget ægte gamle Sprog. Men nu synes tingen at være bleven hel forvirret, da De bestemt har udtalt, at De kun vil give en materialsamling.

Man kan tænke sig tre formål: at give en materialsamling eller en udgave eller en ny bearbejdelse. Det sidste er det, som de fleste helst vilde have, men just fordi dette er den mest vil-kårlige afvigelse fra en god udgave, gav jeg Deres prøve mit bi-fald. En ny poetisk behandling ligger aldeles udenfor en udgaves hensigt, derom ere vi jo enige.

Men en materialsamling kan heller ikke gives, og det er ikke værd at give den. Det princip, De nu har opstillet, at give alt som det er (thi det må jo være en materialsamlings natur) kan ikke gennemføres; De har også selv opgivet det ved at indskrænke det, men såsnart nogen indskrænkning finder sted, så er også grænsen ubestemt, hvor denne indskrænkning skal standse. At

¹ Ved „den tidligere“ prøve mener N. M. Petersen åbenbart den til bestyrelsen d. 3 febr. indsendte. ved „den sidste“ den trykte prøve fra septbr.

give alt, det er at give alle redactioner som de ere; men De vil dog kun give nogle redactioner, de bedste, altså bestemmer De selv, hvilke der ere de bedste; og de [!] vil i disse redactioner udskyde eller forandre det, som er åbenbart fejlagtigt, altså bestemmer De selv hvad der er godt. Alle varianter af alle redactioner i alle deres forvirrede skrivemåder kan De dog umulig anføre. Altså duer dette princip ikke; princippet kan ikke være at give alt, men at give det gode, og, hvis selve det gode ej er til, det bedste. Noget er så slet, at det uden betænkning må forkastes; andet er af den beskaffenhed, at ingen kan vide om det er godt eller slet, det må anføres; andet er ligefrem det bedste, det må optages. Til afgørelsen hører kundskab og smag; de forudsættes, og de må anvendes. Kun således får man en god udgave.

Men en sådan udgave, siger De, kan De ikke give. Det er just alt det jeg kæmper for, at det måtte blive Dem en klar overbevisning, at De både bör give den og kan give den. Det er just det jeg mener med hvad jeg kalder enkelthederne, thi al vanskelighed opstår ved dem. Men det hele beror dog ikke på andet, end igennem den ydre form at trænge ind til selve det gamle sprog, og derpå at gengive det rent og uforvansket. Den bedste eller de bedste redactioner, som gøre alle de slette overflødige, gengivne i deres eget gamle tungemål, det er en god udgave.

Herom kunde jeg have meget at bemærke, at udvikle, at oplyse; men jeg forestiller mig, at De også kunde tænke, at den sag nu ikke kommer mig ved; og det, som jeg mindst i verden vilde gøre, er at påtrænge nogen min overbevisning.

Deres

N. M. Petersen.

Sv. Grundtvig til N. M. Petersen.

København, d. 18de october, 1847.

Höjt agtede her professor!

De har i Torsdags beæret mig med en skrivelse, som jeg — beskæftiget med her Levins vedblevne polemik — ikke för nu har kunnet besvare, men som jeg ikke kan og ikke bör undlade at besvare, om jeg end står fare for — hvad jeg såre nødig vilde —

ved mit svar at fortørne Dem. Det tør jeg dog love, at jeg ikke vil og ikke kan glemme den højagtelse, jeg skylder Dem og bærer for Dem, ikke vil og ikke kan glemme den taknemmelighed, jeg skylder Dem og føler for Dem. for Deres beviste „kærlighed til sagen og kærlighed til mig og min virken“.

Først må jeg stærkt belone, at jeg må anse det for en forglemmelse fra Deres side, når De siger, at „min sidste prøve har De ikke set“. Jeg kan ikke antage andet, end at De har set den endnu i håndskrift. Jeg måtte ellers tiltro de øvrige medlemmer af litteratursamfundets bestyrelse, og navnlig formanden professor Abrahams og secretæren professor Krieger, ikke alene en utilgivelig skødesløshed, men ligefrem usandfærdighed, når de forsikre, at min sidste prøve, den samme som senere er udkommen i trykken, blev Dem tilsendt i manuscript, efter at De udtrykkelig — ifølge Deres eget tidligere derom yttrede ønske — var bleven opfordret til at gennemgå den og ledsage den med Deres bemærkninger i henseende til „enkelthederne“, samt at den tilbagesendtes formanden fra Dem. uden videre bemærkning, end et simpelt „vid“.

Når De nu ytrer, at „en materialsamling kan ikke gives“ og at „det er ikke værd at give den“, da må jeg dertil svare følgende:

1) At den **er værd** at give, det er min fulde overbevisning, — hvorfor, har jeg stræbt at vise i min første artikel i Fædrelandet, og at det var en sådan der tilsigtedes, var klart af mit første forslag, af planen, af min første, som af min sidste prøve. Man kalde det en „materialsamling“ eller hvad man vil — en udgave som den, hvorom jeg har talt i min første artikel i „Fædrelandet“, er ingen anden end den, jeg fra først af har tilsigtet, og hvorom alle de nævnte actstykker aflægge vidnesbyrd; så når De tror, at sagen „nu“ har stillet sig anderledes end fra først af, da véd jeg ikke, hvorpå De støtter denne mening. I øvrigt tror jeg, at en sådan udgave er ikke alene en materialsamling, men tillige noget andet og mere: nemlig den eneste udgave, der kan være den autentiske kilde, ikke alene for alle kommende forskere, bearbejdere og benyttere, men også for enhver, der vil kende og nyde vor gamle folkesang så ægte og oprindelig, som den nu kan have.

2) At en sådan udgave, en sådan kildesamling **kan** gives,

er lige så fuldt min overbevisning, og jeg tror at vide, hvorledes dette kan ske. At give alt hvad der er, er en kildesamlings første princip, og dette tror jeg at kunne, ved at give alle bevarede kæmpeviser i alle deres redactioner, o: i alle deres forskellige, fra folkets umiddelbare mundtlige tradition tidligere eller senere i skrift overførte skikkelser. Dette kan gøres, også uden at medtage alle de ved afskrivning indkomne afvigelser, men disse kunne også uden skade medtages. Retskrivningen beholdes altså kun som den ydre form for det der gives, en dragt, dette ikke kan afføres, uden at sproget og derved tillige indholdet lider; men den indrømmes ingen selvstændig berettigelse, så at noget skulde optages alene for retskrivningens skyld, hvilket dels vilde næsten fordoble hele samlingens omfang, dels intet vilde have at gøre med sagen, — med Danmarks gamle folkeviser som sådanne, og disse er det jo, der skulle gives, — ti hvad der gives, det gives ikke for retskrivningens, men for sin egen skyld, og retskrivningen beholdes i hvad der meddeles ikke for sin egen, men for dets skyld, der af andre grunde bör gives. Forandringer i teksten ske aldrig således, at det oprindelig forefundne fortrænges anderledes, end at dette jo dog findes uforandret på samme side i bogen.

Derfor „duer dette princip“, fordi vilkårligheden derved er udelukket, at det kan skarpt begrænses, hvormeget der er overladt til udgiverens judicium, hvilket indskrænker sig til at afgøre: 1) hvad der er kæmpeviser, — hvilket ved simpel forstand og øvet takt utvivlsomt lader sig afgøre; 2) hvad der er en opskrift, og hvad der kun er flere afskrifter af en og samme opskrift, — hvilket enhver, der blot nogle gange har set begge dele i deres enhed og i deres forskelligheder, øjeblikkelig kan afgøre; og 3) hvad der står skrevet på de papirer, der foreligge, — og dette må altid være en udgivers skön underkastet: han må kunne læse, förend han vil skrive og lade trykke. Jeg må altså anse det for en misforståelse af mine ord, når De taler om det meget, jeg dog skulde ville have mit subjective skön underlagt.

Således kan og således bör efter min formening „en material-samling“, eller rettere: en kildesamling, gives; og vil man nu indvende, at det kan altsammen være meget godt, men man må hellere lade være at give selve materialet, og derimod isteden give en derpå baseret „kritisk udgave“, — så må jeg hertil svare:

først, at af en materialsamling kan göres én og to og hundrede kritiske udgaver, så vel som alle andre slags udgaver, beregnede på dette eller hint særegne öjemed; men af en kritisk udgave kan aldrig i evighed göres nogen materialsamling, samt at alle andre udgaver tilsammen aldrig kunne göre en fuldstændig og ordret udgave overflødig; dernæst, at jeg ligeoverfor det danske folks vel erhvervede og kærlig bevarede ejendom føler mig som en ringe tjener og ikke som nogen hersker og dommer, der kan forholde og give efter eget tykke; og endelig, at hvad det angår, at kunne give, hvad man kalder en kritisk udgave, da vover jeg at tro, hvad De ønsker, jeg skulde tro: at jeg også kunde give en sådan, og når jeg har gjort, hvad her nærmest og først ligger mig på hjerte og for hånden, da er det også min agt, at forsøge, hvad jeg formår i den retning.

Jeg vil altså ikke en materialsamling, fordi jeg ikke tror at kunne levere andet, men fordi jeg tror, at en sådan er det først fornødne og er det meste der kan göres, så at besvarelsen af spørgsmålet, om en kildesamling af vor gamle folkepoesi er fornøden eller er værd at have, som jeg forhen har sagt¹ tilsidst kommer til at bero på, om man anser kilderne til kunskaben om folkets indre (ideale) liv for at være af samme betydning og at kræve samme omhu og troskab, som de til kunskaben om det ydre (reale), om man anser en poetisk (åndshistorisk) kilde-samling for lige så fornøden og lige så vigtig, som en historisk; at den er det, er min overbevisning, og derfor kan jeg ikke stemme for, derfor vil jeg, at vi skulle ikke nöjes med — noget mindre.

Når De yttre frygt for, at jeg skulde finde det „påtrængende“ af Dem, at sige mig Deres mening om tingen, da gör De ikke alene mig men også Dem selv uret, og jeg beder Dem være forsikkret om, at sligt aldrig noget öjeblik kunde falde mig ind. Altid må jeg ønske at kende Deres mening, — om jeg end måtte ønske, at have kendt den för, og tror, at have haft ret til at vente det.

Men enten jeg vilde give en kritisk eller en fuldstændig og ordret udgave, så vilde jeg i mangfoldige tilfælde kunne have megen gavn og glæde af Deres kyndige og velvillige vejledning og råd, og det er mit håb, at De ikke vil nægte mig dette, selv om jeg ikke kan være ganske enig med Dem i alt enkelt. Ett er

¹ Fædrel. 1847 nr. 233 (ovf. p. 83).

der, som De ikke vil nægte, og det er, at for at dette som ethvert arbejde skal lykkes, da må det udføres ikke alene med kærlighed, men også med lyst og med håb, og De vil derfor finde det naturligt, at jeg ikke vil og ikke kan eller bør indlade mig på et arbejde, mindst et så møjsommeligt og omfattende, når jeg savnede tilliden til de fulgte grundsætningers rigtighed og derfor snart måtte tabe lysten dertil og slippe håbet om derved at virke til gavn og glæde for vort nordiske fædreland, jeg, som De, har viet liv og kræfter.

Deres med sand højagtelse og taknemmelighed
hengivne

Svend Grundtvig

P. S. Jeg tillader mig hermed at tilstille Dem et denne sag angående brev¹, jeg for nogle dage siden modtog fra Dr. Paludan-Müller i Odense, da det måske vilde kunne interessere Dem at læse det. De kan give mig det tilbage, når jeg om et par dage personlig henvender mig til Dem, for at tale nærmere med Dem om sagen.

Chr. Molbech til Sv. Grundtvig.

23. Octobr 1847.

Saavidt jeg i Gaar forstod Hr. Grundtvigs Yttring om Udlaanet til Dem af Haandskriftet fra Od., var Deres Mening, at De om kort Tid, efter Forlangende skal remittere Haandskr: til Fyn, og paa Grund heraf ikkun paa et Par Dage kunde overlade mig samme til Giennemsyn. Hermed kunde jeg — i det jeg agter at ville-giennemlæse hele Haandskriftet — ikke nøies; og har nu tilskrevet Vedkommende om at tilstede, at Brugen af bem: Hdskr: i en Tid af 12—14 Dage gøres mig muelig — uden at blive Dem betaget; nemlig paa den omskrevne Maade, ved at deponere det paa K. Bibl. — Jeg kan saaledes ikke formode, at De vil bortskikke Haandskr: inden jeg modtager Svar herpaa; og da det er mig om at gøre, ja saa at sige nødvendigt, i det mindste at faae et foreløbigt Begreb om Beskaffenheden af denne Visebog, som ved Deres

¹ Det foran trykte brev af 9/10 1847.

Charakteristik af samme har faaet saamegen Mærkværdighed: vilde jeg bede Dem være af den Godhed fra idag til paa Mandag at deponere Manuskriptet hos Hr. Just. Raad Moldenhawer, hvor jeg da i Dag efter Kl. 2, og nogen Tid i Morgen Formiddag, kunde tage et kort Overblik af denne Visebog. Naar De da paa Mandag eller Tirsdag ønsker det tilbage — har jeg for det første ikke noget Ønske om videre at benytte Visebogen.

Jeg vil ved denne Leilighed ikke undlade at forsikkre Dem om, at den Opposition hvori jeg træder til Deres Forhavende, saaledes som De har forkyndt det, er saa langt fra at være — jeg vil ikke sige personlig — men individuel: at den hverken gaaer ud paa Objectet, at udgive danske Viser, eller paa Udgivelsen ved Dem; men kun paa en forfeilet subjectiv Anskuelse: at ville anvende en stor Capital i et Land som Danmark paa at aftrykke et Manuskript, egnet for yderst faa Besiddere, 1500 Gange. I øvrigt er min Mening, at De burde besørge en god Udgave af det Gode i Vise-Materialet, fordi Ingen nu saa let kan det, som De; men De maatte da indrette Udgaven ikke blot for Dem selv, eller et lille Antal, som have Deres Trang og dele Deres Mening, men for det første, for det hele danske og norske (eller dansktalende) Folk i det 19de Aarh., for det andet for, og med Hensyn til det Selskab, som vilde bekoste Udgaven for sine Medlemmer. — Dette korteligt og hastigt af

Deres ærbødige

C Molbech.

Sv. Grundtvig til Chr. Molbech.

[23 okt. 1847].

Da jeg igaar forstod Hr. Etatsraaden saaledes, at De ikke ønskede at laane det omtalte Ms. af mig paa de eneste Betingelser, hvorpaa jeg kunde fremlaane det, eftersom det af Bibliothekaren Dr. Paludan Müller i Odense var blevet mig udtrykkelig paalagt, kun at gjøre dette „paa et Par Dage“, da Ms. derefter, ifølge Klosterpatronens Grev Bille-Brahes Ordre, skulde tilbagesendes til Efter-syn, — samt da De tilføjede, at De allerede havde henvendt Dem directe til Vedkommende, for at erholde det til umiddelbart

Laan paa en noget længere Tid, — saa troede jeg det i Hr. Etatsraadens egen Interesse, strax at iværksætte Remitteringen, da det ikke forinden vilde atter blive udlaant. Jeg indleverede det derfor endnu igaar til Forsendelse med Pakkeposten; men efter at have modtaget Hr. Etatsraadens artige Skrivelse af Dags Dato, har jeg gjort gjentagne frugtesløse Forsøg paa at erholde det tilbage, hvilket var ugjærligt, da det alt var emballeret og forsejglet for at afgaae herfra Kl. 1.

Idet jeg meget beklager, at jeg saaledes ikke kan opfylde Hr. Etatsraadens Ønske, beder jeg Dem være forsikkret om, at jeg ikke har forvexlet eller nogensinde skal forvexle en videnskabelig og litterær Uoverensstemmelse med en personlig Uvillie, den jeg haaber aldrig at fortjene af Dem.

Deres med Højagtelse

ærbødige

Svend Grundtvig

Chr. Molbech til Sv. Grundtvig.

K. Bibl. Løverdag Efterm. 23 Oct. 47.

I det jeg beklager, at jeg netop nu, da jeg var mest opsat paa at ville gierne see den omhandlede Visebog, tildeels ved min egen Skyld, maa gaae Glip af mit Ønske, maa jeg takke Hr. Grundtvig for den særdeles velvillige Omsorg for min Skyld, i at ville tilbagekalde en noget hurtig Afsending, hvorom Deres Brev underretter mig.

Jeg finder mig herved saameget mere opfordret til at gientage min Bevidnelse for Dem, hvor lidt der ogsaa fra min Side kan findes nogen „personlig Uvillie“ blandet i min Polemik, om end denne, i sin objective Natur, maatte findes nok saa skarp og alvorlig. Langt mere vilde det altid være mig høilig kiært, om en ung Mand, der har følt Kald til at opoffre sig til et saa betydeligt og møisommeligt Arbeide, maatte engang høste Lønningen derfor ved, som Udgiver af de danske Folkeviser, at betræde den Bane, hvor det sande og ægte poetiske Guld kan bringes for Dagen af slette eller mindre gehaltrige Overleveringers blandede

Grundmalm, og hvor en bedre og varigere Krands vil være at vinde, end paa Bogstavkrænmets og Variantjagtens ufrugtbare Tornesti.

Deres ærb:

C Molbech.

N. M. Petersen til Sv. Grundtvig.

d. 24 oktober 1847.

Kære Hr. Grundtvig!

Ved at tilbagesende indlagte skal jeg, efter at vi nu flere gange have talt om kæmpevisesagen, indskrænke mig til nogle få bemærkninger, der kun ere en gentagelse af hvad jeg för har ytret, anvendt på nogle enkeltheder, men langt fra på alle. De holder Dem dertil, at De vil give alt som det er, uforvansket; men jeg mener, at De vilkårlig afviger derfra, at De vil være nødt dertil (når De ikke vil give os hele fortiden i al sin usselhed), og at grænsen for denne vilkårlighed må være den: kun at give det gode. Når De vil give os de gamle, højst forvanskede, viser aldeles uforvansket, så lad der stå hvad der står: ikke aldrig, men aldeg (ligesom oh för och), ikke hiarte, men hiarten ell. hiartee, ikke brast, men bratt etc. etc. i det uendelige (thi hvad er skrivefejl og hvad er det ikke? og hvad skal det være, derom kan være mange meninger); så lad rimene være som de ere (aldeles urimelige); så lad omkvæd og selve strofen være blandede ind i hinanden, som de ofte ere; så lad være meningsløst hvad der er meningsløst; kort, giv det som det er. Men når De først begynder at rette, så må De blive ved dermed, indtil alt det slette er fejlet ud, så der kun bliver det gode tilbage, som kan bringes ud af disse yderst forhutlede ting. Ellers bliver Deres rettelser vilkårlige. På nogle steder retter De rimene, men der er mange andre steder, hvor rimene også ere gale. dem retter De ikke; på nogle steder sætter De ordene om, for at få rimene frem, på andre ikke; på nogle steder sætter De ord i klammer, for at få rimene frem, skönt det er tydeligt, at hele strofen er forvansket, så det er højst tvivlsomt, om de af Dem antagne rim ere de rette (2 A. 17; 2 B.

5¹). Hvad regel er der nu deri? Af to læsemåder danner De selv en tredie, og optager den (3 B. 9. gangers skou for gangers skou, som jo er fuldkommen rigtigt, da ejeformens s falder bort foran et andet s)², men på andre steder lader De den urigtige læsemåde stå (3 D. 4. guld meest, som åbenbar skal være guld-nest, hvilket følger både af det forrige vers og af rimet). Hvilken regel følger De deri? De indsætter læsemåder som ikke findes (1 A. 53. brast³. 3 C. 1. skemtens), og vælger af to læsemåder den slettere (2 B. 18. thenum for hannem; han kunde kun gøre sig selv usynlig, ikke hende). Alt sådant vil jo stedse blive vilkårligt; den ene vil foretrække en, den anden en anden læsemåde, den gode er måske slet ikke til. Når De derimod vil følge Deres princip, at give alt uforvansket, så foretrækker De hverken det ene eller det andet; De beretter os blot: sådanne læsemåder findes.

Dersom De derimod vil gå ind på det, som jeg forestiller mig som det rette (i følge den grundtanke, at nutiden skal lære af og forfriskes og forædles ved fortiden ved at modtage det gode fra den, som ingen nutid kan selv skabe, men ikke skal gentage det slette og fordærvede i hele sin elendighed), så vil De befri os fra en aldeles forstyrret retskrivning (som thagger for tager, skabber for skaber etc. etc.), så vil De igennem denne forvirring trænge ind til ordet, og give os det i en harmonisk form (når arm forandres til favn ell. omvendt, så må i rimene: lui (luj) og brudt det sidste forandres til brud; et ord som brudt (nupta) har aldrig været til). Det var det første. Vil De gå videre, så vil De også bringe ordene, sætningerne, rimene i orden (thi alt det er jo også i håndskrifterne forvirret), forsåvidt det lader sig gøre. Naturligvis må De da gøre rede for de fulgte grundsætninger, og tilføje alle de oplysninger, som i æsthetisk eller sproglig henseende kunne have noget værd; og for at gøre hele forandringen anskuelig, vilde det være godt at meddele nogle viser aldeles som de ere i håndskrifterne.

Kæmpeviserne ere efter Deres mening en folkeejendom, men de forvanskede viser i håndskrifterne ere ingen folkeejendom, de ere et forvansket produkt af den, som nedskrev dem. Al ærbø-

¹ Ændret i D. g. F. 39 B 5. ² Rettelsen er, i overensstemmelse med N. M. Petersen, ikke foretaget i D. g. F. 40 B 9. ³ Rettelsen er ikke foretaget i D. g. F. 47 A 53. N. M. Petersens øvrige indvendinger er ikke tagne til følge.

dighed for det herlige i folkepocsien! men det fordærvede hader jeg, hvor det end findes.

I ordforklaringen: stuoff og stauffn (2 A. 21), er det stue og stavn? Red de igennem stuer og stavne (skib?)? eller er det stub og stofn (græsstub og træstub)?¹ — Mund i 3 A. 27 måtte vel forklares; folk må jo tro, at han havde de tre jomfruer i munden?²

Der kunde synes at være en modsigelse imellem alt det jeg nu ytrer om Deres prøve, og at jeg dog har anbefalet den så stærkt. Men det er jo såre simpelt; en udgave af kæmpeviserne, så tro som mulig, har i mange år været min længsel; af prøven troede jeg at skönne, at De var manden dertil; om behandlingen kunde meningene være højst forskellige, det, tænkte jeg, vilde finde sig; nogen illusion kan jeg heller ikke sige mig fri for, jeg forestillede mig håndskrifterne bedre, end jeg nu finder dem; skulde jeg have sat mig imod Deres prøve, som dog vidnede om den omhyggeligste samling og den inderligste kærlighed for sagen, og derved tilintetgøre hele sagen? Og alt hvad jeg her ytrer imod Deres prøve har jo heller ikke til hensigt at forkaste den; for mig er den meget fortræffelig; set fra dens eget standpunkt er den endog usædvanlig god; jeg træder heller ikke med mine bemærkninger offentlig op imod den, men jeg henstiller dem til Deres overvejelse. Det, der spørges om, og som jeg flere gange har ytret, er, om ikke det samme, ja noget bedre, kunde opnås, uden at De skulde spille Deres kostbare år på sådanne usselheder, som om der læses oh eller och, she eller sche eller schee, øgste eller øngste eller yngste, stente eller stentte eller stete eller stette etc. etc. om hvor mange gange der står: i vil, hvor mange: ville i, hvor mange: om i ville etc. etc. etc., og om de penge, som skal anvendes til at aftrykke og idelig (i hver vise) at aftrykke og gentage disse usselheder, ikke kunde anvendes bedre til originale værker.

Men hvor forskellige vore meninger end kunne være herom, én ting ere vi enige i: at agte hinandens mening og at søge den bedste. I alle tilfælde er jeg viss på, at Deres udgave, hvorledes De end nu behandler den, vil blive meget fortrinlig; det kan man

¹ „Ordforklaringer“ bag i 2. opl. af prøven har her: „stuoff oh stauffn = Stue og Stav, eller (efter Prof. N. M. Petersens Gisning) = Stub og Stovn (= Græsstub og Træstub. Isl. stubbi ok stofn).“ ² „Ordforklaringer“ har: „munde Dat. sing af Mund = Haand. (?)“

just ikke sige om alle udgaver; og således ønsker jeg Dem da, hvad der vist ikke vil udeblive, megen glæde af Deres arbejde, om der end, som altid, vil blande sig nogen tvivl og nogen bekymring derimellem.

Deres

N. M. Petersen.

C. Paludan-Müller til Sv. Grundtvig.

Odense d. 5 Nvbr 1847.

S. T.

Hr. Student S. Grundtvig

i København.

— — — — —
— — — — —
Deres Hr. Faders Kæmpeviser til Skolebrug¹ har jeg gennemgaaet med sand Fornøjelse. Baade Valget og Behandlingen forekommer mig særdeles heldigt til det Brug, Bogen er bestemt for. Kun beklager jeg, at Aslag Tordsens Vise har maattet miste sit interessanteste Parti, Enden; men det forstaaer sig, der er noget Betænkeligt i denne Deel, i det mindste naar Visen skal læses i Pigeskoler. — Deres Hr. Fader gjør os Skolemænd dog nogen Uret, naar han mener, at Kæmpeviserne slet ikke komme til vore Disciples Kundskab. For nogle Aar siden var det maaskee Tilfældet, men det er nu erkjendt, at dansk Literatur bør være en Hovedgjenstand i den studerende Ungdoms Dannelse, og der arbejdes ikke uden Fremgang paa at føre det igjennem. Skoleprogrammerne vise det allerede. Her i Odense var jeg netop i Færd

¹ „Danske Kæmpeviser til Skole-Brug udvalgte og tillæmpede af Nik. Fred. Sev. Grundtvig“. Kbh., 1847. Stødet til dette arbejde blev givet af skolebestyrer, prof. Mariboe. I Fortalen siger udg., at det er „baade en stor Skam og en ubodelig Skade, at vor opvoxende Ungdom selv i Skolen er forblevet saa ubekjendt med vor Skat af gamle Folkeviser, at den kunde blive graa, uden engang at vide, der var saadant Noget til.“

med at gjøre vor øverste Klasse bekjendt med Kæmpeviserne, da Deres Hr. Faders Bog udkom. De havde seet Vedels og Syvs Udgaver, faaet Underretning om Visernes Historie og læst alle Marsk-Stigviserne efter Rahbek-Nyerup. Stort mere kan der ikke gjøres i Aar ved dette Parti, saa knap Tiden er os tilmaalt. —

— Dersom De uden Indiscretion kan gjøre det, ønskede jeg at vide, hvorledes Deres Sag nu staaer hos Bestyrelsen for Literatur-samfundet. Der er dog vel ingen Grund til at frygte for, at Deres Plan bliver mutileret, — eller at De finder Dem i at forandre Grundtrækkene, dem maa De endelig holde fast paa, og i alt Fald hellere opgive noget af den luxuriøse typografiske Udstyring og gjøre et strengere Udvalg af Noter.

Ærbødigst

C. Paludan-Müller

I. M. Thiele til Chr. Molbech.

Charlottenb. d. 14 Dec. 1847

Hoivelbaarne Hr. Etatsraad!

Som jeg allerede mundtligt har yttret for Dem, foranlediger Deres ærede Skrivelse af Gaarsdato mig til skriftligt at gientage, at, da jeg i sin Tid har overgivet Hr. S. Grundtvig mine Forarbejder til de Gamle danske Visers Udgivelse uden nogensomhelst Betingelse og til aldeles frit Brug, saa finder jeg det ikke passeligt for mig, allermindst under de nærværende Forhold, nu at ville hævde nogensomhelst Eiendomsret derover eller at forsøge en Indflydelse i denne Henseende, som jo dog aabenbart vilde blive brugt i Hr. S. Grundtvigs Disfaveur.

Deres ærbødigste Ven,

I Thiele

C. Paludan-Müller til Sv. Grundtvig.

Odense d. 19de Debr. 1847.

Det er mig meget ubehageligt, at Molbech volder Dem Bryderi angaaende Karen-Brahe-Haandskriftet, om hvis Aflevering jeg

hver Dag ventede Underretning. Jeg har derfor ogsaa i Aften strax efter at have modtaget Deres sidste Brev skrevet til Molbech, bragt ham Bestemmelsen i Erindring. og viist ham, at da De har et bestemt Løfte af Grev Bille, har De en positiv Ret til at forlange Haandskriftet tilbage, saa at jeg ikke kan unddrage mig den Pligt at overholde Bestemmelsen. — Saasnart De modtager det, beder jeg Dem underrette mig derom. At De paa Deres Brev til Greven enten allerede har modtaget eller vil modtage et ligelydende Svar, betvivler jeg ikke og skal gjøre Mit dertil. — I Øieblikket seer jeg ikke der fra min Side kan gjøres mere imod denne Molbechs paafaldende Adfærd, førend jeg modtager Grevens Ordre om at gaae skarpere frem, hvilket vel dog med Guds Hjælp ikke vil blive fornødent.

Det vigtigste er vel nu, at gjentage Requisitionen i Henhold til dette mit Brev. Hjælper det endnu ikke, vil De vel i Slutningen af Ugen faae ny og stærkere Anledning dertil. Lad mig *da* vide Sagens Udfald. —

Skulde Molbech virkelig ville gaae saaledes frem, som De troer? Deres sidste Beretning er saa bestemt, at jeg ikke er berettiget til Tvivl. — ellers vilde jeg, oprigtig talt, ikke troe ham istand til en saa lidet hæderlig Adfærd, der tillige nødvendigviis maa paadrage ham skarpe Bebreidelser, dem jeg da ikke veed hvorledes han vil møde.

Jeg spørger mig ofte med Forundring: hvad er der da paa Færde med disse Kæmpeviser? hvorfor optræde Grundtvigs Modstandere med den lidenskabelige Heflighed, som om det var deres Liv om at gjøre, ikke om et literært Anliggende, der jo kun kan vinde ved rolig Discussion? Det er jo en formelig Agitation; — og hvorfor har Ingen taget fat paa min Artikel? Ligger den saa ganske udenfor Sagen, at den ingen Modsigelse behøver? — Jeg begriber det ikke. Men det er min inderlige Overbeviisning, at om Modstanderne forhindre Udførelsen af Deres Grundtanke, gjøre de Danmark en daarlig Tjeneste. Derfor, — lad ikke Modet falde; sæt Alt paa at føre Sagen igjennem, paa den ene eller den anden Maade. Og lad ikke Deres Ro forstyrres af en Modstand, som enten er udsprungen af personlig Lidenskab, eller dog henter sin største Styrke derfra. — Vil Literatursamfundet trække sig tilbage, saa søg Kongen paa Haand, eller vend Dem til Folket. Det gaaer maaskee dog nok, og naar De da endelig gaaer seirrig ud af

Kampen, har hverken De eller Deres Værk nogen Skade af, at den var saa haard. —

— — — — —

Deres

C. Paludan-Müller

Sv. Grundtvig til Chr. Molbech.

Kblin. d. 20de Dec. 1847.

Som jeg ved skrivelse af gårs dato fra Bibl. ved Odense frøkenkl. bibl. Dr. Paludan-Müller erfarer, er Hr. Etatsråden nu atter bleven påmindet om min ret til uopholdelig at få udleveret det håndskrift fra bemældte Bibl., som De allerede har haft langt over den tid, i hvilken dets brug var Dem tilstået. I henhold hertil tillader jeg mig derfor at fornye mit under 9de dennes gjorte og under samme dato afslædde, men utvivlsomt retfærdige forlangende.

Da De, selv om De måtte finde det passende, nu at udgive et udvalg af andre kæmpevise-håndskrifers indhold, dog ikke vil kunne dertil benytte dette håndskrift, så lidt som de mig til min udgave lånte stokholmske håndskrifter, så indser jeg ikke, hvad brug De kan have for det, efter at have haft 6 uger til at gøre Dem bekendt dermed, hvortil De oprindelig kun mente at behøve 12—14 dage.

Jeg udbeder mig derfor Deres svar på, hvor jeg endnu i dag kan afhente dette håndskrift, på hvilket jeg har et så retmæssigt krav, og for hvilket jeg har en så påtrængende brug.

Jeg håber ikke at blive sat i den nødvendighed til opnåelsen af dette formål at tage min tilflugt til andre midler, der vilde være Hr. Etatsråden mindre behagelige.

Jeg håber aldrig at behøve at opgive den agtelse jeg altid har båret for Dem og — hvad De ikke vil nægte — altid vist Dem; men da det vilde være hykleri af mig, om jeg i dette øjeblik bevidnede Dem min højagtelse, så kan jeg kun underskrive mig:

Svend Gr[undtvig].

[Koncept.]

Chr. Molbech til Sv. Grundtvig.

Kiøbenhavn, den 21 Dec. 1847.

Paa Deres i Gaar modtagne Skrivelse har jeg den Ære at svare, i Henhold til mit tidligere Svar til Dem af 9. Decbr.

Da jeg endnu ikke har modtaget noget Svar paa det Brev, jeg under 7de Decbr.¹ tilskrev Hs. Excellence Grev Bille-Brahe, som Patron for Odense Frøkenkloster og Chef for det samme tilhørende „Karen Brahes Bibliothek“, og hvori jeg udbad mig Grevens Tilladelse til at beholde det mig fra bemeldte Bibliothek, imod mit udstedte Beviis, udlaante Haandskrift, indtil otte Dage efter Nytaar: kan jeg naturligvis ikke, inden jeg modtager Hr. Grevens Svar eller Resolution, udlevere det mig laante Haandskrift til nogen Anden. Jeg gientager altsaa min forrige Yttring: at saasart jeg modtager Hans Excellences Resolution angaaende Haandskriftet, skal jeg meddele Dem dens Indhold, og holde mig samme efterrettelig.

De øvrige Udladelser i Deres Brev, der synes at antyde, at De mener at have udelukkende Brugsret til et Haandskrift, som ikke er Deres, men et offentligt Bibliotheks Eiendom, og at kunne ved „ubehagelige“ Midler tvinge mig til at udlevere Dem et mig fra dette Bibliothek laant og tilsendt Haandskrift: anseer jeg det for overflødigt at besvare (da De formodentlig, ved roligere Eftertanke selv maa finde, hvor lidet passende disse Yttringer af Dem ere).

Deres ærbødige

C. Molbech.

Grev Bille Brahe til Sv. Grundtvig.

Hvedholm d. 21. Decbr. 1847.

Da De har et tidligere Løfte om, at benytte det i Deres ærede Skrivelse af 10. dennes ommeldte Manuskript under Udarbeidelsen af Kjæmpeviserne; har jeg idag anmodet Hr. Etatsraad

¹ En koncept til brevet, hvori Molbech tilbyder at testamentere Karen Brahes bibliothek sin samling af bøger, „hørende til dansk Historie, Sprogkundskab og Sprogvidenskab“, findes i Molbechs brevsamling.

Molbech om at udlevere samme saasnart De melder Dem¹. Om faa Dage vil De saaledes kunne være i Besiddelsen af Manuskriptet, og haaber jeg, at det korte Ophold ikke vil have medført nogen betydelig Ulempe for Dem. —

Bille Brahe.

Sv. Grundtvig til Hyltén-Cavallius.

Kbh. ²⁴/₁₂ 47.

Höjstærede her Cavallius!²

De vil af indlagte erklæring fra Univ. Bibliothekar Madvig, der findes i „Fædrelandet“ f. igår, erfare, hvilken brug etatsråd Molbech har tilladt sig at gøre af de mig til min udgave godhedsfuldt lånte stokholmske kæmpevischåndskr. Da jeg ikke antager det for umuligt, at han kunde henvende sig til Bibl. for dels at erholde en „bill of indemnity“, dels at erholde tilladelse til at fortsætte aftrykningen af forhen utr. viser i bemældte håndskr.³, så beder jeg Dem selv at læse og tillige at vise Hr. Bibl. Arwidsson denne Madvigs erklæring og gøre ham bekendt med Molbechs adfærd: at ville bekæmpe min udgave af alle Danmarks kæmpeviser ved i hast at udgive hvad han anser for det bedste af, hvad hidtil er utrykt. Den interesse for mit arbejde, som både De og Hr. Arwidsson har vist, borger mig for, at De, når De behørig er underrettet om sagens stilling, ikke vil understøtte Molbechs forsøg på at undergrave det på en så lidet hæderlig måde. De kan næppe gøre Dem noget begreb om sletheden af Molbechs hastværks-udgave, den jeg med det første skal Offenlig godtgøre. Han kender ikke nær det hele stof og dog vil han give et „udvalg“, men griber da også i blinde. Han erklærer ingen forandringer at ville foretage sig i ord, udtryk og væsenlige sprogformer uden udtrykkelig at anmærke det, men dog findes på de 4 ark småt oktav. han hidtil har udgivet, flere hundrede sådanne forandringer, der ikke med et ord ere omtalte.

¹ Grevens brev til Molbech findes i Molbechs brevsamling. ² Gunnar Olof Hyltén-Cavallius (f. 1818) var 1839—56 ansat ved det kgl. bibliotek i Stockholm. Hans svar på dette brev af ³¹/₁₂ 1847 i Dansk folkemindesaml. 61. ³ En sådan henvendelse rettede Molbech til Arwidsson i decbr. 1847, cfr. Arwidssons svar af ²⁶/₁ 1848 i Molbechs brevsamling.

Under 5te oct. d. å. har Bibl. Arwidsson tilsagt mig benyttelsen af de stokh. håndskr. så længe udg. varer, og jeg tror ikke at have misforstået hans ord, når jeg derefter antager, at det ikke vil blive nogen anden tilstedet inden min udg. er færdig, at aftrykke deres indhold.

På fortsættelsen af Deres herlige „Folk-sagor“¹ venter jeg og flere med længsel. Kommer den ikke ud i denne juletid?

Til Stephens beder jeg Dem bringe min venlige hilsen. Jeg har endnu ikke erfaret udfaldet af den commission han godhedsfuldt påtog sig med hensyn til indkøbet af det håndskr. i Biskop Tegnér's bibl, på hvis tilværelse De først har gjort mig opmærksom. Jeg venter kun på hans underretning derom for at tilskrive ham. Foreløbig beder jeg Dem bringe ham min hjerte-lige taksigelse for hans højst interessante „*Legendarium*“.²

Jeg beder Dem bringe Hr Bibl. Arwidsson min højagtelsesfulde hilsen og forbliver Deres

med Höjagtelse forbundne

[Koncept]

Svend Gr[undtvig].

George Stephens til Sv. Grundtvig.

Stockholm. Jan. 9, 1848.³

My Dear Grundtvig!

You are doubtless rather astonished at not having heard from me long ere this. But the fact is, that one of my friends here, Hr. C. O. Levertin, has long been expecting, week after week, to travel to Copenhagen, and I wished to send a letter and paquet by him. His journey, however, is now definitely adjourned till the end of next month (february) and I consequently write you at once by post.

And first as to the first. — The MS. Danish Ballad-Book is yours! — And not only so, but yours almost for nothing. I

¹ Svenska Folk-Sagor och Äfventyr. Efter muntlig öfverlemning samlade och utgifna af G. O. Hyltén-Cavallius och G. Stephens. I. Stockh. 1844—49, „en for sin Tid ypperlig Samling“ (Ax. Olrik). ² Ett Forn-Svenskt Legendarium, innehållande Medeltids Kloster-Sagor om Helgon, Påfvar och Kejsare ifrån det Ista til det XIIIde århundradet. Efter gamla Handskrifter af G. Stephens. I—II. Stockh. 1847—58. ³ Stephens (f. 1813) opholdt sig 1834—1851 i Stockholm.

myself of course would not bid against you; and there was no other speculator here. The only other offer from Denmark was from Hr. Thorsen, for the Universitets-Bibliothek. He requested Hr. Klemming to go as high as 10 RBD or more for it. Both I and Hr. Klemming, however, smelt a rat. We suspected, and perhaps rightly, that Thorsen wished to get the MS. not so much for its own sake, as to keep it out of your hands. Now Hr. Klemming is a very good fellow, and a very clever fellow, and one of your admirers. So we put our heads together, and agreed that he (being the Commissioner at the Auction) should buy it for you as low as possible, without paying any regard to Hr. Thorsens offer. This he did, and wrote to Hr. Thorsen that he did not think it worth while to go as high as 10 RBD, when he had another offer, from Denmark, of **100** RBD. You consequently got it for 4 RDB, or 6 Dollars Swedish Riksgälds. — Hurrah! — Allow me to congratulate you. It contains 141 Ballads, and is a **good** MS. Do not forget Klemming's good offices in this affair. — The MS. itself I will not send by post. It will cost you much too much, and I dare say you, like me, and most other good fellows, are as poor as a Church-mouse. So I intend sending it by my friend Hr. Levertin, in february. When he comes, pray show him all the kindness you can. He is a young merchant here, and more than usually educated. You can then pay him the 4 RDBanco.¹

I see by your letter to Cavallius that you have received the *Legendarium-pacquet*. I hope you like it.

Your „Prøve“ has got you into a hornet's nest in Copenhagen. Of course I am not aware of all that has been printed on each side, but from what I have seen the attacks against you are only proof of ignorance and malice. Do not move one step. Follow out your plan unchanged. If you don't, you will deserve to be hanged. Molbech's pamphlet I have read, and almost every view and statement in it is wrong. As for England, you know that we, unfortunately, have no „MSS“ to publish. We would give our teeth for them if we had. I mean MSS of Ballads. Otherwise we always publish all our old MSS with the utmost fidelity. Sweden also has, comparatively, no old MS. Ballad-books of any

Se Orløks ypperlige biografi af ham i Dansk biogr. Lex. XVI. ¹ Hdskr. findes nu på det kgl. bibl. blandt Grundtvigs samlinger (D. F. S. 24).

consequence. The Ballads in Afzelius¹ are almost all from tradition, or from printed broad-sides („flyg-blad“, „skillings-visor“). Arwidsson² had only 2 or 3 MSS. of any consequence, and these he has always printed verbatim, and with complete variations (A, B, etc.) whenever it was proper and necessary. And you will do the same, for the accusation that you will print unnecessary ballad-varieties. is simply a mean scandal. Cavallius and I are going to publish a new collection of hitherto unprinted or comparatively unknown Swedish Ballads, and we shall follow the same plan as Arwidsson.³ The stupid Molbechs would be easiest helped by burning up about 4—5ths of your Ballads. This would cut the Gordian knot. They seem to think the MS. treasures God has given Denmark an „embarras de richesse“!!! They seem not to understand the difference between *a* text and *divers* texts. The talk about Classical authors is worse than nonsense. If there were 3 or 6 texts (different and independent variations of contents) in existence of Homer, or some of Anacreon's Chansons, or some of Cicero's Orations, or Tacitus de Germania, — of course all Europe would hasten to demand the faithful publication of each separate text. Nay, even with regard to modern Classics, such men as Scott, and Byron and Tegnér, of course all the different copies are printed, when the Author has rewritten or altered a poem 2 or 3 times. But the fact is, that the existence of so many varieties is the great proof of authenticity with regard to every thing traditional. A tale or ballad which has long been in the memory and mouth of the people, and at last is committed to writing in different places or at different times, will always offer great varieties of text. Some remember what others forget. Often the contents are modified by age or locality. Sometimes the taste of the copyist influences his transcript. Each one of the old varieties (of course I mean bona fide varieties, I don't speak of small things) is not only of infinite value in itself, but it also receives an additional value when placed in juxta-position with the other texts. They all illustrate and explain and complete each other.

¹ E. G. Geijer och A. A. Afzelius: Svenska folkvisor. I—III. Stockh., 1814—16. ² A. I. Arwidsson: Svenska fornsånger. I—III. Stockh. 1834—42. ³ Sveriges Historiska och Politiska Visor. Samlade och utgifna af G. O. Hyltén-Cavallius och G. Stephens. I. Örebro, 1853. Dommen over dette værk lyder ikke gunstig (se Olrik i Dansk biogr. Lex.).

This has sometimes been the case with the Old Norwegian Sagas. Several of these exist in different shapes in different MSS. What is then done? — Of course they are all printed, whole or in part, under the same head. No one thinks of composing a text, to avoid the trouble of reading or printing the varieties. As for your **making a text**, the idea is absurd. If you do, I will break your head. Touch one of the old Ballads if you dare. What you have to do, is to give us the most complete copy of all the Danish Ballads that you possibly can. Where 2 or more copies exist of the same Ballad, you of course use your judgement. If the variations are numerous and important, you print both or all, as A, B, C, etc. If of minor consequence, you cite all the variations of value under the page or at the end of the ballad. If 6 ballad-copies are evidently mere varieties of 2, you then print these two, throwing the variations into the notes as before. In one word, you use your judgement in all these things, always remembering to be extremely faithful, and to give rather too much than too little. This is expected from you by all Europe. Germany would do the same with its Ballads, if it had them. But it has not! Molbech does not appear to understand the difference between Lyrical Songs or Poems, and old Folk-Ballads. Scarce any MS. of these latter exists in Germany. Only in Denmark were they fortunately committed to writing so early, as to preserve the greater part from destruction. Denmark is for the Northern Ballad, what Iceland is for the Northern Saga. This is a curious fact.

As for your sometimes mis-using the term Champion-Ballad, that may be true, for I cannot say at this distance. Properly, you ought to use the word Folk-Ballads, when speaking of the whole, and Champion-Ballads, Romance-Ballads, Love-Ballads, etc., Political Ballads, etc. when speaking of each separate division.

The affair of the sh (sch) etc.¹ I don't understand, so far off. But I fancy that you are right and wrong both, according to the theory one may adopt. It appears to me to be a very similar case with our old English forms — $\overset{e}{y}$, ye, for the, origi-

¹ Levin havde (Fædrel. 1847 nr. 222) bebrejdet Grundtvig, at han end ikke kunde læse håndskrifterne, men f. ex. overalt havde gengivet det sammenslyngede sch med sh (du shal). Grundtvig hævdede, at der stod sh, og dette indrømmedes af N. M. Petersen, Molbech og Paludan-Müller.

nally derived from the Anglo-Saxon *pe*, (*ye*, *y*^e). Almost all our learned men and old books and MSS always preserve this *y*^e or *ye* (for the), when printing old texts. So also with *xtian*, for *Christian*, which occurs continually in old English books and many others. All that is necessary in this case is, if one preserves the spelling, to inform the reader of the meaning of the contraction so employed. Perhaps it would be best, however, in your case, to resolve the contraction, and print the *sch.etc.* in full.

When you have once given us the genuine Ballads, illustrated by all the helps you can, then it will be time enough for Poets to poetize and Dramatists to dramatize, as they like.

That Denmark cannot or will not **pay** for the work, because it is too big, I don't believe. Old Denmark has too much love for its old Literature, its national Antiquities, its treasure of Folk-song and Folk-lore, to refuse the same sum for the splendid Ballad-Gallery that its inhabitants have already given for one single modern frivolous Romance, — the „Mysteries of Paris“ or „the Wandering Jew“.

I need not add, that you can make whatever use you like of my opinion on this subject, as expressed above, if you think it worth while.

Your father's answer contains some beautiful passages.

Molbechs conduct with regard to the MSS. in the Universitets-Bibliothek, was that of a mean, dishonourable, pettifogging traitor! — Bah!

You have doubtless seen the „Fragment eines alten nordischen Volksliedes“ contained in Gräters „Bragur“, Bd. VIII (the only one I have), Breslau, 1812, pp. 120—130.

At Tegnér's Auktion I bought a fine copy of „Den 1 Part Tragica Eller Gamle Danske Historiske Elskaffs Viser“. Kjøb. 1657. pp. 302.

You will think it is now high time I finished this letter. I think so too. But I could not make it shorter. Give my best compliments to your father and sister etc., and remember me kindly to all my old friends.

Write soon, and tell me all the news. Meantime believe me,

Ever yours

George Stephens.

P. A. Munch til Sv. Grundtvig.

Christiania, 20 Jan. 1848.

S. T.

Hr. S. Grundtvig.

For ikke meget længe siden fik jeg tilfældigviis høre, at der i et Avertissement fra Toldboden om uindløste Pakker ogsaa skulde staa noget om en Pakke, adresseret til Munch. Uvis, om denne Adresse gjaldt mig eller nogen anden af mit Navn, gik jeg for Curiositets Skyld ned at see efter, og fik saaledes — Deres Sending med venlige Skrivelse, der havde henligget siden September Maaned. Om De nu har været lidt forundret over, at intet fra min Haand har været at see, maa — haaber jeg — ved denne Efterretning al saadan Forundring og mulig Uvillje mod mig ophøre.

Jeg er imidlertid ved dette lange Ophold sat istand til at kunne udtale mig efterat have hørt alle de Grunde pro og contra, der i de uendeligen udspundne Fejder have været fremførte. Og jeg glæder mig over at min Mening ligefuldt er den samme, som jeg fra først af, da Unger viiste mig Deres Plan og Prøvehefte, fattede om Sagen, nemlig at en Udgave af Kæmpeviserne, naar den skal kunne tjene som Material for en senere kritisk Bearbejdelse eller Haandudgave, umuligen kan besørges anderledes, end De har antydnet. Thi Meningen er dog vel, endog fra Samfundets Side, den, at den her omhandlede Udgave skal kunne gjøre Enhver, der føler Kald til at give Publikum en kritisk Bearbejdelse af det Hele eller enkelte Viser, uafhængig af noget som helst Haandskrifts-Depositum i Kjøbenhavn eller andensteds, og sætte ham istand til at overskue det hele Materiale uden at han behøver at forlade sin Stue, om han saa var i Grønland eller Lofoten. Men den Sag, synes mig, maa Selskabet have opgjort hos sig, forinden Arbejdet blev Dem overdraget, og den hele Strid eller det Meste af den drejer sig paa den Maade om, hvad Juristerne kalde en *res transacta*. Deres paatænkte Vise-Udgave har overhoved altformegen Lighed med vor Lov-Udgave¹, til at jeg ej i denne Fejde næsten skulde betragte mig som en Part i Sagen.

¹ Norges gamle Love indtil 1387. Ifølge offentlig Foranstaltning udgivne ved R. Keyser og P. A. Munch. Chria. 1846 ff.

Ogsaa vor Udgave har til Hensigt, ej at levere nogen kritisk Haand-Udgave, men en fuldstændig Samling af det hele Variant-Apparat, forat en vordende kritisk Udgiver kan have det for sig paa en bekvem og tilgængelig Maade, hvortil da og kommer den anden vigtige Hensigt, een Gang for alle at redde disse Sager fra Undergang ved ulykkeligt Tilfælde. — At Hoved-Texterne forresten ved disse Love ere saa gode, at de selv kunne benyttes som kritiske Haandudgaver, og at saadanne neppe nogensinde i Virkeligheden ville komme, er en anden Sag.

Kun mod et enkelt Udtryk i Deres Plan maa jeg som Sprog-historiker protestere. De regner det danske Folk til den gotiske Folkestamme¹ og stempler det derfor som tydskt. Vistnok er den gotiske Afdeling af den tydske Hovedgren af Urgermanisken forlængesiden uddøet, og der er nu blot Højtysk og Nedertysk tilbage, men desuagtet hører dog Dansken til den nordiske Hovedgren, og „besser ist besser“. Vi kunne her dømme med Sikkerhed, da vi jo baade kjende det gotiske Sprog og Folkets Navn „Gutþiuda“. Det vilde være en stor Vinding for Oldhistorien, hvis flere lignende svævende eller uklare Folkebenævnelser kunde afskaffes eller henføres til det rette.

Tiden tillader mig dennegang ej yderligere at udbrede mig herover, hvad der desuden i et Brev kun lidet vilde passe. Jeg ønsker Dem al mulig Lykke med Deres interessante Arbejde, hvilket De vel, uden at ændse Modpartiets Skriverier, med friskt Mod paabegynder.

Fra min Kone har jeg mange Hilsener til Deres venlige Forældre² og Dem selv; hun vilde gjerne skrive, og vil ogsaa engang skrive, men Husets Sysler m. m. hindre hende somoftest fra, med udeelt Rolighed at sætte sig ned til Brevskrivning. Ogsaa fra mig tør jeg bede Deres Hr. Fader bragt en ærbødig Hilsen.

Deres forbundne

P. A. Munch.

¹ Planen har: „Af alle de Grene af den gothiske Folkestamme, der have bevaret noget af den for dem fælles og for dem ejendommelige Balladepoesi fra Middelalderen, som vi sædvanlig kalde Kæmpevisen, har ingen rigere Rester heraf at opvise, end det danske Folk.“ Med „gothisk“ mener Grundtvig (efter Rask) altså det samme som Munch med „germansk“. ² Under opholdet i København 1835–36 omgikkes Munchs meget med N. F. S. Grundtvigs (I. Larsen-Naur. P. A. Munch, p. 25).

SPOR AF SOLDYRKELSE I NORGE

I. AF IVAR MORTENSSON

J. A. Friis fortæller i sin „Lappisk Mythologi“, at „som en Levning af Soldyrkelsen finder man endnu en og anden overtroisk Skik blandt Befolkningen, f. Ex. at kline Smør paa Væggen, saaledes at Solen kan smelte det, naar den igjen om Vinteren kommer tilsyne.“ Det synes, at han med denne Setning tager Sigte paa Lapperne, der er kendte som nidkære Soltilbedere.

Selvsamme Skik finder man ogsaa i mange norske Bygder.

Fra Valdres fortæller saaledes Hallv. A. Bergh (Nye Folkeeventyr S. 75) at „det for ikke ret længe siden var Skik at give Solen Smør. Naar Husene laa saa dybt nede i Dalen, at Solen var borte endel af Vinteren, lagde Husmoderen et Smørgran paa det Sted i Stuen, som Solen om Vaaren først skinnede paa. Dette skulde da opfattes som en taus Bøn om at den dog tidt og ofte maatte sende sine varmende Straaler didhen.“ Fra Vikøyr i Hardanger er mig meddelt, at man sætter en Ske med Smør i Vinduet, hvor Solen først kommer efter Solhverv. I Sætedalen sættes Smørret paa Stuetaget.

J. Storaker beretter følgende¹: „Fra et enkelt Sted i Mandals Fogderi er mig fortalt, at man i gamle Dage brugte „at ofre til Solen“. Naar den kom saa høit paa Himmelen, at den kunde skinne ned igjennem Ljoren i Ildhusets Tag, gik En op paa Taget og lagde endel Smør for den, saa dette kunde smeltes af dens Straaler.

Paa Gaarden Egeland i Vennesland, hvor Solen ikke skinner endel af Vinteren, da en Aas stænger Adgangen mod Øst og Syd, blev der gjort en Ring af Smør i Ljorehullet, naar Solen første Gang naaede Huset. Man kaldte det „at give Solen Smør“.

¹ Efterladte Samlinger vedkommende Folketroen. Manuskript tilhørende Universitetsbibliotheket i Kristiania.

Fra et Par Steder i Sundalen er ogsaa meddelt, „at det til- dels endnu er Skik, at naar Solen begynder at skinne om Vaaren første Gang, efterat den har været borte om Vinteren, at give den Smør. Man lægger lidt helst i Vinduet eller ogsaa stundom paa en Væg udenfor Stuen mod Syd, saa Solen kan skinne derpaa, naar den kommer op over Synskredsen. Naar man gjør dette, vil der blive meget Solskin om Sommeren. Dette udtrykkes ogsaa saa, at Solen skal se paa En med et behageligt Øie.“

Ogsaa fra Guldbrandsdalen har man meddelt, og det synes antydnet, at den gamle Skik enkeltsteds tør blive iagttaget endnu, „at første Gang Solen kommer tilbage og skinner ind i Stuen, kliner man lidt Smør paa det Sted, hvor den skinner, og saa faar den god Lyst til at skinne hele Sommeren.“

Fra Søndmøre fortælles ogsaa, at naar Solen første Gang viser sig, efter at den en Tid ikke er gaaet op over Synskredsen, skal man give den lidt Smør. Det lægges lidt i Vindueskarmen, eller man klæber det til en Rude, saa at det kan smelte i Solen.“

I Nordre Østerdalen, nærværende Meddelers Hjemsted, har det ogsaa været gammel Skik at fæste en Smule Smør paa det Sted paa Væggen, hvor Solen først skinner efter Vinter-solhverv. Det er dog ikke mange, som kjender til dette nu. Jeg maa dog bekjende, at mig selv sidder gammel Vane saa fast i Blodet, at jeg intet Aar undlader at følge nedarvet Sæd.

Ifjor spurgte jeg en ung Pige her fra Dalen, som kjendte Skikken, om hun havde hørt, hvorfor man skulde bære sig saaledes ad. Hun svarede, at hun havde hørt at naar man gjør saaledes, „skal man faa godt Aar.“

Man kommer til at tænke paa, hvad det hed om Midvinters- blotet i gamle Dage, at det blev holdt „til gróðrar“, for at det skulde vokse godt Sommeren efter. Og denne Vinterfest (jól) blev holdt paa samme Tid (9—16de Januar), hvor man nu almindelig- vis giver Solen oven omtalte Smøroffer, omtrent samme Tid, hvor Tyvende-dagen falder, som endnu er halv Helligdag i norske Bygder.

J. Storaker beretter videre: „Nær Gaarden Kvarenæs i Randø- sund Sogn ved Kristiansand er et Fjeld som man kalder Kvaren. Det rager forholdsvis høit op; man kan derfra se, naar Solen stiger op af Havet. Her findes en hel Hoben Stene, alle næsten runde og omtrent af ens Størrelse. I Bygden gaar det Sagn, at

Fædrene her tilbade Solen og ofrede til den, naar den stod op i sin Glands. Sagnet tillægger, at de, som vilde ofre til den, altid bare en Sten med sig og lagde den i Stenhoben. Noget nærmere herom ved man ikke at fortælle.“

„Det sees at have været en almindelig Skik, og Beretningerne stemme ogsaa alle deri overens, at det „at ofre til Solen“, som den fra et enkelt Sted udtrykkelig kaldes, foretages ved Solens Tilbagevenden, efterat den ikke har været seet i endel af den mørkeste Vinter.

Til festlige Skikke og Sædvaner er det ellers almindeligt i Folketroen, at Ting, som da ske, varsle kommende Begivenheder, og vil man udfritte, hvad ens Vilkaar senere skal blive, saa er netop en saadan Tid dertil beleilig. I denne Henseende staar den her omtalte vistnok næsten glemt Skik heller ikke som Undtagelse. Fra Salten er det mig nemlig mundtligt meddelt, at man har brugt at gaa op paa en eller anden nærliggende høi Hei for at se Solen, naar den ved sin Tilbagevenden er kommen saa høit over Synskredsen, at den kan sees. Man har da havt med sig en Salmebog; denne har man slaaet op uden at se i den, og den Salmes Indhold, som da falder op, varslar, hvad man kan vente sig. Træffer man saaledes en „Dødssalme“, er man feig“¹.

I Anledning af denne Beretelse minder Storaker om Prokops Fortælling om Thuliterne, at efter deres 35 Dage lange Vinternat klatrer de op paa Bjergene og spejder efter den sig nærmende Sol og feirer da deres største Fest.

Fra Nordland meddeles mig mundtlig følgende af indfødte: Den Dag da man først faar Solen at se efter Nytaar (naar „Soløiet er fuldt“), er det Skik at drikke et Glas Vin. I Harstad skal man før i Tiden ogsaa have brugt at kaste noget af Vinen ud i Vind og Veir. Samme Dag bruger man at holde en Salmebog bag Ryggen og slaa op Bogen. Den Salme man da kommer til at se, tager man Varsel af. Skolerne har fri eller halvfri.

¹ Jf. hermed H. J. Willes Optegnelser fra Thelemarken (Hist. Tidsskr. 1881) S. 186: „Julenyt, som blev tændt efter Juledagen, var det mærkværdigste i hele Aaret; om Aftenen gik man da ud med en Salmebog, saa paa Lyset og da greb i Salmebogen, som man holdt bag paa Ryggen; traf man da paa en Ligpsalme, da skulde man dø det Aar, traf man paa en Brudepsalme, skulde man giftes.“

Enkelte Steder (Hammerø) pleier man ogsaa, naar Himmelen er klar paa den Dag da Solen kan ventes, at gaa i Flok og Følge op i Fjeldet. Naar saa Solen kommer til Syne, hilser man den med Jubel.

II. AF AXEL OLRİK

Det er et rigt materiale til soldyrkelsens historie, som forfatter Ivar Mortensson her har bragt frem for en stor del fra utrykte, endogså mundtlige kilder. Hvad vi lærer at kende derigennem er

1) en over så godt som hele Norge udbredt skik at ofre smør til solen, når den efter vintermørket igen viser sig på de enkelte gårde.

2) en på Helgeland (o: nord for polarkresen) eksisterende skik, at man under højtidelige former går op på en højde for atter at tage mod solen ved dens genkomst.

3) en mere usikker efterretning om soldyrkelse på et fjæld i det sydligste Norge.

Den første form, gårdofferet til solen, ligger helt tydelig for os. I de trange dale har den laftstående sol i den mørkeste vintertid været skjult for gårdens beboere; den første dag den atter skinner på gården sættes der smør til den på taget, på væggen eller i vinduet, og solstrålerne slikker det op: man byder den velsete gæst et måltid, at han skal komme snart igen. Hensigten med offeret opgives udtrykkelig at være den at skaffe meget solskin (eller god åring). Med julefestens skikke træder det ikke i forbindelse; det fejres jo også kun på den enkelte gård, og til forskellig tid efter som gårdene ligger til at nås af solen. Skikken kendes i en mængde norske bygder, fra Norges sydspids østover lige til Østerdalen og nordpå indtil Søndmøre. Efter sin natur kan den ikke have været fejret i samtlige bygder; i de mere åbne strækninger f. eks. Mjøs-sletten og Trøndelagen er solen jo synlig hele året. Mærkelig nok kender man den ikke i det nordenfjældske, med mindre Friis's udtalelse skal gælde de derboende Lapper. I det egenlige Nordland træder i dens sted en anden form: at gå til fjælds og hilse den tilbagevendende sol. Men med denne begrænsning for de nordlige egne vedkommende må smørofferet på gården betegnes som i højeste grad almen-norsk.

17 Nov

Den anden form er kun nordlandsk. Den er betinget af, at solen er under synskresen en vis tid af året; allså nord for polarkresen. Den ældste beretning skriver sig fra 6te årh. e. Kr. Prokop fortæller i sin Gotekrig om en folkestamme, der ved midvintertid har 40 døgns nat; når de 35 døgn er gæde, sender de spejdere op på de højeste bjerge, og når de får solen at se, giver de det til kende for de nedenfor boende; derpå begynder de, skönt endnu værende i mørket, at gøre gæstebud for at fejre solens genkomst. „Dette er hos Thuleboerne den største höjtid.“

Man opfatter ofte Prokops beretning som vidne om en almindelig soldyrkelse på den skandinaviske halvø. Efter sit eget indhold er den dog begrænset til en landsdel der ligger et stykke nord for polarkresen, nemlig med en midvintersnat på 30 døgn (nede i bygden 40 døgn). Endvidere er det uvist, efter Prokops fremstilling, om det er en nordisk folkestamme, der holdt denne fest. Fra en anden samtidig kilde, Jordanes' *Getica*, véd vi, at denne folkestamme med de 40 dages nat hed Adogit; „namnet är säkerligen ej af nordisk-germansk ursprung“¹. Det ligger da nær at opfatte det som navn for en finsk stamme eller — da heller ikke finske sprogforskere hidtil har været i stand til at forklare det — et nu forsvundet ukendt folk, hvis det da ikke skyldes skrivefejl.

Det er höjst mærkeligt, at 1400 år senere dukker den samme skik — at gå til fjælds for at tage mod solen efter den lange vinternat — op på samme egn (i Helgeland), denne gang öjensynlig hos den norske befolkning, og med religiöse orakler knyttet til. Skikken synes at have holdt sig gennem halvandet tusend år, og har muligvis overlevet et nationalitets-skifte; men den står jo også i et særlig inderligt forhold til disse egnes særlige naturforhold.

Hos Lapper, der boede sydligere end polarkresen, fandtes en offerfest på nytårmorgen, hvorved hver mand med kone og børn lagde en messingring i brönd eller bæk som offer til solen; af ringens farve tog man siden varsler om liv og død (se ovenfor s. 41). Denne fest synes at være i slægt med de nordligere egnes solfest. For øvrigt er der jo også et vist alment slægtskab mellem den nordlandske fjældfest og den sydligere gårdfest, selv om offer-skikkene er forskellige.

Mere uklare står vi overfor den tredje form, tilbedelse og

¹ Löffler, *Folknamnen hos Jordanes* (Sv. landsm. XIII 9) s. 4.

stenoffer ved solopgang. Vi har kun den ene beretning fra det sydligste Norge, og den er med hensyn til solens betydning ikke udtømmende. De øvrige træk i overleveringen synes rigtige nok: at et særlig højt og fremtrædende fjæld betragtes som helligt sted, og at der ofres ved at kaste en sten til dyngen. Om den sidste form af offer har der nylig været meddelt en række oplysninger både fra nordisk folkeskik og fra fjærne og vilde folkeslag¹, og vort tidsskrift skal snart bringe yderligere meddelelser om de højtidelige former, hvorunder dette offer er bevaret ned til vore dage på flere steder i Norden. Fra Island kender man derimod det stejle, lidt særligt formede fjæld der betragtes som helligt, og som hyppig bærer en stenhob som egenligt helligsted (Helgafell, Krórshólar, Borg). Dets hellighed står formodenlig i forbindelse med, at „det rager forholdsvis højt op, man kan derfra se når solen stiger op af havet“, og omvendt må fjældet være det første sted som solskinnet faldt på. Endelig selve efterretningen, at man gik til fjælds for at bede til solen, når den stod op af havet, og ofrede sten til den, svarer i visse måder til den nordlandske skik, at gå til fjælds og hilse på den tilbagevendende sol. Men som beretning, der ikke er knyttet til solens årlige forsvinden, men giver en soldyrkelse i almindelighed står den for enlig og er formet for ubestemt, til at den kan have fuld troværdighed. Her må ønskes nye oplysninger, om muligt fra selve stedet, og ellers sidestykker andensteds fra.

¹ Dania VII 224 ff. VIII 50; Zeitschrift des vereins für volksk. 1902, 89, 203. 319.

ADJEKTIVISKE INTETKÖNSFORMER I SAMSISK

AF

MARIUS KRISTENSEN

Som jeg allerede en gang tidligere her i tidsskriftet (1904, 125) har gjort opmærksom på, er der to jyske mål, som har bevaret spor af kønshøjning i tillægsmåderne, og da sagen vel fortjænte grundigt at undersøges, var jeg allerede den gang bestemt på at søge nærmere udredning af de pågældende forhold i samsisk. Da mine egne optegnelser var ret tilfældige, og jeg desuden ikke fuldtud turde stole på en „udlændings“ opfattelse, måtte jeg først se at få oplysningerne udfyldte og bekræftede, og jeg var så heldig hertil at få en både kyndig og velvillig hjælper i realskolelærer Didrik Didriksen. Stoffet kan vel på ingen måde siges at være enten udtømt eller engang aldeles utvivlsomt på ethvert punkt, men det er tilstrækkelig stort og sikkert til at kunne afgøre hovedspørgsmålene. Der er imidlertid grund til at tage også tillægsordenes kønshøjning med ind under behandlingen, da som bekendt jysk i det hele og store mangler intetkønsformer i tillægsordene. Kun i vendelbomål og sønderjysk er der noget rigeligere brug af intetkønsformer, for det øvrige Jylland kan man omtrent fræmstille forholdet på følgende måde.

Af ordet god bruges undertiden intetkønsformen godt [got] også foran navneord, som 'et godt hus', 'et godt sølle skrog' o. lign., i den del af Jylland, som i det hele taget har intetkøns-navneord. I det øvrige Jylland hedder det naturligvis 'en god hus'. I hele Jylland bruges enkelte tillægsord som neutrale navneord: 'han gör ikke meget godt', 'det gör ondt'; og ligeledes på grænsen af adverbial stilling: 'han har det godt, ondt, hårdt', 'han taler højt', 'han spænder vidt', 'de måtte tage det tyndt', 'vi gik langt', i nogle egne: 'det var da grimt', 'han kommer snart', 'det er lyst' o. lign. Men allerede ved de sidst nævnte eksempler vil der være vaklen mellem fælleskøns- og intetkønsform, og f. eks. i Århus-egnen vil man nok sige 'det er lyst' i betydningen 'det er klar dag', og 'det er gråt' d. v. s. 'det er gravejr', 'det kan se gråt og blive godt', 'det var pænt (könt) gjort af ham', men 'et pæn (kön) hus', 'huset er pæn (kön)', ligesom også 'töjet er lys'. Så snart vi kommer uden for nogle få faste forhindelser, vil hele det store østjyske område, undt. det nordligste og det sydligste, sige 'töjet er lys, mörk', 'huset er rød, hvid, grå', 'stykket

er ikke så farlig stor, lang', 'lammet er to måneder gammel', 'vejret er mild, grim', 'huset er fuld af folk', 'hullet er dyb', skönt de samme egne har 'de har fuldt op af alt', 'de gravede dybt', 'han kan ikke se forskel på stort og småt' osv. Når vi ser bort fra det ene ord god, kan vi udtrykke det sådan, at jo mere udpræget tillægsordet står i adjektivisk stilling, des mindre er det modtageligt for kønsbøjning. Som attribut er det aldeles ubøjeligt, som prædikatsnomen vakkende, og jo mere det nærmer sig til adverbial eller substantivisk brug, des mere tilbøjeligt er det til at få *t* lagt til. Da grænsen mellem disse områder er noget usikker, kan vi i en egn finde *-t*, hvor en anden egn ikke har det, ja der kan være forskel i sprogbrugen hos forskellige personer i samme by. Enkelte ord, som grov, stræng, dyr, sand (alle uden stød!) har aldrig *-t*, skönt de i alm. dansk er enstavelsesord, ligesom alle flerstavelles-tillægsord er ubøjelige.

Vensysselsk har særlig den afvigelse fra det øvrige østjysk, at prædikativt tillægsord regelret har *-t*, når det hører til et intetköns-navneord; attribut er ligesom ellers ubøjeligt, undt. godt. Østslavisk afviger endnu mere, idet intetkönsform på *-t* dær er normal også attributivt, som 'et stort hus', 'et gammelt sted', 'et hvidt lam'. Både Vensyssel og Sønderjylland mangler dog kønsbøjning i fortids tillægsmåde, når undtages hjørnet ved Husum, hvor Thorsen har påvist spor af kønsbøjning (Förh. vid VI nord. filologmötet, s. 183).

Samsø har et mål, som i visse henseender indtager et mellemstandpunkt mellem de omliggende landsdele. Som øerne og Djursland har det bevaret de tre gamle kön, og i behandlingen af skriftsprogets *nd* nærmer det sig stærkt til fynsk og hadsherredsk. I anvendelsen af stødet er det rent sællandsk. Ellers er det et udpræget jysk mål, men det har bevaret mere af adjektivisk kønsbøjning end noget andet nørrejysk mål, så vidt mig bekendt. Muligvis findes lignende forhold på Anholt, men jeg har ikke haft mulighed for at få besked derom.

Naturligvis har samsisk det fælles-østjyske *got* både i den ene og den anden forbindelse¹, sål. 'han giver *å got båd*' (**Ø**, et godt bud), *å got bådæn* (harn); ligeledes findes intetkönsformer i lignende stillinger som ellers i østjysk: *de æ law'nt å go'*, *de æ wa'æmt*, *de bææ wu'æt po' æ* ('det bærer vådt på det', *æ*: det småregner, **B**), *de æ liwsd kløgen o'æt* (**N**).

Men desuden har samsisk i reglen *-t* i intetkönen i prædikativ stilling, som *de sdæj æ smogt*, *træ'æ æ tæ'ænt* (**Ø**, **N**), *ql'æ* (*el'æ* **N**) *æ su'ænt* (**Ø**, **N**), *hu'sæ æ bru'ænt*, *bu'ææ æ ne'ænt* (**N**), *grææ æ græ'ænt* (**N**, græsset er grønt), *sdæ'kjidæ æ måla gæ'ænt* (Sydsams), *v'ææ æ fræt* (ordet er frit). Som eksempler på fælleskönsform kan mærkes *mæ'elkæn æ su'ææ* (mælken, **Ø**), *æw'æi* (rugen) *æ græ'æn* (**N**), *sdowæn æ law'*, *'agan'i æ frig*.

Ord som stræng (sml. ovenfor), sær(?), dårlig har ingen intetkönsform ps *-t*.

I ordet stor er intetkönsform kun fundet i denne art forbindelser;

¹ I det følgende betegner **Ø** Ørby, **Br** Brundby, **K** Koldby, **P** Pillemark (tilsammen Sønderlandet), **B** Besser, **Øs** Østerby, **T** Taftøbjerger (Nordlandet), **N** Nordby; hvor intet sted er tilføjet, er formen alm. sydsamsisk.

det hedder *å sdown'æ sdege træ'* (Ø), *å sdu'æ sdek* (N, et stort stykke), men *de sdege træ æ sdown'ænt* (Ø), *de sdek æ sdu'ænt* (N); dog mener jeg fra T at have *å sdown'ænt sgjøn'n* (et stort skår med kniv), og også D. Didriksen mener at have hørt formen *sdown'ænt* fra Øs, så det er muligt, at Nordlandet har spor af gammel böjning også udenfor prædikat. I det hele synes Sydlandet at være noget nærmere alm. jysk i denne henseende, i alt fald opgiver D. D. sydlandsk *å sbæ'æ la'am*, men B, T *å sbæ'æt bā'an*.

I de fleste andre ord har hele Samsø imidlertid også -t i attributiv stilling, som *dæ æ u'ænt blu'æ i ham*, *u'ænt bry'æ* (B, brød som har afsmag, fordi det er bagt af fordærvet rug), *å u'ænt dyw'æ* (et ondsindet dyr), *å luw'nt sdege wæj*, *å blo'æt brqw* (et blåt brev), *å hwet lout* (et hvidt loft), *ngj't g0l'* (nyt gulv), *å wænt ow'kast* (et vredt øjekast), *å dot sdæj* (et 'dødt' sted, sml. senere), *å set-dot kæstlu'æ* (Ø), *å sjel-dot fo'æ* (N, selvdødt), *å næ'mt arbæj'æ*, *å wu'æt o'æ* (et vådt år), *å kon't bu'æ*, *å gu'tt sgjæ'æ*, *å klæj'nt sdege ju'æn*, *blæt brø'* (Ø); *blæt hwedæbræ'* (N, blødt hvedebrød), *å fæ'ælt sow'n* (et fælt syn, Ø) *å æt hu's* (N), *å røt hu's* (Sydsams), *å gal't bi'æn* (N), *å fjæt fo'æ* (N, et fedt får).

Også i nogle ord som ikke har kønsböjning i rigssproget findes kønsböjning i samsisk, som *æn su'ænt k0w'* — *å sw0ænt fo'æ*: ligeså *sdolpi æ næ'æt* — *træ'æ æ næt*.

Spor af lignende vaklen som ovenfor omtalt ved stort, spædt findes i død, hvor Sydsams har *å dy'æ la'am* i egentlig betydning, men *å dot sdæj* i overført betydning, i prædikativ stilling vist altid *dot*; ligeledes altid selvdødt (se ovenfor).

Også flerstavellesord kan have -t, som *å wæjænt anseql* (et vredt, egl. forvredent, ansigt), *å æjænt smil* (et egent smil).

Ved disse böjningsformer står samsisk sammen med ømålene og øst-slesvigsk, men ved sine ejendommelige former for fortids tillægsmåde kommer det til at stå for sig selv. Atter her synes Sydsams at dele sig, men i dette tilfælde skal det være Nordlandet som er tilbøjeligt til at opgive de fælles-jyske fælleskönsformer på -n til fordel for de særlig samsiske, som efter tabet af det udlydende -t ender på -æ. Eksemplerne i det følgende er derfor klarest for Sydlandet og Nordby.

Böjningen har i samsisk ikke længere noget med kønnet at gøre, så vidt man kan skønne. Den retter sig, hvor forskellen er bedst bevaret, kun efter om hjælpeverbet er er (bliver?) eller har. Efter er findes regelret formen på n, efter har den som i sin tid har haft t. Følgende eksempler, som er 'rene', kan vise forholdet:

[1] *k0w'æn* (fo'ææ) æ *lvæn wææ* *høj hæ lvæ hi'æt daw'i* (Ø).

(Ø, P).

w0n'æ æ lvæn uq (uj') (N).

h0n' hæ lvæ æn m'el (N).

kje'ææn æ lvæn iw'sdæj (N).

klægæn æ lvæn uj' (N).

1. Koen (færet) er løbet væk.

Vandet er løbet ud.

Køerne er løbet afsted.

Klokken (uret) er løbet ud.

Han har løbet hele dagen.

Han har løbet en mil.

- [2] *go'saki æ pəqən ful' (0).* *a hā pəqə məj' to'bak (0).*
de hā pəqə swæ'sət i nat (N).
- [3] *təw'a æ sdəqəqən (N).* *a hā sdəqə təw'a (N).*
- [4] *kja'sək æ fko'ssən (N).* *de hā fko'ssəd i nat (N).*
- [5] *həj (dəj) æ bləwən wæk (0).*
smej'i æ bləwən fə'flet (N).
- [6] *fOw'sti æ fləwən.*
pa'pi'sək æ fləwən.
- [7] *kłəj'i hā pəwə sə lə's.*
həj hā pəwə ham i dək'mi.
hār i bunə kal'i? (N).
- [8] *kal'i æ bunən (N).*
- [9] *həsdi bləw təOfən dū ləw'snə.*
- [10] *a æ bejen (N).* *hā do bejə hOm? (N).*
- Lidt mindre klart er forholdet i de følgende, hvor forskellige forskydninger har gjort sig gældende; men i det hele giver de dog samme indtryk.
- [11] *təm'sək æ dəkən wæk (Sydsams).* *hā' do dəkə hOm wæk? (N).*
no æ hOny dəkən wæk (N). *a hā' dəkəd ə uj' (N).*
- men:
kjə'sən bləw dəkə wæk (Sydsams).
həj bləw fə'dəkəwə (0).
- [12] *a hā'p olə wār sgrəwə fə nOwəd* *a hā sgrəwəd ə (N).*
i men dāw (N). *a hā sgrəwə brəw'a (N).*
bo'qən æ sgrəwən ug (P). *ho mānə utək hā do sgrəwə? (Sydsams).*
men: *həj hā sgrəwə ā brəw (0).*
dəj' bo'q æ sgrəwə (0).
no æ brəw'a sgrəwə (N).

2. Gården er foget fuld. Jeg har roget meget tobak.
 3. Tøjet er strøget. Det har foget svært i nat.
 4. Køret er frusset. Jeg har strøget tøjet.
 5. Han (den) er bleven borte. Det har frusset i nat.
 6. Fuglen er fløjen.
 7. Papiret er fløjet. Plaggen har revet sig løs.
 8. Kalven er bunden. Han har revet ham i armen.
 9. Hesten blev truffet af lynet. Har I bundet kalven?
 10. Jeg er bedt (indbudt). Har du indbudt ham?
 11. Tømmeret er drevet bort. Har du drevet ham bort?
 Nu er han drevet bort. Jeg har drevet det ud.
 Køerne blev drevet bort.
 Han blev fordrevet.
 12. Jeg har aldrig været skrevet for noget i mine dage. Jeg har skrevet brev.
 Hogen er skrevet ud. Hvor mange ark har du skrevet?
 Den bog er skrevet. Han har skrevet et brev.
 Nu er brevet skrevet.

[13] *de sgej' æ kɛvən mǝj'.*

men:

kadi æ kɛvə uʝə sgav'a.

tvivlsomt:

haʝ wa kɛvə (el. kɛvən) ug

āw weʝə.

[14] *grɛ'si wa sbk0ɲən āw wu'ni.*

men:

lɔq'a wa sbk0ɲə 'ap.

fɛ'ni æ sbk0ɲə i bəsən.

[15] *taj'i æ tk0ɲən 'ug.*

men:

wu'ni bləw tk0ɲə ɛʝ i w0n-

sgyw'ətə.

I overensstemmelse med hovedreglen er også følgende, som dog er noget usikkert for den ene forns vedkommende:

[16] *haʝ æ komən hɛ'am (T). hā do k0mə smǝk i grɛ'i?*

wkaqə wa k0mən i lāʝ.

men:

hā do k0mən h0mat i qɛ'ə? mener jeg at have hørt i **T**; D. D. betvivler dog rigtigheden, og er det urigtigt, stemmer ordet med de først anførte.

Dersom ikke eksempel [9] talte imod, kunde man fristes til at tro, at -**n**-formen kun fandtes efter være, -**t**-formen efter have og blive; derved vilde eks. [11] og [15] komme til den regelrette afdeling.

Ens efter alle tre hjælpeverber er ord som *funə, sbunə* (fundet, spundet, **N**): *knyw'i æ fuʝə* — *haʝ hā fuʝə i knyw' (0)*; ligeså *kəsə* (kyst, **0**), *slevə* (slebet, Sydsams): *knyw'i æ slevə*.

Skönt jeg ingenlunde regner dette for det sidste ord om denne sag — navnlig mangler endnu redegørelse for stillingen i Djurslands-målene og på Anholt — mener jeg dog at det her tilvejebragte stof er nok til at vise, at vi har andre vestdanske mål end sydslesvigsk, som i denne henseende indtager en særstilling.

13. Det skind er skrumpet meget.

Katten er krøbet under skabet.

Han var krøbet ud af vinduet.

14. Grisen var sprunget af vognen.

Låget var sprunget af.

Fjæderen er sprunget i bøssen.

15. Tanden er trukket ud.

Vognen blev trukket ind i vognskjulet

16. Han er kommen hjem.

Vraget er kommet i land.

Har du kommet humle i øllet?

Har du kommet smør i grøden?

KULTUR OG FOLKEMINDER

DANSK FOLKE-UNDERSØGELSE

TIL Masseundersøgelser af vort Folks Legemsbygning og øvrige fysiske Forhold er der paa Finansloven for indeværende Finansaar opført en Bevilling paa 2000 Kr. som første Del af en treaarig Bevilling paa 2000 Kr. aarligt. Der vil ved disse Undersøgelser blive grundlagt et videnskabeligt Arbejde, som skal søge at raade Bod paa det højst mangelfulde Kendskab, man hidtil har haft til det danske Folks „Naturhistorie“, hvorom man besynderligt nok ved meget mindre end om Landets Plante- og Dyreverden, dets Jordbundsforhold, Klima og meget andet. Ved Folkets „Naturhistorie“ forstaas her i Overensstemmelse med Ordets sædvanlige Betydning navnlig Læren om dets rent legemlige Forhold: Højde og Vægt, Brystomfang, Lemmernes Længde og Hovedets Form, Haarets og Øjnenes Farve og andet lignende.

Saadanne Undersøgelser have hidtil ikke været foretagne i synderligt Omfang her i Landet; de kræve et betydeligere Arbejde, end Enkeltmand kan overkomme, hvis de skulle gennemføres i saa stort Omfang, at Resultaterne kunne faa virkelig videnskabelig Værdi. Opgaven er vanskelig, fordi Befolkningen ikke er ensartet men efter al Sandsynlighed sammensat af forskellige, i Tidernes Løb stærkt blandede Bestanddele, om hvis Ejendommeligheder man i de senere Aar har faaet adskillige værdifulde Oplysninger paa anden Haand gennem omfattende Undersøgelser af Forholdene i Nabolandene, uden at man dog herved er kommen stort videre end til en ganske almindelig Forstaaelse af, at det danske Folk i denne som i flere andre Henseender danner en Overgang mellem Svenskerne og Nordmændene paa den ene Side, Mellemeuropas Folkeslag paa den anden Side.

I Nabolandene ere Forholdene imidlertid lige saa indviklede og for en stor Del endnu saa lidet oplyste, at fuld Forstaaelse kun vil kunne ventes opnaaet, naar der ogsaa for Danmarks Vedkommende foreligger tilstrækkeligt omfattende Undersøgelser til at hele Nord- og Mellemeuropas Befolkning kan betragtes under et.

Det har længe været bekendt, at der selv indenfor vort lille Lands Grænser kan paavises endog ret betydelige Forskelligheder i Befolkningens ydre — og indre — Ejendommeligheder, uden at man dog har været paa det rene med Aarsagerne til saadanne Forhold, som at navnlig Vest-

jderne ere højere af Vækst og lysere af Lød end Sydsjællænderne og Løllikerne. Der er nogen Grund til at antage, at der her er Tale om i det mindste to forskellige Racer, som man efter Hovedets Form har betegnet som Langskaller og Kortskaller; men Forholdet er neppe saa simpelt, som man navnlig fra norsk Side har fremstillet det. Rundt om i Landet træffer man stedlige Ejendommeligheder, overfor hvilke man endnu staar uden al Forstaaelse; og Betingelsen for en saadan er et paa umiddelbar og omhyggelig lagttagelse hvilende sikkert Kendskab til Forholdene, som det der nu skal søges tilvejebragt.

Opgaven er for mangfoldig til at der her kan være Tale om nogen udtømmende Redegørelse for hvad det er der tilstræbes; men det kan dog endnu tilføjes, at det blandt andet paatænkes at foranstalte en Undersøgelse af hele Landets Skoleungdom med Hensyn til dens almindelige Udvikling — 25 Aar efter den Undersøgelse, som den i 1882 nedsatte Skolekommission lod foretage. Der vil antageligt herved fremkomme vægtige Bidrag til Belysning af det ideligt opdukkende Spørgsmaal om den fremadskridende Kulturs Indflydelse paa Folkets legemlige Udvikling, der er nøje knyttet til Spørgsmaalet om Virkningen af Landbefolkningens Indvandring til Byerne. Det har ved lignende Undersøgelser i andre Lande vist sig, at der er en mærkelig Forskel mellem Landets og Byernes Befolkning ikke blot i Henseende til Størrelse og almindelig Udvikling men ogsaa i Henseende til Hovedform og Haarfarve, og der synes at være nogen Forbindelse mellem de ydre Ejendommeligheder og Tilbøjeligheden til at forlade Hjemmet og søge ny Virksomhed under større Forhold. Disse lagttagelser have givet Anledning til allehaande vidtsvævende Spekulationer over Sammenhængen mellem Legemsbygning og politisk eller religiøs Partistandpunkt, og man har endog villet overføre de Slutninger, man i andre Lande har ment at kunne drage af mere eller mindre usikre Kendsgerninger, paa Forholdene her i Danmark. Heri ligger der selvfølgelig en Grund mere til at søge disse Forhold belyste gennem en omhyggelig Udforskning af de mange udviklede Spørgsmaal, der rejser sig saa snart man betræder dette hidtil saa godt som ganske ukendte Omraade.

Arbejdet er med Understøttelse af Carlsbergfonden planlagt og forberedt af en Komité, som ogsaa i Fremtiden vil lede det, og som bestaar af Generallæge Laub, Professor Harald Westergaard og Politilæge Søren Hansen, med førstnævnte som Formand og Kasserer og sidstnævnte som Sekretær og forretningsførende Medlem. Til denne Komité har der allerede sluttet sig en anseelig Kreds af Medarbejdere, og der er al Grund til at vente, at Sagen vil finde den Tilslutning rundt om i Landet, der er nødvendig, hvis det skal lykkes at løse den store og betydningsfulde Opgave paa tilfredsstillende Maade. Nærværende Tidsskrift vil fra Tid til anden bringe Meddelelser om, hvorledes Arbejdet skrider frem.

S. H.

„SKRIFTER I SVENSK KULTURHISTORIA“

Den to år gamle forening „Urd“ er nylig trådt frem for almenheden ved udsendelsen af to små arbejder, hver omhandlende een side af den svenske kulturs historie.

Den unge forening stiftedes i høsten 1902 i Upsala og satte til sit formål: at sprede kendskabet til fædrelandets kulturhistorie — først og fremmest blandt studenter, i anden række ude blandt folket. Og for at nå dette mål er foreningen begyndt at udsende en række småskrifter, skrevne af kendte særgranskere indenfor kulturhistoriens mange forskellige grene.

Som første led i rækken er nu kommet „*Sveriges fasta fornlämnningar från hednatiden*“ af docent ved Upsala universitet Oscar Almgren (i samvirke med enkelte andre). Det er en kortfattet redegørelse for de forhistoriske og tidlig-historiske mindesmærker, som i mark og skov vidner om landets ældste kulturforhold. Bogen er glimrende ordnet og byder læseren en god oversigt over de vigtigste typer — både med hensyn til mindesmærkernes art og med hensyn til landsdelenes særlige forhold. Til slut følger de gældende lovbestemmelser om fortidsminders fredning; de vækker næsten en smule misundelse hos en dansk!

Det andet af „Urds“ skrifter er: „*Medeltida kyrklig byggnadskonst i Sverige*“, skrevet af arkæologen Sune Ambrosiani. På mange måder kan denne lille oversigt over stilens og de konstruktive systemers udvikling være god nok; men man savner lidt en sikker skelnen mellem væsenligt og uvæsenligt: der er taget for meget med i forhold til den knæbne plads, og andet som er udeladt kunde og burde have været fremført. Hertil kommer at de mange men tarvelige billeder i altfor ringe grad støtter teksten.

Så er der endnu dette: fra s. 21—27 omtales kirkernes brug som bondeborge i middelalderen. Forfatteren går ganske simpelt ud fra, at denne gisning er fuldt fastslået i den videnskabelige verden, og han nævner ikke med et ord den store modstand, den vakte både i Danmark og Tyskland¹. Men når han kalder trappegavlene for „en dekorativ anvinding af krenelleringen“(!), så står han dog sikkert ganske ene i marken, og det skulde ikke undre os om han næste gang kaldte de høje, gotiske vinduer med poster og stavværk for „en dekorativ anvendelse“ af skydehullerne. Begge ting er lige vidtdrevne — så langt over det rimeliges grænser.

Lad os til slut fastholde endnu en ting: mon rundkirker kendes fra alle Nordens hovedbygder? Hele Norge danner dog sikkert en undtagelse, da man kun kender svage spor af een eneste rundkirke — ved St. Olavs-klosteret i Tønsberg — og så et ret tvivlsomt billede i kapitelseglet fra Benediktinerklostret på Nidarholmen².

V. la Cour.

¹ Årb. f. n. oldk. og hist. 2. XVII. 37ff. — Otto Piper: Burgenkunde. 1895. s. 167; loyalt frenhævet af dr. E. Ekhoft i Årb. f. n. oldk. og hist. 2. XIV. 31. — Årb. f. n. oldk. og hist. 2. X. 1ff. ² Årb. 1903, fra foren. t. norske fortidsm. bev., s. 89.

TORDENGUDEN OG HANS DRENG

AF

AXEL OLRIK

I. THOR OG THJALFE

THJALFE er i den nordiske myteverden Thors hyppige ledsager på hans vandringer. Men det er en ledsager af yderst beskeden rang. Han optræder aldrig med ham indenfor Asgårds gudekres; og en myte, der tidligst forekommer i 10de årh., fortæller at han er søn af en bonde, der har måttet skænke sine to børn Thjalfe og Roskva til Thor som bod for at hans buk ved deres fejl er bleven halt.

Indenfor vikingetidens digtning findes dog også en anden opfattelse af ham. Skjalden Eilif Gudrunsön betegner i sin „Thorsdrapa“ fra slutn. af 10de årh. Thjalfe og Thor som „fostbrødre“, *eiðsvara*¹.

Går vi til myterne om Thors kampe, vidner de om en fast og nær samhørighed mellem de to personer.

I en af dem, Hrungne-myten, har Thjalfe en vis selvstændig rolle. Da Thor skal kæmpe med Hrungne løber Thjalfe i forvejen og råber: „Du står uvarlig, jætte, du holder skjoldet foran dig, men Thor kommer gennem jorden og angriber dig nedenfra.“ Da skød Hrungne skjoldet under fødderne og svang sin slibesten med begge hænder; men Thor slyngede sin hammer gennem luften, den törnede først sammen med slibestenen og splintrede den, og slog dernæst Hrungnes hoved sønder².

¹ Finnur Jónsson, *Þórsdrápa Eilífs Goðrúnarsonar* (Oversigt over danske vidensk. selsk. forh. 1900, nr. 5) s. 387; jf. digtets v. 2, hvor Thjalfe og Loke forudsættes at være ret ligestillede ledsagere af Thor. ² Snorra Edda (Skaldsk. k. 17); historien om skjoldet under fødderne antydes allerede i Brages *Ragnarsdrápa* l. I Tjodolf fra Hvins besyngelse af myten (Haustlǫng, fra slutn. af 9de

At denne myte er gammel, vidner ikke blot de mange og tidlige hentydninger til den, og det ry der går af denne kamp¹. Men selve dens indre bygning. En Thor der ager til strid er forholdsvis sparsomt repræsenteret i sammenligning med de talrige myter, der lader ham vandre, og står sikkert tordenens naturfænomen et stykke nærmere. At Thor slynger sin hammer, således som man skulde vente af en tordengud, er ganske enestående; den er altid ellers et hugvåben til nærkamp. Også det at guderne vinder ved list, tør være et gammelt træk. Den sædvanlige eddadigtning gør sig kendelig umage for at fastholde Thors karakter af den stærke men ikke kløgtige. Endelig er også Thjalfe på sin plads her, fordi han udfører en i historien nødvendig rolle.

Lidt anderledes står han i forskellige andre digtninger. Eilif Gudrunson giver i sin 'Thorsdrapa' en skildring af Thors færd til Geirrod. Loke lokker ham til at drage ud, men Thjalfe var hurtigere end Loke til at blive hans følgesvend. Skjalden udmaler så, hvor tappert de med deres pigstave kæmper sig frem igennem den opsvulmede Vimur-elv, indtil Thjalfe er ved at overmandes og må holde sig i Thors bælte for at slippe levende i land. Nogen handling der griber ind i fortællingens gang, udfører Thjalfe ikke; og det vilde være besværligt at tænke sig ham til stede i Geirrøds hal. Grundene til hans optræden er øjensynlig kun, at digteren er vant til at se ham som Thors ledsager, og at han kan stille Thors styrke i fuldere lys ved at lade ham hjælpe Thjalfe.

På lignende trin står en — formodenlig af selve digteren opfunden — myte i Hárbarðsljóð. „Jeg slog bersærkekvinde ihjel på Læsø“, fortæller Thor, „de havde handlet frygteligt, mishandlet hele folket . . . de trued mig med jernfork og jagede efter Thjalfe.“ Atter tjæner Thjalfes svaghed som modsætning til Thors styrke.

Endelig er der Thors besøg hos Udgårdsløke, hvor både han og hans to ledsagere Loke og Thjalfe må gøre idrætsprøver med den snedige jættes folk; Thjalfe må løbe om kap med piltten Hüge. Vi tager næppe fejl i at opfatte dette som en sen myte. Foruden dens tvivlsomme religiøse holdning vidner derom dens usædvanlig

årh.) hedder det blot, at guderne voldte, skjoldet kom ind under Hrungræs foder. Digteren må vel dog have tænkt sig, at en bestemt af guderne udfører listen; om det var Thjalfe, fremgår ikke af teksten; der findes blot den sætning: „Kampens disse vilde det således“, der intet oplyser om de egentlig handlende personer. ¹ Hárbarðsljóð 14—15; Grottasöngr 9; Bragi, Ragnarsdr. 1 osv.

nære afhængighed af et østeuropæisk folkeæventyr¹; det er også i høj grad påfaldende, at Thor har begge de to ledsagere (og oven i købet søsteren Roskva, ifølge Snorres fremstilling). Ti i alle andre myter har han kun én følgesvend, enten Thjalfe eller Loke. — Noget nyt mytetræk tilfører denne digtning os heller ikke; Thjalfes hurtighed er os kendt fra det, at han løber i forvejen for Thor (Hrungne-myten og formodenlig Hárbarðsljóð).

Hele denne mytegruppe, hvor han kun er poetisk staffage, har derfor liden betydning for os. Den giver os på intet punkt en større viden om ham, end Hrungne-myten indeholder. Og denne digtning, hvor han er gudens hurtige og forudilende hjælper, står foreløbig som grundtype af Thjalfes mytiske betydning.

Går vi herfra til Lapperne, træffer vi sammen med tordenguden en mindre ledsager, der sædvanlig betegnes som hans tjæner, en enkelt gang som hans engel (∴ sendebud); han tager sig af den i dvale liggende troldmands sjæl, og når den er i fare kalder han på sin herre, at han skal drive fjenderne bort med sin hammer (se min „Nordisk og lappisk gudsdyrkelse“, DSt. 1905, 49). Som kultus tilhører denne tjæner mere de svenske Lapper end de norske; vi kender intet kultusbillede af ham fra norsk side, men han forekommer på en svensk-lappisk tromme som en lille figur ved siden af den hammerførende tordengud; og man har endvidere en opgivelse fra 1688 om hans billedstøtte. (For øvrigt er denne billedstøtte vel af forholdsvis sen oprindelse; han er bleven indsat i den sædvanlige gudetrehed på stormgudens plads, sikkert fordi Lapperne kun havde ringe praktisk brug for denne. Det almindelige har øjesynlig været, at han ikke havde særligt billede, men betragtedes som underordnet tordenguden.)

Der kan — som jeg i min tidlige afhandling har søgt at påvise — næppe være tvivl om, at dyrkelsen af denne hammerførende tordengud (som led i de tre himmelguders gruppe). og ligeledes af hans „tjæner“, må være lån fra nordisk. Dyrkelsens optræden hos de østlige Lapper tyder på, at den er lånt fra Svenskerne. Disse må da have kendt en Thors tjæner og hjælper, — en Thjalfe eller hvad han nu har heddet — ikke blot som en mytisk figur, men også som gudens tjæner og sendebud i forhold til de påkaldende mennesker.

¹ F. v. d. Leyen, Das märchen in den göttersagen der Edda (Berlin 1899) s. 72.

Vi går nu over til en svensk overlevering, der vel foreligger fra forholdsvis sen tid, men er ret mærkelig i sit indhold. En Peter Rudbeck i Småland samlede i begyndelsen af 18de årh. sin hjemstavns overlevering; og i hans „Smålands Antiquiteter“, kap. 3, findes også følgende¹.

„OM LYFTE-STENEN“

„En fast underlig og rolig historia månde jag referera, om tvänne stenar i Konga härad och Linneryd socken, hvilka kallas Lyfte-sten, och är ett gammalt urminnes monument, som i hedendomen väl haft något märkeligt till att betyda. Och är dessas natur fast underlig, i det den ena lilla stenen stundom blir så tung, att ingen honom må röra, stundom lätt, att man kan lyfta honom och bära'n hvar't man vill. Och är detta monument således, att en sten står derstädes och lutar litet, varandes nästan så hög som till midjan på en karl, och är ofvanpå så slät, att den lilla stenen, som kan vara så stor som en stor halfpundig ost eller litet större, kan läggas ofvanpå honom, som afritningen utvisar. Och som detta faller ganska sällsamt, och detta äfventyr står midt i kyrkovägen emellan Friggstorps och Bastanäs gårdar, så lyfta alltid kyrkofolket, så väl som andra förbifarande, på denna stenen, när de gå till och från kyrkan, och händer ibland, att den minste och svagaste råder med att lyfta upp honom på den andra stenen, ibland, en annan, och om man vill med all styrka och kraft taga i honom, så töt han vara allra svårast, och ju mera man nappas med honom, ju tyngre blifver han, så att på slutet kan ingen få honom från jorden, och den som då har lycka att upplyfta honom på besagda sten, han tycker sig stor förmån deraf; men häfver han ned honom igen och vill andra gången upplyfta honom, så skämmer han straxt ut sig; ty det går intet an, och lyftes han intet upp två gånger af en. Jag har med förundran detta sjelf åsett, och lärer ett så reelt monument och memorabile efterdöme någon serdeles begynnelse haft i gamla dagar.

„Jag hörde Nils Knutsson i Linneryds by, med flera, säga sig hört af sina förfäder, att guden Thor har låtit denna eftersyn ditsätta, och det stora och höga derhos liggende stenrör, som Lyfterör kallas, sammanvältat, och torde någon det tycka vara ett monument till den gåta och mythologier i Edda omtalas; men våra Smålandska relationer äro fast annorlunda, fast den med många flere icke är upptecknad i den danska Edda². Ty således berätta gamla män härom efter sina förfäder hört, att Thor gick en gång från Asgård till hafvet och Walhall och hade en dräng, och lär det vara den Edda kallar Tiolfe. När han kommen emellan Asa gård och hafvet, mötte honom en förfärlig stor jätte. Thor frågade, hvar't han skulle taga vägen. „Till Asgård,“ sade han. „Hvad vill du der?“ sade Thor. „Jag vill slås med Asarne och

¹ Trykt i Hyltén-Cavallius. Wärend och Wirdarne, II 29. ² Resens danske udgave af Snorra Edda 1665.

serdeles med Thor," sade han. „Hvad har han gjort?" sade Thor. „Han har slagit ned mitt fähus och brännt upp all boskap med huset." „Intet törer du råda med honom," sade Thor, „helst du är vapenlös." Jätten sade: „jag vill taga mig en stor stenklippa, när jag kommer emot Asgård, och slå neder hela huset." „Du äst intet så stark som du skryter till," sade Thor. „Låt se, om du kan taga denna lilla stenen och lyfta på den andra som står hos!" och i detsamma lade Thor hammaren på stenen och vigde honom. „Jag vill taga honom med två finger," sade jätten, „och kasta honom hvalt jag vill." Vid han tog till stenen med fingrarne, förmådde han intet (med) dem eller (med) båda händerna lyfta honom till knäna på sig. „En stackare äst du," sade Thor. „Min dräng, som så liten är, skall lyfta honom." Då tog drängen stenen, och lyfte honom upp som en vante. Det förtröt jätten, och (han) slog med sin knytte näfve till Thor, så at han hade när fallit på knäet. Thor nappar till stridshammaren och slår denna jätten i skallen, så att all hjernan föll ut, och dog han der, och skal i detta stora stenrör ligga begravnen, och af detta lyftande har Lyfte-sten fått namn. Thor och hans dräng begrofv honom der sjelfva."

Det er påfaldende, at en myte om Thor endnu skal have levet hos den smålandske bondealmue o. 1700; men ved nærmere eftersyn er det ikke så usandsynligt. I Småland, og i det hele i de sydsvenske egne, har forestillingen om de enkelte hedenske guder levet videre i så stort omfang som intet andet sted i Norden; vi møder „Oden" i det 17de årh.s hekseprosesser, og vi møder „Oden", „Tor" og „Frigg" i forskellig nyere folketro, og tillige sagn om Odens og Tors kamp med trolde. Et stedsagn om at løftestenen har sin oprindelse fra at Thor har tryllet den for at narre jætten, er da intet unaturligt; vi har jo fra Urebø i Telemarken ægte sagn om at „Tor med tungum hamri" har hugget uren¹.

Men, siger en og anden, kunde der alligevel ikke stikke literær mytologi deri? At optegneren ikke selv har digtet det, derom vidner hans tydelige påberåbelse af almen tradition og af en bestemt hjemmelsmand, og den hele folkelige tone i fortællingen. Man skulde da tænke sig, at en tidligere læser af Eddaerne har overført myter om Thor og Thjalfé til den smålandske løftesten. Men i så fald skulde man gjerne have et eller andet bestemt holdpunkt for denne tanke.

Lad os en gang se på sagnet og dets enkelte dele. Midt i alfarvej ligger den store sten, af halv mandshøjde, og den lille,

¹ DgF. IV 582. I 2.

kun lidt større end en halvlispunds ost; kirkegængerne og andre vejfarende plejer altid, når de kommer forbi, at prøve om den lille sten idag lader sig løfte eller ikke. Tanken sysler stadig med æmnet, og den kræver da selvfølgelig svar i et sagn: hvorledes er stenen bleven så forhekset?

Svaret er da myten. Thor kommer vandrende fra „Asgård“ eller „Asagård“ til „havet“, som det synes det hav som skiller menneskene fra jætterne, eller ved hvis kant jætterne bor. Da han er kommen halvvejs (o: til Linneryd i Småland), møder han en jætte der kommer fra modsat side. Man vil lægge mærke til, hvor nøjagtig fortællingen har det for sagn og myte almindelige at føle sit hjemsted som tilværelsens midtpunkt, hvorudenom den øvrige verden ordner sig symmetrisk. Men at Thor kommer fra „Asagård“, røber ikke det literær påvirkning? Nej, ned igennem middelalderen har man bevidstheden om Odin som asernes konge, vistnok nærmest at opfatte som tryllekyndig hersker i et afsides liggende land, der hyppig men kun på hastige besøg færdes her blandt menneskene¹; i en trylleformel fra Södermanland møder vi udtrykkelig navnet „Oden af Adersgård“, o: Asgård². Vi finder her i sagnet oldtidens mytiske verden netop snævret ind i den grad som vi måtte vente hos smålandsk bondealmue: „Asagård“ ved den ene ende af hans synskres, og „havet“ (Østersøen?) ved den anden ende, ved den side mod øst hvor han kan vente jætternes indfald³.

Jættens ærende er at kæmpe med aserne og særlig med Thor: „Han har slagit ned mitt fähus och bränt upp all boskap med huset.“ Her er vi netop ikke i eddamytologien, men i den svenske folketro, hvor Thor og tordenen er ett og det samme. Og i lige så ægte folkesagnsstil er det, at jætten vil tage en stenklippe og kaste den over Asgård; således drejer sagnene sig — i modsætning til eddamyterne jo — altid om, at jætten vil knuse eller begrave en eller anden gård eller by.

„Du äst icke så stark som du skryter till,“ siger Thor. „Låt se om du kan taga denna lilla stenen och lyfta på den andra som står hos.“ Men i det samme lagde Thor sin hammer på stenen og viede den; jætten, der nok så rask tog efter den med to fingre,

¹ Dg. F. I 222. ² Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, I, 4 s. 74.

³ Mere mistænkeligt er Walhall, men i den forvirrede måde hvorpå det indføres synes det ikke at høre fortællingen, men kun optegneren til.

var ikke i stand til at løfte den op med al sin styrke. „Min dräng, så liten han är, skall lyfta honom,“ siger Thor; og ‚drengen‘ (karlen) løftede den da. så let som havde det været en vante. Jætten kom da i raseri (han slog med sin knytte næve til Thor, så han nær var sunken i knæ, — hedder det i opskriften); men i det samme slog Thor ham med sin stridshammer i hovedet, så hjærnen flød ud, og han var død.

De enkelte træk er i harmoni med Eddamytologien. Thor der lægger hammeren på stenen svarer til den kendte EddamYTE, hvor han svinger hamren over bukkaskindene: i det samme sker miraklet, Den lille svend, der ledsager ham, er — hvad allerede optegneren indså — Eddaens Thjalfe. Handlingen, hvorved jætten først narres, og dernæst da han er gået i fælden og berøvet sin sikre stilling, rammes af Thors hammer, svarer til listen i Hrungne-myten. Men der er en stor forskel: Thor optræder her som den snedige og tryllekyndige gud.

Gennem næsten hele Eddamytologien går der en bestræbelse efter at karakterisere de væsenligste gudeskikkelser. Thor udmærker sig ved styrke, men mangler overlæg og snedighed; Odin fremtræder derimod som kløgtens gud, i så stort omfang at man aldrig ser ham i åben kamp mod jætter (uden i ragnarok) men kun overvældende dem med sit ord, sine rænker og tryllemidler. Når undtagelsesvis Thor udfører en list, er de andre guder ophav til den, og kun med möje får man Thor overtalt til at medvirke (Thrymskvida). I Hrungne-myten er det efter Snorres fremstilling Thjalfe, efter Eilif Gudrunsöns aserne, der narrer jætten. Men i sagnet fra løftestenen er Thor den snedige og tryllekyndige, og hans tjæner er en ganske uvæsenlig hjælper.

Thor som den der narrer troldene, har vi kun i et eneste eddakvad, Alvissmål; her holder han dværgen med snak, indtil solen rinder og han bliver til sten. Dette læredigt står udenfor den gængse æstetiske stræben efter at karakterisere Thor ved den blotte styrke. Da denne retning er så bevidst i eddadigtningen, er denne ene undtagelse sikkert et lævn fra ældre tider.

Går vi derimod til de sydsvenske folkeoverleveringer, så er denne karakteristik af de to hovedguder slet ikke til. „Oden“ fælder trolde med sit spyd, lige så fuldt som Thor med sin tordenkile; for begge gælder det ikke så meget om styrke som om hurtighed til at overraske troldene. Her på smålandsk grund er det

ganske i folkets ånd at lade aserne, også Thor, — ganske ligesom menneskene — vinde over jætterne ved list. På dette punkt står den smålandske myte på et ældre kulturtrin end næsten hele eddadigtningen med dens æstetiske hang til at karakterisere. Myten om Thors og jættens tvekamp ved løftesten er en slags tvilling til Thors kamp med Hrungne, men mere naiv for så vidt den spiller på den simple modsætning mellem jættestyrke og gudelist, og ikke deler rollerne indenfor gudefolket.

Resultatet af undersøgelsen er da, at Thjalfe-typen ikke er særlig norsk-islandsk; han forekommer også i en svensk myte. Hans optræden er i begge lande knyttet til myter om Thors tvekamp med en jätte, hvor list i forening med hammerhug vinder over jættens plumpe styrke; den unge ledsager spiller en eller anden rolle ved udførelsen af denne list — som kæmpe kan han naturligvis ikke gælde noget ved siden af den stærke Thor — dog altid som en bifigur der ikke lader Thors betydning træde i skygge.

Ad to forskellige veje er vi således komne til at eftervise Thjalfe-skikkelsen i Sverige. Gennem lappisk mytologi lærte vi at kende en fra svensk lånt „Thors tjæner“ eller „sendebud“ som menneskenes hjælper i vanskeligheder, og i den smålandske myte lærer vi denne „Thors dräng“ at kende som tordengudens stadige ledsager. —

Endnu et spor af Thjalfes tilværelse findes på svensk grund. Medens navnet synes ganske at mangle tilknytning på norsk grund, er i Sverige *Þjalfi* (og det noget sjældnere *Þialfar*) almindeligt som mandsnavn¹. En sammenhæng eksisterer der øjensynlig mellem navnet som jordisk og som guddommeligt. Formodenlig er det den, at mennesker er blevne opholdte efter Thors rappe følgesvend. Det stemmer jo godt nok med nordisk skik, at man benævner dødelige personer efter — ikke de egenlige kultusnavne, men efter de guddommelige helte af lavere rang: Hermod, Brage, Nanna osv.. Endnu ad en tredje vej får vi altså sandsynlighed for, at Thjalfe i Sverige har været en yndet mytisk skikkelse.

Et enkelt sagn knytter sig til dette svenske navn. Øen Gulland skal have været fortryllet („eluisht“) så at den ved nat var oppe, men sank i hav ved dag, indtil en mand ved navn Thielvar bragte ild til øen, og siden sank den ikke mere. Sagnet er side-

¹ Lundgren, Spår af hednisk tro och kult i fornsvenska personnamn (Upsala univ. årsskrift 1880) s. 40.

stykke til en flere steder i Norden forekommende overlevering, at den eller den ø har tilhørt huldrefolk og kun til lider været tilgængelig, indtil et eller andet menneske eller dyr bragte jærn eller andet tryllemiddel til øen (eller til en kristen mand kom på øen), og fra da af sank den ikke mere¹. Når sammenlignende mytologer har fået ud af sagnet, at Thjalfe var en Prometheus der bragte ilden til jorden, er det en ganske vilkårlig omtydning, og den er kun mulig ved at løsrive Bielvar-sagnet fra det organisk sammenhørende stof. En anden sag er det, at det muligvis er en mytisk Thielvar-Thialfe, der bryder øens trolddom, — men da vi aldrig har ham optrædende uden i Thors følge, svæver en sådan gætning ret højt i det blå. Ilden som middel mod troldskab er så almindelig i folkeskik (Feilberg, Ordbog II 12), at den ikke byder nogen-somhelst sandsynlighed for, at sagnet rører sig i gudernes verden.

Dette er hvad kilderne indeholder om Thjalfe. Vi griber efter midler til at fastholde hans egenlige væsen: men tilsyneladende forgæves. Det eneste faste punkt er hans nære forbindelse med Thor. Mytedigtningen fra 10de årh. kender Røskva som hans søster; de er sammen givne Thor til ledsagere som bod for den skadede buk². Det synes, som dette navn kan betyde den „frugt-bærende“ el. lign.³. Da Thor, i alt fald hos Svenskerne, er den egenlige kornavls-gud (Adam af Bremen og nyere folketro), vil en faggudinde for kornets sætten frugt passe godt ind i hans følge. Men en anden sag er det, om Røskva også har nogen forbindelse med Thjalfe. Hun optræder aldrig i Thorsmyterne, kun i Udgårds-færden er hun med som ren statist, hun ikke engang således som Loke og Thjalfe udfører nogen prøve, hun er alene kommen med fordi digteren har taget myten om bondens to børn til begyndelse på sin historie. Derfor er Thjalfes forbindelse med Thor fast nok, men hans slægtskab med Røskva er så meget løsere, snarest kun en følge af at de begge har med Thor at gøre.

I selve navnet *þjalfi* har man søgt middel til nærmere bestemmelse af hans væsen. Forskerne synes enige om at sætte det i

¹ E. T. Kristensen, Danske sagn III 371, 372; Hammershaimb, Færøsk anthologi, I 352. ² Forf. af Hymiskviða (o. 975?) nævner fortællingen som velkendt; Eilif Gudrunson (henimod 1000) nævner Thjalfe som „(V)røsku bróðir“. Fortællingens yndest ved denne tid skal måske antyde, at den da var nylig digtet. ³ Røskva af ældre Vrøskva (Eilif Gudrunson), jf. got. gavrisqvan, bære frugt; dog uvist om blot = oldn. røskr, moden, dygtig.

forbindelse med isl. *þjálfr*, „arbejde“ (urarisk rod *telq*, „arbejde“), idet nogle opfatter ham som repræsentant for det menneskelige arbejde der må forenes med gudens (Thors) hjælp; andre tager ham for agerbrugets gud; og atter andre for en smedegud, en He-faistos der smeder tordengudens våben (R. Much, *Der germanische himmelsgott*, Festschrift für R. Heinzel, 1898, s. 234). Alle disse opfattelser står i en påfaldende modsætning til selve hans mytiske væsen: den lille, sædvanlig svage, men rappe ledsager for tordenguden; og da de ganske mangler tilknytning i virkeligheden — at han ikke er en ildbringende Prometheus har jeg nylig påpeget — så turde der være grund til at sætte et stort spørgsmålstegn ved alle disse tolkninger. Selve oprindelsen fra *þjálfr* synes mig usikker. Muligvis er *þjálfr* slet ikke det egentlig navn, men kun en kortform; og den fuldstændige form har vi da i det jævnsides forekommende *þjálfr*: formodenlig hængende sammen med oldn. *þel*, „grund“, „kraft“, og udsagnsordet *fara*. En grundbetydning af „den stærkt ilende“ vil i høj grad svare til hans mytiske væsen. — På den anden side regner jeg spørgsmålet om navnets oprindelse for så dunkelt — og hele den religionshistoriske etymologi for så vanskelig og umetodisk —, at jeg ikke heri vil søge nogen støtte for min opfattelse.

Større betydning end de usikre navnetydninger har Thjalfes skikkelsens stilling i mytetyrisk henseende. Indenfor den nordiske myteverden gentager Thor—Thjalf sig i Thor—Loke. I Thrymskvadet (og i færden til Udgårdsloke) har Loke en lignende rolle som Thors tjænende ledsager og sendebud. Denne mytegruppe skal vi snart granske nærmere.

I gallisk optræder en tordengud, den „galliske Jupiter“; hans kendetegn er hjulet, tordenkilen og den jupiterslignende form af hår og skæg. I en bestemt gruppe af lertfigurer findes der ved hans venstre side en lille dreng eller tjæner¹. Altså en gentagelse af „tordenguden og hans tjæner“; navnlig ligger det nær at tænke på lappiske billeder (formodenlig byggede på tabte nordiske) hvor tjæneren afbildes ved siden af den væbnede tordengud.

I litauisk optræder en gud af yderst beskeden rang, han hedder Varpulis, og er det drön der høres för tordenen og følger efter; navnet Varpulis betyder „den lille klokke“². Han er altså

¹ H. Gaidoz, *Le dieu gaulois du soleil* (Revue archéologique 1884), Paris 1886, s. 2—3. ² Usener, *Götternamen*, 104. 110.

for så vidt forskellig fra Thjalfe som han er identisk med et naturfænomen. Men han svarer til ham, idet han kun optræder i forbindelse med tordenguden, og netop kommer forud for ham (som Thjalfe i Hrungne-myten). Da Thor utvivlsomt er et ældre naturfænomen (i svensk er han det endnu håndgribeligt), må hans faste ledsager efter rimelighed også være et oprindeligt naturfænomen, og da sikkert det samme som i littauisk: det lille drön der går forud for tordenen.

Har da Nordboerne haft nogen tilbøjelighed til at skabe mytiske væsner ud af de fænomener, der ledsager tordenen? I hvert fald i svensk folketro er vindstødene der går forud for tordenen opfattede som trolde der flygter for den, og på Gulland har der udformet sig en bestemt mytisk figur: Thors-pjäska (o: Thors pige), et kvindeligt væsen som Thor altid er på jagt efter¹. Naturligvis måtte vindstødene — som almindeligt i svensk tro — opfattes som trolde; dærimod må det lille drön för tordenen naturligere opfattes som et væsen af samme art som tordenguden, hans forudilende tjæner.

Den stadig genkommende Thors-tjæner adskiller sig fra de fleste andre gudetjenere i nordisk myteverden. I reglen er de meget unge. Fröj har sin Byggvir, der alene forekommer i Lokasenna, og hvis forhold til kornsorten byg er ganske gennemsligt; formodenlig er navn og skikkelse først opfundet af selve digteren. Ligeså med Skírnir (den klare), der kun kendes igennem kvadet om Gerds og Fröjs elskov. Ligeså Odins svend Hermod, hvis navn synes ganske menneskeligt, og som er bunden til Baldersagnet. I modsætning dertil står Thjalfe som gammel, ved sin hyppige forekomst og ved sit lidet gennemsligtige navn. Så meget mere bliver det tilfældet, når vi ser, at Nordboerne har en dublet til ham i Loke, og at en lignende „tordengudens tjæner“ findes hos de nærmeste stammefrænder i øst og i vest, hos Littauer og hos Kelter.

Denne samklang mellem de mellemeuropæiske, nærbeslægtede folk giver grund til at holde forbindelsen mellem tordenguden og tjæneren for gammel, og for grundet på et naturfænomen (ti ellers vilde forbindelsen vanskelig have holdt sig; i kultus spiller tjæ-

¹ Torspjäska, se Säves hskr. samlinger. Om torden efter trolde se f. eks. Eva Wigström, Folkdiktning, II 93; Sv. landsm. VIII 3, nr. 269—82; Cavallius, Wärend, II 13, I 231; Resens hskr. Atlas (fra Møen); Haukenæs, Hardanger, VIII 155.

neren aldrig nogen selvstændig rolle), Derfra har det udviklet sig dels til at tjeneren blev medoptaget i kultus som en bifigur (bevaret i gallisk og lappisk), dels at han blev mytisk udfoldet (i Thjalfé og stærkere i Loke). Kun Littauerne har, svarende til deres hele gammeldags gudevæsen, holdt ham på naturstandpunktet.

Det er naturligvis muligt, at årsagerne er mere sammensatte, end det endelige resultat, der foreligger os, lader formode, og at f. eks. de forskellige mellemeuropæiske Thorstjenere har hver sit ophav; men i forhold til den gennemgående enighed og simpelhed i resultatet er dog en sådan hypotese ret urimelig.

Der er anledning til at fremhæve, at denne underordnede Thorstjæner overalt er forskellig fra de selvstændige guddomme der kan optræde sammen med tordenguden, f. eks. hos Inderne Vishnu og Pushan i Indras følge. Kun Loke er en gud med en egen myteverden, foruden den han har fælles med Thor og her er naturligvis et problem at løse: hans sammenhæng med Thor, hans sammenhæng med Odin, og hans optræden på egen hånd. Men at han skulde have haft en egen dyrkelse, véd vi intet om.

II. THOR OG LOKE

Hos Esterne er der bevaret, helt ned mod vore dage, mytiske fortællinger hvori folkets gamle førkristne myteskikkelser spiller hovedrollen. En af dem er fortællingen om tordenguden, der mistede sin sækkepibe og vandt den igen¹.

Tordensönnen var kommen i djævlens magt², og for at købe sig fri lovede han at hjælpe djævelen med at få fat på den sækkepibe hvormed gamlefar plejede at frembringe tordenen. En aften, da gamlefar var falden i dyb sövn efter et vældigt uvejr, steg de sammen op på et højt bjærg, og djævelen løftede ham på sine skuldre og strakte sin krop længer og længer, så han kunde kigge over skyerne ind i himlen. Dær lå gamlefar i dyb sövn, men med højre hånd over sækkepiben, så ingen kunde få fat i den. Da listede tordensönnen sig hen til den gamle og satte et lille dyr ved hans næse så at den kløede, og gamlefar tog sig med hånden op til næsen. I samme øjeblik snappede han tordentingesten bort, og gav den til djævelen, der styrtede af sted med den ned i helvede

¹ Myten foreligger i to tekster: Jannsen, Märchen und sagen des estnischen volkes, II (1888) nr. 4; I (1881) nr. 10. ² Dette udmales i kristen stil: djævelen havde lovet at tjæne ham i syv år imod at få hans sjæl efter udløbet af denne tid.

og gemte den i et jærnkammer med syv slåer for. Men nu var der ingen torden mere i himlen, og derfor kom der ingen regn, alt på jorden tørrede bort i det stadige solskin. Det havde tordensönnen ikke tænkt sig, og han drog til en finsk troldmand for at spørge om råd. Troldmanden sagde, at han måtte fortælle gamlefar hvor tordentingesten var skjult, gamlefar vilde da nok selv hitte udvej til at få den igen. Og så sendte troldmanden „ørnen fra norden“ med den besked til gamlefar. Tordenguden skabte sig da til en dreng, gik til en fisker og tog tjeneste hos ham; han vidste at djævlén ofte kom til den sø og stjal fisk. Flere gange fandt de nettet tomt, når de kom efter fangst; men en nat da de roede ud, så de djævlén sidde i nettet og pille fiskene ud. De tryllede ham fast i nettet, så at han ikke kunde komme løs; dernæst slæbte de nettet til land og pryglede ham igennem indtil han lovede en stor løbesum. Så fulgte de med djævlén ned til helvede, han beværtede dem på det prægtigste og viste dem alle sine skatte. Piker (tordenguden) sagde sagte til fiskeren: „Du skal også bede at se hans sækkepibe, som ligger inde i jærnkamret bag syv slåer.“ Og da de havde drukkét godt, bad fiskeren om også at se hans sækkepibe. Sækkepiben blev båret ind; djævlén prøvede at spille på den, men det lød ikke smukkere end om man trækker en gris i halen. „Da kan min dreng gøre det bedre,“ sagde fiskeren. Piker tog piben, og straks da han satte læberne til mundstykket, blæste han så helvedes mure rystede og alle djævlé styrtede om som døde. I stedet for drengen stod der selve gamlefar, og takkede fiskeren for hans hjælp. Så gav han sig på vej hjemefter; undervejs satte han sig på en sten og blæste i sækkepiben, så regnportene lukkedes op og jorden blev dyndvåd. Men tordensönnen ham tog gamlefader med som sin tjæner, og han skal være hos ham endnu.

Der haves en anden kortere form af samme myte, hvor indledningen med „tordensönnen“ slet ikke findes. Den gamle Tyhi ligger stadig på lur for at rane Piknes sækkepibe, og da han en gang, træt af stadig at være på vagt, har lagt sig til at sove og har glemt at putte sækkepiben under hovedet, listede Tyhi sig på tærne hen og snappede den fra ham. Pikne vågnede og kunde nok vide, hvem der havde stjålet den. Tyhi vidste nu, at Pikne vilde søge at ramme ham, og han skjulte sig da på bunden af vandet. Men Pikne fandt på list, han skabte sig i skikkelse af en dreng, og gik hos fiskerne og tilbød sin tjænesté, og kom også i

tjæneste hos en af dem. Nu skulde den gamle Tyhi gøre sin søns bryllup, og en dag på søen så drengen ham stjæle fiskene ud af fiskerens net, i det samme sagde han det til fiskeren, og fiskeren tryllede ham fast, og næste dag bankede de ham igennem på stranden. Endelig slap han fri og bød til gengæld fiskeren og hans dreng til sønnens bryllup. På drengens opfordring bad fiskeren om at se hans sækkepibe, der lå gemt under syv slåer; da ingen andre kunde blæse den, fik drengen den at prøve og blæste så alle troldene styrtede til jorden. Så gav han sig på hjemvejen, satte sig undervejs på en sten og blæste så regnen atter faldt efter syv måneders tørke¹.

Som estnisk myte er denne fortælling i dens forskellige former godt nok i orden. Guddommene er nær naturbundne, og der er den dertil svarende korte afstand mellem himmel, jord og underjord, som endnu er så fremtrædende i dette folks overleveringer.

Meget mærkeligere er den vidtgående lighed med nordiske myter. Hovedhandlingen svarer til Thrymskvadet: gudens tordenvåben bliver stjålet fra ham mens han sover, men i forklædning drager han ned i troldeboligen til bryllup, får våbnet givet i sine hænder af de intetanende trolde og fælder så hele flokken dermed, inden han vender hjem til gudeboligen med den genvundne skat. Den indskudte fortælling svarer til Hymeskvadet: tordenguden omskabt til dreng vandrer til fiskeren, får lov at ro ud med og fanger trolden i sit net (ligesom Thor Midgårdsormen på sin snöre), og lader utysket mærke de hårde hug.

Mest overraskende er det vel dog, hvor nøje „tordensönnen“ (i den förste fortælling) svarer til Loke. At han løskøber sig selv fra trolden imod at hjælpe med tyveriet fra guderne, svarer til myten om Iduns rov. At han får den sovende til at vende sig og slippe skatten ved hjælp af et loppestik, genfindes i myten om Lokes ran af Brisingemen. At han optræder som Thors ledsager og tjæner, svarer til hans rolle i Thrymskvadet o. fl. st.

Nu opstår det spørgsmål: hvorledes forklares denne mærkelige række af ligheder? At menneskeånden altid ligner sig selv og gang på gang skaber det samme uden at vide af det, vil ikke slå til som forklaring. Ligheden er så gennemgående, fortællingen i est-

¹ Til slutning lovede Pikne fiskeren, der hed Lijon, at han altid vilde opfylde hans bønner, og derfor er endnu Lijon mellemmand mellem guder og jætter.

nisk er alene bygget op af motiver der genfindes i nordisk; ud over det findes intet. Hvilket underligt tilfælde skulde der ikke til, for at en sådan digtning af sig selv skulde vælge denne kres af motiver og ellers intet af dem der svømmer på folkedigtningens uhyre hav? Der må være en bestemt forbindelse.

Et slægtskab inellem dem vil sandsynligvis sige, at den ene form ligger nærmest ved mytens grundform, den anden er mere afledt.

Det vil være vanskeligt eller snarere umuligt at opfatte den estniske som afledt af nordisk. Der mangler netop alle de træk som mest umiddelbart må fæste sig i dens erindring, der hører myten, sådanne optrin som at Thor har Midgårdsormen på sin fiskekrog og giver den hammerhug, eller at Thor bliver klædt ud som brud. At man skulde være i stand til at pille alle de forskellige Loke-træk ud af de mange myter og forene dem til en helhed, er også højst usandsynligt. Og hele denne opfattelse, at tordenguden væsenlig sejrer ved sin snedighed, er så afvigende fra den nordiske Thors-type, at den umulig kan forklares som afledt af den.

Den estniske myte står derimod over hele linjen på et trin, der selv røber sig som oprindeligt. Dens tordentingest er virkelig den genstand, hvormed torden og regn frembringes. Mytens forskellige optrin er byggede over enkle motiver — tordenguden som fiskerdreng, tordenguden forklædt ved troldegildet, osv. — der kan foreligge stærkere udviklede og individualiserede i den rigere nordiske myteverden.

Hertil kommer endnu et hensyn. I de nordiske Thorsmyter er — som jeg tidligere har fremhævet — gudens styrke nu mest fremtrædende; men til hver af hans bedrifter knytter sig dog træk af snedighed, som ikke helt har kunnet fjærnnes, men som i den foreliggende skikkelse interesserer mytefortællingen mindre. Thors kamp med Midgårdsormen står i alle de foreliggende kilder som den store styrkeprøve, men tillige findes snedighedsmotivet, at Thor forklædt som en ung dreng kan nærme sig til den og få den på sin krog. Thors hammerhentning er også i første række en snedig streg; mytefortællingen kan kun holde Thors-karakteren ved at lægge snedigheden over på andre (Heimdall, Loke). I begge tilfælde har vi den simpelt-byggede grundform i den estniske myte, og den nordiske mere omfattende fremstilling indeholder bl. a. lævn af disse ældre motiver.

Denne sætning gælder jo for øvrigt også de andre Thorsmyter. Hrungne-kampen indeholder lævn af jættens overlistelse, og myte-teksterne tumler på mærkelige måder med den for at komme uden om den kendsgerning at Thors sejr i tvekampen skyldes en list. Selv en myte som den i Hymeskvadet, om Thor der vinder kedlen ved at knuse jættens bæger, har en grundmodsatning mellem gudens snille og troldens tankeløse styrke.

Rene myter om tordengudens list har vi derimod ikke uden i Alvissmål (der med sit læredigts-præg står alene) og så udenfor eddadigtningen i den smålandske myte. Men også dette vidner om, at der er en art af Thors-myter der er skudt til side af eddaskvadernes gudefortællere, — men som nu viser sig at hænge sammen med mytetyper andensteds i Europa.

Som det forholder sig med Thorsmyterne, er det også med Loke. Her i den estniske myte møder vi Loke-skikkelsen, men på et ganske andet og ældre trin af udvikling, end i Eddamytologien der sætter hans jættebyrd og ondskab på spidsen. Han er ganske let forståelig, han er den svage unge gudeledsager, hvis uoverlagte måde selv at slippe ud af forlegenheden står i modsætning til tordengudens videre kløgt. Vi står der overfor en sikkert ganske primitiv myte-type. Således kommer jo altid „Sankt Per“ galt af sted, og „Vorherre“ må bringe det i lave.

Både tordengubben med sin kløgt og tordensönnen med sin ubesindighed, er da ældre former af de gudeskikkelser, der mere udviklede foreligger os som Thor og Loke. Denne sidste iagttagelse er af ikke mindre interesse end den første. Ti er der nogen skikkelse, der har voldt forskernes vanskelighed, er det Loke. Man har søgt hans oprindelse i naturfænomener, i kultus, i teologiske grundbegreber og måske i mere endnu. Kun den vej er man ikke gået, at søge oprindelsen til denne myteskikkelse (ti kun gennem myter kender vi ham) slet og ret ad mytisk vej. Den første vej til at løse hans gåde bør være at følge myteelementernes historie. Det løser ikke alle hans gåder, men det fører et overraskende stort stykke frem ad vejen. Thors og Lokes fælles sagnkres bliver klar ved at han fra først af er „tordensönnen“, „Thors tjæner“ eller hvad vi nu vil kalde den yngre og svagere ledsager for tordenguden. Hvorledes han har fået alle den nuværende Lokes træk véd vi ikke; men det er forståeligt, at alt som gudeskikkelserne hævdedes i magt og i særpræg, og alt som jættekampen opfattedes

dybere og alvorligere, at han da så at sige blev agterud, og hans tvetydige væsen opfattedes som jættebyrd.

Endnu står et spørgsmål tilbage at besvare. Den estniske myte har vi hidtil betragtet blot som nordeuropæisk myte i almindelighed. Men hvorledes kommer det, at en finsk folkestamme skal sidde inde med urformen af en arisk, nærmere set en gotisk folkestammes myte. Der kan næppe være tvivl om det. Disse vestligste udløbere af den finske folkeæt er meget tidlig komne under arisk kultur. I ganske særlig grad gælder det Esterne, der har arvet land og navn fra en arisk, littauisk folkestamme, Æstierne, og som har optaget store mængder af lånord fra littauisk og fra gotisk. Også disse myter om tordenguden må være sådanne lån. Fra hvilken arisk stamme de er optagne, kan vi ikke afgøre med nogen sikkerhed. Samstemningen med den senere Eddamytologi, og den gotiske stammes større hang til mytedigtning, fremfor Littauerne, endelig også ulighed med den naturbundne littauiske tordenledsager (Varpulis), — alt det gør det sandsynligere, at det er folk af gotisk æt, der har siddet inde med mytekresen om tordengubben og tordensönnen.

„Loke“ eller „tordensönnen“ har i denne kres af myter en lignende rolle som Thjalfe har i andre myter: at være tordengudens ungdommelige ledsager og tjæner. De to skikkelser er dubletter til hinanden og kan ikke tænkes udviklede på samme egn. For Thjalfe var Sverig det land hvor skikkelsen optrådte fyldigst og dog i primitive former. For „tordensönnen“ findes den mest oprindelige form i egne øst for Østersøen; snarest således at den estniske overlevering repræsenterer et tidligt lån fra de østligste gotiske folk.

Thjalfe-skikkelsen frembyder for så vidt den største interesse, som den viser mytedannelsen i sin spædste vækst. Dens grundmotiv (i Hrungne- og i Løftesten-myten) er blot den forudilende tjæner for tordenguden. Vi ser dens forskellige episke muligheder udfolde sig: den svage skikkelse der må have den stærke guds hjælp (Þórsdr. og Hárþ.), eller den snedige tjæner, der kan udfylde Thors styrke (Hrungne-myten hos Snorre). Det interessante er at disse nye skud ikke opræder som færdige myter, men som den enkelte fortællers indfald.

Den anden type har allerede som „tordensönnen“ en rigere episk udformning (og får det endnu langt stærkere som „Loke“). Man vil lægge mærke til, hvorledes den hele mytekres er bygget

over modsætningen mellem den stærke gud og svagere ledsager, den unge gud der går på egen hånd og kommer i farer som den ældre må klare; og at denne modsætning mellem styrke og lidenhed behersker hele udviklingen, lige til den nordiske vikingetid har rendyrket styrken i Thor og tildelt Loke alle modsatte egenskaber. Modsætnings-loven er den simpleste og vistnok allermægtigste af de regler der gælder indenfor folkedigtningen. Og den enkelthed, hvormed den holdes fast og føres igennem i hele kresen af myter vidner om, at mytestoffet — hvilke træk af naturopfattelse eller gudsdyrkelse der kan være indkomne i det — først og fremmest beherskes og formes af episke hensyn. Derfor vil enhver opfattelse, der ikke opfatter myteoverleveringen efter sin indre bygning, men blot efter udefra hentede teorier, på forhånd stemple sig som mangelfuld; ti her er det eneste punkt, hvor vi kan opfatte stoffet efter sit eget væsen.

Dette mytens indre væsen er det, der viser Thjalfe, torden-sønnen og (gudeæventyrenes) Loke som forskellige udviklingstrin af samme skikkelse.

CARL BERNHARDS »LYKKENS YNDLING«

DENS LITERÆRE FORBILLEDE OG CORPS DIPLOMATIQUE I KØBENHAVN I TYVERNE

AF

JULIUS SALOMON

I 1895 udkom en Bog af Dr. H. Schwanenflügel: Carl Bernhard (Andreas de Saint-Aubain), hans Liv og Forfattervirksomhed, som Afslutning paa en Subskriptionsudgave af Carl Bernhards samlede Skrifter. I denne Bog behandles ret udførligt (S. 17—37) „Lykkens Yndling“, der betegnes som Carl Bernhards store Forfatterheld. Jeg blev først for ganske nylig bekendt med Schwanenflügels Bog, og da det forekommer mig, at det kan have nogen historisk og literær Interesse at belyse Emnet noget nærmere, beder jeg om Plads for efterfølgende lille Artikel.

Jeg skulde søge at oplyse tvende Punkter: „Lykkens Yndling“ i Forhold til corps diplomatique i København i Tyverne og det literære Forbillede for denne Bog.

I en Biografi af Saint-Aubain i „Illustreret Tidende“ for Decbr. 1865, skreven af hans Slægtning, Lægen Professor Buntzen, hedder det: „Han henlevede sin Ungdom dels paa sin Families Landsted paa Kalkbrænderierne, dels i en af de Buntzenske Gaarde paa Christianshavn, hvor han havde sine hyggelige Værelser i Kvist-etagen med den frie Udsigt over det flade Amagerland. Der studerede han noget Historie, mere Sprog, lidt Statsvidenskab, og indenfor de store hollandske Skydevinduer med en vid Horisont for Øje drømte han glad om en Carrière, som han aldrig naaede, maaske ved hans egne Fejl, maaske ogsaa paa Grund af et Spil af Skæbnen. Hans Fader blev i sin Tid ved sit Giftermaal ganske formuende, før ugunstige Tider havde undermineret den Købmandslykke, hvorfra Fremtidens Gaver skulde flyde; han havde derfor tænkt sig at betræde den diplomatiske Løbebane, der har

tilsmilet saamangen Yngling med mere Lyst til Adspredelse end til Arbejde. Han havde i den Retning en god Protektor, nemlig den gamle Statsminister Rosenkrantz, der lod ham gøre nogle Arbejder og fandt Smag i hans lette Opfatning og stilistiske Dygtighed. Men Rosenkrantz døde, og Formuen svandt hen, og siden den Tid ytrede Saint-Aubain altid Ulyst til Statstjeneste og offentlige Hverv, hvilken Afsmag mere end én Gang har bestemt hans Valg i vigtige Livsspørgsmaal.“

Saint Aubain kom som ungt Menneske i Tyveaarsalderen meget i det Rosenkrantz'ske Hus, og om hans Forhold til dette Hus og om de Personer, han traf der, findes Oplysninger i et Brudstykke af hans „Erindringer“ offentliggjort i Tidsskriftet „Museum“ Aargang 1890. Det var i dette Hus, at han lærte corps diplomatique i København i Tyverne og dets Personligheder at kende. At Navnene paa de i „Lykkens Yndling“ forekommende Personer meget ligner de Navne, der fandtes blandt de fremmede Diplomater paa den omhandlede Tid, vil fremgaa af nedenstaaende Sammenstilling mellem Personerne i Fortællingen og i Virkeligheden.

I „Lykkens Yndling“ forekommer bl. A. følgende Personer:

Grev Tesch.

Marechal Monsigne.

Den gl. Legationsraad.

Grev Wallstein.

Fosher.

Baron Lotting.

Baron Salla.

Grevinde Dehn.¹

Hertil svarer følgende Personer i corps diplomatique i Tyverne:

Baron Steigentesch, østerrigsk Minister.

Marechal Saint-Simon fransk do.

Sachsisk Legationsraad B. C. Merbitz.

Grev Colloredo de Walsee, østerrigsk Minister fra 1826.

John Murray Forbes, Agent for Nord Amerika.

Baron Lottum, preuss. Legationssekretær.

Baron de la Salle, fransk Attaché.

Grevinde Dohna, gift med den preuss. Minister.

Man har ogsaa før Carl Bernhards Erindringer offentliggjordes i 1890 været opmærksom paa dette Forhold. I 1876 udkom saaledes en Bog: „Breve fra Danske og Norske, især i Tiden nærmest efter Adskillelsen“, udgivet af Professor L. Daas, som bl. A.

¹ Desuden svarer — som det nedenfor vil blive berørt — Novellens Grev Lublinsky til den polske Grev Strazzoldo, skønt her ikke er Navnelighed.

indeholder en Brevsamling „Af en dansk Diplomats Papirer 1817 - 28“, der navnlig omfatter Brevvexling mellem den danske chargé d'affaires i Dresden M. F. Irgens-Bergh og hans Foresatte Statsminister Rosenkrantz og særlig med det sachsiske Hofs residerende Diplomat i København, B. C. Merbitz. Professor Daae bemærker i Fortalen til Bogen: „En Novellist, Carl Bernhard, har i sin Fortælling „Lykkens Yndling“, der første Gang udkom i 1838, med den gamle Legationsraaad aabenbart sigtet til vor B. C. Merbitz. Det vil overhovedet for Læsere af de Irgens-Berghske Papirer saavel som i det hele for den, der kender noget til Personer og Forhold i Tiden omkring Tyverne, ikke være vanskeligt at udpege Motiverne til flere af den nævnte Novelles Personager. Grev Tesch er saaledes tydelig nok Baron Steigentesch, Monsigny er Marquis St. Simon o. s. v.“

Dette vil Dr. Schwanenflügel ikke lade gælde. Han skriver ret udførligt derom og søger paa forskellige Punkter at afkræfte Professor Daaes Bemærkning. Det hedder saaledes hos Schwanenflügel: „At Grev Tesch skal være Baron Steigentesch er nu langt fra tydeligt, tværtimod, ingen Paastand kan være mere ukritisk. Steigentesch nævnes kun en eneste Gang i den paagældende Brevsamling og da med nogle faa Bemærkninger i Følge, som aldeles ikke henleder Tanken paa Novellens Grev Tesch. Dertil kommer, at Steigentesch vistnok ikke med Navns Nævnelser (men dog aldeles tydeligt — thi hvem kan vel være den østerrigske Legationssekretærs „herværende Chef“ uden netop Steigentesch) — omtales som den franske Marschalinde Fru St. Simons erklærede Elsker. Man læse S. 92 i den Daaeske Brevsamling: „Nysgjerrige ere vi efter at see, om hans herværende Chef afgaar til Damps med Fru St. Simon, med hvem han staar i nøje Forbindelse, og som med Flid synes at forhale sin Afrejse for at kunne ledsages af Elskeren. Nyligen gjorde de med flere en Tour sammen til Møen; men det var vel ikke den første Tour, de havde gjort med hverandre, Datteren til liden Opbyggelse.“ Men i Novellen omtales ikke Grev Tesch, men en østerrigsk Grev Wallstein atter og atter som den, der er Fru Monsignes alias Fru St. Simons Hjertes Udkaarede. Man erindre sig saaledes den ypperlige Situation, hvor hendes Bekymring over Wallsteins Duel skildres med sin lagttagelse af slige Kvindenaturers ubeherskede Følelsesliv. Andre Steder i Novellen kunne jævnføres (se Carl Bernhards Sml. Skrifter 2. Udg. 1869 V

S. 115, 125, 300). Ved denne Grev Wallstein maa „Carl Bernhard“ tydeligvis have tænkt paa Grev Steigentesch; og det forekommer mig, at den eneste Grund, Prof. Daae har haft til at antage, at Grev Tesch er Steigentesch, er den halve Lighed de have i Navnet; men saa rask skulde en Historiker dog ikke slutte.“

Forholdet er i Virkeligheden det, at Schwanenffügels Bemærkninger bero paa en fuldstændig Misforstaaelse. Det er ham og ikke Professor Daae, der slutter for rask, thi det Brev, hvormed han søger at ramme Daae, er skrevet den 26 Juni 1827, men allerede 1825 var Steigentesch fratraadt som østerrigsk Minister. Den i Brevet nævnte Chef er derimod Grev Colloredo de Walsee, som blev Gesandt 1826, og i ham have vi da aabenbart Novellens Grev Wallstein. At St.-Aubain har været fuldt bekendt med, hvad Rygtet fortalte om Walsees Forhold til Fru Saint-Simon, ses ogsaa af hans førømtalte Erindringer, hvori det hedder: (Musæum 1890 pag. 67): „Senere levede hun dog i nogle Aar her i Kjøbenhavn, men de, (o: Ægtefællerne) havde hver sin Menage, og den østerrigske Minister, Grev Colloredo de Walsee, saaes mere i hendes end i hans Selskaber, og var hendes stadige Suivant.“

Er det saaledes ganske utvivlsomt, at Carl Bernhards Grev Tesch ikke er Walsee, er der modsat meget, der tyder paa, at Daae har Ret ved her at tænke paa Steigentesch. Pg. 67—69 i „Lykkens Yndling“ findes en Beskrivelse af Tesch, som man maa tilgive at jeg, til yderligere Belysning af Spørgsmaalet, aftrykker det meste af. Den lyder saaledes: „Vistnok ville mange af Læserne erindre sig at have seet Grev von Tesch, medens han opholdt sig her i Kjøbenhavn, næsten daglig gaar op og ned i den Deel af Esplanaden, som er nærmest ved Østerport; thi ligesom han i mange andre Henseender afveg fra sine Laugsbrødres Sædvaner, gjorde han det ogsaa i Valget af sine Spadseretoure, og han kom kun sjældent paa Langelinie. Men det er maaske kun faldet faa af Læserne ind, at den lille tykke Mand, der saa ud som om han ikke blot levede af Mad, men ogsaa ene og alene for Mad, og som i Virkeligheden var en Gourmand, ogsaa var en høist genial Mand, en smagfuld Forfatter til mange beundrede Digte, hvis Ynde og Finhed give dem en høj Rang i hans Fødelands Literatur. I sin Ungdom havde han staaet i et fortroligt Forhold til flere af den Tids aandrige Mænd, og heraf var efterhaanden udviklet en Flersidighed i hans Charakter, som man ikke

saa meget hyppig træffer blandt Folk af hans Fag. Han havde levet meget i Verden og deltaget i Alt, men selv i sine Udskielser havde han vidst at indføre Smag og Elskværdighed. Nu var han en gammel Mand, en øvet Diplomat og en duelig Statistiker, men desuagtet havde hans hele Liv et vist idyllisk Præg“ ... etc.

Steigentesch var født 1774 og døde 1826, altsaa 52 Aar gammel. Han var oprindelig Officer og blev senere Diplomat. Han var under Wienerkongressen Generaladjutant hos Kongen af Danmark og blev et Par Aar senere østerrigsk Gesandt i København, hvilket han vedblev at være til 1825, men hans Ophold her var hyppigt afbrudt af diplomatiske Missioner og i Aarene 1822—25 staar der ved hans Navn i Statskalenderen „f. T. fraværende“. Carl Bernhard har formentlig truffet ham, men næppe hyppigt, og det meste, han ved om ham, er vel navnlig af Rosenkrantz's eller andres Fortællinger. En Biograf, Friedrich Brandes i „Allgemeine deutsche Biographie“, karakteriserer ham som en af de interessanteste Figurer fra det Napoleon-Metternich'ske Tidsrum, som en Mand af sjælden Skønhed, en virkelig „Levemand“, som en Finsmager uden Lige, for hvem gastronomisk Nydelse stod over Alt og hvis Valgsprog var: „Des Menschen Schicksal ist sein Magen“. Endvidere som en halv Eventyrer, men derhos som næsten redelig og Mand af Ære, med en stor Dosis Letsind, med temmelig løs Moral, ærgerrig, men magelig og sorgløs. Desuden var han bekendt som en smagfuld Digter og Lystspilforfatter.

Som man vil sé er der ikke faa Træk, der svare til Beskrivelsen i „Lykkens Yndling“, men det er ingeniunde umuligt, at der ogsaa findes Træk af Rosenkrantz i Novellens Grev Tesch, der jo bl. A. skildres som ældre end Steigentesch. Schwanenflügels Omtale af denne Person i Novellen maa i det Hele betegnes som misvisende.

Paa lignende Maade forholder det sig med en Bemærkning af Dr. S. om Saint-Simon: „Skönt „Carl Bernhard“ behandler ham med en vis égard, har han dog ikke skaanet ham. Saaledes i Scenen med den ham i Aand og Manerer overlegne Baron Lotting. Dette mesterligt skildrede Optrin tør man antage er en fri Opfindelse af Forfatteren selv; thi at Merbitz skulde have ladet en slig Himmelbid være upræsenteret for sin gode Ven i Dresden, Geheimelegationsraad Irgens-Bergh, som han opvarter med alle

mulige Nyheder, det danske Hof og corps diplomatique vedrørende, vilde være næsten utænkeligt.“

Ogsaa paa dette Punkt vil man i selve Erindringerne (Musæum pag. 75) Ord til andet finde „Scenen“ fortalt om den preussiske Legationssekretær Baron Lottum, saaledes som den er gaaet over i Lykkens Yndling (pag. 169—70, Udgave 1838).

Beskrivelsen i Musæum pag. 75 af den gamle polske Grev Strazzoldo findes ligeledes næsten ordret fortalt i „Lykkens Yndling“ om Grev Lublinsky (pag. 235).

Med Hensyn til Poppi, som i „Lykkens Yndling“ spiller en ret stor Rolle, vil Schwanenflügel lade det være usagt, om han skulde være den samme som den neapolitanske Chargé d'affaires Prins Pignatelli-Ruffo. Der er ialtfald ingen Grund til at antage, at Portrætet skulde ligne, hvis det er ment som et Portræt; thi Poppi skildres i Novellen som en Nar der gaar paa Jagt efter Grevindens Formue, medens Merbitz i et Brev fra 21 April 1826 (Daae: pag. 82) netop omtaler Pignatelli som sin Ven og taler om hans Giftermaal med Hofraad Gersons Enke, en rig Jødedame i København. Han slutter saaledes: „Hun skal være et Fruentimmer af Cultur og Talenter, og han er en yderst retskaffen Mand, hvilket han bl. A. har bevist derved, at han udtrykkelig har forlangt, at hvis deres Ægteskab skulde blive uden Børn, man i Contrakten vilde stipulere, at Pengene efter den længstlevendes Død skulde falde til hendes Familie.“ Det kan jo tænkes, at C. B. har hørt noget løst om hans rige Giftermaal og at der kan være nogen Reminiscens — parret med lidt skjult Antisemitisme — i hans Skildring. Rosenkrantz var f. Ex. stærk „Antisemit“ (jfr. hans Biografi i Biogr. Lexicon af P. Vedel) og kan tænkes paa dette Punkt at have paavirket C. B. Men om noget virkeligt Portræt er her vist ikke Tale.

Der er altsaa efter alt det ovenanførte ikke mindste Tvivl om, at Reminiscenserne fra det Rosenkrantske Hus i den Tid, da Saint-Aubain bevægede sig der mellem corps diplomatiques Herrer og Damer, har været den Baggrund af Erindringer, paa hvilken han lader sine Personer bevæge sig i „Lykkens Yndling“. Det er, underligt nok, undgaaet Dr. Schwanenflügels Opmærksomhed, at „Erindringerne“, som paa hver Side bekræfte denne Paa-stand, findes i Musæum fra 1890, da han dog selv citerer deres Fortsættelse i samme Tidsskrift 1891. Naturligvis er det ikke

sandsynligt, at Saint-Aubain, der kun var en Sneg Aar, da han kom hos Rosenkrantz, har haft noget indgaaende Kendskab til de omtalte Diplomater. Han har vel maattet nøjes med, hvad han paa Soiréerne har kunnet iagttage, og med hvad han hørte Omgivelserne fortælle, og Karakteristiken i „Lykkens Yndling“ er heller ikke videre dyblgaaende. Hvorvidt det — som Dr. Schw. formener — har været en Kærlighedshistorie eller Forelskelse fra Saint-Aubains Side i Grev Yoldis Datter, der har givet ham Impulsen til selve Kærlighedshistorien, maa staa hen, men det er jo højst sandsynligt, at han kan have været forelsket i en eller anden af de unge Diplomat-Damer. Hvad der derimod er ganske vist — jeg troer ikke, at man før har været opmærksom derpaa, — det er, at det literære Motiv til Fortællingen findes i Henri Beyles bekendte Roman: „Le rouge et le noir“, der var udkommen i 1831, altsaa 6 Aar før „Lykkens Yndling“.

Der er allerede noget i de ydre Forhold hos Hovedpersonerne, der kan henlede Opmærksomheden paa denne Bog som Forbillede for „Lykkens Yndling“. Den unge Julian Sorel, der i Beyles Fortælling optræder som Marki de la Moles Privatsekretær, indvikles i et Kærlighedsforhold til Markiens Datter, Mademoiselle Mathilde. Allerede i Konstellationen: Den borgerlig fødte Sekretær — den adelige unge Dame, i hele Milieuet af det aristokratiske Selskab, i hvilket han bevæger sig m. v. findes Paralleler til Situationen i „Lykkens Yndling“. Det være forøvrigt langt fra mig at ville jævnstille de to Bøger. Beyles Roman er en Samfundsskildring fra Restaurationstiden af det højeste Værd, som er ganske typisk for den paagældende Periode. Den indeholder langt mere end en Kærlighedsroman og nogle Skildringer af det diplomatiske Korps og gaaer baade langt dybere i Menneskeskildring og i Samfundsskildring end „Lykkens Yndling“, men at den har tjent som Forbillede og har givet Impulsen til Bogen er let at se for Enhver, der læser de to Bøger, uden at man derfor kan kalde „Lykkens Yndling“ for en direkte Efterligning af „Le rouge et le noir“.

Jeg skal som Bevis blot aftrykke nogle Steder i begge Bøger ved Siden af hinanden, hvor saavel Situationen som paa sine Punkter selve Ordene ere laante fra „Le rouge et le noir“.¹

¹ Pagina i „Lykkens Yndling“ referere sig til Udgaven af 1838, i „Le rouge et le noir“ til Carl Michelsens danske Oversættelse („Præst og Socialist“, Kbh. 1897).

Beyle pg. 46.

„Hr. Sorel“, sagde hun, „... kommer De med paa Ballet i Aften hos Hertugen?“ „Jeg har endnu ikke haft den Ære at blive forestillet for hans Durchlauchtighed, Komtesse.“ (Det kneb for den unge, stolte Mand at faa disse Tiller frem).

pg. 48. Da han om Aftenen indfandt sig til Ballet, blev han forbavset over den Pragt, hvormed Hertugens Hus var smykket. Den Gaard, man skulde køre igennem for at komme hen til Opgangen, var dækket af et umaadeligt Telt af højrødt Bomuldstøj med gyldne Stjerner og forresten omdannet til en Lund med Appelsintræer og blomstrende Nierier, hvis Urtepotter var gravet ned i Jorden, saa det saa ud, som om de var vokset op af sig selv. Paa den Vej, ad hvilken Vognene skulde køre, var der strøet Sand. ...

pg. 48. Men det var ham næsten umuligt at komme ind i den næste, der var udsmykket som Alhambra-gaarden i Granada, saa stærk en Trængsel var der ved Døren. „Det kan ikke nægtes, at Komtesse de la Mole er Ballets Dronning“, sagde en ung Mand med Overskæg, der stod Julian saa nær, at hans Skulder trykkede ham i Brystet ...

pg. 64. „... Hvilket herligt Bal! Her mangler intel!“ „Jo, der mangler Tanker“, svarede Greven ...

L. Y. pg. 146—47.

Grevinden sagde forundret: De her? vil De da endelig kritisere os, siden De vil se Forestillingen to Gange? — — Fru Grevinde, sagde han halvhøjt, jeg kan kun faa det eengang at se, jeg har ikke den Rang, som er nødvendig for at komme til Hans kgl. Højhed. Idet han gav denne ydmyge Erklæring, rettede han sin ranke Figur endnu mere i Vejret ...

pg. 166. En saadan Pragt havde Ditmar endnu aldrig seet. Gaarden i Ministerens Hotel var oplyst med brogede Lamper og bestrøet med hvidt Sand, saa at man ikke kunde høre Støien af Vognene. Trapperne vare belagte med smukke Teppor og pyntede med Blomster og Krands, Værelsernes Oplysning var næsten for stærk, den blændede Øjet mere end den klareste Dag. Uagtet det var midt om Vinteren, duftede en yndig Blomsterlugt fra de mange Vaser med levende Blomster ...

pg. 172. Døren til Balsalen var snart spærret af Tilskuere, hele Stuen var fyldt med Mennesker, og Ditmar var nødt til at standse midt i Trængselen. „Hvem er det, der dandser“, spurgte den gamle Legationsraad, der stod paa Taaspidsen for at se over de Andres Skuldere. „Det er Grevinde Corsel“, svarede Fru Dehn. „Hun er dog uægtelig Prima Donna paa Ballet.“ ...

pg. 174. „Det er et charmant Bal“, sagde Kammerjunker Pind, som kom lige ud af en Dands. „Et ganske charmant Bal, her mangler aldeles Intel.“

„Det Eneste skulde være et lille Parti Forstand til Fordeling“, sagde Rosen ...

pg. 81. Medens Marki de Croise-nois, ude af Stand til at bryde sig Vej gennem Trængslen, stod og saa smilende paa Frøken Mathilde, lod hun sine himmelblaa Øjue hvile paa ham og hans Sidemænd og tænkte: „Hvor de allesammen er hverdags-agtige! Der er nu de Croise-nois, der tænker paa at fri til mig. Han er ligesaa stillfærdig og høflig og har et ligesaa net Væsen som de Rouv-ray. Hvis de ikke var saa kedsom-melige, vilde de to unge Mænd være meget elskværdige. Han vil ligeledes følge mig paa Bal med denne indskrænkede og tilfredse Mine. Et Aar efter Bryllupet vil min Vogn, mine Heste, mine Kjoler og mit Gods en halv Snes Mil fra Paris være i den bedste Orden ... Det var imidlertid lykkedes Marki de Croise-nois at komme hen til hende; men hun hørte ikke paa hvad han sagde, optaget som hun var af sine Tanker, og Lyden af hans Ord gik i ét for hende med Ballets Summen. Hun stod uvilkaarligt og saa efter Julian, der havde fjærnet sig med en ærbødig, men stolt og misfor-nøjet Mine. ...

Kender De Grev Altamira? spurgte hun Marki de Croise-nois.

Dette Spørgsmaal kom saa uventet og stod saa lidt i Forbindelse med alt, hvad han havde sagt i de sidste fem Minuter, at han følte hele Løftelsen taget fra al hans Elskvær-dighed.

pg. 178. ... Hvor er dog dette Liv tomt paa Interesser. Hvor jeg ser hen, møder jeg den samme Ubetydelighed ... Flavine? Han vilde holde mine Heste og Vogne i god Stand, men en Maaned efter Bryllupet havde jeg hørt alt, hvad han havde at sige mig ... Der staaer Ditmar ... hendes Ansigt udtrykte en vemodig Tilfredshed; i det hun betragtede den unge Mand ... Vicomte Flavine havde allerede i nogle Minuter con-verseret Grevinden, uden at hun mærkede det ...

Da Fru Corsel endelig bemærkede hans Nærværelse, spurgte hun med en Mine, som kun altfor meget rø-bede, hvor langt hendes Tanker havde været fraværende og som ganske forvirrede den stakkels Vi-comte: „Kjender De Baronesse Ro-sen? Er hun forlovet? ...

Dr. Schwanenflügel anfører, at man i „Tidsskrift for Literatur og Kritik“ i 1839 har villet finde Forbilledet for Slutningskatastro-fen i „Lykkens Yndling“ i en da udkommen fransk Novelle: „Ker-nock“ og slutter derefter sine Betragtninger med følgende Ord:

„Efter min Formening har vor Forfatter samlet sine lagttagelser af Personer og Situationer fra de Rosenkranz'ske Soireer, hvor han som ungt Menneske er kommen. Han har ladet sin Erindrings fantastiske Skær belyse dem og stillet sig selv med sit unge Hjertes romantiske Kærlighed og dets dristige Forhaabninger som Midtpunkt for det Hele. Han har ikke som hin Anmelder i Tidsskr. for Lit. og Kritik paastod, laant sin Slutning fra en fransk Fortælling: han har ikke behøvet det; St. Aubains egen Livslykke gik til Bunds paa Skæbnens Hav. Ud af Selvsyn og Selvoplevelse, indre saa vel som ydre, er „Lykkens Yndling“ skreven. Derfor blev den St. Aubains bedste Novelle.“

Saaledes forholder det sig ikke. Saint-Aubain har som 40-aarig Mand, paavirket af den geniale franske Roman, samlet sine Ungdomserindringer fra en lignende Sfære i København, og har derefter skrevet sin Bog, maaske ogsaa under Indtryk af Minder fra en Ungdomsforelskelse, og han har skrevet den, saaledes som en dansk Skribent, der nærmest stod under Paavirkning af den danske romantiske Literaturperiode, har maattet skrive den. I Forhold til den franske Roman — der for mig staaer som primus motor, som den, der har givet Idéen til „Lykkens Yndling“ — forekommer denne noget „opspædet“, og den spænder — som sagt — baade i Menneske- og Samfundsskildring over langt mindre Felter. Men nogen Interesse har den baade som personlig Bekendelse og efter de Forhold i vort Hovedstadsliv i Tyverne, som den beskriver.

STEDNAVNE I ERRITSØ SOGN

AF

HENRIK USSING

DER findes Landet over en Uendelighed af Stednavne; kun den mindste Del af disse er optegnede og fremdragne til Undersøgelse; thi Landsdelenes, Herredernes, Sogdenes og Byernes Navne udgør et forsvindende Tal i Forhold til den Mængde Stedbetegnelser, der rummes inden for Sogdenes og Byernes Grænser. Hver Bakke og hver Bæk, hvert Kær og hvert Krat, hver Mark og hver Mose, ja tit baade Grøft og Gærde har sit Navn, som de har faaet i Tidernes Løb, efterhaanden som de med deres Ejendommeligheder traadte frem for Befolkningens Bevidsthed og fik deres Betydning for den. — Jordbundsforhold og Naturejendommeligheder er selvfølgelig det, som afgiver det første, uvilkaarlige Navnestof; men dernæst kommer de forskellige Kulturfænomener, som et Folk under sit Levnedsløb tilegner sig, og afsætter hver sit Lag af Navne paa de Steder, som de knyttes til. Endelig kan en enkelt Begivenhed eller et særligt Forhold (som Ejendomsforhold) afløde et Stednavn. Vi faar saaledes hovedsagelig tre Arter af Navne: et naturbetinget, et kulturhistorisk og et historisk Navnestof.

En hel Del af disse Navne er imidlertid ved at blive skrevet i Glemmebogen, efter som de Natur- eller Kulturgenstande, hvortil de knyttes, omformes eller forsvinder. Navnet paa et Kær bortfalder ganske naturligt samtidig med, at Fordybningen i Jorden fyldes, og Overfladen lægges under Plov ligesom den omgivende Mark. Den gamle Agerinddeling fra Fællesskabets Dage glemmes nogle Slægtled efter, at Udstykningen i Lodder er foretaget, — og dermed Agrenes Navne. En stor Sten, som har Navn efter en vis Begivenhed, sprænges og føres bort — og nævnes aldrig blandt de unge, som ikke har set den. — Mange Navne bruges kun af ganske faa, Beboerne af den Gaard, hvortil Stedet hører — og undertiden endda kun af de ældste Folk paa Gaarden; de yngre kender Navnene, men bruger dem ikke selv; de benytter sig af mere „tidssvarende“ Betegnelser. — Det er derfor ingenlunde let at indsamle Stoffet selv for et begrænset Omraade; det kan kun lade sig gøre paa et Sted, hvor man færdes Dag ud og Dag ind, og hvor man kender næsten hvert Menneske. Jeg vil i det følgende søge at give et Eksempel paa, hvad der i den Hensende kan gøres i et enkelt Sogn, Erritsø Sogn, Elbo Herred, Vejle Amt. —

Sognet ligger paa en Halvø, der dannes ved, at Lillebælt fra Møllebugten ved Fredericia først slaar et Slag mod Syd og dernæst ved Middelfart drejer ret i Vest. Det former sig som en Firkant, der altsaa paa de to Sider Øst og Syd grænser til Lillebælt, mod Nord skilles fra Fredericia Mark ved Erritsø Bæk (som løber mod Øst ud i Lillebælt) og mod Nordvest og Vest uden naturlige Grænser støder op til Ullerup, Bræstrup og Tavlov Kommuner. — Udstrækningen er omtrent en halv Mil fra Nord til Syd og henved tre Fjerdingvej fra Øst til Vest. — Sognet har kun een By, der strækker sig, en Fjerdingvej lang, fra Øst til Vest i dets nordlige Del.

Den allernordligste Del af Sognet udgøres af Erritsø Mose, *ær'sø m'os*, eller som den almindeligvis kaldes *æ m'os*; den østligste smalle Strimmel ud mod Havet (*tj'æ bj't*) bestaar af opskyllet Sand og kaldes Sanddal (*sang'dæt*). Vest derfor kommer et Stykke med det mærkelige Navn Bommernak: *bom'nak*. Mosen afsætter større og mindre Forgøninger mod Syd, der i Rækkefølge fra Øst til Vest hedder: Korskilde Mose (*korskjel m'os*) (hvoraf en Gren kaldes Brunbjærg: *'bræun,bjær'æ*), *træ'ðkjæ* (Trættekær?), *æ 'tj'ha'æ* (Lillehaven), *æ sgidæn kjæ'æ* (det skidne Kær) og *st'q* (= oldnordisk: sîk, langsomt rindende Vand); Bækkens øvre Løb gaar fra Syd til Nord gennem *æ h'ot* (Hulningen), der ved Brovad (*brø'væ*) grener sig i Brovads Have (*brøvæs'ha'æ*) og *æ'bræk,gnæ'æ* (Grævlingegravene). Fra Lillebælt strækker der sig langs hele Kysten smaa Moser og Kær ind mellem de høje Strandbanker; Navnene paa dem fra Nord til Syd er *t'i'mæn* (Limen, der har Navn af Jordbundens Kalkholdighed, oldn. lim = Kalk), *ta'mos* (Tavemose med Navn efter en eller anden sej Vækst: Taver), *træ'nikjæ* (Tranekær), — og fra Øst til Vest: *æn'dæt* (Aandedal, hvor det i Mands Minde har huseret slemt med Aander), *sys'dam'* (Søsdam?), (*væj'mæ'os*), *bræj'n'dæt* (Bregnedal), *træ'f'dæt* (Troldedal). Omtrent midt i Sognet ligger en lille Sø med en Mose omkring: Snare-mose (*snær'mos*); spredt omkring ligger smaa Kær eller forhenværende Kær: *ær'kjæ* (Rødkær), *tan'kjæ* (Langekær), *næ'okjæ* (Nordkær), en lille Sænkning i en af Byens Tofter kaldes *æ dev't* (rimeligvis et gammelt Ord, dannet af dyh; saml., at i Nabsognet „Nybøl“ er blevet til *næv't*)¹; flere „side Strækninger, hvor Vandet bliver staaende en stor Del af Aaret“, kaldes *æ fte'j* („Floden“, æ Bundgaards *fte'j*, æ Skovs *fte'j* o. fl.; O. Nielsen har vist ikke Ret, hvis han mener (i Universitets Jubilæets Blandinger I Side 232), at dette Ord i alle slige Tilfælde kommer af oldn. flói; thi her kan det umuligt være udviklet af flói, der maatte blive til flow', men maa komme af flóð = Oversvømmelse; de af O. Nielsen nævnte Eksempler kan i alt Fald tildels forklares ud fra -flod, idet *d* nemt faldet bort i den sidste, trykløse Stavelse). —

Jordsmonnet er let bølget, og faa Steder hæver sig med saa ejendommelige Former, at de har faaet Navn derefter; kun ud mod Mosen og mod Havet fremtræder Højderne som „Banker“: mellem Korsildemose og æ Lillehave strækker der sig ligesom en Halvø frem, der

¹ Se H. F. Feilbergs Ordb.

kaldes Tange (*tan'*), og fremspringende Pynter paa den er: *æ tan' ban'k* (den lange Banke), *æ rø' ban'k* (den røde Banke) og *fæ'hus'* (Fru Hoved, en underlig voldstedlignende Halvrunding). Frem mellem Skiddenkær og Mosen strækker sig *æ ka'ne't,ban'k*, der efter Sigende har sit Navn af en „Kornet“, som under Svenskekrigen faldt i en Duel her. Brunbjerg, der nu er Navnet paa en lille Gren af Mosen, maa vel oprindeligt have betegnet den Bakke, som gaar ned dertil. Ud mod Lillebælt mod Syd vender en høj, brat Brink, hvis Øvre fra gammel Tid har været ryddet for Skov; derfor bærer den Navnet *ryj'ban'ø* (Rydborg, Rudborg; oldn. *ruð* = ryddet Skovstrækning; *borg* = stejl Bakke); det højeste Punkt i Sognet hedder *ban'ø* (Borg); det er rigtigt, naar O. Nielsen i sine Bidrag til Tolkning af danske Stednavne (Universitets-Jubilæets Blandinger), siger, at „lignende Overgang (som ved Wibjærg — Viborg) kan vi altsaa vænte at finde ved mange andre Stednavne, der allerede i det 14de Aarhundrede optræder med Endelsen -borg, men hvis Endelse alligevel er oprindelig -bjerg“; men han overser, at vi oprindelig har to Ord: bjærg og borg af omtrent samme Betydning, nemlig: Bakke, at Vekslingen imellem de to Ord som Endelse derved bliver let forklarlig, at Endelsen -borg derfor kan være lige saa oprindelig som -bjærg i Navnet paa en Bakke, hvor der aldrig er blevet bygget en Borg, og at et Lomborg (Longborg) altsaa slet ikke med Urette bærer sin Endelse -borg; „den høje, langstrakte Banke norden for Kirken“ er netop en „Borg“. — I Røjborg kunde det vel — skönt vanskeligt — tænkes, at -borg stammede fra et -bjærg; men det er rimeligst at antage, at vi som Endelse i dette Ord har det samme Borg, der selv optræder som Stednavn i *ban'ø* (hvilket selvfølgelig ikke kan komme af Bjærg), og som heller ikke andet Steds er ukendt som Stednavn; man mindes blot Egil Skallegrimsens Gaard Borg, der netop havde Navn efter den Bakke, den laa ved. — En Bakke, der er blevet brugt som Rettersted, har faaet Navn efter en der henrettet Forbryder (siges der) og kaldes *markas'ban'k* (Markusbanke). Et Par Høje: *æ bas'n* og *æ bas'nhjw'* har — som Navnene viser — tjent til at tænde Bavner paa, idet den ene ydede et vidt Udsyn over Bæltet mod Sydvest, den anden mod Nordøst. — Adskillige Gravhøje har ligget spredt ud over Markerne; Pontoppidans danske Atlas nævner et Par Stykker af dem: „Paa Erritsøe Mark findes trende Høje, kaldte Steenes-Høi, Ulve-Høi og Rødt-Steen, som skal have været heden-ske Offersteder.“¹ Men Højene er nu ved at forsvinde saa vel som Navnene; man øjner kun nogle svage Hævninger i Jordsmonnet, hvor de har ligget. — Byen og Sognet selv bærer Navn efter en Høj, Erikshøj,

¹ Denne Meddelelse har D. Atl. fra Jochum Reimers Indberetning til P. Resen 1687, udgivet i Saml. til jysk Hist. og Topogr. X Bind ved O. Nielsen: Findis paa Eretzøe march 3 høie, som kaldis Steenis høi, Ulfue høi och Røed steen paa huiltche findis opført nogle store steen, huor paa siges af gamble mænd, at hedingerne haffue opfert deris guder brendoffer. — I Præstebereetninger 1638, udgivet ved O. Nielsen i Danske Saml. for Hist., Topgr. osv. 2. R, 4. Bind: Findis paa Erretzøe march en megit stor sten oplagt paa tre andre stene, saa en kand side der under. Der hosz er en stor høie kaldes Landhøie, er trind offeupaa och synis der skal verit en kilde der paa i gamble dage.

som det tydeligt fremgaar af de gamle Stavemaader: Ærexhøgh, Eriks-høg, Erixhø, Ærishøj (se t. E.: Ribe Oldemoder, sml. Blandinger II, 91); og denne var selvfølgelig en Gravhøj; thi kun en kunstig dannet Forhøjning, opkastet ved Menneskehaand, kunde kaldes høgh; en naturlig Hævning i Jordsmonnet vilde kaldes Banke, Borg, Bjærg eller lignende. Hvor imidlertid denne Eriks-høg har ligget, kan vanskeligt afgøres nu; det eneste i eller umiddelbart ved Byen, der paa en rimelig Maade minder om en Høj, er det Sted, hvor Kirken ligger. — Det er meget tvivlsomt, om det gamle Færgested Snoghøj, hvorfra Overfarten til Middelfart i gammel Tid foregik, bærer sin Endelse -høj med Rette; ganske vist siger Befolkningen paa Stedet nu '*sno'q,hjw*'; men for et Par Menneskealdere siden var Udtalen altid *sno'fæ*, og denne Endelse -fæ kan ikke komme af høgh, men leder derimod Tanken hen paa Middelfart, der af Egnens Folk kaldes *mältæ*; Snoghøjs oprindelige Navn har derfor vist endt paa -far (= Overfartssted); den nuværende Udtale er da fremkommet under Paavirkning af en misforstaaende Retskrivning¹; — der findes heller ikke Spor af Høj i Nærheden af Stedet. I samme Retning som, hvad jeg her har fremsat, tyder ogsaa Hans de Hofmans Forklaring i den danske Atlas: Snoghøj „har efter Traditionen sit Navn deraf, at, da Vendelboerne forfulgte Kong Knud den Hellige, bleve de der opholdte, og kaldede Stedet Snove, det er, at dvæle“. Heri er i det mindste det rigtige, at Navnet hverken har noget med Snog eller Høj at gøre. — Navnet paa en Høj, der er forsvundet, har vi bevaret i Mads-Høj-Agre (*ma'sjw',aq'æ*), der betegner et Stykke af Marken.

I ældre Tid har alle Sognets Gaarde og Huse — paa faa Undtagelser nær — ligget i „Byen“². Paa begge Sider af Gaden (*æ gâ'd*) laa Hus ved Hus og Gaard ved Gaard, paa adskillige Steder næsten som dyngede sammen; stundom var to Gaarde saaledes bygget sammen, at de havde en Længe til Fælles. Ved den nordvestlige Grænse af Sognet, men uden for Skellet, ligger en Gaard, der kaldes Himmerig; — det Bolsted i Byen, som ligger længst borte fra Himmerig, har fra gammel Tid baaret Navnet Helvede (*høtæd*), i „Kronens Skøder“ nævnes, at Peder Munch til Estvadgaard i 1593 mod andet Jordegods bortbytted i Erritsøe Sogn og By 1 Gaard med Skov til 15 Svin og 1 Bol, kaldet Helfvede. Dette Bolsted strækker sig som en Gren mod Nordøst uden for Gaden; endnu længere fremme paa en Pynt laa til for faa Aar siden et Hus, „Udkik“, som paa Vagt ud imod Mosen, Møllehugten og Fredericia. Mod Sydøst ligger et Par Gaarde, der nu kaldes *æ 'ōsda'go'æ* (Østergaardene), men som i tidligere Dage muligvis kunde takke deres Fjærnhed fra Himmerig og deres Naboskab til Helvede for deres Navn: *æ su'w' k'æ'o'q*

¹ Præsteberetn. 1638: Noch udi Erretzøe sogen thuert offuer for Medelfart ere 3 fergehusze kaldis Snobhøie.

² Præsteberetn. 1638: Erretzøe sogen, der udi den ene by Erretzøe, haffuer gorde 28 och 1 mølle. — I Følge Hans de Hoffmann: Oeconomisk Beskrivelse over Coldinghuus Amt (Uldall. Saml. 192 Fol.) fra 1787 var der den Gang i Erritzøe Sogn 46 Gaardm., 34 Bolsn og 14 Husm., paa Lyng 7 Fiskere, paa Snoghøj 1 Gaardm. og 7 Fiskerc, Hönneberggaard: 2 Gaardm. og 6 Boelsm.; udflyttet paa Byens Jord 4 og paa Hönneberggaards Jord 8. „

(den onde Krog). Nærmest Helvede ligger imidlertid Holt (*hålt*), der vel har faaet Navn efter en lille Skov (Holt), hvorfra der nu i det højeste er nogle Rester paa Skrænterne ned mod Korskindemose. — Tager vi nu alle de Gaarde, som bærer Navn (thi det er ikke dem alle, der gör det) paa Rad fra Øst til Vest uden Hensyn til, om de ligger Nord eller Syd for Gaden, bliver Rækkefølgen denne: El-kær (*äl'hjæ*), Bjærg (*hjä'ä*), Kær (*hjä'ä*), Hovsted (*hå'sda*), Smedegaard (*smæj'gö*) Hyldegaard (*hyl'gö*), Javnsgaardene (*æ jaw'ns'go'ä*), der var Tvillinggaarde, som havde sammenstødende Bygninger, og bar Navn efter dette Forhold (*jaw'n* = jævn, lige, ligelig); *æ 'fäs',go'ä* var ligeledes Tvillinggaarde; deres Navn betyder vistnok Fogedgaard; Hovgaard (*hå'gö*), Bundgaard (*bøn'gö* eller *bøn'gö*), Præstegaard (*prä'st'gö*), hvilket Navn er mærkeligt, da der ikke siden Reformationen i hvert Tilfælde har boet nogen Præst i Erritsø; langt naturligere bliver derfor det Navn, den næste Gaard bærer: *æ a'næks',go'ä*; Sognet var — i Følge Pontoppidan — indtil 1667 Anneks til Tavlov, men blev fra da af Anneks til den tyske Menighed i Fredericia. För Udsiftningen og Udflytningen begyndte i sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede, laa næsten alle Sognets Gaarde og Huse i Byen. Hans de Hofman, som fortsatte det af Erich Pontoppidan begyndte danske Atlas, og som boede i Fredericia og derfor kendte Erritsø Sogn ret grundigt, fortæller i 5te Tomus, der udkom i 1769, at der paa den Tid laa uden for Byen Færgestedet Snoghøj, Hønneborg Ladegaard, og disse Fiskerhuse ved Stranden: Lyng, Seiberg. Synderskov, Røiborg og Sanddal. — Hønneborg Ladegaard eller — som den andet Sted nævnes — Hønneberggaard kaldes nu næsten altid Ladegaard (*tå'gö*), kun sjældent Hønneberg Ladegaard. Den var oprindelig Ladegaard til det ved Snoghøj en halv Mil borte liggende Hønneborg, der i Følge Trap kaldes hønepurgh i et tysk Skrift fra Kristian den Andens Tid, som omtaler, hvorledes denne Konge efter Adelens Opsigelse af Huldskab og Troskab i een Nat sejlede vel tyve Gauge frem og tilbage mellem „miltephar“ (Middelfart) og „hønepurgh“. I danske Atlas siges der, at „ei langt derfra (fra Snoghøj) findes Rudera af en stor Bygning, som forudm har været et Slot, kaldet Hønneborg, hvis Ladegaard endnu er til.¹ Ved Snoghøj er et Fiskerhuus, som endnu kaldes Slottet.“ — Nu er de omtalte Rudera forsvundne; men et Par Smaahuse kaldes endnu „de Slottens Huse“, og Beboerne af Stedet har i mange Tider altid faaet Slot (*stöt*) til Efternavn. — Ude paa Sognets sydøstligste Spids, der hed-

¹ Tvivlsomt er det dog, om Hønneborg virkelig har ligget ved Snoghøj og ikke snarere omtr. 1/2 Mil vestligere i Nabsognet Tavlov ved Hagenør, hvor der er et meget anseeligt Voldsted, der er omgivet af en Eng, der endnu kaldes Hønneborg Mad. Dette sløttes af Præstebereftn. 1638: Noch er der i skoffuen en enlige gord Hønborriggordt. Hønborrig haffuer verit et slot och befestning thuert offver for Hensegavell i Fyen, bleff ruineret udj skipper Clementz och hans medfølgers anløb her udi landit. — I Indberetning til P. Resen (1687) skriver Jochum Reimer: Udi samme soegen haffuer veret et schlott, som kaldtis Hønneborg, och er nu schleuffit, huorfor gaarden endnu kaldis Hønneborg Ladegaard. Viedere ved ieg intet. — Paa et gammelt Kort i „Ny kgl. Saml., Fol. 409a“ er „Hønneborg“ afsat ved Hagenør og ikke ved Snoghøj.

der Lyng eller Lyngsodde (*løn'* eller *løn'sdij'*), ligger et lille Fiskerleje: de Lyngs Huse (*di løn's huw's*). (Præsteberetn. 1638: Østen for Erretzøe ved Stranden paa en odde er en lystig sted kaldis Liung, er saa vitt begreben at en ferge mand som der paa boer haffuer der en tofft at pløye och saae paa). Efterhaanden blev imidlertid en Del af Byens Gaarde flyttet ud paa Marken. I Følge Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, 1808, var der den Gang i Erritsø 35 Gaarde, deraf 12 udflyttede, 62 Huse og 1 Herregaard: Hönneberggaard. Trap nævner i 1859 „i alt i Sognet 68 Gaarde og 101 Huse, hvoraf 33 Gaarde og 59 Huse uden for Byen“. De fleste af de udflyttede Gaarde har ført deres Navn med sig fra Byen: Hovsted, Hovgaard, Fovgaard, Bundgaard o. s. v., men saaledes at Navnet ude paa Marken nærmest er knyttet til Ejeren, medens det inde i Byen nærmest var og er knyttet til Gaarden, selvom man ogsaa her i vid Udstrækning brugte og bruger Gaardens Navn om Ejeren. I andre Tilfælde fik Gaarden dog Navn efter sin ny Beliggenhed: Sanddal, Røjborg, Sønderskovgaarde (*'syn'asgós,go'a*), Bavn-gaard (*bav'ngó*) ved „Bavnen“, Ballesgaarde (*'bat'as,go'a*) i en Strækning af Sognet, som kaldes *bat'a* (Balg), paa Generalstabens Kaart opføres: Overballe (mod Syd), Nederballe (mod Nord); efter det forh. Vadested Brovad nævnes en Gaard Brogaard; et Sted, der for en 25 Aar siden er bygget ved Markusbanke, nævnes tit efter denne forhenværende Galgebakke, og Mejeriet, der i Firserne blev bygget ved Brovad, har faaet det gamle Vadesteds Navn. Fra Henneberggaard er udskilt en Gaard, der kaldes Damgaard (*dam'gó*). Da Erritsø ligger saa nær ved Fredericia, har det selvfølgelig ikke kunnet undgaas, at en Fabrikant fra Fæstningen har anmasset sig Navnet „Erritsøhus“ som Benævnelse paa sin Villa.

Gaden, som gaar langs gennem Byen, deles i *'dæ'a,gå'd*, *æ'medæ,gå'd* og *æ'næj'a,gå'd*. Egnen ved Gadens Begyndelse i Øst kaldes *æ'plan'dæ bæj* efter et Plantebed (Planteskole), som for længst er forsvundet. Her ligger ogsaa *æ'kabæ'ra'dittæt*, opnævnt efter en forhenværende Ejermænd, der fra sin Soldatertid førte Titlen Korporal. Et Stykke mod Vest, hvor Korskindemose støder op til Gaden, er Korskilde (*koskj'æl*), der oprindelig maa have været Benævnelsen paa en Kilde med et Kors ved (her er endnu et Væld), men nu er Navnet ogsaa paa det nærmeste Nabolag; — igen lidt længere mod Vest støder vi paa en anden Sænkning, der kaldes *æ'st'æpot*, og den Stenkiste, der førte Folk tørskoede over Pytten, kaldtes *æ'st'æpot,bædæ*. Nær ved dette Sted paa den nordlige Side af Gaden er der en gammel Mergelgrav, der af ældre Folk nævnes *æ'jæ-matæ,hål* (Jordmarvhullet), et Navn, der stammer fra den første Tid, Folk begyndte at mergele deres Jord, da de endnu kaldte Mergel for *jæmat'a*. Paa Grænsen mellem Nedergaden og Midtergaden laa det gamle Bystævnested, der dannede en Plads Nord for Gaden, men nu er forsvundet. Et Stykke af Gaden, som forbinder Midtergaden og Overgaden og førte fra Kirken ned til *æ'bæn'gó*, kaldtes *æ'bæn'gós gyl'i'd*. En Sænkning med en Del Smaahuse aller vestligst i Byen hedder Sig. — Før Udskiftningen har der foruden Gaden ikke været andre offentlige Veje end Herredsvejen, der fra Fredericia førte til Snoghøj (nu kaldes

den mest æ 'næj'æ,væj, den nedre Vej) og Landevejene til Kolding og Vejle fra Snoghøj. For øvrigt har man kun haft Markveje. Ved Udskiftningen blev anlagt et System af Veje, der udmærker sig ved Regelmæssighed — takket være dets Oprindelse. — Fra Herredsvejen udgaar mod Øst: Sanddalsvejen, Jomfruvejen, (æ 'jom'fræ,væj), opkaldt efter en hvid Jomfru, der ret jævnlig møder den ensomme Vandrer her i en natlig Stund; Strevelinsvej (sdææ'ælj'insvæj), der løber langs med en Mark med Navnet Strevelin; og Lyngsvej, der fører til Lyngsodde.

Syd for Bytofterne løber æ 'hæj'væj (Hovedvejen), som forbindes med Gaden ved æ 'hy'ælj,væj (Hyrdeledvej, saaledes kaldet, fordi den støder til Gaden ved Hyrdehuset, hvor der i gammel Tid fandtes et Led: æ 'hy'ælj'i); æ 'fæ'gôs,væj, der gaar ud fra Fovgaard; 'aq'ælj,væj (Agreledvej), der i gammel Tid har været lukket med et Led, gennem hvilket man kom ud til en Del af Byens Agre; og æ 'sø'sgjn's,væj (Søskendevejen). Fra Hovedvejen mod Syd ud forbi Lodderne fører 'kro'qsag,væj (Krogs-Agre-Vej, der har sit Navn efter Krogs Agre, et Hold af de gamle „Agre“ fra Fællesskabets Tid); 'ton'æ'kjæ'æsvæj (Tonne Kærs Vej, som har opbevaret Navnet paa en ellers ukendt Mand: Tonne Kær, Anton Kær); æ 'bljn' væj, der ender blindt; og 'æl'kjæsaq'æ,væj (Elkærs-Agre-Vej, der ligesom Krogs-Agre-Vej har Navn efter et af de gamle Agerskifter).

I den vestlige Del af Sognet foregaar Færdslen foruden ad Kolding Landevej og den gamle og den ny Vejlelandevej ogsaa ad Sognevejene: mël'sgôs,væj (Mælleskovsvej), æ 'hæ'støg,væj (Haveløkke-Vej) og 'læ'gô'sgôs,væj (Ladegaardskovs-Vej). Jærnbanelen (æ bân) gaar over et Hjørne af Sognet.

Det ser ud, som om Sognet er dyrket op inde fra Byen af; dets midterste Dele, de saakaldte Lodder, er aabenbart gammeldyrket Jord, hvor der ikke findes Spor af Skov; men uden om dem strækker sig som et bredt Bælte til næsten alle Sider Skove, opdyrkede Marker og Smaaenge, hvilket alt med et fælles Navn kaldes Haverne (æ hæ'vø). Kun een Strækning er her helt skovløs; det er Sognets sydøstligste Spids, og i Stedets Navn har man Forklaringen paa dette. Lyng (tøn') kaldes det og har i gammel Tid været en lille lyngvokset Hede, der dannede en Modsætning til de skov- og kratbevoksede Haver. „Haverne“ har i Fællesskabets Tid udgjort Byens Overdrev, hvor Kvæget en stor Del af Aaret gik løst omkring; oprindelig har efter al Sandsynlighed disse Strækninger været een stor Skov; men det løsgaaende Kvæg har sørget for de fleste Steder at holde Opløbet nede, saa der til sidst ikke voksede andet end Græs og Krat; og kun enkelte Steder, hvor Skoven er blevet fredet, eller hvor Kvæget ikke helt har kunnet faa Magten, har man større Skovstrækninger. Efter at Udskiftningen havde fundet Sted (1772), hvorved hver Gaard foruden sin „Toft“ i Byen og sin „Lod“ af Agrene ogsaa fik sin „Have“, blev Krattet de fleste Steder ryddet bort og Jorden lagt under Plov; men Skovene lod man for største Delen staa.

Den lille Mark, som hver Gaard i Byen ligger i, kaldes æ tåst (Toften), og Toften nævnes efter den Gaard eller den Mand, som den hører til: æ Elkjærs Toft, æ Bjærres Toft o. s. v. Gaarden kan være ud-

flyttet eller nedlagt; men alligevel nævnes Toften efter den; saaledes er der ikke længer nogen *smæj'gô*, men man taler endnu stadig om *æ smæj'gôs tåst*. Æ Ravns Toft, er der et Jordstykke i Byen, der hedder; men den Æt, der bærer Navnet Ravn, har i over hundrede Aar boet langt ude paa Marken (i det Strøg, som hedder Balle¹) og har i umindelige Tider intet haft med Toften at gøre; i en Vedtegning paa et gammelt Skøde hedder det: „Fremlagt ved Skiftet efter afd. Jens Hansen Ravn af Raunsgaard paa Erritzøe Mark d. 11 Aug. 1802“. — En forlængst afdød Mand ved Navn Gert har ejt en Toft, der endnu i Dag kaldes *æ gj'adæs tåst*; sml. *æ kab'rål'tåst*. — Et Jordstykke nær ved Kirken hedder stadig *æ kær'tåst* (Krotoften), skönt det sikkert er mangfoldige Slægtled siden, man paa den By Erritsø kunde anvende det gamle Ordsprog, at hvor Vorherre bygger en Kirke, bygger Fanden en Kro ved Siden af. En enkelt Toft nævnes ikke efter Gaard eller Ejer, men efter dens Beliggenhed: *æ 'næ'ænntåst* (Nordentofte).

Det Omraade, som i Fællesskabets Tid udgjorde den væsentligste Del af den opdyrkede Jord, Agrene, blev ved Udskiftningen delt i „Lodder“, hvoraf hver Gaard fik en. — For det meste nævnes disse Lodder nu efter Gaarden eller Ejermændene: *æ kogæs lod* (Koks Lod), *æ bæ'gôs lod* (Bundgaards Lod) — eller efter forhenværende Ejere: *æ 'kæd'q, lod* (Kragelodden, som har tilhørt en Familie, der hedder Krag eller Krage), *bæ'æsæs lod* (som har tilhørt en Borres); — undertiden kaldes hele Lodden efter en Naturejendommelighed, der optager en Del af den: Rødkær, Langkær. Men i en Del Tilfælde bærer Lodden samme Navn, som de samme Sted liggende Agre bar i Fællesskabets Tid. Saadanne Navne er *a'saq'æ* (maaske Arsagre), *ma'sju'agæ* (Mads-Høj-Agre), *flj'ntsag'æ* (Flindts Agre), *'kæu'ts,ag'æ* (Kuls Agre); undertiden er det gamle Agernavn ikke længer knyttet til et Markstykke, men derimod til en Vej, som satte Byen i Forbindelse med vedkommende Ager: *'kæo'qsag'æ,væj* (Krogs-Agre-Vej), *'æl'kjæsaq'æ,væj* (Elkærs-Agre-Vej). Andre mere fantasifulde Navne paa Markstykker forekommer ogsaa, som: *æ æ's'n* (Ovnen, om en trekantet Jordstump Vest for Vejlelandevejen) eller det besynderligt klingende *sæne-væ'tji'n* (Strevelin); et større Omraade, hvorpaa der ligger tre Gaarde, kaldes Balle (*bal'æ*), og en anden Steds liggende mindre Strækning hedder *bæ'æj'nbat'æ* (Bregneballe); dette Balle eller Balg forklares af O. Nielsen overensstemmende med J. Saml. X 135 og Kok: d. d. Folkesprog I. 177, som en højt liggende Flade med eller uden Skov; de i Erritsø Sogn liggende „Balg“ hæver sig inidertid ikke over det omgivende Land. — Et Par Steder i Sognets Udkanter har man haft Indelukke eller Indhegninger, og som et Minde derom har vi i den sydlige Del Navnet *syng'æ'togæ* (Sønderløkke, den ved Sønderskov liggende Løkke; oldn. lyk-kja = indhegnet Jordstykke) og i den nordvestlige: *æ hæ'slogæ* (Have-løkken, den i „Haverne“ liggende Løkke).

Ligesom hver Gaard ved Udskiftningen fik en af de forholdsvis nærliggende, veldyrkede Lodder, fik den ogsaa en af de fjærntliggende,

¹ Paa Generalstabens Kaart kaldes dens Gaard Ravnsgaard.

uopdyrkede Haver; som Lodderne nævnes Haverne nu mest efter Ejermanen: Niels Bjerres Have, — eller efter den Gaard, de hører eller har hørt til; *æ smæjgós ha's* har hørt til den nu forsvundne Smedegaard. Andre Haver har dog ogsaa mere ejendommelige Navne: Peterhave (*'pedəha's*), Husarhaven (*æ húsə's ha's*), Brovadshave (*brəvə'sha's*), *æ húsólha's* (den Have, der ligger i eller ved *æ húsól*), Rughave (*æ rāvha's*, et Stykke „Have“, der i sin Tid er taget ind til Rugdyrkning) og *æ tjl' ha's* (vistnok: den lille Have). En Mark paa den østlige Side af Lyng kaldes: *næj's* (Næs), et Navn, der vel fra først har omfattet hele Næsset, men som saadant er blevet indskrænket og fortrængt af „Lyng“ eller „Lyngsodde“, der egentlig kun betegnede selve Spidsen. Nær ved det i gammel Tid stærkt befærdede Overfartssted Snoghøj ligger Toldbodtoften (*æ tət'bótəst*; men Toldboden findes naturligvis ikke mere).

Et eget Omraade har fra gammel Tid Henneberg Ladegaard udgjort — og udgør da paa en Maade endnu, idet den saakaldte „Ladegaardsjord“ er tiendefri; en Del af denne hører endnu til Gaarden; men meget er frasolgt (særlig 1782). Herhen hørende Jordstykker med særligt Navn er: *æ pətmaqələd* (Pottemagerladden, hvor der for et Aarhundrede siden boede en Pottemager). Nordkær (*nəsəkjə's*), heliggende Nord for Gaarden; Kohaven, der — paa lignende Maade som Bøndernes „Haver“ — i sin Tid har tjent som Græsgang for Køerne paa Henneberggaard; og Vestertoften; i et Skøde fra 1786 vedrørende nogle fra Gaarden solgte Skovskifter hedder det: „Selv lader jeg opføre det Syndre Skiæld-Dige, hvad enten det kommer til at falde ved Træer Linien, der er hugen igennem Skoven fra Börup til Erritsøe Siden, eller Nordkiærgierdet for enden af Væster Tofte og Koehaugen“. — Uden om Ladegaardsjorden gaar der et Gærde, der bærer Navnet: *æ rydgəgrəul* (Ryttergrøften), hvilket stammer fra den Tid, da Sognet hørte til det „Coldingske Rytter Distrikt“. Endnu i 1786 hedder det i et Skøde: „For Rytter-Hæsten, der holdes ved Hønneberggaard, oppebær Gaardens Eiere den tilstaaende Godtgørelse, uden at Parcel Eiere (af frasolgte Skovskifter) faaer dermed noget at befate sig; dog skal enhver Kiøber, naar en nye Rytter Hæst skal anskaffes, contribuere til sammes Indkiøb i Proportion af enhvers Hartkorn, hvorimod den afgaaende Rytter-Hæst sælges til alles Fordeel, saa mange som har Part i den, og Pengene deles i blant Dem ligeledes efter Hartkorn.“

Rundt om i Sognets Udkanter er der en Del Skov; — i „Haverne“ ud mod Lillebælt i Øst ligger *æ 'ha's sgās* (Haveskoven); de enkelte Skovskifter nævnes efter Ejermanen; — mod Syd ligger Sønderskov (*'synəsgās* — eller *synəsgó*); store Stykker af den er ryddet: en Strækning af den var særlig tæt og kaldtes *æ tygən* (Tykningen), Skoven er fældet, og Navnet bruges om et Omraade, hvor der ikke er et eneste Skovtræ. Sønderskov ligger Syd for Koldinglandevej; Nord for ligger en lille Skovstump, der hedder Pallestoft (*pələ'stəst*) — bortset fra Toldbodtoft og Vestertoften ved Ladegaard — det eneste Jordstykke uden for Byen („paa Marken“), som bærer Navn af Toft. — Øst og Nord for Henneberggaard strækker sig Ladegaardskov (*tā'gəsgās*), hvoraf den syd-

ligste Del kaldes Skærbæksskov, fordi den ejes af nogle Bønder fra en Nabolandsby: Skærbæk (*sg.jär-bæk*); et nordligere Stykke kaldes *æ fjä-man,sgåu* (Firemandsskoven), fordi den ejes af fire Bønder. — Paa bægge Sider af den Dal, som kaldes *håöl*, ligger *håötsgåu* (Hulskov), og Vest for Vandmøllen ligger *möt,sgó* (Mølleskoven) — Skoven er der for Resten kun Lævninger af; men Navnet bruges — som sædvanlig — om det Omraade, hvor Skoven har staaet. — Paa Sognets aller nordvestligste Kant ligger Tingskoven (*tjñ'sgå*), der meget rimeligt i sin Tid har været Tingsted for Herredet, da den ligger omtrent midt i dette ved Sammenstødet af fire Sogne: Erritsø, Ullerup, Bræstrup og Tavlov. I Tange Nord for Byen ligger Tangeskov (*tan'sgåu*).

Endnu findes der et og andet Sted, der har sit særlige Navn; saaledes er der et Ledhul eller Agehul, som det kaldes, der hedder *maræn pøjön'ans,häl*, og Navnet skyldes følgende Hændelse. I Begyndelsen af det 19de Aarhundrede boede en gammel Kone nede ved Lillebælt; hun var Enke og ernærede sig af at fiske og arbejde for Bønderne; hun gik under Navnet Maren Per Jörgens, og en haard Sjæl har hun nok været. En Aften silde var hun inde hos en Gaardmand ved Brovad, og det var slemt Vejr og mørkt, — en Efteraars Nat. Folkene i Gaarden vilde sende en Karl med hende; men hun afsløgte det med de Ord, at hun hverken var bange for Gud eller Fanden. — Om Morgenen fandt man hendes Lig, som var helt revet i Stykker, og Sporene ved Stedet, et Agehul, var som af en Hest med to Fødder. Stedet kaldes nu Maren Per Jörgens Hul, og der gaar Spögeri i de mørke Nætter. Der er dog dem, der mener, at nogle glubske Hunde fra Damgaard har revet hende ihjel.

Et lille Befæstningsværk, der sammen med et lignende, som ligger lige over for paa Hindsø, paa Fyn, har tjent til at forsvare Bæltet paa dets smalleste Sted, kaldes Batterierne (*æ badari'ä*); dets tjenstlige navn var Vejermoses Batteri — vel sagtens efter den hosliggende Mose, der nu er navnløs. Batteriet paa den fynske Kyst hed Basnæs. Fra Svenskekrigen havde man et Minde i *æ pótaksdj'an* (Polakstenen), hvor en Polak havde mistet Livet; en Vej, der førte forbi Stenen, kaldtes *æ pótak-vøj*; men Vejen er nedlagt, og Stenen blev 1864 af Prøjserne sprængt og brugt til en Skanse, som de opførte til at skyde paa Fredericia fra.

Det kunde maaske lönne sig efter denne sikkert temmelig udtømmende Opregning af Sognets Stednavne at gruppere en Del af disse — ikke efter Arten af, hvad de betegner, men efter deres Dannelsesmaade. Først betragter vi dem, som skylder historiske Forhold deres Oprindelse, og prøver vi i store Træk at bestemme deres Ælde.

Byens Navn, Erritsø, Erikshøj, er et Minde om den Maade, hvor-paa Oldtiden jordfæstede sine ætstore Mænd; rundt om paa Marken har ligget mange „Kæmpehøje“; men „Kæmpens“ Navn er overalt glemt; kun den Samling Gaarde, der efterhaanden dannede sig om Eriks Høj, har bragt Navnet paa dennes Beboer til Efterslægten. Helt udelukket er det dog ikke, at Steenes-Høj er et oprindeligt Steinars-Høj. „Hovgaard“ og „Hovsted“ kan maaske vidne om, at de gamle Aser har haft deres Helligdom her. Dog siger O. Nielsen: „De Gaarde, der hedder Hov-

gaarde, har ej heller noget med det hedenske Hov at gøre, da de betyder de gamle Adelsgaarde, der fandtes omkring i Byerne, og hverken har Navn af, at der gjordes Hoveri til dem af Bønderne, eller egentlig betyder Hovedgaarde, men hedder saaledes, fordi de beboedes af Adelsmænd, der ligesom Kongen førte Hof (Hov).“ Jeg tvivler dog om, at denne Forklaring ogsaa kan gælde for „Hovsted“; jf. isl. *Hofsstaðir*, Gaard med Hov, i flere Stednavne.

Hvor tidligt den regelmæssige Færgefart, som efter min Mening har givet Snofar (Snoghøj) Navn, er kommet i Stand, er vist ikke let at sige; men det maa vel være sket i den tidlige Middelalder. Til Middelalderen hører ogsaa de Forestillinger, som har bragt Sognets Beboere til at rejse det Kors, der gav Korskilde Navn, til kun med Gru at nærme sig Jomfruvejen ved Nattetid, og til at befolke Aanddal og Trolldal med overnaturlige Væsner. Ogsaa Navnet „Præstegaard“ synes i Henhold til, hvad jeg ovenfor har anført, at skrive sig fra Middelalderen.

Om gamle, maaske middelalderlige, Retsforhold minder Tingskov, og Markusbanke var et af de mange Rettersteder, der i fordums Dage laa som strøet ud over Landet, medens Bavn og Bavnehöjen genkalder os hine Tiders Telegrafering og Forsvarsvæsen. — Om militære Foranstaltninger, trufne i en senere Tid, vidner Ryttergrøften og Batterierne, medens Polakstenen, Kornetbanken og en saakaldet „Tyskergrav“ fra 1849 viser, hvorledes Fredericias Nærhed til forskellige Tider ogsaa har draget Landets Fjender til Erritsø. — At Landets Forsvar inden for forskellige Vaaben har talt Mænd fra Sognet, ses af Navnene: Korporaltoft og Husarhave. — Man kan fremdeles gennem Navnene skimte hele det gamle Fællesskabs Landbrug. — Byen med Gaden, Gaardene og de indhegnede Tofter har udgjort Midtpunktet i det. Gaden har været indhegnet, og Udgangene har været lukket med Led (Agerleddet og Hyrdeleddet), gennem hvilke Bønderne kom ud til deres Agre, eller Hyrden drev Kvæget ud over Markvejene til Haverne, der laa hen som uopdyrket Overdrev for de løst omstreffende Dyr, og som ogsaa skiltes fra de opdyrkede Strækninger med Hegn og Led („Kulsled“, *kult'stji* ved Kulsager). Den opdyrkede Mark har været inddelt i en Mængde Agre: Krogs Agre, Kuls Agre, Flindts Agre, Mads-Høj-Agre o. s. v., hvoraf der i hver Aas (Samling af Agre) hørte et Skifte til hver Gaard. Men kun de redskeste Stykker har man haft under Plov; saa snart der var nogen synderlig Hindring, gik man uden om den i Stedet for at overvinde den. Højene fik Lov til at ligge urørte, og vi kan sikkert takke Fællesskabet (der i mange Stykker var et Fællesskab til at optaarne Hindringer, og ikke til at fjerne dem) for Bevarelsen af saa mange af disse Oldtidsminder; saa snart Højene med de Lodder, de laa paa, gik over til at være Sæereje, tog man fat paa at bryde dem ned. Hver Sænkning, hvor der samlede sig en Smule Vand, fik Lov til at ligge hen som Kær, og Lodder, der nu er veldyrkede, som Rødkær, Langkær, Tavemose, bærer endnu Navn efter deres Tilstand i hine Tider. Kun undtagelsesvis skete det, at man tog et Stykke af Udmarkerne ind til Opdyrkning, og dette Jordstykke kunde da i længere Tid tilsaas hvert Aar med samme Kornart, saa det

fik Navn derefter: Rughaven. — Eller man kunde begne Dele af Udmarken ind til Løkker (Sønderløkke, Haveløkke), hvor man rimeligvis har haft Malkekøerne gaaende, da man ikke godt kunde have disse strejfende omkring paa det vidtløftige Overdrev sammen med det øvrige Kvæg; — det vilde da have været næsten umuligt at finde dem, naar de skulde malkes; — det kunde endda være besværligt nok to—tre Gange om Dagen at opsøge dem og hente Mælken en Fjærdingvej borte. — — Et ejendommeligt Eksempel paa, hvor langt man i Fællesskabets Tider kunde drive det med Fællesskabet, er de saakaldte Tvillinggaarde, som Javnsgaardene og Fovgaardene, der endog havde nogle af deres Bygninger til Fælles.

Adskillige af Stednavnene røber temmelig stor Ælde ved at vise hen til ældre Sprogperioder, idet de Fællesnavne, som de er dannet af, ikke længere findes i Egnens Maal. Saadanne Navne er Limen¹ (af lim = Kalk), Sig (af sik = et svagt rindende Vand), Devel (vistnok af diúp), Raajborg (Raaj = ruð; borg = Bakke; heraf ogsaa Borre, Sognets højeste Punkt), Holt (= Skov), Sønderløkke og Haveløkke (Løkke = Indelukke, hvad der nu kaldes: en Indhegning eller en Løsgang) og Javnsgaarde (et Par Gaarde, som har noget til Fælles). Høled er ganske vist den gamle, stedvoksne Udtale for Helvede; men kun i Stednavnet er den gamle Udtale bevaret; det hinsidige Straffested hedder nu i Erritsø som i Rigsmaalet. Balle (saa vel som den sidste Stavelse i Brejnalle) har sikkert engang været et Fællesnavn; thi der findes et Balle i mange Sogne; hvad det egentlig betyder, forekommer mig højst tvivlsomt; skulde jeg formode noget, skulde det nærmest være: en træløs Strækning, der skyder sig frem imellem Skovland.

Adskillige Steder har faaet Navn af Egenskaber ved dem: lang (Langkær, Langbanke), rød (Rødkær, æ rö Banke) o. s. v. Andre Steder har faaet Navn efter deres Plantevækst: Brejndal, Brejnalle, Tavemose o. s. v., atter andre efter deres Dyreverden: Tranekær, Brokgravene; — men flest er dog de Navne, der minder om de Mennesker, der, Slægt efter Slægt, har boet og bygget paa disse Steder, har pløjet og harvet, saaet og høstet disse Jorder, har viet al deres Hu, deres Flid og Arbejde til disse Marker, som til Gengæld har givet dem baade Føde og Klæde: Krogs Agre, Elkærs Agre, Tonne Kærs Vej, Ravns Toft, Borres's Lod, Peterhave o. s. v.; thi Menneskene har længe været Jordens Herrer i Erritsø.

¹ Det er muligvis om dette Sted, det i Indberetn. til P. Resen 1687 hedder: 1. Stryges nogle steen ved stranden af blaa leer, som forbruges til skierweg (Skjelvæg?), skorsteen och anden muurwerck under taget, som forføres och forbruges paa nogle miel vey's omkring.

vil ær bota. tha skal hamū ær synd. oc takar fore skript
thjanastar forbuoth ær ok for anhan wairthar saktatha

Hau that Skanunga ærliki mææn woc vitthar oræt aldrih æn

A. M. 37, 4to.

$\frac{4}{5}$ nat. störr.

FRA SPROG OG LITERATUR

DET ÆLDSTE DANSKE VERS FRA MIDDELALDEREN.

DET er næppe rigtigt, når man plejer at nævne Runehåndskriftets „Drømde mik en drøm i nat“ som det ældste middelaldersvers. Nok så gammelt er et, der findes i et håndskrift af Skånske lov. Der hvor det i en efterskrift til kirkeloven hedder, at Niklæs Erlandsön, gjælkære i Lund, lod den gamle skrå afskrive og sende til hvert herred, „at bønder måtte dem lovlig værge og ej tage ved ulove“, — der har en samtidig hånd skrevet følgende lille vers i randen:

*Hau that Skanunga ærliki mææn:
toco vitthar oræt aldrih æn.*

(Det — den ros — skal Skåningernes ærlige mænd have, at de aldrig end tog mod uret.)

Verset er udgivet af dr. K. Kålund (Arkiv XII 371, efter A. M. 37 4to), men synes slet ikke at have vakt opmærksomhed hos literaturmændene; og på hans foranledning bringer jeg det nu i erindring. Han tilføjer at den hånd, verset er skrevet med, er fra nær omkring år 1300. — I henseende til versemålet er den lille penneprøve højst interessant. Vi møder tolinjes-strofen, som vi ellers — trods dens utvivlsomme høje alder — aldrig har i danske opskrifter fra middelalderen. Og vi møder den i en form, der viser samme fri udfyldning af det metriske skema, som vi kender fra folkeviserne i senere tiders opskrifter: svingende imellem en, to og tre tonløse stavelser efter hinanden. Også et udtryk som „ærlige mænd“ er ganske i visestil og røber de samfundslag, indenfor hvilke verset blev til (jf. for øvrigt „ærlig pæld“ i runeverset). Samtidig har verset en hørlig forkærlighed for de gammeldags stavrim; men lignende er jo ikke sjældent i folkeviserne, i indledningsstrofer og omkvæd, — sikkert som lævning af skikken i den tid da digtarten opstod. Alt i alt vil det være den rimeligste opfattelse, at vi her har at gøre med et dansevers fra 13de årh.

I historisk henseende er verset mærkeligt som en udtalelse fra Skåningernes, eller særlig den skånske adels side, om en sluttet selvstændighedsfølelse, hvorom også krønikerne melder. Sakse kender under

bondeoprørene Skåningernes „gamle trods“, og hvorledes det var landets stormænd, der drev almuen frem; og det samme seje fasthold ved ned-arvet ret bærer det 13de årh.s kirkekamp. A. O.

DEN FÖRSTE STROFE I BJARKEMÅL

Kære A. O.! Mens jeg sidder og læser din Danmarks Heltedigtning, falder der mig ind, om ikke den rette læsemåde af de sidste linjer i den förste strofe af den islandske tekst skulde være, ikke *Adils of sinnar*, altså kong Adils „sinder“ (følgesvende i Vænerslaget) eller *adils of sinnar*, som N. M. Petersen foreslag, altså ædlingens (Rolfs) sinder, men *adal-sinnar*, altså adelsinder, kærnesvende, et udtryk, der synes mig at passe fortræffeligt både ind i strofen (hvor da *allir enir óztu* snarest er ap-positionelt) og i hele kvadets tankegang, ja ligesom at angive dets titel...

Din Vilhelm Andersen.

Teksten er da:

vaki ok æ vaki
vina hofud,
allir enir óztu
adalsinnar.

„vågner, vågner,
vennehoveder,
alle de ypperste
adel-svende.“

Vilh. Andersens forslag synes mig udmærket at klare vanskelighederne i sprog og mening ved sidste linje. Derimod nærer jeg betænkeligheder ved en så stærk ophobning af rosende ord over Rolfs huskarle; og jeg savner en betegnelse af selve kongen (der vil være så meget nødvendiggere, fordi *sinnar* betyder „følgesvende“, altså henviser på en eller anden som man følger; i oldn. bruges *sinni* aldrig uden et tilføjet ord i ejeform). Begge disse vanskeligheder kan dog fjærnes med ét slag, hvis vi læser:

allir ens ózta
adalsinnar.

„alle den ypperstes
adel-svende.“

Da får vi både Rolf nævnt, og får svendene betegnet med en passelig grad af æreord, nemlig således at det mest rosende siges om kongen, og glansen over huskarlene udstråler fra ham; ti dette er netop digtets tankegang.

Jeg kan tillige føje en lille iagttagelse til Vilh. Andersens forslag. Der er en vis ord-lighed mellem denne strofe i Bjarkemål og vore gamle runcindskrifter: *sinni*, „følgesvend“, genfindes på den gamle jyske Lyngbysten¹; *enir óztu*, „de ypperste“, svarer til Oddum-stenens *Tóki Tókasun hinn ózti* (DR II 291); og det nu foreslåede *adalsinnar*, „følgesvende af den rette eller den bedste art“, minder — som prof. Wimmer nævner for mig — om *adalmærki*, „fremragende mindesmærke“, på Alstedstenen ved Sorø (DR II 475). Disse ligheder synes ikke at være tilfældige,

¹ *Æisku sinna*, „følgesvenden Eiska“ DR II 115; Wimmers læsning styrkes ved at navnet Eiska virkelig findes: 'Hesca' i Helgesagnet hos Sakse.

da vi også i digtets navn *Húskarlavqt*, „Huskarle-opsang“, har den udpræget danske betegnelse for hirdmændene.

Jeg vil da tro, at *adalsinnar* er den rette læsemåde. Det overleverede *Adils um sinnar* er i hvert fald galt; og dette er det eneste gode udtryk vi har at sætte i stedet. Ganske vist gör det metriske vanskeligheder når man måler med islandsk målestok; men fra olddansk standpunkt er det næppe utilstadeligt (jlf. *vina hqfud* i samme strofe; samt Brate, Runverser, nr. 63. 55. 24). Endelig taler det til en vis grad for læsemådens rigtighed, at den metriske form måtte vække en Islændings mishag, så han indsatte det i verssemal bedre, men i tanken uheldige „Adilses følgesvende.“

A. O.

GRÖNLANDSVERSET

I Claus Svarts vers om Grönland (D St. 1904, 212) lod jeg ordet *nidefldh* stå uforklaret, idet jeg blot bemærkede at det måtte betegne noget ved det grönlandske ophold, der var ulige mindre behageligt end „flæsk hint fede“. En gætning havde jeg allerede da, og da flere andre har foreslået det samme, nævner jeg det her: første del af ordet synes at være *nid* el. *nidder*, o: utøj, luseæg (se Kalkar, Ordbog III 228; Feilberg, II 685; E. T. Kristensen, Danske ordsprog s. 197. 225; sønderjysk *nærrer*, som en indsender fra Ördurup sogn bemærker). Sidste sammensætningsled er da oldn. *feldr*, skindtæppe, der også kendes i gl. dansk (*skinæfeld*, Småstykker 29, fra o. 1300; P. Låle 492). Hvis det har været lus i skindtæpperne, hr. Spjeldebods opholdssted udmærkede sig ved, foruden ved fattigdom på flæsk, har det ikke været meget tiltalende for vore grönlandsfarere.

A. O.

ET BREV FRA EN FYNSK BONDE 1762

Meddelt af Chr. Villads Christensen

Egenhændige Breve fra Bønder i Stavnshaandstiden er af gode Grunde sjældne, og denne Omstændighed kan maaske give efterfølgende Privatbrev nogen Interesse.

Brevskriveren er en Bondemand i Anderup i Lundby sogn paa Fyn. den gode Ven, som har ykriver til, er en Gaardmandssøn fra samme By, født 1736. I 1761 havde han for en Betaling af 40 Rdl. købt sig fri fra Fødestavnen og straks efter forladt sit Hjemsted for at søge sin Lykke i København. Hans Frihedspas bærer Paategning om, at han den 11. Juni 1761 har passeret Kronborg Slot og der forevist sine Papirer paa Hovedvagten. I København fik han Plads som Kusk hos Justitsraad Nissen, men allerede 1767 døde han, 31 Aar gammel. Brevet fra hans Ven i Anderup findes ved Skiftet efter ham.

Naar man husker paa, hvorledes Skoleforholdene var i de Tider, maa man nærmest undre sig over, at Brevskriveren dog har kunnet klare

Opgaven saa godt, som sket er. Brevet gør nok et meget ubehjælpsomt Indtryk; men dette skyldes alene den fortvivlede Stavelshedeling, den planløse Anvendelse af store Bogstaver og den fuldstændige Mangel paa Skille tegn — altsaa temmelig underordnede Ting. Skriften er tydelig og omhyggelig, Bogstaveringen er slet ikke daarlig — at han som Fynbo ikke ved, hvor de bløde d'er skal anbringes, maa man holde ham tilgode —, og Sætningernes Mening er som Regel helt klar. Indholdet af Brevet adskiller sig ikke fra tilsvarende i vore Dage, — det skulde da være, at en Nutids-Landmand ikke med saa stor Sindsro som Laurs Rasmussen kunde omtale det Faktum, at Kvægsygen har bortrevet alle hans Kreaturer.

(Udskrift):

Dette til Min Kiære ven Jør gen hans Sen tien nen des til Jod stis
Raad Nissens boen des i Nør re gade lige over for tys Skee Kirke
Kiøben havn.

Hier te elsen de Kiære ven

Jør gen hans Sen Jeg lader dig vid de at Chris sten er vel kom men
hiem og pe der hans Sen lige saa og vid er alle ved magt gud være
lovede Men Kre tur Ret er bort død og Jey ey ier aldri eet Haar ver
ken Lit eller stort og Knu Ped der Sen har heller in te og noe ne af
dig an dre har heller in te og det er bor te i lan det og der er ikkun
et enke høv ve til bage i gen Paa Sin ne stæd der saa det Seer ud til
een be Svær ligtig og vort Nom mer 822 Er Kom men ud med 20 Rix
og det be Løber Sig til 10 ½ til ver ti ien de Part og Chris sten tog
det halv ved af Rasmus Ses Part 5 ½ og dig an dere 5 ½ har Jeg til
Dig of hans part og har i alt tildig med din egen Part 15 ½ og det An
det Nom mer 821 Er ikke Kom men u med noget og gaar in til een
fri Lod føs ste gan og lad mig vid de med den føs ste Post om Du vil
tage meer part der i eler have med det at giøre og der gik 8 β af hver
tig ien de Part til du Sør Pen ge til Post mes ste Ren af dig 20 Rix
som vid vant i den anden lod og den Kris sten Krag Jeg skulde have
dig Pen ge som Jeg skul de have hos dig 1 Rix in gen [Pen]ge Kan Jeg faa
og in gen havver han og 2 ½ for uden skal jeg have hos dig og 4 ½
8 β har du til goed hos mig Paa den gam led Regnnin du og Rassmus
i for Aar Ret og toe Sække blev der bor te som koe Je Klæder ne var
id og Jeg har in gen skri velse fot der om en ten dig Kom til Ba ge
eller ikke og lad mig vi de vor ledes du lever og Pe der Sagt de at til
du var noget svag Den tig Hand Rix ste fra dig og Lad mig vid v de
vor dan du le ver og vor det star til hos dig om alle tin hos dig og
glem ikke at skrive mig til om vad Jeg har skre vet dig til om int te vi
de Re een vid le ver alle vel gud vær love de og er ve helbre Jeg har
at hel Se dig fra mig og Min Koe ne og børn Ren og fra alle andre goe
de ven Ner alle sammen og Jeg le ver Kiære vens hulde ven in til dødden.

Laurs Ras Smus sen Anderup den 31 Desember ano 1762

Jeg ønd skeer dig et glæde ligt nyt aar

NYERE DANSK FOLKESANG

Dansk folkesang fra det 19. hundredår med sanghistoriske oplysninger ved *Jens Årsbo*. Småskrifter udg. af Selskab for germansk filologi, 8 og 9.

Der er al grund til at være glad for kand. Jens Årsbos påbegyndte samling af „Dansk folkesang fra det 19de hundredår“. Der er foreløbig kommet to hæfter, I Fædrelandssange, II Land og folk — Naturen og årtiderne. De følgende hæfter skulde indeholde digte om kultur og folkeliv, religiøse og historiske sange, samt navnkundige skæmteviser.

Samlingen har to synspunkter, der krydser hinanden lidt: et historisk og et pædagogisk. Den vil på den ene side give det, der af digternes og sangkomponisternes værker er blevet folkets fælleseje: folkesange, — men desuden ogsaa noget af det, der „burde være blevet det“. Hvilke af de optagne numre der falder ind under denne sidste rubrik, siger udgiveren ikke. Er det f. eks. Morten Børups *Carmen vernale*? Det undrer en i hvert fald at se den som folkesang. Men man vil undre sig over flere. Vidste man ikke bedre, skulde man forsværge, at et digt som Wilsters „Hvor bølgen larmer højt fra sø“ kunde blive folkesang, så lidet umiddelbart det er. Men det er ikke det mindst interessante ved denne samling, at den, når den engang er sluttet, vil give et værdifuldt bidrag til en smagens historie i Danmark i sidste årh. — ikke den officielle smag, som litteraturhistorien optegner, men en understrøm, der ofte er ganske uafhængig af hin.

Folkesmagen og barnsmagen er nær i slægt, naar de får lov at trives som de vil. Derfor har hr. Årsbo tænkt sig sin samling som hjælpebog ved sangundervisningen i skolerne, og hans fortale er et indlæg imod den kunstsang, der nærmest gør teksten til en slags syngøvelser. Det primitive og naturlige trin er det, hvor ordene er herren og melodien kun tjener — en tjener ganske vist, der ofte først rigtig gør herren til den han er. Hvor sangen i skolerne står som et isoleret fag, vil det i reglen blive specielle faglige interesser, der bliver dyrkede. Men mange steder forsøger man dog nu — som også hr. Årsbo anbefaler — at knytte sangundervisningen til Dansk- og historietimerne, dels også til fremmede sprog. Først derved kan teksterne blive helt klare og gennemskuelige for eleverne.

Udgiveren har forsynet sin samling med noter efter hver sang. Det er dels ordforklaringer — måske lidt få, men forøvrigt fortræffelige, modsat de fleste noter, der nøjagtig siger hvad enhver lærer ved og springer det vanskelige over. Men desuden er der med stor omhu samlet sang- og musikhistoriske oplysninger om affattelsestid, oprindelige anledning og første findested for hver sang. Der er herimellem mange interessante og for de fleste nye oplysninger. De rene lejlighedsvers har udg. udeladt, ellers har han ved at gå tilbage til kilden fået nøjagtigere og fuldstændigere tekster end de sædvanlige antologier, der aftrykker hverandres småfejl og ofte ganske vilkårlige udpluk af sange med flere end tre strofer.

Georg Christensen.

KULTUR OG FOLKEMINDER

NORDBOERNES GAMLE BOLDSPIL.

På den norske historiker, prof. Ludvig Daae's halvfjerdsinstyvårs fødselsdag den 7 dec. 1904 overrakte en kreds af venner og lærlinge ham et festskrift, indeholdende en tylt historisk-kritiske afhandlinger. Blandt skriftets forfattere mødte prof. Ebbe Hertzberg frem med en undersøgelse af de nordiske boldspil i sagatiden — en undersøgelse der, set på baggrund af kildernes yderst sparsomme oplysninger, må siges at have ført til forbavsende vidtrækkende resultater, og som derfor har krav på at kendes i videre kredse¹.

Det er særligt boldspillet *knattleikr*, prof. har sin opmærksomhed henvendt på, dels fordi det åbenbart har indtaget en førsteplads blandt legene, dels fordi de øvriges tydning ikke volder større vanskelighed, og man delvis allerede har undersøgt dem tilfredsstillende. Skönt vi kun kender legen gennem de islandske sagafortællinger, så viser dog norske stednavne som *Knattvöllr*, at den også blev dyrket i hjemlandet på kendte mødesteder i byggerne. Hovedtrækkene i dens gang har man aldrig været fuldt på det rene med, men ved en omhyggelig og bred sammenstilling af de få kildesteder mener prof. Hertzberg at have løst de allerfleste af gåderne. Hans resultater og hans begrundelser er da i store træk følgende:

Legen udførtes af to boldlag, der kæmpede mod hinanden, og hvor hver enkelt deltager i det ene lag havde en fra første færd udpeget modstander i det andet; det er denne mandjævning vi så ofte hører sagaerne omtale (*var þar skipat saman þeim sem jafnstærkastir váru*, Grettis saga, kap. 15). De to modstandere skulde stadig være i hinandens nærhed, og som følge heraf mener forfatteren, at skarerne var spredte parvis over „leikvöllr“, så der ikke fandtes noget „ude“ eller „inde“ som i flere moderne boldspil. Til legen brugtes kun én bold, og den var

¹ Mellem de øvrige afhandlinger kan følgende af mere alment indhold fremhæves: Sophus Bugge, Nogle breve og optegnelser om nordiske videnskabsmænd og universitetsforhold i det 19de århundrede [bl. a. en dom af J. N. Madvig over vort universitets lærerkræfter i 1867]; Just Bing, Literaturhistoriske kandestøberier over Holbergs politiske kandestøber; Alexander Bugge, Det svenske og det danske aristokrati i deres første udvikling. — Resten af afhandlingerne er byggede over særlig norske emner.

temmelig hård. Der tales nemlig overalt om *knøttinn*, og man hører flere steder, den er så hård, at et slag af den kan volde død. Forfatteren gør skel mellem den blødere *svøppr* og den mere massive *knøttr*; den første brugtes efter R. Keyzers mening (Efterladte skrifter II 2, s. 111—12) i *soppleikr*¹, den sidste i *knattleikr*, og legene havde forskellig udførelse.

Hver af delagerne havde derimod sit holdtræ, som både var indrettet til at slå og til at opfange, „gildre“ holden, og som derfor var bredbladet og skovlformet — måske for den islandske types vedkommende forsynet med netværk. Det kaldes delvis *knattré*, delvis *knattrepill* (*drepa* = slå), en enkelt gang *knattgildra* (*gildra* = opfange); dets brede form fremgår af betegnelsen *skofuleika* for *knattleika* og *skafa* for *knattré*, idet *skofur* betyder redskaber, som er tildannede ved „skavning“, ɔ: tilhugning eller udhuling f. eks. af en plankeende. Forøvrigt tænker forfatteren sig, at de forskellige navne på holdtræer muligvis kan tyde på en ulige form og beskaffenhed i de forskellige landsdele eller til de vekslende tider: den islandske netværksform er en løs gisning, bygget på fortællingen i *Harðar saga* kap. 22 om den hurtige istandsættelse af et holdtræ.

Når holden var sat i gang, prøvede spillerne at gribe den, kæmpende to og to mod hinanden. Den spiller, som havde held til at gildre den, skulde „bære den ud“ (*bera út knøttinn*), ɔ: føre den udenfor et vist grænsemærke, medens hans modspiller havde lov til at hindre det med magt; de øvrige deltagere måtte derimod ikke blande sig i kampen. Men hvis det var ham umuligt at føre bolden ud, havde han ret til at kaste den over til en medspiller, og det blev så dennes opgave at føre kampen med sin modstander. Den, der bar holden ud, skaffede sit lag sejr. Disse spilleregler omtales kun dunkelt i sagaerne; klarest finder forfatteren spillets gang beskrevet i *Egils saga*, kap. 39.

Endelig fastslår prof. Hertzberg, at der i det mindste ved enkelte lejligheder valgtes en opmand, som skulde varetage spillets regelmæssige gang og afgøre tvistemål. En sådan synes at nævnes i *Gull-Thores saga*, kap. 2 og i *Laxdølasaga*, kap. 45.

Denne på flere steder unægtelig noget dristige slutningsrække var efter professorens sigende udformet allerede i begyndelsen af firserne. Men i den følgende tid så han sig forgæves om efter lignende nord-europæiske boldspil, som måske på et og andet punkt kunde have støttet gisningerne — intet havde samme grundform.

Så kom i 1886 Victor Balcks „Illustreret Idrøttsbok“ med beskrivelse af et kanadisk indianerspil „lacrosse“, som til de mindste enkeltheder stemmede med den antagne form for *knattleikr*. Punkt for punkt var så at sige ens, bare lagde *knattleikr* hovedvægten på styrkeprøverne, lacrosse på udøvelsen af smidighed. Det var forskellen mellem vikingenatur og indanernatur, der havde præget legen.

¹ *svøppr* = dansk svamp, norsk folkesprog *sopp*.

Det er rimeligt, at et fund fra så fjerne egne forbavsede forfatteren, og man forstår, at fantasien blev sat i bevægelse. På afhandlingens sidste blade fremsætter da prof. Hertzberg den gisning, at nordboerne på deres Vinlandsrejser har lært indianerstammerne knattleikr, og hos disse er legen bevaret til vore dage. Lignende århundredgamle nationalspil finder han i det gotlandske „Pärkspil“, i „at störta stång“, eller i hollandske „Colloquia“, og han minder om den besynderlige samstemmen, der kan findes mellem skotske og gotlandske folkelege. Men alligevel synes slutningen at være dristig. Oskar Montelius siger i anledning af nogle jordfundne sølvhalsringe fra Gotland og nogle endnu brugte ringe fra Sumatra, som alle viser spor af arabisk påvirkning: „Ligheden er lige så afgjort, som afstanden i tid og rum er stor“; men det vil være ovevæltigt med prof. Hertzberg at anvende disse ord på knattleikr og lacrosse. Thi sølvringene fra de to vidtskilte øer kan lægges side om side, og ingen kan nægte ligheden og den fælles arabiske oprindelse; — men med legene, hvordan går det der? Lacrosse er sikker nok, knattleikr er en ren gisning, og det antagne mellemled er også bare gisning; her er ikke lighed mellem kendte størrelser men mellem en kendt og en tvivlsom.

Imidlertid er det forsøg prof. Hertzberg har offentliggjort sikkert for selve det gamle holdspils vedkommende grundigt og omhyggeligt underbygget, kun for afhandlingens sidste del — forbindelsen mellem knattleikr og lacrosse — er grundlaget ifølge hele opgavens plan mindre skarpt prøvet, og senere granskninger vil først være i stand til at kaste det fulde lys derover.

Men det må betones, at dette ikke kan ske uden endnu en kritisk gennemgang af selve knattleikrspørgsmålet. Thi er ikke formen for knattleikr aldeles fastslået, så siger en sammenligning kun lidt. Og de emner, hvoraf man kan danne sig et skøn over formen for vore fædres yndede boldspil, er så fattige, og den ganske ubevidste tvang til at fylde hullerne ved hjælp af kendskabet til lacrosse derfor så stor, at spørgsmålet om den mulige forbindelse sikkert endnu delvis står åbent.

V. la Cour.

[Nylig har Hertzbergs hypotese været udførlig drøftet af professor Yngv. Nielsen i (norsk) Historisk Tidsskrift, 4 R, III 284—93, i en afhandling om Nordboernes forbindelser med Vinland. „At afvise den“, siger han „som en blot og bar fantasi vil ikke kunne gå. Allerede deri, at en anset amerikansk etnograf har ment, at det indianske spil, hvormed vi har at gøre, på amerikansk bund stammer fra det strøg, der ligger meget nær Markland og Vinland, forekommer mig at være af betydning som et nyt sandsynlighedsbevis for muligheden af en forbindelse som den der er angivet i Hertzbergs afhandling“.

Udg.].

NORDISK STEDNAVNEGRANSKNING

ET HISTORISK OVERBLIK

AF

MARIUS KRISTENSEN

I

TIL Islands første bebyggelse knytter sig navnene Ingolshöfde og Hjörleifshöfde; de to første landnamsmænds navne er knyttede til deres landgangspladser. Og i det hele er den islandske landnamsbog en af de vigtigste og mærkeligste stednavnetolkninger, som nogensinde er skrevet, ja magen til den kan i det hele taget ikke mere skrives. Ti den gang var man endnu Islands bebyggelsestid saa nær, at man ikke blot vidste, hvorledes hvært stednavns oprindelige form var, men endog mangan gang, hvilke omstændigheder det skyldte sin tilværelse. Og i de islandske sagaer har vi gang på gang vidnesbyrd om, hvorledes overleveringen støttes til stednavnene -- måske også nu og da stednavnene har været årsag til sagndannelse, men så meget vil vel altid blive stående, at de islandske stednavne bevarer en særlig plads.

Et eksempel vil vise, hvorledes de islandske tolkninger går ud over grænsen for det, som er opnåeligt ad den sproglige undersøgelses vej. I Laksdølernes saga fortælles, at Olav Pås kvæg i alskens vejr plejede at samles paa et ryd i skoven norden for Höskuldsstad. Ved den skov lod Olav bygge sig en ny gård og så alt sit kvæg føre dærhen fra Goddastad, hvor han før havde boet. Men til minde om, at hjorderne havde haft deres samlingsplads dær i skoven, lod Olav sin ny gård kalde Hjordelund (*Hjardarholt*). Selve navnet er her let at tolke, men kun overleveringen eller et forklarende sagn vil kunne sige, hvorfor stedet fik dette navn.

Enkelte gange kan vi også sige, hvorfor et dansk stednavn er blevet til; vi ved, at Pedersborg ved Sorø har navn efter Absalons

frænde Peder Thorstensen, Århusbispen Peder Vognsens morfader; vi ved, at Herlufsholm bærer navn efter Herluf Trolle, Frederiksborg efter Frederik II, og Kristianshavn efter Kristian IV. Vi kan fortælle, at den fred, som har givet Fredensborg sit navn, var freden i Frederiksborg 1720. Ofte kan vi påvise grunden til navne som Søby, Skovby, Sundby, Horns herred, hvis naturforholdene endnu er lignende som på de tider, da navnet blev til. Men oftest må vi nøjes med en sproglig forklaring, og denne kan, som ovenfor sagt, ikke give en heltud fyldelstgørende tolkning.

Men på den anden side er det en naturlig lyst hos folk, at de gerne vil danne sig en forestilling om, hvad det eller det stednavn betyder, og således har det absolut været fra gammel tid af. Og aller helst har man ønsket en historisk tydning, hvis ikke en tydning på grundlag af naturforholdene lå lige for. Dærfor er det næsten en selvfølge, at vore egne middelalderlige historieskrivere har forsøgt — som de islandske — at finde historiske minder i stednavnene, og dærfor omfatter stednavnetydningens historie en lang række navne fra den ældste tid til vore dage. Vi skal dog ikke her gennemgå dem alle, men kun gennem nogle hovedtræk fastslå gangen i tydningernes udvikling.

En særstilling indenfor den ældre gruppe indtager *Ælnod*, Knud den helliges lævnedstegner. Han er mere 'klassisk' end de andre, selv ikke Sakse undtagen, mere tilbøjelig til at lade sin latinlærdom skinne igennem. Og for at ikke de danske stednavne skal være pletter på hans latinske hud, har han så vidt muligt oversat dem på latin. Således bliver *Suddathorp* (Søderup ved Åbenrå) til 'dyndbyen', Roskilde til 'Roes kilde', Dalby til 'dalens by', Hedeby enten 'hedens by' (*campi villa*) eller opnævnt efter en fordums herskerinde dær på stedet, *Wændlæ* (Vendsyssel) 'det omskiftelige' og „*pontus* (eller måske snarere „*pondus*) *cornicus*" skal betyde Kragestrand (eller —sig). Et sted har hans eget sprog ført ham på afveje, idet han (rigtigt) sætter det danske *Wibiærgh* (Viborg) i forbindelse med oldengelsk *wig* (*weoh*) afgudsbillede, men desuden (urigtigt) igen stiller dette ord sammen med et andet *wig* (isl *víg*) kamp og med mandsnavnet Vige¹.

Ser vi bort fra *Ælnod* kan vi dærimod nok sige, at stednavnetydningen i middelalderen gennemgående her i Danmark må kaldes

¹ H. Olrik: Danske helgeners levned, det sidste eksempel s. 73.

blot en historisk hjælpevidenskab. Hos **Sakse** træder denne historiske bevæggrund stærkere frem. Hans forklaringer er gennemgående stedfæstelser af sagn, som *Hithinsø*, *Roskilde*, *Thoro*; ja i reglen nøjes han med at antyde stednavnet, som *Baldersbrønde*, *Hjarno*, *Sigersted*, *Hurrildshavn*, og overlader det til læserne at udfylde med det danske navn¹.

Undertiden er de middelalderlige krøniker nøjere i deres angivelser. En række af dem har sagnet om 'hundekongen' og Snø hyrde, og i dem omtales Læ jætten på *Læso*², og en enkelt i alt fald, en sagnkrønike, skrevet med samme hånd som 'Mandevilles rejse', men skilt ud fra håndskriftet i senere tid, har slutningen af denne historie i følgende form:

Snø sendte en bonde, som han var ræd for, til Læ i julen, og bonden klarede sig ved sin snuhed, så Læ lod ham drage med fred. „Ter iulen hun vor at ennæ, oc bonnend skulle hiem faræ, ta sennæ Læ koning Snø koning en kom ok too hanskia, til vennæ gafuæ, oc amminelsæ forty at han hadæ lengæ med hannum vareth. Tesse sendninger vore uth sennæ ponnæ Wyburgis landz tingh, oc thær han te hanzskia fek, ta woræ the meget prydæligæ och vænæ, oc drog strax then enæ ponnæ sin hand, oc i tet sammæ kennes han veder at tet vor rod aff Lææ. Oc i ten sammæ stund ta vor om hans hand sa mangæ ormæ thær man kaller luss, at the voræ vtalligæ sa at wmwælicht vor thet nogel man mottæ hannum veder tøm skilliæ, thet gioræ hannum sa we at han kundæ sek engælundæ verræ. Ta red han tel en høy hoos Vyburghæ oc thær odæ the hannum opp all sammen uthen benen, och ten høyyen heder efther hannum Lussæ høyyen.“

Som mange vil mindes, har Blicher i 'Fjorten Dage i Jylland' også — for skæmt — givet en forklaring af navnet Lushøj, men man kan ikke nægte, at for det naturlige menneske ser den gamle krønikes forklaring mere begribelig ud.

Fra reformationsårhundredets slutning har vi forklaringer af fynske stednavne i biskop **Jakob Madsen Vejles** visitatsbog³, som *Fåborg* „aff faa borger“ (s. 245) eller *Kertemynde* 'nogle forklarer det af Kierthinge, en nærliggende landsby, som skal være ældre end anlægget af denne købstad — som dog er 150 år gammel;

¹ Axel Olrik: Saksens kilder I s. 25.

² M. Lorenzen: Gammeldanske krøniker s. 10—11.

³ Udg. af A. Crone, Odense 1853; sml. Såby, Blandinger I s. 26*).

Tyskerne kalder den efter Korth Munde fordi der er snæver indsejling til byen' (s. 136). „Af kong Sven skulle *Svenborg* sigis, som den skulle haffue stigtet; eller aff fløren, som ligger for byen, Suine Sund; oc der ocsaa af sigis Sundsherit oc Suineborg“ (s. 194). Netop den slags dobbelte forklaringer (sml. Ælnods af *Viborg*) er betegnende for hele den ordudledning, som går tilbage til den klassiske oldtid, eller i mere lige linie til Ysidorus, middelalderens store mester på dette område.

For øvrigt mærker man hos biskop Jakob Madsen undertiden tvivl om hans forklarings rigtighed, som når han skriver: „Eble Ø er skøn bøg oc eg paa, er ved 1 mil omkrink; heder af Eble Eblø, for der skulle vere en merkelig eblegord paa; men ingen kand finde den“ (s. 119).

Mærkeligere endnu er det næsten, at han en enkelt gang anfører den ældre form, som når det om Nörre Nærå (*Nardow*) hedder, at den 'kaldes i en gammel pergamentsbog Niærthug, Anno 1282' (s. 122). Her har den gamle biskop været inde på den eneste vej, som kan føre til en virkelig forståelse; men det er kun et glimt.

Hos **Ole Worm** i hans *Monumenta Danica* (1643) finder vi — vist for første gang — *Ertedal* ved Roskilde (som Worm ærligt skriver det) forklaret som Herthas dal, efter den gudinde Hertha som man mente stod omtalt hos Tacitus; det viste sig senere, at gudinden hed Nerthus d. v. s. Njord (eller Frøja). I præsteindberetningerne til Ole Worm findes også adskilligt af den slags, væsentlig af samme beskaffenhed som hos Jakob Madsen, som når Bøvling skal være „Bøyel eller Bøffuel Eng“ efterdi engene „bøye sig allevegne om oc igienom sognet“, eller Flynder har sit navn af „adskillige odder og fleener“ som bækkene danner i sognet, og ikke af flynder-fiskeri, „som der i sognet er aldelis ingen“. Som hos Jakob Madsen kan der komme en enkelt oplysning om gammel form, som at Dybe 1517 kaldes *Dybbeck* (D. Saml.² IV, s. 11), eller at Rangstrup herred burde hedde *Rauffnstrup* (s. 116). Sjælden fejrer det glade vanvid en sådan fest som ved forklaringen af Vandfuld herreds sognenavne (s. 8), hvor vi har '*Hyom* (el. *Høyom*) af sine høje, *Hove* efter sin form, er skikket som en fiskerhov, *Engbieryg* af de grønne engebjærge, *Vandborg* af

¹ O. Nielsens udgave i Danske Saml.² IV s. 1, 2.

de vandige bjærge, *Ferring* fordi det har færre enge, *Trans* af det latinske *trans* — hinsides, nl. Dybeå eller Buebjerg, *Fieltring*, af det tyske *viel* — mange enge, der har været ud mod havsiden i fordom tid, *Dybe* af dy, ɔ: dynd og „putzer“, *Ramme* den rammer imellem sig og havet både Fjaltring, Trans, Ferring, Dybe, Vandborg og slutter Hove med sønden til'. Småtræk i samme stil findes dog oftere. Således har Vænø sit navn af, 'at i gamle dage skal omliggende folk have der ladet afvænne deres lam og kvæg'. Og om Vorgod er det 'berettiget', at der har været to små kirker, 'et i Hesborg og et andet i Fjeltstervang', og af disse to meget små kirker blev den ny bygget, 'at af to ringe skulde *vorde* én *god* og kaldes „Wordgod“, dog er ikkun næppelig 24 gårde i denne sogn, derudi to bol mod én gård beregnet'¹. (Om andre lignende afledninger kan for øvrigt henvises til Såby, Blandinger I s. 26 not.).

Af særlig interesse er det, når historiske eller sagnkendte ting drages fræm, som når den store mose på skellet mellem Skodborg og Hjærm herreder („Angelands eller Amletz moese“) sættes i forbindelse med Saksen Amled (s. 6, 13—14), og hans gravhøj påvises dær, eller når Vidrik Verlandssöns gravhøj påvises i Ivetofta sogn i Villands herred i Skåne²; denne forbindelse med den berømte smeddesön har for øvrigt givet anledning til, at Villands herred den dag idag fører hans hammer og tang i sit våben.

Denne stednavnetolkning når sit toppunkt hos **Erik Pontoppidan** den ældre i hans *Grammatica Danica* (1668) s. 201—244, hvor galskaben ligefræm er sat i system. Dersom ikke navnet er selvklart — som Århus af *årer* og *hus* — eller der hos autoriteterne er givet en enkelt soleklar udtydning — Trelleborg ɔ: tre-løve-borg, fordi den er bygget til minde om de tre folks forening under den danske krone —, så har Pontoppidan altid både to og tre muligheder for en forklaring. Nakskov kan være *nakke*- eller *næs*-skov, eller *nah*-skov ɔ: nær ved skoven, eller *nass*-skov ɔ: den våde skov. Hvem kan begære mere? At der en enkelt gang forekommer en rigtig forklaring, som Skælskør af *skælfisk*-musling, eller Rendsborg af Reinoldsborg, må man bære over med.

Overfor denne lærde fortolkning, som bruger alle sprog til at forklare danske stednavne, fristes man til at prise den rent folke-

¹ Sst. s. 18, 44. ² Suhms Saml. 1 B. 1 H. s. 118.

lige form for stednavneudtydning, som har sat sine spor i herreds- og byvåbner¹. Vidrik 'Villandsens' hammer og tang er omtalt, men desuden kan nævnes Hellum herreds *hjel*m, Hatting herreds *hat*, Flæskum og Galten herreders *grise*, Harre og Herrestads herreders *harve*, Horns herredernes jagthorn, Horne herredernes drikkehorn, Hornums herreds oksehorn, Rævs herreds *ræv*, Malt herreds tre bygkorn, Stævns herreds skibsstavn, Tude herreds tre padder, Løve herreds *løve*, Anst herreds *and*, og blandt byvåbnerne Århus med de tre årer i et hus. Der er noget umiddelbart tiltalende ved disse folkelige tolkninger, som man uvilkårligt glæder sig over. Jeg tror ikke — hvor meget end min historiske og sproghistoriske viden trækker til den side — at jeg bliver så glad over tretårns-våbnet med St. Povl og St. Klemen, som over de tre årer i huset.

Den folkelige tolkning af stednavne hører ikke udelukkende de gamle dage til. Endnu så sent som 1869 kan man finde den i N. K. Andersens Jordbeskrivelse I², i reglen vel med mere eller mindre udtalt forbehold. Dog er det undertiden tydeligt nok forfatterens egen mening der udtales, som når navnet Skælskør (s. 57) 'efter den rimeligste forklaring hidrører fra *skel* og *øre*', så at det skal betyde 'den øre eller halvø, der gör skel mellem den yderste og inderste del af noret', eller når Svendborgs navn (s. 121) sandsynligvis kommer 'hværken af *svend* eller *svin*, men dærimod af *sund*, hvilket bestyrkes derved, at det i enkelte gamle skrifter kaldes *Suinborg*, hvis første stavelse ligger nær ved Fynboernes udtale af ordet *sund*'. Så var dog gamle Jakob Madsen, med al sin usikkerhed, nærmere ved sandheden.

II

Da **Rasmus Rask** og hans samtidige grundlægger en ny form for sprogvidenskab, må naturligt også stednavnetolkningen undergå en forandring. Det er den ny historiske sprogransknings for-tjeneste at have vist tilbage til sprogets ældre former, og hvor disse ikke slår til ved forklaringen, til de nærmeste frændesprog i deres ældre former. På denne måde forklarede Rask det danske

¹ Thiset i Tidskr. f. Kunstindustri IX—X og Hist. tidskr. f. Skåneland I s. 333 fig.; sml. en del afbildninger også i almanakken Danmark 1899.

² Ringkøbing s. 217 (sml. Nyrop, Spr. v. Sk. s. 109), Odense s. 109, Hjørring s. 145 (en anden folkelig forklaring i Grønborgs Optegn. s. 176).

sprogs uregelrette endelser og former som lævn af den gammel-nordiske brogede böjning, som den endnu til en stor del var bevaret i islandsk.

Som ved udarbejdelsen af den nordiske sproghistorie, blev også ved gennemførelsen af den historiske granskningsmåde overfor stednavnene **Niels Mathias Petersen** (1791—1862) den som skulde føre Rasks tanker ud i virkeligheden. Hans *Bemærkninger om danske og norske stedsnavnes oprindelse og forklaring* (i Nord. Tidsskr. f. Oldkyndighed II. 1833¹) er i virkeligheden et udmærket værk. Der er vel meget i det, som ikke kan stå for nutidens syn, men det ny deri er gennemgående godt, og i mange måder giver det godt grundlag for en granskning. Petersen har fra Rask arvet tanken om, at en del af de uforståeligste stednavne stammer fra en tidligere finsk (og måske keltisk) befolkning; denne tanke ligger os nu fjærn. Han kender ikke så meget til forskellene mellem de nordiske sprog som vi, og det vilde i sandhed være vor skam, om vi ikke nu vidste mere end Nordens første universitetslærer i de nordiske sprog havde vidst. Han kan da også komme med sammenstillinger, som nu om stunder ikke kunne forekomme hos en sprogmand, som Drammen (*Dröfn*) ∼ Trafne-stræde i Skanør, eller oldnorsk *øyrr*, *aurar* ikke blot (rigtigt) ∼ -ør, -ere i Helsingør, Dragør, Snesere, men også (urigtigt) ∼ -ovre i Rødovre, Hvidovre. Men den glimrende skole, han har gennemgået hos Rask, fornægter sig ikke, og hans store alsidige kundskab i Nordens gamle og nyere sprog, hans historiske lærdom, og den adgang til viden om ældre former af navnene, som hans stilling i gehejmearkivet gav ham, gör i forening hans arbejde rigt og tiltrækkende.

N. M. Petersen er for øvrigt så meget historiker og så lidt ensidig sprogmand, at han fuldtud er klar over den fare der er i at fortolke stednavnene, uden hensyn til det steds natur de er knyttede til. Som vi så blev Jakob Madsen usikker om rigtigheden af Æbeløs navn, da der ikke var noget spor at finde af æblegården. N. M. Petersen gör (Nord. Tidsskr. s. 53) udtrykkelig opmærksom på, at en fortolkning ikke må stå i modsigelse med stedets natur. Dersom Sjørring havde ligget fjærnt fra alt vand, eller midt i en sø, vilde fortolkningen Sjør-ende (søens ende) være uan-

¹ Optrøkt i hans Saml. afh. I s. 105 flg.

tagelig, medens omvendt det, at stedet ligger ved den nu tørlagte søs østende, bekræfter den.

På en lang række punkter har N. M. Petersen givet den afgjort rigtige forklaring, og af hans danske efterfølgere har vel egentlig ingen nået ham i sproglig sikkerhed, endsiges overgået ham.

Nærmest N. M. Petersen kommer i tid Nordmanden **Peter Andreas Munch** (1810—1863) med sin skildring af den norske stat i middelalderen (*Noregsveldi* 1849) og sine tolkninger af Norges og Nordhavsoernes stednavne, og Svenskeren **Johan Erik Rydqvist** (1800—1877) med en kort systematisk fræmstilling af grundformerne for stednavnedannelse (*Svenska Språkets Lagar* II, 1857 s. 269 flg.). Også med hensyn til sproglig kundskab og sproghistorisk dannelse står disse to granskere højt, og i visse måder var deres kundskaber videre spændende end N. M. Petersens.

Det nye hos alle disse forskere er, at de overalt søger den ældste kendte form og går ud fra den, og regner de senere former for forvanskninger. Det er en selvfølge, at dette mange gange fører dem til former, som er selvklare; således bliver Århus for dem *Arós* — åmunding, og årerne i våbnet en senere mistydning, *Skælfiskør* og *Swinæburgh* viser hen til *skælfisk* (musling) og *svin* (marsvin), og så fræmdeles.

Men deres vide kundskab gør dem det muligt at gå adskilligt længere. De kan drage andre nordiske egnes navneforråd med ind i undersøgelsen og derved kaste lys over fuldstændig uforståelige ord. Således genfinder N. M. Petersen det fynske Brylle i det norske *Brynla* — stedet i skovbrynet eller måske på bakkekanten. Malmø, som hos Pontoppidan forklarede af malm-metal, får hos (Petersen og) Rydqvist sin rigtige tolkning, som *Malm-høghæ* sandhøje.

Det er omtrent en selvfølge, at al lærd stednavnetolkning i fræmtiden må gå den vej, som de ypperste sprogmand i Norden har vist, og det må da også siges at være tilfældet. Men de mænd som i 1860-erne tager arbejdet op kan, hvor meget end vi står i gæld til dem, ikke siges at være deres forgængeres jævnbrydige som sproggranskere.

Dette gælder i særlig grad kaptejn (senere oberst) **Emil Madsen** (f. 1830). Denne forfatter er ved sin virksomhed i generalstabens topografiske afdeling ganske naturligt kommet ind på en undersøgelse af stednavnene, og hans arbejder, den tankevækkende af-

handling *Sjælandske Stednavne* (med et lille tillæg om *Samsøs Stednavne*) i *Annaler fornordisk Oldkyndighed* 1863, og den *Udsigt over den geografiske Udbredelse af nogle i Danmark forekommende Stednavneklasser* som han nylig har udgivet¹, har deres hovedstyrke i de topografiske bemærkninger. Ingen af dem som har skevet om danske stednavne har så vidtstrakt personlig kendskab til de danske landskabsformer, og derfor vil hans bemærkninger om beliggenheden af byer på *-løse* og *-lev* i den gamle afhandling, og de om andre navneklasser i den senere, tit være gode at tage hensyn til. Også som stofsamling med hensyn til ældre former har den gamle afhandling betydning, idet den bygger på præsten **Jens Henrik Larsens** (1773—1852) efterladte uddrag af gamle dokumenter. I den retning har dog nutiden en del mere at bygge på, men som en af de første større stofsamlinger i den retning fortjener *Sjælandske Stednavne* vel at mindes. I rent sproglig retning mangler forskeren dærimod ikke blot kundskaber, men især dannelse, ævnen til at sammenligne med sikkerhed.

Få år senere, i 1867, kom to betydelige stofsamlinger endnu. Den ene er præsten **Johannes Køks** (1821—1887) *Det danske Folkesprog i Sønderjylland* II, som ikke blot giver forklaring af sønderjyske stednavne, men helt igennem sammenligner disse med stednavne fra det øvrige Norden og giver både ældre former og udtalen i almuemaalet, og i den henseende er den i Danmark enestående. Heller ikke denne forfatter sidder inde med den sproglige dannelse, som nutiden vilde kræve, men meget fortjænstfuldt findes i bogen. Den anden stofsamling er også endnu enestående i sin art, det er den svenske bibliotekar **Carl Gustaf Styffes** (f. 1817) *Skandinavien under unionstiden*², en geografisk oversigt over hele Norden undtagen Nordhavssøerne, med en mængde oplysninger om nordiske navnes middelalderlige form. Særlig for de senere svenske landes vedkommende er den righoldig — altså for det danske sprogområdes vedkommende for de skånske lande. Formålet er væsentlig historisk-geografisk, men også den sproglige værdi er stor.

Samme år disputerede **Oluf August Nielsen** (1838—96) for erhvervelsen af den filosofiske doktorgrad over Æmnet: *Bidrag til Oplysning om Sysseлиндelingen i Danmark*. For ingen anden har

¹ Geogr. Tidsskr. XV—XVI, 1900—1901. ² 2. udg. 1880.

studiet af ældre dansk navneskik i den grad været en hovedsag som for ham. I 1864 var han blevet medarbejder ved navne-registret til *Scriptores Rerum Danicarum*, den vældige ud-gave af kildeskrifter til Danmarks historie i middelalderen, som Langebek omtrent hundrede år tidligere havde begyndt. Derved kom O. Nielsen på en grundig måde ind i ældre danske navne-former og blev nødt til at søge at udfinde, hvilket nydansk navn der var ment med det gamle. Utvivlsomt har han mere end én gang taget fejl, men mangfoldige gange har han ved sin syssel med de gamle navne fundet ikke blot det rette nynordiske navn, men også den rigtige tolkning af det gamle. Også ved sine ud-gaver af middelalderlige brevbøger og jordebøger¹, især *Kong Valdemars jordebog* (1873) og ved sine historiske undersøgelser af sydlvestjyske herreder har han bidraget meget til at kaste lys over stednavnenes historie. Selv har han givet rige bidrag til en ordnet undersøgelse, dels i 'Blandinger udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund', dels i *Olddanske Personnavne* (1883). Ingen har tidligere rådet over så stort et kildestof som han, og ingen har mere end han åbnet andre adgang til de rige kilder. Hertil kommer, at han har vovet at træde delvis nye veje ved at finde personnavne i de danske stednavne, som man ikke kendte ad boglig vej. Han har da søgt tilsvarende navne i nabosprogenes oldskrifter, især i de tyske og engelske.

Også det vigtige spørgsmål om gudenavnenes brug i de sted-navne, der går tilbage til hedensk tid, har han i N. M. Petersens spor søgt at løse. Han har dog foruden N. M. Petersen andre for-gængere. Selv nævner han **M. Arnesens** *Minder om hedensk Gude-dyrkelse i vore Stednavne* (i Frederikshalds lærde Skoles indbydelses-skrift (1866) og **O. Ryghs** *Minder om Guderne og deres Dyrkelse i norske Stednavne* (i P. A. Munchs *Norrøne Gude- og Helte-Sagn* 1880). Foruden disse forelå **Axel Falkmans** bidrag til samme spørgsmåls løsning i hans disputats *Ortnamnen i Skåne* (1877) og **Magnus Frederik Lundgrens** (1852—1903) *Språkliga intyg om hednisk gudatro* (1878) og *Spår af hednisk tro och kult i forn-svenska personnamn* (1880), men som det synes har O. Nielsen ikke benyttet disse. Hans *Spor af den hedenske Gudedyrkelse* kom 1886 i *Blandinger* I, 4 h. s. 257, og dærmed er hele stoffet til en

¹ Sml. ovenfor s. 180.

undersøgelse af de danske stednavnes forhold for første gang lagt klart og fyldigt tilrette.

Men om ham som om Falkman gælder det, at deres sproglige dannelse ikke står på højde med deres flid og omfattende viden; de er endnu væsentlig fortsættere af den udvikling som var i gang, om end kunskabsrigere end deres forgængere. Vel kan man glæde sig over sådanne ting hos O. Nielsen som hans dristige gætninger med hensyn til personnavnes anvendelse som forled i stednavne, og hans skarpe skelnen mellem danske og andre nordiske sprog, men på mange punkter må hans opfattelse siges allerede nu at være fuldstændig forældet. Dog skal det på ny fremhæves, at den nyere stednavneforskning ikke står i større gæld til nogen anden dansk mand end til Oluf Nielsen.

III

Hvad der særtegner den nyeste tids stednavnegranskninger i modsætning til de ældre, er navnlig at man er langt klarere over midler og mål og arbejder efter mere nøjagtige metoder. Vi skal søge at få et indtryk af dette ved at fræmdrage enkelte sider.

Man var allerede tidligere optaget af spørgsmålet om, hvilke bidrag stednavnene kunde give til oplysning om bebyggelsens historie. Rigtigt udbytte i den Retning har man imidlertid næppe fået før ved prof. **Johannes C. H. R. Steenstrups** afhandling *Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie* (Hist. Tidskr. 6 R. V s. 313, udg. i febr. 1895). Her er stednavnene inddelte i efterleds-grupper (på -lev, -sted, -by, -inge, -torp, -rød), og for hver gruppe er det statistisk undersøgt, hvor stort og hvor værdifuldt et jorderråde hver by ejer. Ingen kan på forhånd sige, hvad udfald en sådan undersøgelse vil give, men Steenstrups har med uigendrivelige tal bevist, at de byer hvis navn tyder på senere bebyggelse måtte nøjes med mindre og navnlig med mindre værdifuld jord, de største og bedste jordstykker blev først taget op til dyrkning. Dette er naturligt, men først ved Steenstrups undersøgelser er det bevist. Ved siden heraf har Steenstrups også påvist forholdet mellem antallet af kirkebyer inden for de forskellige efterledsgrupper, ligesom han har gjort opmærksom på det endnu uforklarede forhold, at vi kun i Sønderjylland finder herreder med navn efter et torp.

Steenstrups undersøgelser er fortsatte, delvis med inddragelse

af ny kendsgærninger, af Madsen (Geogr. Tidskr. XV—XVI) og Rygh (Norske Gaardnavne, Indl.) og særlig af **Robert Norrby** i den lille skarpt formede afhandling *När blef Sverges befolkning i egentlig mening bofast* (Sv. Ldsm. XIX, 4) og af **Andreas M. Hansen** i det store værk *Landnåm i Norge* (1904)¹, og i fræmtiden vil sikkert denne undersøgelse bidrage til at underbygge også de sproglige fortolkninger.

Rygh og Steenstrup har også brudt vej på et andet område.

I nutiden kan man godt sige, at der ingen regler er for navnegivning, hvad enten det gælder personer eller steder. For personnavnenes vedkommende kan man nok påvise spor af endog flere arter af gamle regler rundt om på landet, men mere og mere brydes de, og hvad stednavnene angår, turde det være umuligt nu at finde blot spor af regler. En nedbrændt gård, som er nyopført med tag af bølgeblik, har ejeren givet det velklingende navn Bølgeblik (sml. Brejdablik, den ligger i nærden af en højskole!). Hofbager **J. L. W. Olsen** kalder sit landsted Jlwø, **C. I. v. Arenstorff** sin gård Civagård. Havde oldtiden givet os den slags nødder at knække, måtte vi selvfølgelig opgive alt håb om at få fat i deres kærne. Men allerede når vi går tilbage til lidt ældre navnegivning, viser det sig at være anderledes. Fra det 18de hundredår kender man navnene Flid, Lyst, Hjælp, Nåde, Lykke, Velsignelse (huse på Vejen mark i Malt herred). Her er åbenbart sammenhæng, vi står overfor en bestemt navnegruppe. Og i ældre tider kan man i det hele være vis på, at vi altid finder navnegrupper, at intet navn er dannet på det løse, men at navnegiveren har dannet det i overensstemmelse med sin tids brug. Det sikrer os da i høj grad mod at drage løse slutninger, hvis vi altid fastholder, at ethvert navn må fortolkes i overensstemmelse med sin gruppe, og navnlig i overensstemmelse med de klare navne indenfor gruppen.

Steenstrups afhandling: *Nogle Undersøgelser om Guders Navne i de nordiske Stednavne* (Hist. Tidsskr. 6 R. VI s. 353), som udkom i november 1896, giver meget mere end titelen antyder. Medens man før, som O. Nielsen, fandt personnavne i stednavnene her og dær, og ligeså gudenavne, påviste Steenstrup for det første at gudenavnene aldrig er forled i stednavne, hvis efterled betegner be-

¹ Sml. Dansk Tidsskr. 1905, januar. Skal senere omtales udførligt her i D. St.

byggelse (-sted, -bo, -torp, -lev, -by o. lign.), men at efterleddet i sådanne stednavne altid betegner naturforhold (-skov, -lund, -høj, -bæk, -ager) eller offersted (-vi, -harg, -hov). Men desuden påviser han, at også personnavnene som forled væsentlig er indskrænkede til bestemte efterledsgrupper (-sted, -lev, -torp, -rød, [-bølle]) og så godt som aldrig findes udenfor disse (altså f. eks. meget sjældent ved navne på -by).

Hvad dette betyder for hele stednavnetolkningen vil et eksempel let kunne klare. Bjernæs ved Rødby (ældre *Biarchnes*) henfører O. Nielsen (Oldd. Pers. s. 12) til mandsnavnet *Biarki*, men Nygård (Blandinger II, 95) gør med rette opmærksom på, at trænavnet birk ligger nærmere, da trænavne er lige så almindelige forled i navne på -næs, som personnavne er sjældne. På samme måde må man være tilbøjelig til at antage *thorn* og ikke *Thor* for det oprindelige forled i Tårs (*Thornæs*), uagtet bægge dele sprogligt måske kunde forsvares.

Den smukke påvisning af disse faste navnegivningsregler vakte uvilkårlig opmærksomhed, og året efter påviste **Sigurd Nygård**, at de personnavne der var forled i navnene på -lev og -sted hørte hjemme i oldtiden, medens vi i navnene på -torp, -rød og -bølle finder den ældre middelalders personnavne; derved var ikke blot det almindelige tidsforhold mellem disse navne fastslået — det havde allerede Steenstrup været klar over — men der var givet bestemte tidsgrænser for de to navnegrupper.

Både hos Steenstrup og Nygård kan forekomme ting, som vidner om mangler i den sproghistoriske opfattelse, men derfor er deres fortjeneste lige stor; de har givet et nyt grundlag for undersøgelsen af stednavnenes betydning og stærkere end nogen før betonet vigtigheden af at behandle navnene i så fyldigt fremtrædende grupper som muligt. Det må beklages, at Nygårds undersøgelse af navnene på -næs endnu ikke er kommet fræm.

Med større sproglige betingelser for at overvinde vanskelighederne har **Elof Hellquist** boret, hvor Steenstrup og Nygård har vist vand. Hans *Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge och -unga* (Göteb. 1904) har åbnet adgang til et navnelag som er endnu ældre end navnene på -lev og -sted, væsentlig afledninger af personnavne. Ved siden af den almindelige påvisning heraf har han i forbigående antydnet nye muligheder, som en forklaring af de midtsvenske -kind-herreders navne (under Hanunga).

og en forklaring af heredsnavnene uden navneby, som Skånings, Lysings, Mimings herred (sml. danske herreder som Ginding, Hing, Ning og Göinge herr.) som opnævnte efter den ledende æt i herredet.

Endelig er man nu om stunder mere nøjeregnende med hensyn til undersøgelse om den oprindelige navneform. Mere og mere er det gået op for sprogmandene, at en gammel form meget vel kan være forvansket. Ofte er den gamle form os overleveret af folk, som slet ikke var kendte på stedet, og en fejl hos nedskriveren eller hans meddeleler kan ligge snublende nær. Vi vil nævne nogle eksempler.

Først et fra nutiden. Der er en by i Øster Lisbjerg herred, som volder kvaler, når man hævder at Jylland ikke kender den østdanske endelse -rød. Den må anbringes i noter¹ eller forstyrrer ordenen², og så må det hele vist bero på en generalstabs-skrivefejl, eller måske en rettelser af en formodet skrivefejl. På egnen har den et navn, som vilde svare til skriftdansk Æskerød, hvorledes den har fået ø på kortene, ved jeg ikke. Men hvad man kan gøre i nutiden, kunde man også gøre i fortiden, det er der næppe nogen tvivl om. Og man gjorde det, som vi vil se af det følgende.

I 'Valdemars jordebog' finder vi navnet *Horæ hæreth*, som må være Vor herred i gl. Skanderborg amt. Dette navn fræmbyder vanskeligheder, når det gælder at få nytidsformen og middelalderformen til at stemme. Vanskelighederne ligger ikke i tabet af endelsen, for hvad det angår fræmbyder halvøens stednavne eksempler nok på, at man har 'beholdt' den nyjyske form også i skriftsproget, eller rettere nedskrevet den ufordöjet uden at tage hensyn til, at betoningen kræver tostavellesform. Men *V* i forhold til *h* er uforklarligt. Vender vi os da fra skriftformen til folkemålsformen, finder vi [u.or] d. v. s. tostavellesbetoning, som vi skulde vente, og [u.o] svarende til *vo*. Jysk [u.o] svarer regelret til oldda. *o* eller *wa*, hvilken af delene kan ikke på forhånd afgøres. Men da Vald. jb. har *o*, kan vi med temmelig stor sikkerhed sige, at den jyske form i alm. dansk skrift burde gengives *Ore*. Det *h* som findes i Vald. jb. kan imidlertid ikke være bortfaldet i nyjysk, da noget sådant ikke kendes — medens dærimod urigtig anvendelse af *h* i middelalderhåndskrifter aldeles ikke kan siges at være en

¹ Som Hist. Tidsskr. 6 R. 7, 343°. ² Geogr. Tidsskr. XVI, 9.

sjældenhed. Vi kan da med næsten tvingende grunde bevise, at *Horæ* i Vald. jb. er en 'skrivemåde' for *Oræ*, og denne form for navnet er vel også lettere at finde mening i, da ordet *ore* om udyrket jord (eller udlodder til byer) findes flere steder, bl. a. i Vald. jb.

Går det således med indenlandske optegnelser, kan man ikke undres over, at islænderne skriver *Jörungur* for Hjörning. *H* findes i alle jyske kilder, og i nyvindelbomål er stadig *hj*-lyden bevaret. Islænderen må have uret; måske har han optegnet navnet efter en sællandsfar, som allerede ikke længere kunde udtale *hj*. At sællænderne tidligt har mistet denne lyd (el. lydforbindelse) fræmgår med sikkerhed af *hiern* for jærn i en optegnelse fra 14 årh.¹ Men overhovedet må et eksempel som dette advare os imod at lægge for megen vægt på udenlandske kilders gengivelse af danske navne.

Den eneste mulighed for nogenlunde at kunne rette disse fejl i ny og gamle værker ligger i, at almuesmålene undertiden kan oplyse det oprindelige. Og dærför bliver det i nutiden et uomgængeligt krav, at almueudtalen af stednavnene må rådspørges. Og der er tilstrækkelig mange vidnesbyrd om, at det ikke forslår at godtage de former, en generalstabsoffiser eller -underoffiser har optegnet. Kun et af de nordiske lande har dog for alvor løst denne opgave, nemlig Norge.

1863 blev det vedtaget, at Norge skulde have ny jordebog. Man blev da opmærksom på, at det vilde være rigtigst at benytte lejligheden til at bringe orden i den usikkerhed der var i brugen af stednavne. 1878 (man forhastede sig altså ikke) blev dette sproglige arbejde overdraget til tre af Norges ypperste sproggranskere og oldgranskere (ikke generalstabsoffiserer) Sophus Bugge, Johan Fritzner og **Olaf Rygh**. Og disse tre mænd indsamlede nu oplysninger både om gamle skriftformer og ny målformer, og 1886 kunde dette indsamlingsarbejde og den praktiske anvendelse af det siges at være fuldendt. Det var særlig de to yngste medarbejdere, professorerne Bugge og Rygh, som gjorde undersøgelser omkring i landet, provst Fritzner, der var omkring de 70, har væsentlig arbejdet med ved anvendelsen af de skrevne kilder.

Men da nu stoffet lå der, kunde professor **Olaf Rygh** (1833—

¹ Småstykker 1—16 udg. af Samf. t. udg. af gl. nord. litt. s. 31.¹⁰

1899) ikke bære det over sit hjerte at lade det ypperlige stof ligge ubearbejdet, og samtidig med udgivelsen af matriklen ordnede og renskrev han det indsamlede navnestof i 17 vældige foliobind. I 1896 foreslog åtte stortingsmedlemmer at man skulde gøre disse udarbejdelser tilgængelige i tryk, og pengene til denne udgivelse blev bevilgede. Trykningen af *Norske Gaardnavne* begyndte så i februar 1897, og det ene statelige bind er kommet efter det andet, efter O. Ryghs død besørgede af hans broder prof. **Karl Rygh** og bibliotekar **A. Kjær**. Ved siden af gårdnavnene har O. Rygh udgivet undersøgelser over norske fjordnavne (Festskrift til Unger 1896) og mindre ting, og efter hans død forelå færdige en fortegnelse over gammelnorske personnavne i stednavnene (udg. 1901) og over elve og bækkenavne, som er indgået som sammensætningsled i stednavne.

Hvad stoffets værdi og rigdom angår, indtager Ryghs skrifter en plads, som næsten ikke kan overgås. Men det må siges, at Sverrig på en smuk måde søger at nå op ved siden af Norge. Ved filologmødet i Kristiania 1898 dannedes en nordisk komité for systematisk undersøgelse af Nordens hele stednavneforråd. Hvad de danske medlemmer af denne komité har udrettet, er ikke kommet fræm for offentligheden, men det svenske medlem, professor Adolf Noreen har i en meddelelse til Stockholms Dagblad for 6te marts 1904 oplyst, at det er lykkedes at få nedsat en komité bestående af en finansministeriel embedsmand, kammarrådet G. Thulin, rigsantikvar H. Hildebrand og Noreen selv, og at denne komité allerede 1902 begyndte at lade gennemforske Älfsborgs len og en del af Värmland af sprogligt fuldt uddannede yngre mænd, medens samtidig et stort arbejde blev sat i gang med undersøgelse af gamle jordbøger og breve for hele landet, og desuden andre forberedelser blev truffet. Det kommer nok til at tage længere tid for Svenskerne at udføre dette arbejde, end det har taget for Nordmændene, men de får så trøste sig med, at i Danmark er noget sådant endnu ikke påtænkt, og så med, at **Elof Hellquist** ved sit værk om *Svenska sjönamn* (Sv. Landsm. XX) har begyndt godt på arbejdet, om han end har måttet nøjes med adskilligt mindre værdifuld hjælp til fastsættelse af talens form, end komitéen har til sin rådighed. Et par udmærkede hjælpemidler har Sverrig også ydet i M. F. Lundgrens¹: *Svenska personnamn från*

² Fortsættelsen er nu overtaget af R. Norrby (se s. 188).

medeltiden (Sv. Landsm. X, 6) og biblioteksamanuensis dr. **E. H. Linds** fuldstændige samling af alle personnavne, som forekommer i norske og islandske middelalderbøger (endnu utrykt).

Vi danske har ingen grund til at hovmode os med hensyn til dette arbejde. Endnu får sproghistorisk uddannede officerer og underofficerer lov at skalte efter behag med vore stednavne, og hvad værre er (for generalstabsofficererne gör sig dog i det mindste hæderlige anstrængelser for at finde forsvarlige former, det er ikke viljen de mangler) aldeles ukyndige jærnbanefunktionærer og andre ansvarløse personer fastslår den sprogform, vore stednavne skal have. I Jylland kan forvanskede stednavne utvivlsomt tælles i hundredevis, og trods generalstabens (oberst Madsens?) hæderlige anstrængelser vokser meningsløse former som *Herfølge* og lignende også fast på Sælland og de andre øer. Var det ikke på tide, at også de mennesker, som kender noget til det danske sprogs og de danske stednavnes historie blev taget på råd? Og var der ikke al mulig grund for sproggranskere og historikere til at støtte generalstabens, hvor den har den soleklareste ret, og tilbyde deres hjælp, hvor den famler? Og var der ikke grund for statsmagten til at tage den sag i sin hånd og ændre den nugældende uforsvarlige navneforvanskning, så vidt endnu redning er mulig?

Og en ting til. Endnu kan man ved hjælp af gamle folk få rede på de mærkelige vangnavne og marknavne, som før har været brugt. Dette navnestof er sin undergang nær. H. F. Feilberg har i sin tid søgt at redde en del, men hans samlinger blev sendt ind til O. Nielsen og må vist anses for tabte. Her må tages fat, om det gamle skal reddes. Og til belysning af dansk historie og sprog rummer dette stof mange bidrag. Vi kan ikke være bekendt, at der intet göres. Arbejdere må kunne findes, ja det skulde gå underligt til, om ikke adskillige var rede til at tage fat, dersom de blot så udvej til at holdes skadesløse for det arbejde de måtte ofre derpå.

En lille prøve på, hvor meget blot et enkelt sogn, og det endda næppe af de mest givende, kan yde i den henseende, er meddelt her ovenfor¹. Men det må ikke blive ved en enkelt prøve, vi må fræm gennem matrikkelbøger, kirkebøger og undersøgelser på stedet. Det er en folkeskat, som skal reddes.

¹ Se s. 157 flg.

VAGANTPOESI I NORDEN¹

AF

J. PALUDAN

I

MIDDELALDERENS Latindigtning falder i to Grupper: en lærd Efterligning af antik Poesi i dennes ejendommelige Kunstform, de kvantiterende Versemaal, og en mere folkelig Digtning i rimede, rytmisk, ikke metrisk bestemte Vers, byggede paa Udtale efter Betoningen, saaledes som denne i Tidernes Løb havde udviklet sig under Paavirkning af Folkesprogene. Den første var naturligvis i Samtiden den mest ansele; den agtedes ene værdig til Benævnelsen „versus,“ og det var den, der fortsatte sig ned igjennem Renaissancen. Men os forekommer den mindre interessant i sin stive, ofte kluntede Afhængighed af Mønstrene og med sit for største Delen theologisk lærde eller ufrit og upersonligt antikiserende Indhold. Den folkeligere Latindigtning derimod, de i al Beskedenhed saa kaldte „modi“ eller „moduli“ 3: „Rhytmer“ i Modsætning til „Vers“², er ikke alene af største Betydning som Nøgle til Forstaaelsen af den mærkelige Udtaleovergang fra Kvantitet til Betoning og den dermed følgende Udvikling af moderne Versbygning og af Rimet; men den interesserer ogsaa ved Indholdets større Friskhed og Personlighed, en Følge af den stadige Berøring med Tidens aandelige Strømninger og Vexelvirkning med den egentlige Folkepoesi.

Som al middelalderlig Cultur udgik ogsaa denne Digtning af Kirkens Skød, og dens ældste Gren, der naar lige op til og ud over Middelalderens Begyndelse, er rent kirkelig. Skjønt den latinske Gudstjeneste var og blev Menigheden uforstaaelig, nærmede den sig dog især i Kirkesangen til folkelig Form og Udtale, dels fordi denne var mere sangbar, dels vel ogsaa fordi Gejstligheden selv kom længere

¹ [Et udvalg af latindigte fra Danmarks middelalder i oversættelse vil blive meddelt i tidsskriftet, men må af pladshensyn vente til næste årgang. *Udg.*]

² Svend Aagesen taler i Hist. regum Daniæ cap. I om „modi Islandenses“ der besyngte Skjoldungerne.

og længere bort fra det klassiske Latin. Saaledes opstod ved Siden af den officielle gregorianske Messesang i Recitativ en friere Hymnedigtning i strofisk, undertiden rimet Form, men dog med Bevarelse af en Del af det antike Præg og tildels kvantiterende Udtale. Rigere udvikledes de nye Former i Sekvenserne, oprindeligt Prosatexter til de Tonerækker, der sluttede Messens Halleluja, og derfor kaldte „Proser“, ogsaa efter at de havde antaget Versform, fordi denne var blot rhythmisk og bygget paa Betoning, ikke metrisk. Den simple Sekvenstype er en 6-liniet, oftest trochaisk Strofe med Rimstilling aabaab, og 3-4 Betoner i hver Verslinie, men med fast Stavelsetal som Rest af den antike Versbygning. Den varieres imidlertid med stor Frihed; Linien kan udvides eller indskrænkes til 1-2 Betoner, Strofen kan faa 8 (aaabaaab), endog 10 Linier og pyntes med Krydsrim og Indrim; Gangen kan blive jambisk eller daktytisk; undertiden blandes Formerne i samme Strofe, eller de forskellige Strofer faa helt forskellig Versform. Paa denne Maade nærmede Sekvensdigtningen sig til Folkevisens Frihed og fik stor Indflydelse paa denne og omvendt, skjønt den i Bygning skilte sig vidt fra Visens Simpelhed.

I disse nye Versformer uddannede der sig nu efterhaanden ogsaa en verdslig Latindigtning i Forbindelse med hele det aandelige Røre, som betegner det 12te Aarhundrede og fik sit verdenshistoriske Udtryk i Korstogsbevægelsen¹. Der gaar igjennem denne Tid en Trang til at flytte alle Grændser og vide Horisonten udad og opad. I Stedet for de vilde indre Fejder træde Verdenskrige med ideelle Formaal. Kunstinteressen vaagner i den kirkelige Architektur, og Universiteterne afløse de gamle Kloster- og Domskoler. Et nyt og frisk Livsmod bredte sig i Slægten og fik sit naturlige Udtryk i Sang. Samtidig med at en national Digtning spirer i Folkesprogene, behandler den studerende Ungdom lignende lyriske Emner i den Form, som laa den nærmest. — den latinske Kirkesangs Rhythme. Efterhaanden som et friere Universitetsliv afløste Klosterskolens Tugt og Tvang, antog denne ældre Skolepoesi en kækkere og friskere, mere udfordrende Tone, og erklærede endelig som Vagantdigtning Moralen og hele det ordnede Samfund aaben Krig. Ifølge Universiteternes rent private Oprindelse som Colonier af Tilhørere, der samlede sig om en enkelt berømt Lærer, vandrede de studerende flokke-

¹ Giesebrecht i Allg. Monatsschr. f. Litt. 1853. Hubatsch Die latein. Vagantentlieder des Mittelalters, 1870.

vis om fra den ene Lærestol til den anden. Men den Uro i Blodet, den Friheds- og Vandrelyst, som dengang havde grebet hele Europa, medførte, at mange af dem blev undervejs og opgav Studierne, blandede sig med andre Flokke af forløbne Munke, ledige Skrivere og Huscapellaner, og tilbragte hele deres Liv eller dog Ungdomsaarene som Landevejens frie Fugle, Vagabonder uden fast Hjem eller Beskæftigelse¹. Disse „Clerici vagantes“ levede tildels ligesom de samtidige Jongleurer og vandrende Sangere af at foredrage deres Digte mod til Gjengjæld at modtage Gjæstfrihed og Gaver, og til Gavnildhed opfordre de ligesaa uforbeholdent som hine. Men de hævdede sig bestandig som en Art Aristokrati, der lagde stor Vægt paa sin lærde Dannelse og saa ned paa den ulærde Sangerpøbel:

Laici non capiunt Ea, quæ sunt vatis!

De kunde ikke foredrage deres latinske Sange paa Torve og Gader, paa Ridderborge og i Fyrsteslotte, men maatte søge sig et langt mere begrændset Publikum i Klostrene og ved de gejstlige Herrers Hoffer. Men til Gjengjæld opnaaede Vagantpoesien ved sit internationale Sprog og sin tildels skriftlige Forplantning en endnu større Spredning over hele Nordeuropa end Folkeviser og Ridderdigte. Da Vagantviserne ikke som disse behøvede at oversættes fra det ene Sprog til det andet, og da de i Modsætning til Folkepoesien ere bevarede i næsten samtidige Optegnelser, har Tiden slidt langt mindre paa dem. De samme Viser ere, om end med mindre Lempelser og Varianter, vandrede fra Land til Land og findes i franske, tyske og engelske Haandskrifter, uden at den oprindelige Hjemstavn altid er klar.

Baade i Versform og Stil formidler Vagantdigtningen paa en mærkelig Maade Overgangen fra den klassiske Kunstpoesi gennem kirkelig Digtning til nyere Folkepoesi. Dens mest yndede og benyttede Vers, den saakaldte „Vagantstrofe“, er nemlig hverken mere eller mindre end det ældste klassiske dramatiske Vers, det ufuld-

¹ Som det hedder i en Vagantsang:

Cum: „In orbem universum“
Decantatur „ite!“
Sacerdotes ambulans,
Currunt coenobitæ,
Et ab evangelio
Jam surgunt levitæ,
Sectam nostram subeunt....

stændige trochaiske Tetrameter eller Septenaren, der forplanter sig ned gennem de kirkelige Sekvenser, i Almindelighed med Overbrydning af Verslinien og strofisk udformet ved Tilføjelse af Rim. Trods Rimet og den accentuerede Rhythme bevarer Vagantstrofen Forbindelsen med den latinske Kunstpoesi gennem Overholdelsen af fast Stavelsetal, medens Naturpoesien kun tæller Betoninger. Men i England synes Vagantstrofen at være overført i Folkesproget, efter dettes Natur at have antaget jambisk Gang og opgivet Stavelsetællingen, og saaledes at have omdannet sig til det engelske Balladevers, som mulig atter ligger til Grund for den nordiske 4-liniede Folkevisestrofe¹.

Derhos rører Vagantdigtningen sin Nedstamning fra latinsk Kunstpoesi ved Forkjærligheden for lærd, kunstlet og mythologisk Stil. Hentydninger til national Historie og Sagn ere sjældne, men klssiske og bibelske desto hyppigere, og hele klassiske Citater indflettes i deres oprindelige Metrum², medens paa den anden Side i de leoninske Vers Rimet trænger ind i den antikiserende Digtning. Den kirkelige Oprindelse skylder Vagantpoesien foruden sin Form tillige en stærk Forkjærlighed for scholastisk Ordleg, Reflexion og Dialektik, ligesom den ogsaa fra kirkelige Hymner overfører Billeder og hele Verslinier til Elskovs- og Drikkeviser³. Endelig har den antaget visse af Folkepoesiens Ejendommeligheder, dens Friskhed og Djærvhed i Stil og Tone, undertiden ogsaa en Art Omkvæd, som dog gjerne er flerliniel, indtil en halv Strofe, og savner Folkevisens fine poetiske Stemning. Men især have Vagant- og Folkeviser det til fælles, at de fleste ere uden kjendt Forfatter og paa deres Vandring fra den ene Sanger til den anden saaledes ændrede og omdigtede, at de i deres typiske Ensartethed snarere blive Udtryk for en hel Tidsalder og et særligt Befolkningslag end for enkelte Digterpersonligheder. Dog kunne visse af de mere fremragende Vagantdigte henføres til bestemte Digtere, endog blandt Tidens betydeligste Mænd. saaledes Gautier af Lille eller af Châtillon, Forfatter til det store Epos *Alexandreis*, og Erkedegnen i Oxford Walter Mapes⁴. Begge levede i Slutningen af det 12te Aarhundrede og spillede en Rolle i Striden mellem Henrik II og Thomas Becket, men have maaske ogsaa en

¹ Paul Grundriss d. germ. Philologie II, 1046—48 cfr. 616. Just Bing, Folkevisernes Versform, i Nord. Tidsskr. 1902. Schreiber Die Vaganten-Strofe, i Ztschr. f. deutsche Philol. XXVIII, 1896, 284. ² Sm. Wright Latin Poems attributed to W. Mapes, 1841, 152 ff. ³ Hubatsch 30 ff. ⁴ J. Bardoux, De Walterio Mappio, Paris 1900.

Tidlang ført Vaganternes omflakkende Liv. Det store Flertal af Sangene ere dog anonyme eller tillægges nu ubekendte, tildels fingerede Personer som den tyske „Archipoeta“ og en Biskop Golias, efter hvem Vaganterne ogsaa benævnes Goliarder, men som selv ikke er andet end en Personification af Vagantliv og Vagantaand.

Fra sin Hjemstavn i Frankrig, hvor Universitetsliv og Folke-digtning tidligst udviklede sig, bredte Vagantpoesien sig til England og Tyskland og satte sig især fast i Rhin- og Donauegnene. Men efterhaanden kom den i Vanry, da en strengere theologisk Viden-skabelighed med Scholastiken afløste Dyrkelsen af de frie Kunster ved Universiteterne, og da Vandre- og Tiggerlivet blev anset for mindre sømmeligt for de studerende. I det 13de og 14de Aarhundrede forbød Conciler og Synoder de gejstlige Herrer at huse og høre Vaganterne; disse selv skulde miste deres gejstlige Forrettigheder og Tonsur, og endelig bragte Humanismen og Gjenoplivelsen af den correcte Latinitet Vagantdigtningen i fuldstændig Foragt. Saaledes sank Vaganterne ned i de almindelige Gøgleres, Jongleurernes og Landstrygernes Klasse, hvilket ogsaa spores i deres Digtning, som bliver makaronisk og blander Latin med Folkesproget eller gaar helt over i dette. Længst holdt Vagantlivet sig i Tyskland, hvor „die fahrenden Schüler“ lige til og ud over Reformationen fortsatte Vaganternes Tradition og Digtning, om end ikke som særlig Klasse. I tyske og engelske Universitets- og Klosterbiblioteker gjemmes de største og bekendteste Samlinger af Vagantdigte¹, og en Del af dem have endnu holdt sig i levende Brug i de tyske Studenter Lieder- og Commerzbücher².

I Middelalderens nylatiniske Digtning gjenfødtes det døde Sprog virkelig til nyt Liv og blev Udtryk for noget af det bedste og dybeste i Tiden. De ypperste kirkelige Hymner, „Stabat mater“ eller „Dies iræ“, gav den inderlige religiøse Følelse og den mystiske Begjæstring et ophøjet Udtryk, overfor hvilket Reformationens Psalmedigtning med dens nøgterne Forstandighed og ubehjælpsomme Form falder helt igjennem. Den verdslige Vagantpoesi er vel som al Middelalderdigtning noget ensformig og typisk, men dens lette, ofte kunst-

¹ Kun een, fra det bayerske Kloster Benedictbeuern, er offentliggjort i sin Helhed v. Schmeller, *Carmina Burana*, 1847 (Haandskr. fra 13de Aarh.). Sml. V. Meyer *Fragmenta Burana*, *Ztschr. f. deutsche Philol.* XXXVI. 1901. ² *Carmina clericorum*, *Studentenlieder des Mittelalters*, Heilbronn 1876, og i Oversættelse: L. Laistner: *Golias, Studentenlieder d. Mittelalters. Aus d. lateinischen. Stuttg.* 1879.

fuldt slyngede Rhytmer tvinge det latinske Sprog ind i en munter Dans, og den tiltaler umiddelbart ved sin Personlighed, Ungdommelighed og Ægthed i Følelsen, ved en frisk Natursans og et frejdigt Humør, som er sjældent i de metafysisk bestemte Tider baade før og endnu mere efter Reformationen, da Blikket helst vendtes bort fra og ud over denne Verden. Derved skiller Vagantdigtningen sig ogsaa fra de fleste Folkeviser med deres gennemgaaende vemodige Tone, og medens disse blot anslaa en Naturstemning, udmale Vaganterne med Forkjærlighed især Vaarens Frembrud, da Vandrelivet begyndte, og Vinterens Frost og Kulde ikke længer knugede det flygtige Friluftsliv.

Fra Indholdets Side er Vagantpoesien mere rent lyrisk præget end den samtidige Digtning i Folkesprogene. Den kan lægge en skizzeret pastoral Ramme uden om et Elskovsdigt, men den kommer ikke ind paa den egentlige Ballade- og Romancestil, og endnu mindre paa den episke Ridderdigtning; historiske Begivenheder, f. Ex. Korstogene, besynges i lyrisk Tone. Det er mest ægte Studenteryrik til Vinens, Elskovs og Naturens Pris, deriblandt de første modernere Drikkeviser. Men ganske vist udarter Studentereumøret til Kaadhed og Vildskab og præges af det raå og ryggesløse Landstrygerliv. Det er ofte Bacchus og Venus vulgivaga, der hyldes; sjældnere naiv og sværmerisk Erotik end haandfast sanselig Djærvhed eller endog reflecteret og brutal Lystenhed, der kommer til Udtryk. Kjærligheden til ubunden Frihed bliver til respectløs og gudsforgaaen Trods mod alt bestaaende og alle de Samfundsvedtægter, som Vaganterne havde sagt sig løs fra og snart kom paa en fjendtlig Fod med. Medens de selv demonstrativt satte sig ud over Moralens Bud, prædikede de dog gjerne Moral for andre eller revsede med skarp Satire Samtidens Laster, ikke mindst Roms og Gejstlighedens Usædelighed, Verdslighed og Pengebegjærlighed. Disse Goliardsatirer¹ ere et kraftigt Udtryk for de udstødtes og forfulgtes Haan og Foragt for det conventionelle Samfund, og minde ofte om Trubadurernes Sirventes, ogsaa for saa vidt som de, trods deres Angreb paa Kirkens Fordærvelse og deres ofte kaade Parodier paa det hellige, dog aldrig angribe Religionen selv. Ved en af de Modsigelser, der ere saa betegnende for Middelalderens primitive, ureflecterede Følelsesliv, afvekle tvertimod Skildringer af den ryggesløse Vaganttilværelse med aabenbart ærligt mente Udbrud af Fromhed, Anger og Ruelse og

¹ Wright, Latin poems attributed to W. Mapes, efter engelske Haandskrifter.

med rent religiøse Sange, der i Form og Indhold neppe kunne skjælnes fra de kirkelige Sekvenser. Derfor kunde ogsaa de mystiske Sæcter og Reformationen selv benytte Goliardsatirerne i Kampen mod den officielle Kirkelighed.

II

Paa Grund af deres afsides Beliggenhed kom de nordiske Riger sent i Berøring med europæisk Middelalderscultur og have kun afgivet sparsomme Bidrag til den. Danmark har kun een betydelig Latindigter, Andreas Suneson, hvis Hovedværk er et dogmatisk Læredigt i Hexametre, og det er kun ved et heldigt Tilfælde, at man i nyere Tid har kunnet constatere hans Forfatterskab til de mindre Digte, hvori Emnet har gjort ham det muligt at lægge egentlig poetisk Inspiration for Dagen, nemlig hans Maria-Sekvenser¹. I alt Fald den ene af disse har været i Brug over en stor Del af det katholske Europa og afgiver en typisk Prøve paa den let flydende Sekvensrhythme:

Missus Gabriel de coelis,
Verbi bajulus fidelis,
Sacris disserit loquelis
Cum beata virgine.
Verbum bonum et suave
Pandit intrans in conclave,
Et ex Eva format Ave,
Evæ verso nomine etc.²

Den anden: „Stella solem præter morem“, var i alt Fald ogsaa kjendt i Sverig³, og begge røbe deres nære Slægtskab med den almeneuropæiske Sekvensdigtning gennem Flagrevers og Laan af Udtryk og Billeder, der her som overalt gaa over fra den ene Digter til den anden og bidrage til at give hele denne Digtning dens ensartede Præg, uden at det altid lader sig afgøre, hvem der har Prioriteten. Saaledes danne Ordene „Verbum bonum et suave“ Indgangslinien til andre Sekvenser og ere derfra benyttede i Drikkeviser om „Vinum bonum et suave“. ⁴ I „Stella solem“, der i det hele er mere kunstlet og fuld af scholastiske Lignelser og Ordspil om „Stjernen, der har sødt en Sol“ o. s. v.⁵, forekommer den hyppigt gjentagne

¹ Ny kirkeh. Samt. II 785 ff. Gertz Andr. Sunonis filii Hexæmeron, 376.

² Oversat i P. Hansen, III. Literaturhist. I. ³ Klemming Latinska sånger fordom använda i svenska kyrkor o. s. v. 145, efter Missale Upaliense. ⁴ Daniel Thesaurus hymnologicus II 93 cfr. V 34. Du Méril Poésies populaires latines, 1847, 204.

⁵ Sml. Klemming anf. St. 119, 131.

Sammenstilling af den ubesmittede Undfangelse med Solstraalens Gjennemgang gennem et Glar:

Ut admittit vitrum solem,
Sic admittit Virgo prolem.

Mange Sekvenser fra 12-13de Aarhundrede omskrive den i lidt andre Udtryk:

Ut vitrum non leditur
Sole penetrante,
Sic illæsa creditur
Post partum est ante,

eller:

Ut specular solidum
Solis intrat radius etc.¹

og:

Sicut vitrum sol ascendit
Et transit innoxius etc.²

Sandsynligvis har Andr. Sunesön skrevet flere Sekvenser, og vor religiøse Latindigtning i Middelalderen maa have været langt rigere, end nu bekjendt; men vore gamle Missaler, Kirkehaandbøger og Helgenlitanier ere endnu ikke blevne Gjenstand for en Undersøgelse som den, ved hvilken Bibliotekar Klemming i den foran nævnte Samling har fremdraget en Mængde Hymner til den hellige Treenighed, Christus, Maria og Helgene for Sverigs Vedkommende. I alt Fald største Delen af dem, der behandle Nationalhelgene, maa være af svensk Oprindelse; til flere kjendes Forfatterne, og især om Sveriges Hovedhelgen, den hellige Birgitta, slynger sig en Flor af Poesi knyttet til bestemte Navne blandt hendes Disciple. Bekjendtest er vel Biskop Niels Hermansens kunstige Sekvens: „Rosa rorans bonitatem“³.

Mere nationalt prægede ere de sparsomme Levninger af verdslig Latindigtning. Saxos latinske Oversættelser af Skjaldevers og Folkesang vedkomme os her mindre, da de tilhøre den lærde Munkepoesi i klassiske Metra, og de faa i *Scriptores rer. danicarum* optagne versificerede Kilder til dansk Historie ere mest af fremmed Oprindelse. Det samme gjælder utvivlsomt de leoninske Munkevers i Peder Laales latinske Ordsprog og Originaltexten til Hr. Mikkel's *De vita hominis*. Men vi have et Par baade ved Indhold og Form interessante historiske Klagesange, hvoraf den ene, der er bevaret hos

¹ Julespillet i *Carmina Burana* S. 84. ² Daniel *Thesaurus* II 212. V 225. 303.

³ Schück III. sv. *Litteraturhist.* I 190 ff. Klemming *Lat. sanger* I 35; cfr. Eystein Ásgrimssons „Lilja“ V. 33.

Huitfeldt og angaar Valdemar Sejrs Fangenskab 1223—25, nærmest er affattet i Hymneform med kvantiterende Udtale:

Plange, primatus Daciæ,
Quondam clarus in acie,
Sed tua nunc militia
Vili torpet pigritia.
Rex tuus furtim tollitur,
Sævus hostis extollitur;
O maris acris specula,
Cave mortis pericula! etc.¹

Den anden Sang klager i smuk, klangfuld Sekvensform over Fremmedherredømmet i Christopher II's Tid c. 1329:

Geme, plange moesto more,
Dolorosa Dacia,
Quia probo protectore
Cares et audacia.
Gens eras fortissima,
Virtute clarissima.
Stravisti, vicisti
Populum æmulum
Per terrarum spatia.

.....
Flos regnorum exstitisti,
Coronata gloria,
Aliorum invasisti
Fines cum victoria.
Rex Ericus, Deo carus,
Dux præclarus, legis gnarus
Protexit, provexit,
Promovit, confovit
Te magna prudentia etc.

Lectoren i Lund Mogens Madsen, som har bevaret Sangen i sin *Regum Daniæ series*², udtaler sig i Humanismens Aand om Versformen og om den Tids Digtere, „qvibus nec ulla eruditæ Latinitatis, nec quantitatatis syllabarum cura. Rhythmis enim, qvos sic vocarunt, personabant omnia. Atque id genus versuum plerisque tum visum apprime elegans.“ Fra Indholdets Side ere de to forholdsvis udførlige Sange mærkelige ved deres elegisk lyriske, reflecterende Tone, der især i den sidste hæver sig til et virkelig pathetisk Udtryk for Sorgen

¹ Optagen blandt nogle fremmede Klagesange af beslægtet Art hos Du Méril *Poésies populaires latines*, 277. Gertz *Hist. Læseb.* 162 ff. Oversat i *Danm. Riges Hist.* I 766. ² *Rørdam Monumenta* 2 R. II 123, sml. *Hist. Saml. og Studier* II 188. Metrisk ovs. i *Rosenørn Grev Gert og Niels Ebbeson* 50 ff.

over Fædrelandets Ulykke og Fornedrelse. Tilsvarende Digtning mangler vistnok ikke i fremmed Litteratur, lige fra visse Korsfarersange til svenske Klagesange over Hertugerne Valdemars og Eriks Mord 1319 og over det stockholmske Blodbad¹. Men faa af disse taale Sammenligning med vore, end ikke den nærmeste Parallel:

Plange plorans Anglia, plena jam dolore,

der handler om Simon af Montforts og den engelske Adels Opstande mod Henrik III omkring 1260². I Almindelighed holder den historiske Munkepoesi sig mere til Jorden og har et temmelig tørt, krønikeagtigt Præg; saaledes Erkebiskop Jens Grands Vita i Hymneform af en omtrent samtidig nedertysk Klerk henimod Midten af det 14 Aarh.:

Si quis Archipræsulis Johannis Bremensis
 Scire vult originem, qui quondam Lundensis
 Fuit archipontifex et post hoc Rigensis,
 Priusque præpositus erat Roschildensis,
 Credat viro simplici rithmata scribenti
 Et a narratoribus vera audienti³. . . .

Disse historiske Digte kunne naturligvis ingenlunde uden videre betegnes som Vagantsange. Vagantdigtningen er jo kun en Gren af den nylatiniske Munkepoesi og har baade i Form og Indhold saa mange Berøringer med den, at det, hvor særlige Kriterier mangle, ikke lader sig afgjøre, om et Digt stammer fra clerici vagi eller ej. I Carmina Burana, den eneste Samling, der i sin Helhed sikkert lader sig henhøre til Vaganter, findes kun enkelte Digte af historisk Indhold, især Korsfarersange, men Hovedstammen bærer det ungdommelige, studentikose og oppositionelle Præg, som i de fleste Tilfælde er det eneste sikre Kjendetegn paa Vagantoprindelse. Hos os kunne vi ikke vente at finde denne Digtning fyldigt repræsenteret. Først ved Middelalderens Slutning oprettedes de nordiske Universiteter, og noget egentligt Studenterliv, end sige Vandreliv mellem Upsala og København, kunde der efter Forholdenes Natur ikke blive Tale om. En anden Sag er det, at forløbne Munke og Klerke vel fandtes her som allevegne, og at Skolerne til Dels traadte i Universiteternes Sted og beholdt deres Disciple langt ind i Ynglingealderen, ligesom Vandringer fra den ene Skole til den anden af mange Grunde kunde finde Sted. Petrus Palladius fortæller i Visitatsbogen om sin Skolegang omkring 1520 baade i Ribe, Ros-

¹ Klemming Lat. sanger från Sveriges medeltid, Cantiones morales etc. 1887.

² Wright Political songs of England 121. ³ Ser. rer. dan. VI 267.

kilde, Assens og maaske i flere Byer, og hvorledes han „gav en Pebbling en dansk Hvid, for han skulde lære mig at gaa om By og ligge Almissee; men han var ikkun min Mester en Middagsstund; siden lærte det sig selv.“ Endnu langt ud over Reformationen høre vi jo, at der i Skolerne gaa

Grothanser, som kunne drikke og bole
Hos godt Øl og hos unge Kvinde,
Der lade de dem mest finde¹,

og hvad vi vide om Løbedegnenes Sognegang, Tiggeri og Sang for Dørene lige ned i det 18de Aarhundrede, gjør det vel utvivlsomt, at den senere Middelalders Peblinge hos os have ført et ligesaa omflakkende og ryggesløst Liv som Vaganterne. Et andet Spørgsmaal er, hvorvidt Klima og Nationalcharakter har tilladt dette Liv at udforme sig poetisk paa samme Maade som i sydligere Egne; men der er dog Spor af, at baade den latinske Skolegudstjeneste, Skolefesterne og Tiggergangen har affødt en Digtning, der vel i Indhold kan skille sig noget fra Vaganternes, men i Formen ganske ligner den. Denne Form var nemlig hentet hjem fra Tyskland og Frankrig, hvor mange Nordboere studerede baade før og efter de hjemlige Universiteters Oprettelse, og vel ogsaa af og til deltog i Vagantlivet eller dog lærte dets poetiske Eftervirkning i Studenterdigtningen at kjende. Exempelvis kan henvises til det akademiske Vandreliv, som en af det kjøbenhavnske Universitets betydeligste Professorer, Christen Tor-kelsen Morsing, førte i den første Halvdel af det 16de Aarhundrede².

Det fyldigste Vidnesbyrd om, hvorledes denne Poesi har formet sig i Norden, afgiver den Samling „Piæ cantiones ecclesiasticæ et scholasticæ . . . in inclyto regno Sveciæ passim usurpatæ“, som en finsk Student, Theodoricus Petri, udgav i Greifswalde 1582.³ En Del af disse Sange ere sikkert lige indførte fra Udlandet, skjønt det kun er et Faatal, jeg har gjenfundet i fremmede Samlinger. Men mange ere aabenbart ogsaa hjemlige Producter, og det er i saa Henseende betegnende, at der ikke findes en eneste Sang af erotisk eller bacchantisk og kun to af naturlyrisk Indhold, begge opstaaede

¹ Lystig Samtale mellem Vor Herre og St. Peder, 1597. ² Rørdam Universitets-Historie I 432 ff. ³ Schück Svensk litteraturhist. I 200. Optagne i Klemmings Lat. sänger i sv. kyrkor, og for de verdslige Visers Vedkommende i hans Lat. sänger från Sveriges medeltid, 1887. Originalsamlingen er desværre utilgængelig i Danmark, men behandles, især i musikalsk Henseende, ret udførligt af Norlind Schwedische Schullieder im Mittelalter, i Sammelbände d. internationalen Musikgesellsch. II, 1900—1901, p. 366 ff.

uden for Sverig. Den egentlige friske og kaade Studenterdigtning har ikke slaaet Rod i Norden, men erstattes af Skolesange af et meget artig Indhold, om Kundskabers høje Værd, det studerende Livs Fred og Lykke og Risets velgjørende Virkninger. I Stedet for den vilde, hensynsløse Goliardsatire over Kirkens og Samfundets Brøst træder en tam Moraliseren over Livets Forfængelighed og Fordærvelse med religiøs Baggrund, og endelig indeholder Samlingen nogle bibelhistoriske Viser, medens de blandt Klemmings latinske Sange optagne Digte om svenske historiske Begivenheder ikke ere hentede fra Theodoricus Petri, men fra andre Kilder.

Vagantpoesien er først naaet til Norden paa et sent Tidspunkt, da den var ved at uddø i sine Hjemlande, og den levede høs os kun et sygnende Liv i nogle Aartier paa Grænsen mellem det 15de og 16de Aarhundrede, indtil Reformationsbevægelsens bestandig mørkere Religiøsitet helt kvalte den. Ved de nordtyske Universiteter, hvor de rejsende Nordboere nu studerede, fandtes intet Vagantliv og herskede i det hele en mere adstadig prosaisk, religiøs og moraliserende Tone, og efterhaanden bragte den humanistiske Dannelse Middelalderens Munke- og Klerkepoesi i Foragt og førte Latindigtningen tilbage til den stift antikiserende Efterligning. Th. Petri gjør endog en Slags Undskyldning for, at han har reddet disse Rester af Fortidens barbariske Poesi som en Brand ud af Ilden. Dog findes der i Sverig endnu et andet Spor af Vaganternes Indflydelse. Blandt de faa Goliardsatirer i Prosa, for det meste Parodier paa Bibel- og Curialstilen, Messeritualet o. s. v., er der en, der gaar ud over Klosterlivets Verdslighed, Kjødelighed og Vellevnet, et Emne, som ofte kommer igjen i Goliardernes Straffedigte, bl. a. i den bekjendte „Apocalypsis Goliæ“¹. Denne Satire, „De qvodam abbate“², findes i en forkortet og bearbejdet Oversættelse paa Svensk som „Hr. Abboten“, i Haandskrift fra 1457³.

III

Ogsaa i Danmark er der bevaret Levninger fra Vagantdigtningens korte Blomstringstid. Ligesom de maaske mest levedygtige Rester af Nordens Indskud i Middelalderens kirkelige Latinpoesi, Andreas Sune-sens Sekvenser, kun ere komne for Dagen ved et heldigt Tilfælde, saaledes har den bekjendteste af Morten Børups Sange skjult

¹ Wright Latin poems 16 ff. 184 ff. ² Wright l. c. XL. ³ Klemming Prosadikter från Sveriges medeltid, 1887—89.

sig som et tilfældigt Indskud i Latindigteren Erasmus Lætus's Beretning om Christian IV's Fødsel og Daab 1577¹. Børups Levnet er i og for sig betegnende for visse Sider af hin Tids akademiske Liv: Bondekarlen, der rømmer fra Hovarbejdet i „Skanderborrig Enge“ og sidder paa Bænk med Snaapeblinge i Sinkellectien i Aarhus; den dygtige Student, der bliver Dr. juris utriusque i Kølln og ender som højt anset Videnskabsmand, Kannik og Rector ved den Skole, hvor han begyndte sine Studier. Men allerede Dr. Rørdam har gjort opmærksom paa, at det er en Misforstaaelse, naar man har opfattet Børup som en af Humanismens Forløbere i Danmark. Baade hans Levetid (han døde over 80 Aar gammel 1526), det fremmede Universitet (Kølln), hvor han drev sine Studier, og Arten af hans efterladte Vers stempler ham som et Senskud af Aristotelismen og Munkedannelsen, og hans for den Tid sjeldne Ry baade for Lærdom og Humanitet som Skolemand skyldes sikkert personlige Egenskaber mere, end det er Følge af en ny Dannelses Frembrud.

Da Magister Peder Albretsen d. 26. Maj 1479 red ind i Kjøbenhavn med det Følge af køllnske Doctores, Magistre og Studenter, der skulde lægge Spiren til vort Universitet, have disse sikkert ogsaa medført et Forraad af Vagantsang, der jo senest havde blomstret i Rhinegnene og vel trofast var bevaret ved det katholsk scholastiske Læresæde i Kølln, hvis Vedhængen ved gammel Sæd og Skik og forældet Lærdom noget senere blev Gjenstand for Humanisternes ubarmhertige Spot i Epistolæ obscurorum virorum 1516. At der dog ogsaa kunde komme noget godt fra Kølln, derom vidner Morten Børups Studieophold der, som netop falder i Aarene omkring 1490. Som Rector i Aarhus hævdede han denne Skole til den mest ansættede i Danmark, hvorfra der udgik en Række betydelige Mænd, og hvor den friskere og humanere Aand i Undervisningen røber sig i en tiltalende Blanding af Spøg og Alvor. Ifølge Er. Lætus havde han ved sin Død været Rector i omtrent 30 Aar, og i saa Fald er det i hans tidlige Rectoratstid, vi høre om de første Skoleskuespil i Danmark, 1501 og følgende Aar. I Forbindelse hermed kan det erindres, at Vaganterne i deres dobbelte Egenskab af Klerke og Gøglere sikkert have været væsentlig medvirkende til at føre det ældste katholske Jule- og Paaskespil ud fra Kirken paa Torve og Gader og give det en mere verdslig Charakter ved Indblanding af ofte raa og barok Komik². Til de ældste Vidnesbyrd om denne

¹ Rørdam Monumenta II 671, cfr. Rørdam Univ. Hist. I 31. ² J. P. Jakobsen, Det komiske Drama i Frankrig før Renæssancen, 37.

Overgang fra det kirkelige til det verdslige Drama høre netop et Par Stykker i den nævnte Benedictbeuernske Samling, af hvilke navnlig Paaskespillet er yderst betegnende¹. Jesus selv taler nemlig her med Bibelens Ord og i den recitativiske Messesangs højtidelige Tone, medens Maria Magdalenas letsindige Liv skildres i latinske rhythmiske Vers, og de Scener af det lavere Dagligliv, hvortil Anledningen gribes ved Indførelsen af Bolere, Landsknægte og andre Bipersoner, gaa tildels over i tyske Rim. Men med den begyndende humanistiske og reformatoriske Aand indtraadte en Reaction, der atter lukkede Skuespillet inde bag Skolens som før bag Kirkens Mure, og ved Siden af det forlystende lagde Vægten paa det opdragende Formaale, latinsk Sprogøvelse og moralsk Virkning. Skjøndt denne pædagogiske Tendens i Skuespillet først blev herskende hos os efter Reformationens Indførelse, maa vi dog i Aarhus-Skuespillene se en Eftervirkning af de tyske Humanisters Bestræbelser i denne Retning, da det udtrykkelig hedder, at de opførtes af et Gilde af Skolens Disciple². Vi vide ellers intet om dem, ikke heller om Morten Børup har staaet i noget nærmere Forhold til dem som Forfatter eller Bearbejder. Sandsynligst er det vel efter Tidsforholdene, at det har været antike Dramer, der opførtes paa Latin, skjøndt det fremhæves, at der ogsaa var indbudt et Lægmandspublicum til Opførelsen. De tidligste originale nylatiniske Skuespil digtedes først 1497 af Reuchlin i Tyskland, og de første Dramer paa Dansk ere 30 Aar senere end Opførelsen i Aarhus. Men at M. Børup ikke har staaet disse dramatiske Bestræbelser fjernt, og at han ogsaa har havt Øje for det forlystende Element deri, fremgaar af Er. Lætus's Ord, at han „cum ludicra multa excogitavisset comprehendissetqve litteris“ ogsaa havde komponeret den endnu 1577 ved Christian IV's Daab opførte Narredans³.

Et lignende Øjemed havde han med sin Sang til Skolens Majfest:

In vernalis temporis	Decus adest deforis
Ortu lætabundo,	Renovato mundo.
Dum recessum hiemis	Vigor redit corporis,
Nuntiat hirundo,	Cedit dolor pectoris
Terræ, maris, nemoris	Tempore jucundo.

¹ Carm. Bur. 95 ff. ² Thura, Idea hist. litt. Danorum 72. Birket Smith, Studier II 77. ³ Rørdam Monum. II 670. 672.

Terra vernat floribus	O, quam mira gloria,
Et nemus virore,	Quantus decor Dei,
Aves mulcent cantibus	Quanta resplendentia
Et vocis dulcore.	Suæ faciei!
Aqua tempestatibus	A quo ducunt omnia,
Caret, aër imbris,	Summa. ima, media,
Dulci plenus rore.	Formam speciei.
Sol, consumptis nubibus,	Major hæc distantia,
Radiis potentibus	Quam sit differentia
Lucret cum dulcore.	Noctis et diei ¹ !

Skjøndt Visen sikkert er original og intet enkelt Forbillede har i fremmede Samlinger, kan der ingen Tvivl være om dens nære Slægtskab med Vagantpoesien, ikke blot i Form og Tone, men i de enkelte Udtryk og Vendinger. En Sang, der tillægges den senere Franciskanergeneral Bonaventura midt i det 13de Aarh., begynder:

Philomele prævia	Dum demulecs animos
Temporis amoeni,	Cantu tuo leni,
Qvæ recessus nuntias	Ave pudentissima,
Imbris atqve coeni,	Qvæso ad me veni!

og ganske lignende Vers findes i Carmina Burana²:

Lætabundus rediit	Modo vernant omnia,
Avium concentus,	Phebus serenatur
Ver jucundum prodiit,	Redolens temperiem
Gaudeat juvenus,	Novo flore faciem
Nova ferens gaudia;	Flora renovatur.

Der er blot den Forskel, at medens alle de naturlyriske Vagant-sange ere af et letsindigt erotisk Præg og i Naturens Blomstring se en Opmuntring til at hengive sig til Elskov, gaar Børups Vise over i det religiøse og priser Skaberen for Naturens Skjønhed. Om man heri vil se en Virkning af den alvorligere nordiske Folkecharakter, faar staa hen; i alt Fald beror den ændrede Tone paa Overgangen fra Vagant- til Skolevise, og vi gjenfinde den derfor i de to eneste Stykker af naturlyrisk Indhold i Theodoricus Petris svenske Samling³. Det ene er selve Børups Vise i et meget fejlfuldt Aftryk; det andet er Bearbejdelse af en bekendt Vagantsang:

¹ Oversat af Vilh. Andersen (DSL. 1904, 236), tidligere af Rector Blache i Digtsaml. Arosia, 1862, S. 86 (Berggreen, Sange til Skolebrug, 2. Udg. 1857, 2. Hefte Nr. 31), og af Dr. Fr. Moth i Regensens Visebog 1902, 91 ² Pag. 136, cfr. 118. 146. 147. 180. 182. ³ Klemming, Lat. sanger från Sveriges medeltid, S. 81. 83. Se nu ogsaa Kirkeh. Saml. 5. R. III, 216.

Tempus adest floridum,	Hoc quod frigus læserat,
Surgunt namque flores,	Reparant calores;
Vernales mox in omnibus	Cernimus hoc fieri
Jam mutantur mores.	Per multos colores ¹ .

Men medens Vagantvisen fortsætter:

Stant prata plena floribus,	Per amorem Veneris
In quibus nos ludamus.	Ludum faciamus,
Virgines cum clericis	Ceteris virginibus
Simul prodeamus.	Ut hoc referamus,

hedder det i den aabenbart fordærvede Bearbejdelse hos Th. Petri i Overensstemmelse med Børup:

Hoc (?) vobis pulchre monstrant	O tempus ergo hilare,
Deum creatorem,	quo lætari libet;
Quem quoque nos credimus	Renovato jam mundo
Omnium factorem.	Nos novari decet.

Børups Foraarssang synes at have faaet ikke ringe Udbredelse i Sverig, idet den ogsaa findes i en gammel svensk Oversættelse optagen i et Folkevisahaandskrift:

Fröde sigh all creatur o. s. v.²

Her er den endnu stærkere religiøst stemt ved Tildigtning af et Par Strofer i ren Psalmetil.

De svenske Folkevisahaandskrifter indeholde endnu i alt Fald een Vaarsang:

Wijl n?lter fröst, thet kommer medh ijs³,

der ikke alene ved hele sin Tone, men ogsaa ved sin macaroniske Form røber middelalderig Klerkeoprindelse:

Nu är kommen then lystighe tid
 Quo flores floreantur,
 Marken giörs grön och solen giörs blidh,
 Et silvæ florianatur.
 Thett gläder sigh bådhe foghell och diur,
 Estat in dulcore,
 Ther til bådhe pighor och stälte jungfruer,
 Earumque amore.

¹ Carm. Bur. S. 183. ² Noreen och Schück 15—1600talens sv. visböcker, V, Kgl. bibliotekets visbok in 16mo, Nr. 59. ³ 15—1600talens sv. visböcker, I, Harald Olufssons visbok, Nr. 43.

Folkevis- og Vagantstil blandes her paa en ejendommelig Maade, og i Modsætning til Skolevisen er Folkevisen ikke betænkelig ved at bevare den erotiske Tone. Andre Spor af Overgang mellem Middelalderens Latindigtning og Folkedigtningen mangle heller ikke i de svenske Visehaandskrifter, saaledes en temmelig ubehændig Oversættelse af en af de mest karakteristiske moraliserende Sange hos Theodoricus Petri:

Vanitatum vanitas, Et omnia sunt vana:¹

Alle tingh på jordenne Mödha oss och tvinga².

En anden Vise af M. Børup staar langt tilbage for den første. Den findes vist kun trykt i A. S. Vedels 100 danske Viser, hvor den har fundet Plads som sidste Numer, formodentlig som Side-stykke til en ligeledes meget dunkel og forvirret dansk Skjemte-vise om vore Kjøbstæder. Vedel anfører udtrykkelig Aarhusianeren M. Børup som Forfatter, „dog han giver hverken Aarhus eller de andre (Byer) nogen synderlig Lov“. I Virkeligheden er det ogsaa en Lovprisning af Kjøbenhavn paa de danske Stiftshovedstæders Bekostning, stærkt katholsk farvet. Texten er imidlertid saa for-dærvet og uforstaaelig³, at det maa være nok at anføre den første af de 7 Strofer:

Clericali et regali
Turba gaude, Hafnia!
Non est talis nec æqualis
Civitas in Dania.
Artium officina

Omnium pulcherrima,
Merces exerceas,
Colligis et possides
Per terrarum spatia!
.....

Det er allerede fremhævet, at Vagantsangen mistede sine væsentligste Livsbetingelser ved Reformationstiden. Humanismen fordrerede en streng klassisk Latinitet, og den nye Tidsaand meldte sig med en pedantisk Moral og en mørk Orthodoxy, der fordømte al verdslig Livslyst, al sanselig Elskov og frisk Naturfølelse. Men enkelte Levninger af Vagantdigtningen dukke dog op i halv ukjendelig For-klædning gennem de følgende poesifattige Tider og lige ned til vore Dage. Gængse Sentenser kunne følges op til deres Vagantudspring:

¹ Klemming, Lat. sanger från Sveriges medeltid, S. 5. ² 15—1600talens sv. vishöcker V, Kgl. bibl. vishok in 16mo, Nr. 64. ³ Under denne Artikels Trykning er et interessant Tolkningsforsøg af Dr. H. F. Rørdam fremkommet i Kirkeh. Saml. 5. R. III, 1 ff.

Fodere non valeo, quia sum scholaris,
Mendicare pudor est, mendicare nolo¹

er hos Theodoricus Petri:

Monachus esse non valeo,
Mendicare erubescio,
Eremita non audeo,
Et fodere jam nequeo².

Men især er det, som før omtalt, blandt Drikkeviser og Skolevers, vi træffe disse 7—800 Aar gamle Gjengangere. Mærkeligst er i saa Henseende det Fragment af et af de allertidligste og ejendommeligste Goliarddigte, „Confessio Goliæ“ fra det 12te Aarhundrede, der er blevet skilt ud som en populær Drikkevise:

Tertio capitulo	Tunc cantabunt lætius
Memoro tabernam;	Angelorum chori:
Illam nullo tempore	Deus sit propitius
Sprevi neque spernam,	Huic potatori!
Donec sanctos angelos	
Venientes cernam,	
Cantantes pro mortuis	Tales versus facio,
Requiem æternam.	Quale vinum bibo;
	Nihil possum facere
	Nisi sumpto cibo.
Meum est propositum	Nihil valent penitus,
In taberna mori,	Quæ jejuna scribo,
Ubi vina proxima	Nasonem post calices
Morientis ori.	Carmine præibo etc. ³

Til de to første Vers i omvendt Orden og med nogle Ændringer er der siden, i det 15de Aarhundrede, føjet tre nye, der dog neppe i Flugt og Fart maale sig med de udeladte. Begge Redactioner⁴ have gennem tyske og franske Studentervisebøger forplantet sig ned til vore Dage. Tøger Reenberg har oversat en fri fransk Omdigtning deraf som den første egentlige Drikkevise paa Dansk:

I et Vinhus vil jeg sig
Mit Farvel og lægges ned o. s. v.⁵

¹ Carm. Bur. 74. ² Klemming, Lat. sanger från Sv. medeltid 72. ³ Carm. Bur. 68—69. ⁴ Aftrykte hos Wright Latin poems attributed to W. Mapes XLV og Du Méril Poésies popul. lat. 205 ff. ⁵ Prof. Nyrop har meddelt den latinske, franske og danske Text i Dania IV 45—46.

Reenbergers Vise blev senere omarbejdet (ved Abrahamson?)¹; men ogsaa den oprindelige ældste Goliardvise haves i tysk Bearbejdelse i Bürgers „Zechlied“:

Ich will einst bei Ja und Nein
Vor dem Zapfen sterben²,

og i en mere tro, men stivere dansk Oversættelse, ligeledes i Originalens Versemaal, der tillægges Finn Magnussen 1824³.

Ogsaa paa Originalsproget have enkelte Vagantsange holdt sig i Brug, i Tyskland vel endnu den Dag i Dag, hos os i alt Fald indtil den latinske Sang uddøde ved Universitet og Skole, ned over Midten af det 19de Aarhundrede. Blandt Semper Hilaris's (Sylvester Hertz's) Studenterviser 1819 findes endnu en halv Snes latinske, nogle i macaronisk Sprog eller af moderne Oprindelse, medens andre som de tyske Students Opsang „Gaudeamus igitur“ sikkert i alt Fald for Hovedstammens Vedkommende ere middelalderlige⁴. „Mihi est propositum“ forekommer i den ældste Form, endog med vedføjjet græsk Oversættelse, og en anden Vise, „Prisciani regula“ er et ganske lignende Uddrag af en bekjendt Goliardsatire⁵. De fleste gaa igjen i Seidelins Visebog 1821, og Regensvisebogen af 1902 har beholdt 3: „Mihi est“, „Gaudeamus“ og „In vernalis temporis“.

Som et sidste Bevis paa denne middelalderlige Digtningens mærkelige Vandringer gennem Tid og Rum tør jeg vel anføre, at vi i min Skoletid i Horsens i 60'erne ved Afslutningen før Sommerferien afsang en latinsk Sang:

Concinamus, o sodales,
Eia, quid silemus?

hvilken jeg hos Du Méril⁶ finder nævnt som meget gammel, men brugt ved Pinseferien i Maria-Collegiet i Cambridge endnu i første Halvdel af det 19de Aarhundrede.

¹ Faber og Møller, Sang og Klang, 1873, I Nr. 85. ² Sämmtl. Ged., 1889, I 75. ³ Sang og Klang II Nr. 12. ⁴ Regensens Visebog 1902, Note S. 143. Schwetzske Zur Gesch. d. Gaud. igitur, 1877. Bolte i Vierteljahrsschrift f. Literaturgesch. I 248, 528. I Tyskland er den frit oversat af Chr. Günther 1723: „Brüder, lasst uns lustig seyn!“ men samtidig, maaske allerede tidligere, spores den i Danmark som yndet Studentervise fra Holbergs Universitetstid, citeret i Den 11 Juni Act IV, Sc. 7 (opført 1723), Er. Montanus III, 4 (skreven 1723), Kilderejsen I, 8 og Jacob v. Thyboe IV 7 (begge opførte 1724). ⁵ De concubinis sacerdotum, Wright 171. ⁶ Poésies popul. latines 213.

PERSISKE OG NORDISKE SAGN

AF

ARTHUR CHRISTENSEN

N^{AAR} en dansk Læser gennemblader det store Forraad af persiske Fabler og Æventyr, Sagn og Legender, vil han træffe paa en Mængde gamle Bekendte. Snart vil han mindes hjemlige Træk fra Eddaer og Sagaer, snart vil han genfinde Motiver fra H. C. Andersen og Folkeæventyrene. Disse Overensstemmelser kan imidlertid være af forskellig Art. For Fablernes og Æventyrenes Vedkommende er Forholdet i Reglen simpelt nok. Det er en bekendt Sag, at Perserne har udbyttet den indiske Æventyrdigtninges rige Miner og sendt det indvundne Stof i mer eller mindre udpyntet Form videre til Europa med Syrere og Arabere som Mellemed. Ofte kan vi Skridt for Skridt følge Æventyrenes Vandring, der er foregaaet ad litterær Vej. Paa denne Maade er store Mængder af Pančatantra, Hitopadesa og de andre indiske Æventyrbøger gennem Perserne og Araberne blevet spredt over Europa i Middelalderen, da smaa naivt-pikante, lystige eller let moraliserende Historier stod i høj Kurs. Visse særlig yndede Motiver er blevet fuldstændig internationalt Gods, der dukker op overalt i forskellige Varianter. Man tænke f. Eks. paa „Konen med Æggene“.

Paa det mytologiske og sagnhistoriske Omraade kan Overensstemmelser vel undertiden forklares ved en fælles Oprindelse, der daterer sig fra den indoeuropiske Urtid, men ofte drejer det sig om Forestillinger af en saa almen Karakter, at de meget vel kan være opstaaet uafhængigt paa forskellige Steder.

De egentlig historiske Sagn har ikke været Genstand for synderlig Opmærksomhed. Slægtskabsforholdet mellem østerlandske og vesterlandske Sagn af denne Klasse er mindre klart. I nogle Tilfælde kan der muligvis være Tale om en fælles indoeuropæisk Oprindelse; hyppigst er der dog sikkert foregaaet et Laan, men ad hvilke Veje det er sket, er meget vanskeligt at efterspore.

Jeg skal i det efterfølgende anføre nogle enkelte persiske Versioner af Sagn og Sagnmotiver, der er velkendte paa dansk Grund.

1. KHOSRU PARVEZ' HEST.

Den persiske Konge Khosru II Parvez af Sasanidernes Dynasti (590-628 e. Kr.) havde en Hest, hvis Mage aldrig var set. Den var kraftig, velbygget, udholdende og klog. Dens Navn var Schabdez. Khosru havde faaet den af Kongen af Indien og havde den meget kær. Nu skete det engang, at Schabdez blev syg, og det lod ikke til, at den kunde komme sig. Saa sagde Kongen: „Den der bringer mig Meddelelse om Schabdez' Død, ham vil jeg lade dræbe“.

Da Hesten alligevel lagde sig til at dø, turde Staldmesteren ikke nærme sig Kongen; han var bange for at blive udspurgt om Schabdez, saa at han vilde blive nødt til at sige, at den var død. I denne Forlegenhed henvendte han sig da til Kongens Yndling, den berømte Digter og Sanger Barbad og bad ham om i en Sang at meddele Kongen den sørgelige Begivenhed. Barbad lovede det, og ved den første givne Lejlighed foretog han for Khosru en Sang, af hvis Indhold denne let kunde gætte, hvad der var sket.

„Ve dig!“ raabte Kongen, „Schabdez er død“.

„Det er Kongen selv, der siger det,“ svarede Barbad.

„Det var vel sagt,“ udbrød Khosru, „snildt har du frelst baade dig selv og den anden.“

Og han græd bitterlig over Dyret¹. —

Overensstemmelsen mellem denne Fortælling og Beretningen om, hvorledes Tyre Danchod meddelte sin Husbond, Kong Gorm, Sønnen Knud Dancasts Død, er iøjnefaldende². At Historien skulde være en Arv fra den indoeuropæiske Fællestid, er ikke sandsynligt. Efter sin hele Karakter synes Sagnet at være opstaaet under en forholdsvis fremskreden Kultur, som man ikke kan forudsætte i hin fjærne Urtid. Den Nøjagtighed, hvormed Replikskiftet mellem Gorm og Tyre svarer til det mellem Khosru og Barbad, leder ogsaa snarest Tanken hen paa et direkte Laan, og det er da paa Forhaand rimeligt at antage, at Sagnet er vandret den almindelige Vej: fra Øst til Vest.

Sagnet om Khosru og hans Hest er karakteristisk med Hensyn til den store Rolle, som Hesten fra gammel Tid af har spillet hos Perserne. Allerede Herodot fremhæver jo Ridning som en af de tre Ting, Perserne lagde mest Vægt paa, og de gamle Heltesagn viser os det samme. Her i Norden, hvor Forholdene var anderledes, er Hesten ganske naturlig blevet til et Menneske, og Faderkærligheden har erstattet et for Nordboere uforstaaeligt orientalsk Despotlune. Naturligvis kan denne Forvandling ogsaa været gaact for sig under Sagnets Vandring, inden det naaede op til Norden.

¹ Den arabiske Geograf Kazvini omtaler denne Historie ved Skildringen af Skulpturerne og Basreliefferne i Bisutun, hvoriblandt der skal forefindes en Afbildning af Khosru ridende paa Shabdez. Han citerer som sine Hjemmelsmænd Geografen Hamadani († o. 903 e. Kr.) og den arabiske Digter Khalil al-Fajjad († o. 718 e. Kr.), der har behandlet Sagnet i poetisk Form (E. G. Browne i *Journal of the Royal Asiatic Society* 1899 p. 58). ² Jf. ogsaa „Hundekongens“ Død i *Lejrekrøniken* (SR D I 225; *Krøniker fra Valdemarstiden*, ved Jørgen Olrik, S. 17.)]

Om der ligger noget historisk til Grund for Hestesagnets Henførelse til Khosru Parvez, eller om det muligvis er ældre og først af en senere Tradition knyttet til Khosrus Navn, lader sig foreløbig ikke afgøre.

2. HASAN SABBAAHS LANDERHVERVELSE.

Den schiitiske Sekt, som kaldes Ismailismen, fik i Slutningen af det 11. Aarhundrede e. Kr. en ærgærrig og hensynsløs Forkæmper i Hasan Sabbah. Denne Mand førte Ismailismen i Persien ind i et nyt Spor og blev Grundlægger af det i Korstogstiden saa frygtede Assassinersamfund. Det var paa den næsten uindtagelige Klippeborg Alamut, at han residerede, omgivet af sine Troende, der var rede til at ofre Livet for at udføre hans Befalinger. Og om Maaden, hvorpaa han kom i Besiddelse af denne Borg, fortælles følgende:

Under sin ivrige Propaganda kom Hasan ogsaa til Alamut, hvor Aliden Mahdi førte Kommandoen i Sultanens Navn. Mahdi var ham meget bevaagen og tillod ham at virke for sin Læres Udbredelse blandt Fæstningens Besætning og øvrige Beboere. Saa en Dag sagde Hasan til Kommandanten: Jeg har ingen Autoritet her paa Borgen og ser ingen Mulighed for at skaffe mig Lydighed. Hvis du finder det ret og billigt, sælg mig da saa megen Jord, som kan rummes i en Oksehud, saa at jeg paa min egen Grund kan skaffe mig Lydighed og tjene Gud den op-højede, og ikke længer behøver at være en Slave af Forholdene.“ Mahdi gik ind derpaa, og Hasan skar Oksehuden i Strimler og omspændte med disse hele Borgen. „Hele Borgen er min!“ sagde han. Mahdi der ikke kunde forhindre det, overlod ham da Fæstningen, som Hasan betalte med en Sum af 300 Gulddenarer¹.

Det er en Variation af Anekdoten om Dronning Didos Erhvervelse af Byrsa, det senere Karthago (se f. Eks. Virg. Aen. I, 365 ff.), den Anekdote, hvorefter en anden Variation er bekendt fra Nordens Sagnhistorie, idet Sakse fortæller, at Regner Lodbrogs Søn Ivar, der med en Flaade var draget til England for at hævn sin Faders Død, sluttede en foreløbig Fred med sin Faders Banemand Kong Ella paa de Vilkaar, at denne skulde overlade ham saa megen Jord, som han kunde spænde om med en Hestehud, hvorpaa Ivar benyttede den skildrede Fremgangsmaade og saaledes vandt et Stykke Land, der kunde tjene ham som Støttepunkt for videre krigeriske Foretagender.

Om, hvorfra Sagnet stammer, og hvorledes det har bredt sig, kan vi ikke udtale os om med nogen Grad af Sikkerhed. Maaske vil eventuelle Fund af Paralleler hos andre Folk hjælpe os til at faa Lys i Sagen².

¹ Efter Hamdullah Mustaufi-i Kazvinis historisk Værk *Tarikh-i-guzida* (forfattet 1330 e. Kr.). Se Salemann & Shukovski: *Chrestomathia persica* p. 5.

² Historen med Oksehuden henføres i et tyrkisk Sagn til den bekendte Kosak-Røver Jermak, Grundlæggeren af det russiske Herredømme i Sibirien. Se Pavet de Courteille i *Journal Asiatique* 7 série t. 4 p. 266—67. (Efter Radloffs „Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens“).

3. ÆBLET, DER BLEV SKUDT AF DRENGENS HOVED.

Motivet i denne Fortælling er det berømte Træk, som vi kender fra Palnatokes Historie, og som af Schweizerne henføres til Wilhelm Tell. Men i den persiske Form har det mistet baade Hoved og Hale. Her er ikke længere Tale om politiske Modsetninger mellem to Mænd, Undertrykkelse, personligt Had og Hævnlyst. Drengen er her heller ikke Søn af Bueskytten. Historien er i det hele taget saa stærkt molesteret, at kun det ene Træk, som ved sin Ejendommelighed særlig egnede sig til at huskes, er blevet tilbage: Æblet, der ved et dristigt og heldigt Skud skydes af Hovedet paa en Dreng. I den persiske Version er der da heraf lavet en religiøs Legende, som skal vise, hvilke Farer der er forbundet med Hoflivet. Den findes i denne Form i Farid-ed-din Attars mystiske Værk „Mantik-et-tair“ („Fuglenes Tale“) og lyder i Oversættelse saaledes:

Der var en Gang en Konge af ædel Natur. Han fattede Kærlighed til en sølverbarmet Yngling, og saa forelsket var han, at han, naar han var borte fra denne Afgud, hverken havde Rist eller Ro. Han klædte ham prægtigere end de andre Slaver og havde ham bestandig for sine Øjne. Naar Kongen øvede sig i Bueskydning i sin Borg, var denne Slave ikke sig selv mægtig af Frygt, fordi Kongen altid brugte et Æble til Skive, og dette Æble anbragte han paa Slavens Hoved. Med sin Pil kløvede Kongen paa Stedet Æblet, men Slaven var af Angst gul som Zarir-Træet¹. En Mand, der ikke kendte Sagens Sammenhæng, spurgte ham en Gang, hvorfor hans Ansigt havde Guldets Farve. „Du staar jo i saa stor Anseelse hos Kongen; forklar mig da, hvorfra denne dit Ansigts Gustenhed stammer.“ Slaven sagde: „Han lægger et Æble paa mit Hoved og skyder til Maals derefter; hvis hans Pil tilfældigvis ramte mig, vilde han sige: 'Slaven har ikke staaet rolig, thi i hele min Hær findes ikke min Lige i Bueskydning'. Men naar Pilen rammer Maalet, saa siger de alle, at det kommer af Kongens Behændighed. Jeg svæver bekymret mellem Haab og Frygt, men han bryder sig ikke om min Fare².“

4. MYRTEBLADET.

Dette Sagns Udviklingshistorie er paa en vis Maade parallelt med det foregaaende; ogsaa her har vi et fuldt udformet historisk Sagn, som paa sin Vandring — ad foreløbig ukendte Veje — er blevet reduceret til det karakteristiske Hovedtræk. Kun er det her den persisk-arabiske Version, der giver os Sagnet i den oprindelige Form. Underligt nok, at dette blodige Drama, der er saa ægte orientalsk og saa betagende tragisk i sin Knaphed, er blevet til H. C. Andersens fredsommelige og gemytlige lille Spøg: Prinsessen paa Ærten.

Da Perserkongen Schapur (Sapor I, 240—71 e. Kr.) førte Krig med Romerne, sluttede den arabiske Stammehøvding Dajzen sig til disse sidste.

¹ Et Træ, hvoraf man udvinder et gult Farvestof.

² Mantik-et-tair v. 938 ff., Garcin de Tassys Oversættelse p. 52.

Dajzens Datter Nadirah fattede en heftig Kærlighed til Schapur; hun begav sig derfor hemmeligt til ham og lovede at overgive ham sin Faders By, hvis han vilde ægte hende og give hende den første Plads blandt sine Hustruer. Schapur gaar ind derpaa, Byen kommer i hans Vold og Dajzen myrdes. En Nat ligger Nadirah og kaster sig uroligt omkring og kan ikke sove. Kongen spørger, hvad der er ivejen, og hun svarer, at der er noget i Sengen, som trykker hende. „Er det muligt!“ udbryder Schapur, „den er dog lavet af Struds dun, og ingen Konge har et finere og blødere Leje.“ Den næste Dag fandt man under det Sted i Sengen, hvor Nadirahs Skulder havde hvilet, et Myrteblad. Da hun klagede over, at hendes Legeme var trykket tilblods, viste Kongen hende Myrtebladet og sagde: „Elendige! hvad gav dine Forældre dig at spise og drikke?“ — Hun svarede: „Fløde, Marv, Sne, Honning og udsøgte Vine.“ — „Det er da min Pligt at lade dig dræbe,“ sagde Schapur, „eftersom Du har sendt din Fader og din Familie i Døden til Gengæld for den Godhed, som de har vist Dig.“ Han befalede saa, at man skulde binde hende ved Haarene mellem to fryge Hingste, og idet de to Dyr blev slupne løs, blev hun sønderrevet¹.

Til trods for den forskellige Udvikling, som de to sidste Sagn har faaet i Orienten og i Occidenten, tror jeg, at man er berettiget til at antage en Sammenhæng mellem de østerlandske og de vesterlandske Versioner, fordi Tilknytningspunkterne netop er de centrale Træk, de Træk, hvormed Sagnene staar og falder. —

Jeg skal afslutte disse spredte Notitser med en Sammenstilling, der falder udenfor de historiske Sagns Ramme. Det er en persisk Fabel, som er fortalt af ingen ringere end Seldjukidekongen Melikschahs store Minister Nizam-el-mulk, og hvori man let vil se en Variant af — eller maaske Stamfaderen til — Wessels Fortælling „Gaffelen“. Den nævnte Statsmand anfører i sin Bog om Regeringskunsten Historien som knyttet til en Tradition fra selve Profeten Muhammed og illustrerende dette Ord af Profeten angaaende Kvinderne: „Raadspørg dem, men gør det modsatte af, hvad de raader Eder til.“

5. DE TRE ØNSKER.

Israeliterne havde fordum opnaaet den særlige Begunstigelse af Gud, at naar en Mand af deres Følk i 40 Aar havde levet et fromt og ulasteligt Liv, nøje overholdt de religiøse Pligter og ikke forurettede nogen, vilde han faa tre Ønsker opfyldt.

Nu levede der blandt dem en from Mand ved Navn Jusuf. Hans Kone, der ligeledes var gudfrygtig og dydig i alle Maader, hed Kirisf. Jusuf stod den 40aarige Prøvetid igennem, og endelig kom den Dag, da han havde Lov til at formulere sine tre Ønsker. For nu ikke at ønske

¹ Masudi: Les Prairies d'Or, publ. et trad. p. Barbier de Meynard t. IV p. 84.

overilet besluttede han at spørge sin Kone til Raads; af alle Mennesker var hun den, der var ham mest hengiven, og maatte vel derfor være bedst i Stand til at raade ham. Kirisf svarede: „Du ved, at i denne ringe Verden eksisterer Du alene for mig; Du er mine Øjnes Lys. Du ved, at Manden holder af at se paa sin Kone; dit Hjærte glædes altid ved at se mig, og mit Selskab gør dit Sind behageligt. Bed Gud give mig en saadan Skønhed, som ikke får har været givet nogen Kvinde. Hver Gang Du gaar over Dørtærsklen, og dine Øjne falder paa mig, vil min Ynde bringe Dig Glæde i Hjærtet, og vi vil tilbringe Resten af Livet i Fryd.“

Jusuf var taabelig nok til at gaa ind paa sin Kones forfængelige Ønske. Kirisf blev nu ogsaa saa dejlig, at Jusuf var ved at gaa ud af sit gode Skind af Glæde. Hun blev skønnere og skønnere for hver Dag, der gik; tilsidst blev hendes Dejlighed saa straalende, at man ikke kunde taale at se paa hende ret længe ad Gangen, og der gik saa stort Ry deraf, at Folk strømmede til fra nær og fjærn. Men al den Beundring kunde Konen naturligvis ikke taale, hun blev indbildsk og hovmodig; hun saa sig i Spejlet og sagde til sig selv: „Hvilken Skabning i hele Verden kan lignedes ved mig? Hvem har en saadan Skønhed? Og dog er jeg bunden til denne Stakkel, som ernærer sig af Bygbrød, og som hverken har noget at leve ordentlig af eller er i Stand til at tjene noget. Denne Olding har ingen Del i Verdens Goder, og det er en elendig Tilværelse, jeg fører ved hans Side. En Konge vilde være en passende Ægtefælle for mig; han vilde bedække mig med Guld og Ædelstene og kostbare Stoffer og overvælde mig med Beviser paa sin Øinhed.“

Hun viste sig nu ulydig og uforskammet mod sin Mand og forsøgte Huset og Børnene, og tilsidst blev hendes Opførsel saa utaalelig, at Jusuf vendte sig til Himlen og ønskede: „O Herre, forvandl denne Kone til en Bjørn!“ Straks sker Forvandlingen. Kirisf vandrer nu Dagen lang rundt om Huset med Taarer i Øjnene. Jusuf fortryder sit andet Ønske, ligesom han havde angret det første: han føler Medlidenhed med sin Kones uheldige Tilstand, og tillige kan han nu, da han skal passe Børnene, ikke udfylde sine religiøse Pligter med den Nøjagtighed som før. Altsaa vender han sig igen til Himlen og siger: „Herre, giv denne Bjørn dens oprindelige Skikkelse tilbage, og gør hende som tidligere fuld af kærlig Hengivelse, saa at hun kan have Omsorg for Børnene, og saa at jeg, din Tjener, kan beskæftige mig med at tilbøde Dig.“

Hans tredje og sidste Ønske opfyldes, og Kirisf bliver igen den gamle. Men takket være hendes taabelige Luner var Resultatet at Jusufs 40 Aars Fromhed blevet som Støvel, der spredes af Vinden¹.

¹ Nizam-el-mulk: Siasset naméh (Traité de Gouvernement) trad. p. Ch. Schefer. Paris 1893, p. 237 ff. Docent Dr. J. Østrup har meddelt mig, at en anden orientalsk Version af Fortællingen om de tre Ønsker, — en Version af stærkt obskøn Karakter, — findes p. 11 i Kairensrudgaven af Skriftet Kitab-el-idah fi ilm-en-nikah, der med Urette tilskrives Sujuti.

KULTUR OG FOLKEMINDER

NYT FRA FOLKEMINDEFORSKNINGEN

LAD mig allerførst nævne professor Andr. Heuslers lille skrift *Lied und Epos in germanischer sagendichtung* (Dortmund 1905, W. Ruhfus), der behandler almindelige spørgsmål for digtningen og gør det i den klare form og med den fine virkelighedssans, der er denne forfatter egen. Jeg må her blandt hans — altid i omfang stærkt begrænsede — arbejder minde om *Der dialog in der altgermanischen erzählenden dichtung* (Zs. dt. alt. 46) og *Die lieder der lücke im Codex Regius der Edda* (Germanist. abhandl. zu H. Paul, 1902) blandt hvilke den sidste byder langt mere end titlen lover, idet den fører dybt ind i udviklingen af den nordiske oldtids mærkeligste skikkelse, Brynhild, og hendes forhold til Sigurd. Hans nye afhandling knytter sig til Ker's påvisning (*Epic and romance*, London 1897) af, at det ikke er stoffets størrelse der gør forskel på kvad og det episke digt, på eddakvad, Hildebrandskvad osv. overfor Beovulf-eposet, men det er den knappe fremstilling overfor den fyldige. Heuslers undersøgelse er et hugg mod den i Tyskland gængse „lieder“-teori, men ført så rolig og sikkert som en anatoms dissekerkniv. Han påviser, at digte af den art, som teorien forudsætter — brede episke besyngelser af enkelte optrin af sagnet — savner enhver tilknytning til virkelig litteratur. Ingen gamle kvad, folkeviserne nedregnede, indeholder blot en episode, men ufravigelig den hele handling fra et nødvendigt udgangspunkt og indtil dens afgørelse, „den episke fabel og kvadets indhold dækker hinanden.“ Undtagelsesvis behandler et kvad to handlinger, der har hovedperson fælles (Vølundarkviða); men den knappe stofbehandling er da et kendetegn på at vi stadig ikke er i eposet. Sluttelig vender han sig til de større digtninger, hvis tilblivelse kildemæssig lader sig eftervise, fyldigst til Marsk-Stig-digtningen, for at fremhæve at den „lange“ Marskstigvisе står langt friere og mere overlegen i sin behandling af de ældre småviser, end „lieder“-teorien vil tænke sig, — og at det forøvrigt ikke er noget epos der er skabt, men — i henseende til værkets fylde — kun en lang folkevisе; den „begyndende epopé“ findes derimod i Vedels tekstbehandling (og i de jyske håndskrifter af Raneviserne, kunde man tilføje), altså i renæssancetid¹. I en lignende undersøgelse af den engelske „Gest of Robin Hood“ gør han opmærksom på at hver af dens tre bestanddele udgør en hel handling, og at også dær sammenarbejderen har tilført

¹ I anledning af en bemærkning på s. 44 må jeg gøre opmærksom på, at vel J. Martensen men ikke jeg har taget de foreliggende småviser som eneste kilder for den lange vise. Hvad jeg har udtalt (DF i udv., indl. 55) er, at skov-scenen er grundet på en tabt vise. Og i samme retning går H.s opfattelse s. 45!

kompositionstanker, som enkeltdelene ikke har. Ud fra denne tankegang søger Heusler dernæst at skitsere den sandsynlige løsning af Nibelungen-problemet. I stedet for den gamle teori om de episodiske digte sætter han dels den „episke svulmen“ idet en eposdigtet af høj begavelse skaber scener som jagten ved Sigfrids død, Volkers og Hagens nattevagt, Didriks bortgang osv., dels foreningen af stoffet fra flere ældre kvad, hvoraf hver enkelt gav den hele handling i kort „skeletagtig“ fremstilling, men som udmærkede sig ved en eller anden scene eller bifigur, der af den endelige digter føjedes ind i det større hele. — Til slutning indprenter Heusler at de videnskabelige udtryk bør være klare og virkelighedsbundne. „Kvad“ bør kun bruges om de virkelig kendte korte digte; ikke om de store episke digte, heller ikke om deres enkelte afsnit. „Epos“ bør bruges om det længere digt. Udtryk som „enkeltkvad“ bør undgås, fordi de går ud fra teorien om episodiske kvad, der samles til en helhed. Man må ikke tale om en „kvadcyklus“, når der kun foreligger en „gruppe af kvad“ med lighed i person og æmne. Ordet „sagn“ bør kun bruges om den i sig selv sammenhængende handling. Betegnelser som *Starkadsagnet*, *Beovulfsagnet* er ganske misvisende, det bør hedde *-sagnene*. „Sagn bruger vi om den episke realitet! Fabel = kvadindhold = sagn.“

Dette er indholdet af Heuslers skrift. Det vil kun „betegne det ene grundproblem, modsætningen mellem den ældre og den yngre digtform, mellem kvad og epos. Alt hvad der udfolder sig indenfor den brede eposstil . . . er her forbigået.“ Altså også, hvorledes epos opstår, hvor der før kun har været kvad. Der er i alt fald kun ganske svage antydninger. Men „grundproblemet“ er stillet med den skønneste klarhed og fasthed. (Fortsættes.) A. O.

„VIKINGERNE“.

Skreven med friskhed og varme, med fortroligt kendskab til alle de egne, hvor Nordboerne har færdedes, med en enestående fyldig kildekundskab, og med en udtryksfuld efterfølgning af tidens mærkelige indhold både i dens storhed og i dens brøst, således fremtræder professor Alexander Bugges bog *Vikingerne, billeder fra vore forfædres liv*. Der er adskilligt af dens indhold som man gjerne så overvejet i videnskabelig form endnu en gang, inden det således fremtræder som led i helhedsbilledet (således den indholdsrige behandling af vikingetidens billedlige fremstillinger, hvor han dog undertiden synes mig at tolke ensartede billeder på ulige måde); forf. synes at være tilbøjelig til at fraskrive de forudgående tidsaldrer altfor meget; hans indsigt i Danmarks historiske forhold står slet ikke på højde med hans varme broderfølelse for vort folk. Trods nogle fejl og flere uvisse sejre, er det den bedste skildring af vikingetidens sælsomt sammensatte åndsrørelser, rig på belæring og på løfter om fremtidig granskning. A. O.

[Et snart følgende hæfte vil bringe udførlig anmeldelse af A. Bugges nu udkomne store værk om „Vesterlandenes indflydelse på Nordboerne i vikingetiden.“]